

rim

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ nr. 3-4 (137-138) / 2013

DIN SUMAR

- Un secol de la al Doilea Război Balcanic
- Istoriografia bulgară postcomunistă despre participarea României la cel de-al Doilea Război Balcanic
- Negocieri româno-turce pentru semnarea convențiilor militare în cadrul Pactului Balcanic
- O misiune, un batalion, un spirit (I)

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicația este editată de Ministerul Apărării Naționale, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Academicilor de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator național al Proiectului de Istorie Paralelă: NATO – Tratatul de la Varșovia

COLEGIUL DE REDACȚIE

- General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Academician DINU C. GIURESCU, Academia Română
- Dr. JAN HOFFENAAR, Președintele Comisiei Olandeze de Istorie Militară
- Prof. univ. dr. DENNIS DELETANT, London University
- Colonel (r) dr. PETRE OTU, directorul științific al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Prof. univ. dr. MIHAI RETEGAN, Universitatea București
- IULIAN FOTA, consilier prezidențial
- Dr. SERGIU IOSIPESCU, cc. șt., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Prof. univ. dr. ALEXANDRU DUȚU, Universitatea „Spiru Haret”
- Prof. univ. dr. MARIA GEORGESCU, Universitatea Pitești
- Comandor (r) GHEORGHE VARTIC

SUMAR

• Dosar: Participarea României la al Doilea Război Balcanic	
– General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU – Un secol de la al Doilea Război Balcanic	1
– CONSTANTIN IORDAN – Istoriografia bulgară postcomunistă despre participarea României la cel de-al Doilea Război Balcanic	4
– GEORGE UNGUREANU – Diplomația rusă și diferendul teritorial româno-bulgar	34
– MIRCEA SOREANU – România și conflictul balcanic (1913). Percepții externe	47
– SERGIU IOSIPESCU – Les Albanais, les Aroumains et la Roumanie au temps des guerres balkaniques. Quelques faits et considérations	56
– PETRE OTU – Mihail Sadoveanu, cu pana și arma la sudul Dunării (1913).....	70
– ION GIURCĂ – Epidemia de holeră din Bulgaria din anul 1913	
– consecințe asupra armatei române	75
– MARIAN MOȘNEAGU – Marina Militară Română în campania anului 1913	85
• Istorie Modernă	
– ANATOL LEȘCU – Unitățile armatei țariste dislocate în Basarabia în perioada anilor 1812-1828.....	94
• Istorie Contemporană	
– ALEXANDRU OȘCA – Negocieri româno-turce pentru semnarea convențiilor militare în cadrul Pactului Balcanic.....	104
– ALIN SĂMUȘAN – Armata ca factor politic în URSS. Scurtă incursiune în perioada post-stalinistă (1953-1957)	117
• Istorie Recentă – Opinii	
– ALEXANDRU VOICU – Intervenția militară în Libia. Alianțe de moment	122
• Armata română în misiuni internaționale	
– NICOLAE-IONEL CIUCĂ – O misiune, un batalion, un spirit (I)	135
• Aniversări	
– CERASELA MOLDOVEANU – Aniversări în 2013	149
• Recenzii, prezentări de carte	
– Eliezer Palmor, <i>Confesiunile unui diplomat</i> , Institutul European, Iași, 2012	
– General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU	154
– <i>Calendarul tradițiilor militare 2013</i> , Editura Centrului tehnic-editorial al armatei, 2013 – MIRCEA SOREANU.....	157
– Glenn E. Torrey ed., <i>Generalul Henri Berthelot, Memorii și corespondență. 1916-1919</i> , Editura Militară, București, 2012 – ȘERBAN PAVELESCU.....	159
– Ion Giurcă, Maria Georgescu, <i>Statul Major General Român. (1859-1950). Organizare și atribuții funcționale</i> , Editura Militară, București, 2012	
– CERASELA MOLDOVEANU	161
– Adrian Stroia, Marin Ghinoiu, <i>Din elita artileriei</i> , Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2012 – PETRE OTU	163
• Viața științifică	
– Reuniunea anuală a Grupului de Lucru privind Studiul Conflictelor din cadrul Consorțiului PFP al Academicilor de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate. Sofia (Bulgaria), 27-31 mai 2013 – CARMEN RÎJNOVEANU....	164

• Revista este inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice în Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „C”

• Poziția revistei în lista-catalog a publicațiilor este la numărul 5017

ISSN 1220-5710

CONTENTS

• Dossier: Romania's Participation to the Second Balkan War	
– <i>Major-general (ret.) dr. MIHAIL E. IONESCU</i> – One Century since the Second Balkan War	1
– <i>CONSTANTIN IORDAN</i> – Post-communist Bulgarian Historiography on Romania's Participation to the Second Balkan War	4
– <i>GEORGE UNGUREANU</i> – Russian Diplomacy and the Romanian-Bulgarian Territorial Dispute	34
– <i>MIRCEA SOREANU</i> – Romania and the Second Balkan War (1913). External Perceptions	47
– <i>SERGIU IOSIPESCU</i> – Albanians, Aromanians and Romania at the time of the Balkan wars. Facts and considerations	56
– <i>PETRE OTU</i> – Mihail Sadoveanu, with his Pen and his Gun to the South of Danube (1913)	70
– <i>ION GIURCĂ</i> – Cholera Outbreak in Bulgaria in 1913 – Consequences over the Romanian Army	75
– <i>MARIAN MOȘNEAGU</i> – Romanian Navy in the Campaign of 1913	85
• Modern History	
– <i>ANATOL LEȘCU</i> – Units of the Tsarist Army Deployed to Bessarabia between 1812 and 1828	94
• Contemporary History	
– <i>ALEXANDRU OȘCA</i> – Romanian-Turkish Negotiations for the Signing of the Military Conventions within the Balkan Pact	104
– <i>ALIN SĂMUȘAN</i> – Army as a Political Factor in USSR. A Brief Incursion in the Post-Stalinist Period (1953-1957)	117
• Recent History – Opinions	
– <i>ALEXANDRU VOICU</i> – Military Intervention in Libya. Makeshift Alliances	122
• Romanian Armed Forces in International Missions	
– <i>NICOLAE-IONEL CIUCĂ</i> – One Mission, One Battalion, One Spirit (I)	135
• Anniversaries	
– <i>CERASELA MOLDOVEANU</i> – Anniversaries in 2013	149
• Reviews	
– Eliezer Palmor, <i>Confesiunile unui diplomat</i> , Institutul European, Iași, 2012	
– <i>Major-general (r) dr. MIHAIL E. IONESCU</i>	154
– <i>Calendarul tradițiilor militare 2013</i> , Editura Centrului tehnic-editorial al armatei, 2013	
– <i>MIRCEA SOREANU</i>	157
– Glenn E. Torrey ed., <i>Generalul Henri Berthelot, Memorii și corespondență. 1916-1919</i> , Editura Militară, București, 2012 – <i>ȘERBAN PAVELESCU</i>	159
– Ion Giurcă, Maria Georgescu, <i>Statul Major General Român. (1859-1950). Organizare și atribuții funcționale</i> , Editura Militară, București, 2012 – <i>CERASELA MOLDOVEANU</i>	161
– Adrian Stroia, Marin Ghinoiu, <i>Din elita artileriei</i> , Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2012 – <i>PETRE OTU</i>	163
• Scientific Life	
– The Reunion of the “Conflict Studies” Working Group within the Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes (May 25-27, 2013, Sofia) – <i>CARMEN RÎJNOVEANU</i>	164

• Responsabil de număr: **PETRE OTU**
• **ALEXANDRU VOICU, MIRCEA SOREANU** – redactori
• **ADRIAN PANDEA**, coperta,
ELENA LEMNARU, tehnoredactare computerizată

Adresa redacției: strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, București, sector 1,
telefon: 0213157827, telefax: 004021-3137955
www.mapn.ro/diepa/ispaim

B 00136/16.09.2013

UN SECOL DE LA AL DOILEA RĂZBOI BALCANIC

General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU *

Consecventă unei orientări care are deja o tradiție, Revista de Istorie Militară propune cititorilor săi un nou „dosar”. El este consacrat unui eveniment foarte important pentru istoria României și a armatei sale – al Doilea Război Balcanic –, de la care se împlinește un secol. Centenarul acestui conflict regional, preludiu al „marelui război”, izbucnit la 15/29 iulie 1914, reprezintă, după opinia noastră, o bună oportunitate pentru a evalua conduita statului român în criza balcanică din anii 1912-1913, consecințele pe termen mediu și lung ale deciziilor adoptate de București, „lecțiile învățate” desprinse de elita politică și militară românească etc.

„Dosarul” pe care îl propunem, realizat cu aportul unor specialiști în domeniu, încearcă să răspundă unor asemenea obiective, el având un caracter variat. În preambulul lui dorim să facem câteva sublinieri pe marginea evenimentelor de acum o sută de ani, care au bulversat, deopotrivă, regiunea balcanică și scena politică europeană.

În primul rând, criza din anii 1912-1913 face parte integrantă din „chestiunea (problema) orientală”, aceasta dominând relațiile internaționale în sud-estul continentului european, începând cu asediul otoman eşuat asupra Vienei din anul 1683. Secolele al XVIII-lea și al XIX-lea au consemnat o suită de confruntări periodice între imperiile otoman, rus și habsburgic, tendința generală fiind avansul celor

două imperii creștine în dauna Porții Otomane, devenită „omul bolnav” al Europei. Acesta a subzistat, grație, în primul rând, sprijinului celor două mari puteri occidentale – Marea Britanie (în special) și Franța –, interesate de menținerea echilibrului de putere pe continentul european, inclusiv în partea sa de sud-est.

În al doilea rând, la începutul secolului al XX-lea tensiunea a crescut în arealul balcanic, fapt evidențiat de revoluția „junilor turci”, de criza bosniacă, ambele în anul 1908, de războiul dintre Imperiul Otoman și Italia (1911-1912). Aceasta este datorată accentuării contradicțiilor dintre marile puteri grupate în cele două coaliții politico-militare – Puterile Centrale și Antanta. O mențiune în plus se cuvine conflictului ce opunea Imperiul Austro-Ungar și Imperiul Rus. Primul dintre ele, blocat în centrul și vestul continentului de către Germania, aliata sa, și-a îndreptat atenția spre regiunea balcanică. Aici, a întâlnit opoziția Rusiei, care, înfrântă surprinzător în războiul cu Japonia (1904-1905), și-a îndreptat privirile spre Europa. De altfel, Rusia a promovat mai vechile sale proiecte geopolitice – panslavismul și panortodoxismul –, reușind, cu diligențe asidue, să aplatizeze contradicțiile între statele din regiune și să creeze, în anul 1912, Alianța balcanică. Ulterior, partenerii acestei înjghebări de conjunctură nu au mai ascultat sfatul protectorului, ceea ce l-a determinat pe Serghei Dimitrievici Sazonov să exclame: „I-am scăpat din mână”.

* Directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

O a treia subliniere vizează situația României în preajma și în timpul crizei balcanice. Ea a evidențiat importanța poziției geopolitice a statului român, Bucureștiul fiind curtat intens de marile puteri, dar și de țările mai mici din regiune. Astfel, Austro-Ungaria a semnat o convenție militară cu România (30 noiembrie 1912), privind eventualitatea unui război împotriva Rusiei. La 25 ianuarie / 5 februarie 1913, a fost reînnoit tratatul româno-austro-ungar, iar la 27 februarie același an, tratatul de alianță româno-german. Cu toate acestea, Austro-Ungaria avea dificultăți să mențină relațiile bune cu România, întrucât ea sprijinea Bulgaria, încercând să o detașeze de Imperiul Rus.

La rândul ei, Rusia căuta să slăbească legăturile României cu Tripla Alianță. Într-unul dintre primele sale rapoarte, N. Șebeko, noul reprezentant al Rusiei în capitala României regale, constata discrepanțele dintre orientarea guvernului și a suveranului spre Puterile Centrale, pe de o parte, și simpatia crescândă a opiniei publice pentru Antantă (de fapt, pentru Franța), pe de altă parte. Tot în încercarea de a detașa România de Puterile Centrale, Serghei D. Sazonov a fost la originea gestului țarului Nicolae al II-lea de a oferi bastonul de mareșal al armatei ruse regelui Carol I, prin marele duce Nicolae Mihailovici, care a făcut o vizită la București, la sfârșitul anului 1912. Pretextul a fost împlinirea a 35 de ani de la bătălia de la Plevna, episod fructuos al colaborării militare româno-ruse.

O a patra subliniere are în vedere conduita adoptată de România în timpul Primului și celui de-al Doilea Război Balcanic. Deși nu făcea parte din acest areal, Bucureștiul a avut, după 1877-1878, o politică balcanică destul de coerentă, liderii români urmărind, în principal, două mari obiective: menținerea echilibrului de putere la sudul Dunării și îmbunătățirea situației românilor balcanici. Izbucnirea ostilităților la sud de Dunăre risca să schimbe raportul de forțe, ceea ce a îngrijorat autoritățile de la București. Surprins oarecum de evoluția rapidă a evenimentelor, guvernul condus de Titu Maiorescu în conivență cu regele Carol I a adoptat o poziție de **neutralitate condiționată**, criticată de o parte de spectrul politic românesc, atât din opoziție, reprezentată

de Partidul Național Liberal, cât și din tabăra conservatoare (gruparea P.P.Carp). Diplomația românească a avertizat statele balcanice și marile puteri că starea de neutralitate va rămâne în vigoare doar atât timp cât nu se va modifica statu-quo-ul balcanic. Dacă acest lucru va avea loc, statul român își rezerva dreptul de a modifica linia sa politică. Acest lucru a prins contur din momentul victoriilor surprinzătoare ale aliaților balcanici, fapt ce a determinat schimbarea poziției Bucureștiului.

El a solicitat marilor puteri europene să intervină la Sofia pentru ca să determine guvernul bulgar să accepte rectificări de frontieră ale graniței dobrogene. Cum tratativele directe nu au dus la nici un rezultat, problema a fost tranșată de marile puteri prin Protocolul de la Petersburg, semnat la 8 mai 1913. Documentul stipula că orașul Silistra, împreună cu un teritoriu de 3 km în jur, să revină României, restul frontierei rămânând neschimbat.

Evenimentele au evoluat rapid, ajungându-se la războiul dintre partenerii balcanici. Politica de **neutralitate condiționată** nu mai avea nici o rațiune, așa încât, la 20 iunie/3 iulie 1913, regele Carol I, la propunerea guvernului, a decretat mobilizarea armatei. Intrarea în conflict s-a realizat la 27 iunie / 10 iulie 1913.

Guvernul român a explicat pe larg motivele intrării României în război, acestea fiind de ordin strategic, respectiv asigurarea unei frontiere în Dobrogea pe linia Turtucaia-Dobrici-Balcic și păstrarea echilibrului la sud de Dunăre, afectat considerabil prin creșterea puterii Bulgariei. De asemenea, Bucureștiul avea în vedere îmbunătățirea situației românilor balcanici.

Intervenția României a stins conflictul balcanic, armata bulgară neopunând rezistență armată. Conferința de pace s-a desfășurat la București, în Grand Hotel du Boulevard, președinte fiind primul ministru român Titu Maiorescu. Tratatul de pace a fost semnat la 28 iulie/10 august, reglementările sale fiind acceptate de statele balcanice. Prin acțiunea sa, România a devenit arbitru situației din Balcani, punând capăt crizei declanșate în toamna anului 1912. **Se poate aprecia că, în vara anului 1913, politica balcanică a României a atins apogeul, ea devenind liderul regiunii.** Totodată, al Doilea Război Balcanic a realizat

o primă și importantă fisură în raporturile cu Tripla Alianță, determinată de faptul că monarhia dualistă a susținut puternic Bulgaria, pe care o dorea ca „un tampon viguros contra Rusiei în Balcani”.

În al cincilea rând, este vorba de starea armatei române, aceasta fiind chemată să materializeze decizia factorului politic. Dintr-un început precizăm că organismul militar românesc era la sfârșitul unei lungi perioade de pace, de peste trei decenii. Practic, după participarea la războiul ruso-otoman din anii 1877-1878, intrat în conștiința publică drept „război al independenței”, armata nu a mai fost implicată într-un conflict armat. Prezența noastră în cadrul Triplei Alianțe părea suficientă pentru asigurarea securității, mai ales că evenimentele internaționale nu evidențiau iminența unui război militar, fie el și regional. Prin urmare, armata nu a fost un obiectiv prioritar pentru guvernările care s-au succedat în acest timp, astfel că progresele au fost mai lente.

Pe această bază, la declanșarea crizei balcanice, percepția generală era că România nu avea instrumentul adecvat pentru a-și îndeplini obiectivul propus. N. Iorga aprecia că o acțiune militară era dificilă, întrucât „noi nu puteam purta un război, neavând nimic în adevăr gata”.

Deși în anii 1912-1913 s-au făcut eforturi consistente, marile lipsuri nu au putut fi reme-

diate, astfel că ele au ieșit în evidență în timpul campaniei la sudul Dunării. Amalgamarea unităților permanente și nepermanente, insuficiența armamentului, munițiilor și echipamentului, slaba organizarea a serviciilor, inclusiv a celor sanitare, pregătirea modestă a unei părți din corpul ofițeresc etc. sunt numai câteva din caracteristicile acțiunii militare la sudul Dunării.

A existat, însă, și un factor care a compensat în parte aceste deficiențe și anume avântul zecilor de mii de militari mobilizați pentru această campanie. Ei au răspuns cu însuflețire ordinelor de mobilizare, deși trecuseră doar șase ani de la răscoalele țărănești, un „adevărat seism” în istoria României.

Din păcate, „lecțiile” anului 1913 nu au fost urmate de o analiză serioasă și responsabilă a tuturor aspectelor, iar măsurile întreprinse au fost departe de necesități. O astfel de atitudine a avut repercusiuni grave în campania din anul 1916, care s-a soldat, se știe bine acest lucru, cu o înfrângere militară de proporții. A fost, într-un fel, „darul otrăvit” al victoriei ușoare din vara anului 1913.

Iată doar câteva sublinieri pe care am dorit să le fac în preambulul acestui „dosar”, care sperăm să trezească interesul tuturor celor pasionați de istoria militară românească.

ISTORIOGRAFIA BULGARĂ POSTCOMUNISTĂ DESPRE PARTICIPAREA ROMÂNIEI LA CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI BALCANIC

CONSTANTIN IORDAN *

Abstract

In order to mark 1300 years since the birth of the Bulgarian state, historians from our neighboring country were given the assignment to elaborate an academic treatise entitled "History of Bulgaria", in 14 volumes. By 1991, seven volumes were published, covering the timespan between antiquity and the year of 1903 (Ilinden Uprising). It took nine more years for the eighth volume to be published, which covered the period until the end of World War I, including, therefore, the Balkan crisis of 1912-1913. The study below presents the perception of the Bulgarian historians on the role played by Romania in this part of the 20th century.

Keywords: Romania, Bulgaria, Balkan Wars, Silistra, Dobruja, King Carol I, Titu Maiorescu

Pentru a marca împlinirea a 1300 de ani de la constituirea statului bulgar (1981), cercetarea istorică din țara vecină a primit misiunea începerii elaborării unui tratat academic de *Istorie a Bulgariei* în 14 volume. Cu o ritmicitate inegală, până în 1991 – deci într-un deceniu – au fost publicate 7 volume, acoperind devenirea istorică din antichitate până în anul 1903, Insurecția din Ilinden; abia în 2000 a apărut volumul al 8-lea – evoluția până la sfârșitul Primului Război Mondial, incluzând deci și criza balcanică din anii 1912-1913.

După 1990, în contextul transformărilor profunde din viața societății bulgare, s-a impus elaborarea unor *lucrări generale* care să încerce restabilirea „adevărului istoric” în pro-

bleme fundamentale ale devenirii naționale. În consecință, în 1993 a fost publicată *Istoria Bulgariei* într-un volum masiv¹, autorii fiind nume de prestigiu ale istoriografiei bulgare sub regimul comunist. În ansamblu, limbajul autorilor diferă sensibil de cel utilizat până în 1990, iar referirile și demersurile privind „interesul național”, inclusiv catastrofa națională din vara anului 1913, sunt mai accentuate, reluându-se teme și teze din istoriografia interbelică. Nu intrăm aici în detalii pentru că nu sunt reprezentative pentru istoriografia bulgară postcomunistă, dar ne-au atras atenția capitolele privind criza balcanică din anii 1912-1913, semnate de Andrej Pantev, îndeosebi cel intitulat *Marșul soartei. Războiul interaliat (1913)*.

* Cercetător științific gr. II, Institutul de Studii Sud Est Europene, București.

Am reținut că „*intervenția României a decis catastrofa Bulgariei; armata bulgară se putea descurca numai cu forțele sârbe și elene. Dar cheia echilibrului balcanic a fost involuntar pusă la dispoziția României, care era în același timp în relații de alianță cu Austro-Ungaria și Turcia*”². Cunoscutul istoric bulgar, specialist de prestigiu în istoria modernă universală, nu știa că între guvernele de la București și Constantinopol nu existau atunci raporturi de alianță. El rămâne însă critic la adresa autorităților de la Sofia: „*altă fatală eroare a fost presupunerea diletantă că Turcia și România nu vor interveni*”³. Una din consecințele negative ale acestor greșeli a fost, prin urmare, pierderea Dobrogei meridionale consacrată de Tratatul de la București (august 1913)⁴.

O lucrare de pionierat au publicat în anul 1994 cunoscuții istorici Elena Stalova, Radoslav Popov (ambii decedați relativ recent) și Vasilka Tankova, toți trei de la Institutul de Studii Istorice din Sofia, *Istoria diplomației bulgare, 1879-1913*⁵.

Interesant ni s-a părut, pentru analiza noastră, capitolul final, semnat tot de Elena Stalova, *De la ascensiune la impas (1908 – 1913)*, cu deosebire sub-capitolul *Posibilități pierdute*, referitor la criza balcanică din anii 1912-1913. Între altele, autoarea aprecia că după încheierea armistițiului cu Turcia (20 noiembrie 1912) exista pentru Bulgaria o amenințare din partea aliaților, Serbia și Grecia, dar și a României, deoarece fiecare stat avea „*o tactică proprie*”, iar ministrul Bulgariei în Rusia, Șt.S. Bobčev, considera că era necesar „*un acord cu România*”⁶. O atenție, deloc neglijabilă, este acordată momentului scurtei vizite la București (26 noiembrie 1912) a lui Stoian Danev, președintele parlamentului bulgar. Obiectivul era studierea revendicărilor României. A fost prilejul de a se întâlni cu regele Carol I, cu premierul Titu Maiorescu, cu ministrul de Interne, Take Ionescu, și liderul liberalilor, I.I.C. Brătianu. E. Stalova consemna că oaspetele a beneficiat de o primire „*amabilă*”, dar că nu i s-a ascuns „*cererea unei concesiuni teritoriale până la linia Silistra – Balcic în schimbul neutralității României*.” Autoarea comenta: „*Ca și Grecia, România voia să cîupească ceva cât timp Bulgaria era ocupată cu acțiunile militare*”. Răspunsul emisarului bulgar a fost că nu puteau

avea loc negocieri în această problemă atâta timp cât războiul nu se încheiase. E. Stalova nu-și ascundea poziția: „*În ciuda faptului că înțelegea situația fără ieșire a țării sale, el nu a manifestat spirit de conciliere și chiar a demonstrat un optimism nejustificat*”⁷. În drum spre conferința de la Londra, deschisă la 3 decembrie 1912, Stoian Danev a făcut escale la Viena și Berlin, unde i s-a recomandat realizarea unui acord cu România. A fost momentul în care autoarea a citat un contemporan al lui Danev, ministrul Petăr Abrașev, care a scris în jurnalul său despre „*cerșetoria războinică a României*”⁸. În ianuarie 1913, „*cercul din jurul Bulgariei s-a închis cu pretențiile declarate deschis de România, însoțite de amenințări privind ocuparea unei părți a Dobrogei*”. Elena Stalova sublinia că guvernul l-a împuternicit pe Danev să negocieze la Londra cu trimisul român Take Ionescu și concomitent să caute sprijinul diplomației ruse. La o sugestie a lui Serghei Sazonov, șeful diplomației ruse, s-a căzut de acord asupra unor concesiuni: garantarea Dobrogei de nord, dărâmarea fortificațiilor din jurul Silistrei, o modificare a graniței cu cedarea a 3-4 sate către România și garantarea drepturilor școlare și religioase ale kuțvahlilor din Macedonia. Intervenția diplomației rusești nu a fost suficient de decisivă, pentru a îndemna Bucureștii să fie satisfăcut de oferta bulgară. Zadarnic premierul Ivan Gheșov a cerut un sprijin și o apărare mai energice. Lui T. Teodorov, trimis special la Petersburg la sfârșitul lui decembrie 1912, i s-a declarat că Bulgaria nu poate conta pe convenția militară din 1902 și trebuia să accepte un sacrificiu mai mare⁹. Era înregistrat și faptul că, în februarie 1913, exigențele românești au crescut de la linia Silistra – Balcic la linia Turtucaia – Balcic, care a eclipsat temporar celelalte probleme, indiferent de semnalele alarmante ale generalului Hr. Hesapciev, reprezentantul bulgar la Marele Cartier General grec de la Salonic, și ale generalului St. Paprikov de la cartierul general din Skopje. A fost din nou prilejul de a cita din P. Abrașev: „*Din jurul acestei blestemate probleme românești, niciodată nu se va ridica ceața și obscuritatea*”¹⁰.

Cert este că autoarea apreciază că inițiativă nu se mai afla în mâinile bulgarilor și că în litigiul dobrogean interveniseră deja Marile

Puteri. Interesant era faptul că ambele blocuri politico-militare de pe continent erau în mod egal interesate în a nu permite un conflict militar bulgaro-român, care s-ar fi putut transforma într-un război european, deoarece România era aliata Austro-Ungariei, iar Bulgaria era pilonul Ligii balcanice, protejată de Antantă. Prin urmare, acestea „s-au însărcinat cu un rol de mediere și au exercitat o presiune preliminară asupra Sofiei pentru concesiile teritoriale, care să corespundă exigențelor românești. Rusia nu a făcut excepție în raport cu celelalte puteri, deoarece spera să rupă Bucureștiul din coaliția adversă. Statele europene și-au apărut interesele pe seama micii Bulgarii. S-a decis ca la Petersburg să se deschidă Conferința Ambasadorilor care să se ocupe cu rezolvarea problemei dobrogene”¹¹.

Elena Stelova nu-și reprimă constatarea că diplomația bulgară a acceptat medierea „concertului european”, deoarece înțelegea că nu poate să conteze pe nici un fel de sprijin. Cabinetul a fost cuprins de dispoziții pesimiste și „toți membrii lui – observa P. Abrașev – păreau împăcați cu pierderea Silistrei”. A fost momentul când Stojan Danev a fost din nou însărcinat cu dificila misiune de susținere a intereselor bulgare contra „insistențelor românești” și să ceară intervenția lui Sazonov contra pretențiilor aliaților. În aceste circumstanțe, la 7 martie 1913 „a lăsat Sofia cufundată în griji și s-a îndreptat spre capitala Rusiei”¹². La Petersburg, emisarul bulgar nu a fost admis la ședință și de aceea a fost obligat la întâlniri personale cu reprezentanții străini și politicienii ruși pentru a explica lipsa temeiurilor etnice și politice favorabile exigențelor României: „Argumentele morale nu au, totuși, valoare, pentru cei care dispun de soarta statelor mici.” De la Sofia, premierul I. Gheșov i-a indicat ministrului bulgar Șt.S. Bobcev să acționeze pe lângă ambasadorii de la Petersburg ca Bulgaria să fie compensată pentru concesiile sale în Dobrogea¹³.

La 26 aprilie 1913, ambasadorii au semnat un protocol, potrivit căruia Bulgaria trebuia să cedeze României orașul Silistra și împrejurimile pe o rază de 3 km, să distrugă unele fortificații de la noua graniță din Dobrogea, să acorde autonomie kuțovlahilor pentru școlile și bisericile din noile ei câștiguri teritoriale. Noua graniță și corespunzător fortificațiile, supuse distrugerii, vor fi precizate de două comisii

mixte bulgaro-române. Decizia Conferinței a fost întâmpinată cu nemulțumire de părțile la care se referea – de Bulgaria, ca „o mare inechitate”, și de România, ca un câștig insuficient în comparație cu creșterea teritorială a statelor balcanice. Aplicarea ei a apărut problematică, dar pentru moment aceasta susținea pretențiile românești. De aceea a ajutat și avertismentul rusesc contra preluării cu forța a teritoriului până la linia Turtucaia-Balcic¹⁴.

Două zile după semnarea păcii de la Londra, Serbia și Grecia nu numai că s-au înțeles între ele, dar au reușit să atragă și Muntenegru în coaliție și concomitent au negociat în secret cu Bucureștiul și Constantinopolul. În opinia autoarei, cercurile conducătoare românești nu aveau nevoie de invitație, deoarece de mult timp așteptau momentul favorabil. La 5 iunie 1913, ministrul D. Ghica a declarat lui Danev: „În cazul unui război între aliați, România va mobiliza și va intra cu trupele sale, pentru a-și asigura interesele sale.” Interesele Bucureștiului erau în Dobrogea¹⁵.

La 5 iulie, guvernul bulgar a conchis că Bulgaria trebuie să ia în seamă voința Europei. A fost luată decizia de a se propune României linia Turtucaia-Balcic și să fie trimiși emisari la Niș. La 8 iulie, remarca Elena Stelova, Titu Maiorescu a declarat „condescendent” că accepta cedarea teritorială bulgară până la linia Turtucaia-Balcic și propunea negocieri de pace la București. Decizia a fost luată la Sofia, la 9 iulie. Delegația bulgară a avut mandat pentru un acord separat cu România, căreia deja i-a fost cedată Dobrogea meridională.

Bulgaria a trebuit să accepte „dictatul vecinilor”. Prin Tratatul de pace (10 august 1913), România a primit Dobrogea meridională până la linia Turtucaia-Ekrene la Marea Neagră¹⁶. Este în mod cert o altă manieră de a scrie istoria celui de al Doilea Război Balcanic, deși persistă expresii din limbajul romantic naționalist.

Cu toate că ne previne că lucrarea sa *Istoria (681-1996)*, publicată în 1997, consemnează referințe despre fapte istorice trecute sub tăcere, Petăr Konstantinov nu aduce noutăți notabile, fiind vorba de o lucrare de vulgarizare, informațiile provenind din stenogramele unor dialoguri publice purtate de autor¹⁷.

Capitolul *Alianța Balcanică și războaiele balcanice* îi oferă autorului prilejul să se refere,

printre altele, la dezbaterile Conferinței ambasadurilor de la Petersburg din primăvara anului 1913 privind „*pretențiile României la compensații teritoriale din partea Bulgariei din cauza neutralității din timpul războiului. Pretenții, care au fost susținute vădit de Rusia, sperând să-și creeze propriul «contra-post» în România, îndepărtând-o treptat de tendința ei de aderare la Tripla Alianță și, alături de aceasta, ca o reacție la inițiativa de independență a Bulgariei manifestată deja de decenii*”¹⁸. De asemenea, sunt menționate intervenția României în al Doilea Război Balcanic și negocierile păcii de la București, încheiate cu pierderea de către Bulgaria a Dobrogei de sud. Autorul observă că tratativele „*s-au desfășurat în prezența trupeilor române în Bulgaria de nord. România, care a jucat un rol cheie în bilanțul acestui război, și căreia Bulgaria, în general, nu i-a declarat război, a ajutat la jefuirea roadelor victoriilor bulgare în Primul Război Balcanic*”¹⁹.

În anul 1999, doi istorici profesioniști, deja menționați, Elena Stelova și Stojčo Grănčarov, au publicat o *Istorie a Bulgariei moderne, 1878-1944*²⁰. Referindu-se la criza balcanică, autoarea reia multe dintre argumentele, demonstrațiile și chiar textele prezente în contribuția sa precedentă din *Istoria diplomației bulgare, 1879-1913*. Astfel, nu trece peste faptul că Stojan Danev, în drum spre Londra, la 26 noiembrie 1912, s-a oprit la București, unde s-a bucurat de o primire amabilă, dar nu i s-a spus despre o cedare teritorială până la linia Silistra-Balcic, în schimbul neutralității românești în Primul Război Balcanic²¹.

Elena Stelova apreciază din nou: „*Cercul din jurul Bulgariei s-a închis cu pretențiile românești declarate deschis, însoțite de amenințări de ocupare a unei părți a Dobrogei. Guvernul l-a imputernicit pe Danev să negocieze la Londra cu emisarul român Take Ionescu și în același timp să caute sprijinul diplomației ruse. La sugestia lui Sazonov, trebuia să fie de acord cu anumite concesii: garantarea Dobrogei de nord, demolarea fortificațiilor din jurul Silistrei, modificarea graniței cu cedarea a 3-4 sate către România și garantarea drepturilor religioase și școlare ale kuțovlahilor din Macedonia*”. Intervenția diplomației ruse nu a fost suficient de decisivă pentru a determina Bucureștiul să fie satisfăcut de oferta bulgărească. În

mod inutil, Ivan Gheșov a cerut o apărare și un sprijin mai energice. Lui Teodor Teodorov, trimis special la Petersburg la sfârșitul lui decembrie 1912, i s-a declarat că Bulgaria nu poate să conteze pe convenția militară din 1902, și trebuie să accepte un sacrificiu mai mare. Contribuția a constat numai în sfaturi privind concesiile, pe care nici un guvern bulgar nu ar fi putut să le accepte²².

Relativ la premisele tratatelor de la Petersburg, autoarea observă că guvernul bulgar a acceptat medierea „concertului european”, deoarece nu putea să conteze pe niciun alt sprijin. Miniștrii au fost cuprinși de dispoziții pesimiste și „*toți – mărturia lui Petăr Abrașev – s-au arătat împăcați cu pierderea Silistrei*”. Danev a fost din nou însărcinat cu dificila misiune de a apăra interesele bulgărești contra exigențelor românești și de a solicita intervenția lui Sazonov contra pretențiilor aliaților. La 7 martie a lăsat Sofia îngrijorată și a plecat spre capitala Rusiei²³.

Despre negocierile de la Petersburg, Elena Stelova afirmă că trimisul bulgar nu a fost admis la ședințe și de aceea a fost obligat la întâlniri personale cu reprezentanții străini și oamenii politici ruși pentru a lămurii lipsa temeiurilor etnice și politice ale revendicărilor românești. Argumentele morale nu aveau, totuși, valoare în raport cu cei care comandau soarta statelor mici. De la Sofia, Gheșov l-a instruit pe Șt. S. Bobcev, ministrul în Rusia, să acționeze în rândul ambasadurilor de la Petersburg ca Bulgaria să fie compensată pentru concesiile sale în Dobrogea. În favoarea acestei solicitări bulgare s-a arătat numai ambasadorul austro-ungar, contele D. Thurn, dar președintele Conferinței, Sazonov, a obiectat contra examinării unor probleme care priveau împărțirea Macedoniei sau a câștigurilor teritoriale în Tracia. Puterile Antantei s-au grăbit să prevină un nou conflict în Balcani pe seama unei țări învingătoare²⁴.

Tot în anul 1999, a apărut ediția a II-a (prima în 1975) a lucrării semnată de Strașimir Dimitrov și Krăštju Mančev, „*Istoria popoarelor balcanice*”, volumul al doilea²⁵. Autorii, ambii de la Institutul de Studii Balcanice, tratează perioada de după războiul ruso-turc (1877-1878) și Congresul de la Berlin până la sfârșitul Primului Război Mondial. În capitolul al XII-lea, „*Alianța Balcanică și războaiele balcanice*”, Strașimir Dimitrov se referă și la Conferința de la Londra,

unde, „în lupta pentru moștenirea turcească s-a implicat și România, care a insistat pentru compensații în schimbul extinderii celorlalte țări balcanice, îndeosebi a Bulgariei. (...) Din toate revendicările românești privind compensațiile numai una a găsit susținerea Puterilor, cedarea unui teritoriu în Dobrogea de sud”²⁶.

Autorul menționează că, după declanșarea ostilităților militare, România a emis pretenții asupra Dobrogei meridionale pe linia Turtucaia – Balcic, iar guvernul bulgar a refuzat să discute acest subiect. Prin urmare, autoritățile de la București au amenințat cu acțiuni în forță, „contând pe sprijinul aliaților ei”²⁷. În legătură cu Conferința ambasadorilor de la Petersburg, Str. Dimitrov remarcă faptul că aceasta a dispus, la 26 aprilie/9 mai 1913, ca României să-i fie cedată Silistra cu o fâșie de 3 km în jurul orașului: „Protocolul semnat a devenit un argument pentru forțele belicoase din Bulgaria că, în ce privește România, lucrurile au fost relementate și că ea va rămâne neutră în cazul unui conflict între aliați. Iar Rusia a sperat că după ce a redus la minimum pretențiile românești, Bulgaria va deveni mai concesivă față de aliați”²⁸. În ceea ce privește declanșarea celui de al Doilea Război Balcanic și intervenția României, autorul pune în lumină faptul că guvernul bulgar a ordonat să nu se acționeze cu forță militară contra armatei române și că noul guvern de la Sofia, în frunte cu Vasil Radoslavov, a declarat că este de acord cu exigențele Bucureștiului vizând concesiuni teritoriale, „numai dacă România va înceta acțiunile militare. Trupele române au continuat acțiunile lor ofensive spre Sofia”²⁹.

În anul 2000, a fost publicat volumul al VIII-lea din tratatul academic, proiectat în 14 volume, al *Istoriei Bulgariei, 1903-1918. Dezvoltarea culturală, 1878-1918*, la aproape un deceniu de la apariția celui precedent³⁰. De la început să observăm că pentru realizarea lui a fost necesar un colectiv de 54 de autori, că textele au fost redactate cu mult timp înainte de publicare din moment ce la apariție 19 semnatari decedaseră. Să spicuiem, totuși, câteva afirmații.

În perioada analizată de la începutul secolului al XX-lea până în 1912, în fața Bulgariei se aflau încă sarcini istorice nerezolvate privind unitatea națională a poporului precum eliberarea Macedoniei, Traciei adrianopolitane și

Dobrogei (autor Petăr Todorov, universitar de la Veliko Târnovo)³¹.

La 11 februarie 1910, țarul Ferdinand, Al. Malinov și generalul Paprikov au fost întâmpinați solemn la Petersburg. În negocierile care au urmat, șeful diplomației ruse, Alexander Izvolski, a propus să fie reinnoită convenția militară din 1902, dar Malinov și Paprikov au declinat oferta, deoarece nu era însoțită de o convenție politică, în care să apară clar scopurile alianței și câștigurile teritoriale așteptate. Proiectul pentru convenția politică, elaborat de generalul Paprikov, a inclus în viitoarele granițe ale Bulgariei, Salonicul și Adrianopole, care nu intraseră în configurația de la San Stefano, dar trebuiau să compenseze teritoriile bulgărești luate cu forța prin Tratatul de la Berlin în Pomoravia și Dobrogea. Țarul Nicolae al II-lea a fost de acord numai cu Salonic deoarece Adrianopol se afla pe drumul spre Constantinopol și Strâmtori. Ferdinand a ținut ca în noua convenție militară să păstreze comandamentul suprem. Negocierile s-au prelungit și s-a impus continuarea lor la Sofia (Gheorghii Markov)³².

Atitudinea României a jucat un rol important în evoluția relațiilor încordate cu Imperiul Otoman. România era decisă să zădărnicească din toate puterile încălcarea **statu quo**-ului peninsulei. Ea nu și-a ascuns aspirația de a se extinde în Dobrogea și, la orice consolidare a Bulgariei, opunea celebrul „*echilibru balcanic*” (Gheorghii Markov)³³.

Petăr Todorov a revenit cu un scurt subcapitol despre *Situația și luptele bulgarilor din Dobrogea de nord, 1903-1912*³⁴. În ajunul declanșării crizei balcanice, în august 1912, contra campaniei deschise în presă în favoarea războiului aliaților contra Turciei, s-a afirmat Partidul Radical-Democrat de opoziție. Organul lui, ziarul „Radikal”, a scris că nu pot fi susținuți cei care vorbesc de „*război*”. În loc de eliberarea Macedoniei și regiunii Adrianopol – afirmă ziarul – „*poate să se realizeze cucerirea Dobrogei de la România*”. Potrivit aceiași forțe politice, Alianța Balcanică trebuia să servească numai creării „*visatei confederații balcanice*” (Jono Mitev)³⁵.

Despre războaiele balcanice, intervenția României, „*catastrofa națională*” au scris Jono Mitev și Stojan Penkov³⁶, mult mai puțin cu-

noscuți ca specialiști în această problemă decât Gheorghi Markov – asupra contribuțiilor acestuia în domeniu vom reveni –, căruia i s-au dat alte sarcini de redactare.

O lucrare insolită în raport cu cea de mai sus o datorăm lui Rumen Daskalov, care a publicat în anul 2005 două volume masive, intitulate *Societatea bulgară, 1878-1939*. Primul are drept subtitlu *Stat. Politică. Economie*³⁷. Mențiuni despre problema care ne interesează găsim în capitolul *Războaiele*, unde autorul apreciază că în cursul celui de al Doilea Război Balcanic, „în pofida unui potențial propriu etnic, militar și de altă natură mai mare decât al Serbiei și Greciei, Bulgaria a pierdut în fața forțelor unite contra lor, la care s-a raliat, în mod neașteptat, și România (și Turcia). Tratatul de pace de la București a luat înapoi majoritatea teritoriilor cucerite de Bulgaria, iar Dobrogea meridională a fost dată României”³⁸.

La aproape două decenii de la apariția volumului al treilea, la Veliko Târnovo a fost publicat, în anul 2007, următorul tom din *Istoria Dobrogei*, acoperind perioada 1878-1944³⁹. Subcapitolul intitulat *Războaiele balcanice și anexarea Dobrogei de sud de către România (1912-1913)*⁴⁰ este semnat de cunoscuta „românișă” Antonina Kuzmanova, concluzia acesteia fiind că „Tratatul de la București a legalizat prima catastrofă națională care s-a abătut asupra Bulgariei ca rezultat al celui de al Doilea Război Balcanic. Una dintre cele mai tragice componente ale catastrofei a fost pierderea Dobrogei meridionale. Bulgaria a fost obligată să cedeze grânarul său, cu o suprafață de 7 500 kmp. și o populație de cca 300 000 persoane, între care dominau bulgarii”⁴¹.

Intrând în categoria *instrumentelor de lucru*, amintim apariția în 1996 a unei lucrări interesante datorate lui Angel Curakov, *Guvernele Bulgariei. Partea I, 1879-1913. Partea a II-a, 1913-1944*⁴², ambele apărute în 1996. Structura este următoarea: numărul guvernului, limitele cronologice ale existenței, câteva rânduri despre apartenența politică a membrilor, numele miniștrilor și funcțiile corespunzătoare, date biografice despre fiecare ministru cu fotografii și o scurtă analiză referitoare la *Politica guvernului*. Evident că atunci când în istoria modernă a Dobrogei, legată firește de criza balcanică, s-au petrecut evenimente

semnificative, acestea au fost înregistrate. Un singur exemplu edificator: la Dobrogea meridională din anii 1912-1913 se fac referiri la guvernul 31, 16 martie 1911 – 1 iunie 1913, la guvernul 32, 1 iunie – 4 iulie 1913⁴³, la guvernul 33, 4 iulie – 20 decembrie 1913⁴⁴.

Să menționăm că autorul a publicat în anul 2008 o *Enciclopedie a guvernelor, parlamentelor și atentatelor din Bulgaria* din perioada 1879 – 2007, cu o structură aproape identică și în condiții grafice de excepție⁴⁵.

O premieră în istoriografia bulgară a fost apariția în 1997 a unei cărți intitulate *Cei 100 cei mai influenți bulgari din istoria noastră*, semnată de cunoscutul profesor Andrei Pantev și de Borislav Gavrilov⁴⁶. În clasamentul alcătuit de autori figurează, printre alții, țarul Ferdinand I de Saxa Coburg-Gotha, Ivan Ghešov și Vasil Radoslavov, toți trei responsabili în grade diferite pentru cele două catastrofe naționale ale Bulgariei din anii 1913 și 1918 în care a fost implicat și destinul Dobrogei. De asemenea, într-un proiect privind a doua sută de personalități bulgare de prestigiu se află și numele generalului Mihail Savov, autorul ordinului de atac al trupelor bulgare contra forțelor aliate sârbe și elene (iunie 1913), decizie care a declanșat al Doilea Război Balcanic, cu bilanț tragic pentru Bulgaria.

O lucrare impresionantă atât prin volum, cât și prin problematică, apărută în 1999, este *Bulgaria în secolul 20. Almanah*⁴⁷. Special pentru această lucrare, GALLUP a efectuat, în februarie 1999, un sondaj privitor la atitudinea bulgarilor față de secolul XX bulgăresc pe un eșantion de 1.107 subiecți. O întrebare a fost următoarea: „Care sunt cele mai severe înfringeri?”; 278 (25%) din cei chestionați nu au avut nicio opinie, iar dintre ceilalți, 95 (9%) au răspuns că războaiele, în general, 87 (8%) – Primul Război Mondial, 58 (5%) – Al Doilea Război Mondial, și abia pe locul al optulea – 34 (3%) – războiul interaliat din vara anului 1913, care a consacrat prima catastrofă națională și pierderea Dobrogei meridionale. La întrebarea: „Care sunt cei mai însemnați bulgari din secolul XX?”, 315 (28%) subiecți au răspuns că nu știu, pe locul întâi s-a aflat Petăr Stojanov, președintele Bulgariei atunci în exercițiu, care a fost indicat de 152 (14%) persoane. Țarul Ferdinand I a fost desemnat de 7 (1%) persoa-

ne, situându-se pe locul 26⁴⁸. Rezultatele sondajului lasă loc multor speculații.

Să semnalăm, totuși, câteva repere interesând analiza noastră. Astfel, în partea a 2-a, *Statul*, Dimităr Tokușev semnează capitolul *Guvernele*, în care menționează ordinul dat de țarul Ferdinand armatei bulgare din Macedonia, din 16/17 iunie 1913 (stil vechi), de a ataca trupele aliate, decizie caracterizată de fostul premier Ivan Gheșov drept „o nebunie criminală” (**prestăpnoto bezumie**). Chiar dacă ulterior guvernul a ordonat trupelor să revină pe vechile poziții, „evenimentele au dobândit o turnură tragică”⁴⁹.

În partea a 9-a, *Noi și lumea*, Dinko Dinkov redactează capitolul referitor la *Politica externă*. Este deci prilejul unor comentarii atipice pentru istoriografia bulgară, gânduri atingând indirect și tema care ne interesează. Astfel, autorul afirmă: „*Experiența din activitatea internațională a mișcării de eliberare națională s-a dovedit insuficientă pentru înțelegerea tendințelor din evoluția relațiilor internaționale și pentru o înscriere inteligentă în dificilele combinații politice.*”

Bulgaria nu a reușit să-și creeze propria sa școală de politică externă și diplomatică, care să găsească decizii la sarcinile concrete ale bazei de cercetare aprofundată a proceselor din familia internațională și să-și cristalizeze propriile concepții. Și acestea sunt la baza întregii construcții din politică. Imaginea realistă despre lumea înconjurătoare este o condiție pentru elaborarea și desfășurarea unei politici constructive. În istoria politicii externe bulgare, știința nu a fost folosită aproape niciodată ca un mijloc pentru o opțiune rațională. Aceasta a fost soarta oamenilor de stat bulgari, printre care au precumpănit totdeauna politicienii diletanți, care au fost sclavii diferitelor mituri din relațiile internaționale. Acceptarea mitologizantă a factorilor în sistemul relațiilor internaționale s-a transformat într-o concepție bazată pe preamărirea și smerenia fața de forțe, de la care se aștepta protecție”⁵⁰.

În partea a 10-a, *Evenimentele*, Gheorghii Markov, alături de Krasimira Nikolova, scrie capitolul *Războaiele*. Probabil că nu l-a citit pe colegul său de mai sus, deoarece referindu-se la Al Doilea Război Balcanic atacă violent poziția României. „*Nesatisfăcută «numai» cu*

absorbția Silistrei”, România s-a raliat coaliției antibulgară; vecinii Bulgariei „*nu au dorit să admită constituirea în inima Balcanilor a unui stat puternic prin fireasca unire națională*”. Autorul readuce în discuție faptul că guvernul bulgar „*a ordonat să nu se manifeste rezistență în fața invadatorilor români, care se grăbeau spre Sofia pentru a dicta pacea*”, iar despre negocierile de pace de la București crede că acestea „*au subordonat forța dreptului; gazdele Conferinței au amenințat permanent cu o ocupare a Sofiei dacă nu vor fi acceptate condițiile dictate de ele*”⁵¹.

Unele informații utile realizării portretelor unor militanți dobrogeni sau identificării unor circumstanțe pot fi găsite în ampla lucrare enciclopedică a lui Tașo V. Tașev despre *Miniștrii Bulgariei, 1879-1999*⁵².

Având la bază modelul unei lucrări proprii, scrisă în colaborare cu Veska Nikolova apărută în 1983⁵³, Milen Kumanov a publicat în 2003, de această dată alături de Kolinka Isova, o *Enciclopedie istorică. Bulgaria*⁵⁴. În această masivă lucrare regăsim foarte multe detalii despre evenimente și personalități legate de istoria modernă a Dobrogei.

Conform aceluiași plan metodologic și exact în același an (2003), Milen Kumanov, de această dată în colaborare cu Atanas Toșkin și Ana Rabadzijska, a semnat lucrarea *Al treilea Țarat bulgar, 1879-1946. Enciclopedie istorică. Istorie, economie, instituții, diplomație, partide politice, personalități, presă*⁵⁵. Este exact modelul lucrării de mai sus, având aceeași utilitate, dar numai pentru perioada indicată în titlu.

O categorie importantă de publicații este cea a *edițiilor de documente*. Cea mai importantă colecție de surse, publicată după 1990, este, neîndoind, *Izvoare privind istoria Dobrogei*; primul volum a apărut în anul 1992 și acoperă perioada 1878-1919⁵⁶, al doilea, în 1993, se referă la anii 1919-1941⁵⁷, al treilea, în 2001, relativ la documente bulgărești din anii 1853-1878⁵⁸, iar al patrulea, în 2003, privitor la documente străine din aceeași perioadă⁵⁹. Referindu-ne la volumul I al seriei, continuăm prezentarea documentelor din partea I, 1878 -1919, adică sursele acoperind criza balcanică, de la 10/23 octombrie 1912 la 28 iulie 1913; este vorba de 71 documente, în bună parte editate. Vom stăruia asupra celor inedite existente în fonduri bulga-

re. Astfel, la 10/23 octombrie 1912, ministrul Bulgariei la București, G. Kalinkov, raporta telegrafic la Sofia că guvernul român dezmințea categoric „*zvonorile privind o mobilizare română și pretenții românești de compensații în schimbul neutralității*”⁶⁰. Într-un alt extras dintr-o telegramă cifrată, expediată de la București de G. Kalinkov, la 12 decembrie 1912, diplomatul informa pe șeful său, Ivan Gheșov, despre „*propunerea românească de a începe imediat tratative oficiale în problema unei compensații teritoriale în Dobrogea; în caz că Bulgaria refuză, România va recurge la măsuri mai eficiente*”⁶¹.

Un fragment din Protocolul de la Londra, semnat de Stojan Danev și Nicolae Mișu la 16/29 ianuarie 1913, sintetiza cele două poziții: „*delegatul României propune ca frontiera să treacă pe linia Turtucaia – Balcic cu scopul de a se oferi garanții pentru securitatea viitoare; delegatul Bulgariei propune distrugerea fortificațiilor din jurul Silistrei și să se cedeze României două triunghiuri din mijlocul graniței care intră în teritoriul românesc*”⁶². De asemenea, la 28 ianuarie 1913, ministrul Bulgariei la Petersburg, St. Bobčev, comunica la Sofia „*recomandările lui S. Sazonov ca Bulgaria să cedeze României un teritoriu pe litoral*”⁶³, iar Ivan Gheșov îi cerea a doua zi subordonatului său „*să-l roage pe S. Sazonov să medieze în negocierile bulgaro-române privind Dobrogea*”⁶⁴. În aceeași zi, 29 ianuarie 1913, G. Kalinkov revenea cu o precizare a premierului român Titu Maiorescu potrivit căreia „*dacă Bulgaria nu cedează Silistra, cabinetul său își va da demisia*”⁶⁵.

Un document interesant inedit, datat 18 februarie/3 martie 1913, este *Memoriul guvernului bulgar adresat Conferinței ambasadurilor de la Petersburg relativ la evoluția litigiului româno – bulgar și rezultatele tratatelor desfășurate privind frontiera dobrogeană*⁶⁶, care poate fi comparat cu un memorandum din 7/20 martie 1913, redactat în numele bulgarilor dobrogeni, înmănat ministrului Franței la Sofia, H.A.Panafieu, „*cu rugămintea ca Silistra să rămână în frontierele Bulgariei*”⁶⁷. Pe de altă parte, ambasadorul Franței la Petersburg, Th. Delcassé, informa centrala de la Quai d’Orsay, la 11/24 martie 1913, despre „*ideea germană ca să se dea Silistra României, iar Salonicul – Bulgariei*”⁶⁸. În aceeași zi, șeful diplomației

franceze, St. Pichon, îi indica lui Th. Delcassé „*să susțină poziția rusească în problema Silistrei, dar nici să descurajeze o eventuală orientare a României spre Antantă*”⁶⁹.

La 29 mai 1913, G. Kalinkov raporta despre poziția guvernului român, dispus „*să accepte deciziile Conferinței de la Petersburg, dar cu avertismentul că în cazul unui război între aliați, România nu va rămâne indiferentă*”⁷⁰, iar în aceeași zi, Comitetul orășenesc din Silistra adopta un raport „*privind apărarea intereselor cetățenilor silistreni*”⁷¹. Cert este că de la Paris, ministrul Bulgariei, D. Stanciov, informa (5/18 iunie 1913) pe St. Danev despre prognoza lui Maurice Paléologue, viitorul ambasador în Rusia, potrivit căruia, „*în cazul unui război, România va ordona mobilizarea în Dobrogea*”⁷². A fost un semnal de alarmă, deoarece, două zile mai târziu, șeful Executivului de la Sofia îl informa pe G. Kalinkov despre „*tentativele diplomației bulgare de a-și asigura neutralitatea României*”⁷³. Acesta din urmă informa la 19 iunie/2 iulie 1913 despre „*ultimele pregătiri ale României pentru mobilizare*”, încheind cu precizarea: „*azi, Maiorescu mi-a dat de înțeles că crede că în ultimul moment critic Bulgaria poate să se pună de acord cu România, numai să nu fie atunci foarte târziu*”⁷⁴.

România insista pe această idee. La 25 iunie/8 iulie 1913, același G. Kalinkov comunica la Sofia „*intenția regelui Carol I de a opri mobilizarea, dacă Bulgaria propune concesii teritoriale pe linia Turtucaia – Balcic*”⁷⁵. Exact în aceeași zi, cunoscutul militant pentru drepturile Bulgariei asupra Dobrogei meridionale, Petăr Gabe, scria guvernului de la Sofia despre „*importanța Dobrogei pentru viața economică bulgară și recomanda posibilele concesiuni teritoriale după războiul interalial*”⁷⁶. Urmările sunt cunoscute: atacul trupelor bulgare contra forțelor sârbe și elene, urmat de intrarea armatei române în Bulgaria. La 5/18 iulie 1913, noul ministru de Externe bulgar, Nikola Ghenadiev, telegrafia lui Titu Maiorescu, prin intermediul legației Italiei la București, propunând „*oprirea acțiunilor militare cu condiția ca Bulgaria să cedeze teritoriul pe linia Turtucaia – Balcic*”⁷⁷. Șeful diplomației bulgare informa, în egală măsură, legațiile Bulgariei din Marile Puteri despre negocierile dintre țarul Ferdinand și regele Carol I privind oprirea invaziei trupelor

române, solicitând „să acționeze pe lângă guvernul în care sunteți acreditat pentru facilitarea înțelegerii noastre cu România”⁷⁸. La 18/31 iulie 1913, suveranul României îi telegrafia de la Corabia omologului său bulgar cu propunerea satisfacerii exigențelor românești⁷⁹. Despre negocierile finale ale păcii de la București nu apar informații necunoscute.

Pe de altă parte, volumul al II-lea al lucrării datorate lui Veličko Gheorghiev și Stajko Trifonov, *Istoria bulgarilor, 1878-1944, în documente*, apărut în 1996, se referă la anii 1912-1918. *Perioada războaielor*⁸⁰. În partea a doua, *Războiul interaliat (al doilea război balcanic) din 1913*, capitolul al doilea este intitulat „Factorul românesc”. Aici sunt publicate 5 documente, toate editate: pretențiile teritoriale ale României față de Bulgaria, comunicate de premierul Ivan Ghešov legației bulgare din Petersburg (Sofia, 30 ianuarie 1913), protocolul privind frontiera meridională din Dobrogea între Bulgaria și România (Sankt Petersburg, 26 aprilie 1913), avertismentul României că, în cazul unui război între Bulgaria și aliații ei, ea va interveni (București, 29 mai 1913), decizia guvernului bulgar de a nu opune rezistență trupelor române (Sofia, 27 iunie 1913), telegrama generalului R. Dimitriev privind trecerea graniței bulgare de către armata română (Sofia, 2 iulie 1913)⁸¹.

O culegere sintetică de texte pentru studenți, *Tratate internaționale legate de războaiele pentru unitatea poporului bulgar, 1912 – 1913*, a fost publicată de Anastas Totev și Gabriela Vladimirova (două ediții: 1994 și 2000)⁸², punctul central al ediției constituindu-l *Tratatul de la București (28 iulie/10 august 1913)*⁸³. Pentru a nu mai reveni la capitolul despre lucrările speciale, indicăm aici aprecierea autorilor față de acest act: „*Europa a ridicat Tratatul de la București până la rangul unei mari realizări internaționale, iar România – la rangul de pacificator real, umanist, dezinteresat, fără să se ia în considerație că acest pacificator a cotropit o parte din cel mai fertil teritoriu bulgar – Dobrogea meridională*”⁸⁴.

Am inclus în analiza noastră și categoria *jurnale, memorii, amintiri, note de călătorie, corespondență și presă*. Referindu-se direct sau tangențial la tema noastră, acest gen de izvoare oferă multe detalii prețioase, un tablou colorat, nuanțează anumite atitudini.

Pentru anii crizei bacanice, o primă mărturie de marcă a fost apariția în 1990 a *Amintirilor* lui Petăr Nejkov, diplomat de carieră, cu misiuni la București, Constantinopol, Kiev, Atena și Praga, începând cu anul 1909⁸⁵. În capitala României a fost secretar și prim-secretar de legație. Experiența românească a descris-o în capitolul *București, 1909-1916*. Născut la Brăila, Petăr Nejkov avea multe relații în acest spațiu. El se referă, printre altele, la vizita la București a președintelui parlamentului bulgar, dr. Stojan Danev, în drum spre Londra (noiembrie 1912). Armistițiul fusese încheiat și urma să înceapă Conferința istorică de la Londra. „*României au acordat înaltului emisar bulgar o recepție neobișnuit de ceremonioasă*”. Regele Carol I l-a primit într-o lungă audiență solemnă „și l-a încredințat, pe un ton neverosimil pentru un mândru Hohenzollern, că situația lui va deveni foarte dificilă dacă Bulgaria nu este de acord să dea României o nesemnificativă compensație teritorială”⁸⁶.

Urmărind evoluția evenimentelor, autorul ajunge la Conferința de la Petersburg din primăvara anului 1913 care a oferit României Siliștra și hinterlandul de trei km. Această decizie a Marilor Puteri „nu a mulțumit pe nimeni; în Bulgaria s-a declanșat o luptă dură și cântecul cel mai popular a fost: «Danev ministra prodade Siliștra!» (Ministrul Danev a vândut Siliștra)”⁸⁷. Decizia Bulgariei din 16/29 iunie 1913 a constituit „*momentul convenabil pentru intervenția românească*”. După hotărârea României de a ataca, Petăr Nejkov a trebuit să plece la Sofia împreună cu fiul lui, care se născuse cu o lună în urmă, și cu soția care venea pentru prima dată în Bulgaria. „*Un drum de coșmar care a durat două zile și două nopți*”. În scurt timp a fost numit secretar al delegației bulgare la Conferința de pace de la București și a revenit la post. Diplomatul nu oferă multe detalii despre negocieri, dar semnalează că România a dorit o frontieră cu Bulgaria până aproape de Varna, „*ceea ce s-a întâmplat*”⁸⁸.

Memoriile lui Stojan Danev, publicate în anul 1992, reprezintă, firește, o mărturie importantă, dată fiind personalitatea autorului⁸⁹. Născut la Șumen în 1858, a început școala în orașul natal, dar le-a terminat la Praga (1878), fiind susținut financiar de Evloghi Gheorghiev, marele bancher, care a făcut avere în România.

În 1876 și-a întrerupt câțva timp studiile pentru a participa ca voluntar la războiul sârboturc în ceata lui Filip Totju. A urmat dreptul la Zürich, Leipzig și Heidelberg, obținând și titlul de doctor (1881), apoi științele politice la Paris (1883). În 1884 era avocat la Sofia, dar și implicat activ în viața politică, membru al Partidului Liberal, iar din 1897 liderul formațiunii. Din 1899, a devenit șeful Partidului Progresist-Liberal. A fost unul dintre reprezentanții de seamă ai curentului rusofil din Bulgaria. A fost deputat în mai multe legislaturi și chiar președinte al Sobraniei, ministru de Externe și de Finanțe în mai multe cabinete, începând din 1901, prim-ministru de trei ori, inclusiv spre sfârșitul crizei balcanice (1 iunie – 4 iulie 1913). A încheiat convenția militară bulgaro-rusă din 1902, a fost delegat la semnarea armistițiului de la Ceataldja din noiembrie 1912, a fost șeful delegației bulgare la semnarea Tratatului de pace de la Londra (mai 1913).

Primele informații care ne-au atras atenția au fost rândurile despre oprirea sa la București, în drum spre Conferința de la Londra, dar fără legatură cu aceasta, de la sfârșitul lunii noiembrie 1912. Scopul era sondarea aspirațiilor României în problema Dobrogei. *„Din această cauză, amabilitățile românilor au fost în ordinea lucrurilor și eu nu aveam misiunea formală de a purta negocieri, ci numai de a înțelege care sunt, în esență, exigențele lor. Convorbirile au avut un caracter general, fără să se pună punctele pe ei”*⁹⁰.

Important este, totuși, capitolul al XV-lea, *Negocieri cu România (1912-1913)*. Autorul ne introduce în atmosfera implicării personale în evoluția lor. Astfel, pentru prima dată a luat cunoștință personal cu chestiunea în timpul misiunii sale la Budapesta din octombrie 1912. A fost momentul când ministrul austro-ungar de Externe, contele Leopold Berchtold, și împăratul Franz Iosif, *„și mai ales ultimul, au insistat să ne înțelegem cu România și să-i facem unele concesii teritoriale în Dobrogea”*. Răspunsul oaspetelui bulgar a fost *„negativ”*.

A doua oară a fost imediat după încheierea armistițiului de la Ceataldja din noiembrie 1912. Deoarece urmau să înceapă negocierile de pace de la Londra, guvernul de la Sofia l-a desemnat prim delegat la Conferință. Premierul Ivan Gheșov primise o propunere formală

de negocieri cu România. În loc de a răspunde formal, primul-ministru a preferat să-l însărcineze pe Stoian Danev cu sondarea terenului la București în problema exigențelor României, și *„în funcție de posibilități să încerc să contribuie la reducerea lor. Nu aveam mandat de a duce tratative formale. În consecință, misiunea mea s-a mărginit la un obișnuit schimb de opinii, în mod formal fără obligații pentru părți”*. A avut întâlniri cu premierul Titu Maiorescu, cu Take Ionescu – în casa particulară a acestuia a fost găzduit –, cu șeful opoziției, I.I.C. Brătianu, *„care alături de rege a fost în Bulgaria în 1902, cu prilejul celei de a 25-a aniversări a Eliberării”*. A avut o lungă convorbire cu Carol I. În toate aceste discuții, opinia interlocutorilor a fost că *„Bulgaria trebuia să facă unele concesii teritoriale în Dobrogea, din cauza politicii de neutralitate promovată de România, care în acest fel a facilitat victoria Alianței Balcanice”*. Tot timpul Danev a răspuns că nu are plenipotențe pentru a negocia. În opinia sa, *„ca bun bulgar”* a fost profund convins că *„interesele bine înțelese ale celor două state vecine impun cercurilor lor conducătoare să promoveze o politică de sinceră prietenie”*. De aceea, el credea că Bulgaria putea să demoleze fortificațiile din jurul Silistrei și să se oblige să nu ridice în viitor *„niciun fel de fortificații pe toată frontiera dobrogeană”*. De asemenea, deoarece era preocupat de soarta aromânilor care ar fi ajuns între granițele Bulgariei, a declarat că *„nu găsesc piedici ca să le recunosc deplina autonomie religioasă și școlară, susținută chiar și cu ajutorul României”*⁹¹. Autorul a fost conștient că declarațiile sale nu au mulțumit pe interlocutorii români. Un argument a fost o frază din discursul tronului, la care a asistat, din loja premierului, la deschiderea sesiunii parlamentare: *„Interesele noastre trebuie să fie respectate. România este un factor important în concertul european. La reglementarea definitivă a problemelor ridicate de criza balcanică, cuvântul ei va trebui să fie ascultat. Armata e în măsură să răspundă la încrederea poporului”*⁹².

La sfârșitul vizitei la București, Stoian Danev trimitea o lungă telegramă țarului Ferdinand și premierului Ivan Gheșov, în care sintetiza rezultatele discuțiilor. Scrisa de la început că a prezentat interlocutorilor poziția Bulgariei: *„I. Nu avem aspirații la Dobrogea*

septentrională; 2. suntem gata să recunoaștem autonomia religioasă și școlară a aromânilor din Macedonia; 3. nu admitem să existe problema unei compensații; 4. este inacceptabil să se vorbească despre o corectare strategică a frontierei.” A înțeles de la interlocutori că dărămarea punctelor fortificate nu ar fi fost suficientă, se aștepta ceva mai mult. În consecință, Take Ionescu a fost precis în ceea ce privește o compensație mai largă pentru serviciile aduse de România în cazul unui război al Bulgariei cu Turcia: „1. România să fie satisfăcută în problema Silistrei, care persistă încă din timpul Tratatului de la Berlin; 2. să i se dea o satisfacție morală după ce opinia publică, **à tort et à travers**, a fost demult deșeptată să arunce un ochi asupra întregului cadrilater, începînd cu misiunea la București a generalului Ignatiev”. Take Ionescu a încheiat astfel: „dacă insistăm în proiectul nostru, preferabil ar fi să nu facem nicio propunere, deoarece am monta și mai mult opinia publică împotriva noastră. El a adăugat că Brătianu a propus mobilizarea, dar regele a refuzat în speranța că se va obține ceea ce s-a cerut pe cale pașnică”. În esență, St. Danev a înțeles că România aspira să primească satisfacție la viitoarea Conferință de la Londra. Din cuvintele lui Take Ionescu a reieșit, în opinia președintelui Sôbraniei, că propunerea „a vizat linia Turtucaia-Dobrici-Balcic. Take Ionescu, care este cel mai moderat, a exclus Dobrici și s-ar mulțumi cu o linie la nord de acest oraș, totuși, fără a o preciza”⁹³.

Autorul a insistat în continuare asupra desfășurării tratativelor de la Londra. El observa că exigența inițială a delegaților români a avut în vedere trasarea noii linii de graniță „de la Silistra la Balcic, inclusiv acest oraș”. Danev a fost împotriva acestei propuneri în fața ambasadorilor Marilor Puteri. Gata să accepte poziția Bulgariei în problema Silistrei a fost ambasadorul german, prințul Lichnowski, care a fost rugat de St. Danev să-l convingă pe Take Ionescu să nu insiste asupra Silistrei. Reacția la demers: „Ionescu i-a sugerat lui Lichnowski că Silistra putea în sfârșit să rămînă Bulgariei, dacă fortificațiile sunt cedate României”. La 3 ianuarie 1913, în prezența lui Nicolae Mișu, ministrul României la Londra, Take Ionescu a recunoscut în fața lui Danev că a făcut această concesie, declarând că „românii au fost hipno-

tizați de Silistra, dar că el s-a gândit să construiască o nouă combinație fără Silistra, în speranța de a primi litoral maritim”⁹⁴. Cu toate acestea, la 12 ianuarie, în contextul în care la Londra au ajuns știrile despre evenimentele de la Istanbul, N. Mișu, după plecarea lui Take Ionescu, a revenit la propunerea inițială privitoare la linia Silistra-Balcic, iar două zile mai târziu, la 14 ianuarie, același delegat gândea că Danev „a pus cruce acestei propuneri și fără rușine în ochi, aș spune, a mutat punctul de ieșire al Dunării **la vest de Turtucaia**”⁹⁵. În aceste împrejurări, negocierile bilaterale din capitala Marii Britanii au fost practic suspendate, fapt confirmat și în protocolul semnat la 16/29 ianuarie 1913 de Danev și Mișu. Autorul amintește că a mai fost o reuniune la Sofia la care părțile au negociat direct problema dobrogeană, dar cu același rezultat negativ. Acesta a fost contextul în care a fost lansată propunerea șefului diplomației ruse, Serghei Sazonov, ca litigiul româno-bulgar să fie dezbătut de ambasadorii Marilor Puteri de la Petersburg. Din nou, St. Danev a trebuit să apere interesele Bulgariei. În cursul negocierilor a căzut revendicarea României – „un mare cadrilater între vechea frontieră bulgaro-română și linia Turtucaia – Balcic” –, fapt care l-a îndemnat pe autor să noteze: „Trebuie să se recunoască, a fost un mare succes pentru Bulgaria”. Cu toate acestea, la 26 aprilie/9 mai 1913, Conferința ambasadorilor de la Petersburg a decis că Bulgaria trebuia să cedeze României Silistra⁹⁶.

În contextul adâncirii disensiunilor dintre Bulgaria și aliații ei din Liga balcanică, autoritățile de la Sofia au aflat, pe diverse canale, intențiile României în cazul izbucnirii unui conflict armat. St. Danev face un inventar corect al informațiilor, care coincideau: Bucureștiul se va implica direct și va soluționa „dosarul” dobrogean⁹⁷. Decizia țarului Ferdinand din 16/29 iunie 1913 a avut urmările cunoscute, consemnate de memorialist, fără a aduce detalii interesante în raport cu alte surse.

Un amplu volum de memorii, intitulat *Evenimentele istorice și militanți din ajunul Eliberării noastre pînă astăzi. Cu note despre viața mea. Auzite, văzute și trăite*, datorat lui Petăr Peșev, al doilea om ca importanță în Partidul Liberal (radoslavist) și ministru al Educației Naționale în guvernele Vasil Radoslavov (1913 – 1918), a

fost publicat de două ori, în 1925 și 1929, după ce autorul s-a aflat în închisoare în tot timpul guvernării agrariene și în primul an al regimului Aleksandar Ţankov, ca de altfel toți miniștrii radoslaviști, considerați responsabili pentru „a doua catastrofă națională”, cea din 1918; în 1993 a fost republicat cu un studiu introductiv⁹⁸.

Referindu-se la împrejurările declanșării celui de al Doilea Război Balcanic, autorul își intitulează capitolul *Pretențiile României. Invazia trupelor românești. Catastrofa. Faliamentul politicii rusofile. Demisia dr. Danev*. Fi-rește, ca adversar politic, la 16 ani de la eveniment, Petăr Peșev nu-și ascunde opinia despre vizita lui St. Danev la București de la sfârșitul lunii noiembrie 1912, unde a fost primit cu mari onoruri: „Explicațiile Dlui Danev nu au satisfăcut pe români, care chiar au fost mârniți de conduita lui arogantă.” Nu omite să menționeze decizia Conferinței ambasadori-lor de la Petersburg privind Silistra (26 aprilie, stil vechi, 1913), declanșarea războiului interaliat și Tratatul de pace de la București, „prin care România ne-a luat nu numai Silistra, ci și Turtucaia, Dobrici, Balcic etc.”⁹⁹. În fapt, înregistrăm opiniile unui adversar al politicii rusofile promovate de cabinetul St. Danev, în urma căreia Bulgaria a pierdut în „dosarul” dobrogean.

Mărturii prețioase ne-a lăsat Hristofor Hesapciev, *În serviciul Bulgariei peste hotare. Amintiri militaro-diplomatice (1899-1914)*, publicate în anul 1993¹⁰⁰. Atașat militar la Belgrad, în 1904-1905 – agent diplomatic în Serbia, între 1905-1911 – agent diplomatic și, după recunoașterea independenței, ministru plenipotențiar la București. Când a început războiul balcanic era deja general, trimis ca reprezentant al armatei bulgare la cartierul general al armatei grecești (1912-1913), la Salonice. În 1914 a trecut în rezervă după 35 ani de serviciu.

Unul dintre subcapitole este intitulat *Activitatea diplomatică a guvernului român în timpul războiului balcanic din 1912*. El observa, printre altele, că, după declanșarea conflictului, la 5 octombrie 1912, România și-a declarat neutralitatea; în același timp, guvernul român a solicitat medierea guvernului rus pentru o modificare a frontierei dobrogene până la linia Turtucaia-Cavarna.

Ministrul de Externe al Rusiei a răspuns ambasadorului austro-ungar că, în cazul unei măririi teritoriale a Bulgariei, România ar trebui să obțină compensații în Dobrogea bulgărească. Serghei Sazonov a dat un răspuns satisfăcător guvernului român și a făcut o propunere la Sofia ca să înceapă negocieri directe între Bulgaria și România în problema compensațiilor.

Concomitent cu aceste demersuri diplomatice, oamenii de stat români au acționat fără odihnă pentru a pregăti condiții favorabile satisfacerii revendicărilor României. Într-o întâlnire cu ministrul bulgar, își amintește autorul, fostul premier Ion Brătianu i-a spus: „Am sfătuit pe rege ca imediat să mobilizeze armata, să dăm Bulgariei un ajutor de 2-3 divizii în schimbul unui acord pentru modificarea frontierei sau să ocupăm frontiera dobrogeană dorită de noi și să așteptăm Marile Puteri să aprobe revendicările noastre, dacă Bulgaria nu va face de bună voie acest lucru. Dar regele nu a fost de acord. Noi cerem nu numai Silistra, ci și Turtucaia până la Cavarna. Acest lucru trebuie să ni se dea, pentru a se evita consecințe negative”¹⁰¹. În acest context, generalul Hesapciev a evocat faptul că atunci când la Congresul de la Berlin a fost examinată problema anexării Basarabiei la Rusia în schimbul Dobrogei către România, delegații francezi Waddington și contele Saint Vaillant, dorind să obțină acordul României, au propus delegaților români anexarea la România a întregului district Silistra până la Ruse. I. C. Brătianu a declinat această propunere, declarând că „această anexare ar fi o mare vulnerabilitate pentru România”. Pe de altă parte, într-o notă de subsol referitoare la opinia premierului român, se atrage atenția că, în ianuarie 1913, atunci când deputatul V. Arion a dezvoltat în Parlamentul României o interpelare privind compensațiile și a insistat pentru anexarea Silistrei, el a adus și următorul motiv: „În 1879, regele i-a scris tatălui său, că noi trebuie neapărat să ocupăm Silistra, întrucât ea este cheia Dobrogei, și noi nu putem să avem Dobrogea, iar cheia să fie la altcineva”¹⁰².

Autorul a prezentat sintetic și Protocolul de la Londra – 16/29 ianuarie 1913 – prin care dr. Danev a propus concesiile maximale din punctul de vedere ale guvernului bulgar. Se lua act de declarația privind autonomia religioasă și școlară a românilor macedoneni, iar delegatul

român a afirmat necesitatea unei modificări a frontierei pînă la linia Turtucaia-Balcic. Delegatul bulgar a declarat că a fost surprins de linia trasată pentru modificarea graniței, care includea și orașele Silistra și Balcic; dar guvernul bulgar ar fi fost gata să se oblige să demoleze fortificațiile din jurul Silistrei și să modifice granița, cedând teritoriile celor două triunghiuri de la țarmul Mării Negre, aproape de Mangalia¹⁰³.

Având în vedere că un conflict cu România devenea de acum foarte probabil, întrucît românii nemulțumiți începuseră să amenințe cu o ocupare forțată a Silistrei, ministrul Gheșov și-a exprimat ministrului rus de Externe convingerea că Rusia se va opune militar, conform art. 3 din convenția ruso-bulgară din 1902, potrivit căreia Rusia va contribui cu toate forțele proprii la apărarea integrității teritoriului Bulgariei. Ministrul Sazonov a răspuns că doctorului Danev i s-a declarat la Petersburg că, mai devreme de trei ani, Rusia nu ar putea să lupte; în acest context, el a declarat că acordul din 1902 nu mai există deja, deoarece și în fața fostului ministru Izvolski, și în fața împăratului, țarul Ferdinand a renunțat la convenție, pentru că ar fi fost lacunară, fapt pe care îl știau bine foștii miniștri Malinov și Paprikov¹⁰⁴.

Convorbirile româno-bulgare au continuat la Sofia între delegații bulgari, dr. Danev și M. Sarafov, și ministrul Dimitrie Ghica, dar s-au încheiat fără rezultat. „*Delegatul român a insistat pentru cedarea Silistrei, și de acolo linia de frontieră pînă la Caverna. Ministrul Maiorescu a declarat că fără cedarea Silistrei niciun acord nu este posibil. Delegații noștri au respins revendicările ministrului Ghica, care a amenințat cu părăsirea Sofiei*”¹⁰⁵.

La inițiativa ministrului rus de Externe, s-a ajuns la ideea ca Marile Puteri să contribuie la o reglementare prietenească a litigiului româno-bulgar. La propunerea Angliei, la 26 aprilie 1913, la Petersburg, Conferința Ambasadorilor a decis: „*Silistra să fie cedată României, Bulgaria să nu construiască fortificații la noua graniță de la Dunăre la Marea Neagră și să dea autonomie școlară și religioasă kuțovlahilor macedoneni*”¹⁰⁶.

În sfârșit, autorul, fiind în funcție la Ate-na, a revenit asupra conflictului balcanic și își amintește că „*în acea vreme, guvernul român a început sondajele sale diplomatice în proble-*

ma compensațiilor teritoriale pe seama măririi iminente a statului bulgar. Guvernul rus făcea deja demersuri insistente la Sofia pentru o rapidă înțelegere cu România.” Având în vedere acest fapt și știind că în timpul lungii sale șederi la București se informase temeinic în problema pretențiilor românești în privința compensațiilor, premierul Ivan Gheșov l-a întrebat pe Hr. Hesapciev dacă românii s-ar mulțumi numai cu Silistra. Răspunsul a fost negativ și a adăugat: „*Dacă guvernul bulgar nu este de acord cu modificarea graniței dobrogene dorită de România pînă la linia Balcic-Silistra inclusiv, în cazul ieșirii noastre favorabile din război, românii vor recurge imediat la mijloace extreme – mobilizarea armatei, pentru a-și impune exigențele*”¹⁰⁷.

Un nume menționat în paginile precedente este cel al lui Ivan Evstratiev Gheșov, personalitate politică bulgară de prima mărime la începutul veacului trecut. S-a născut la Plovdiv, în 1849, în familia unui negustor bogat. Printre altele, a fost unul dintre liderii Partidului Național (Unionist) din Rumelia Orientală până în 1883. În acel an s-a mutat la Sofia. A fost director al Băncii Naționale (1883-1886) și a condus negocierile pentru semnarea Tratatului de pace de la București (1886). În timpul regimului stambolovist (1887-1894), s-a aflat în opoziție. Din 1901 a condus Partidul Național, care, după unirea cu Partidul Progresist-Liberal, a devenit Partidul Unificat Național-Progresist (1920). A fost deputat în mai multe legislaturi. A fost ministru în mai multe cabinete, ocupând portofoliile următoare: Finanțe, Comerț și Agricultură, Externe și Culte, Construcții Publice, Drumuri și Amenajare, și a fost șef al Executivului în perioada martie 1911 – iunie 1913. A murit în anul 1924¹⁰⁸.

În anul 1994, a fost publicat la Sofia un volum din „*Corespondența personală*” a acestui important om politic bulgar¹⁰⁹. Ne-am oprit firește la scrisorile din perioada crizei balcanice. Astfel, la 12 decembrie 1912, Iv. Gheșov îi scria, printre altele, ministrului Bulgariei la Petersburg, Șefan S. Bobcev, și despre pretențiile României la Dobrogea de sud. Îl ruga pe destinatar să-i comunice lui Serghei Sazonov că „*această problemă ne chinuie strașnic și poate să devină cauza unei catastrofe ministeriale. Și în mod real, după ce avem în arhivă în-*

credințările lui Kiderlen-Wächter (Alfred von Kiderlen-Wächter, secretar de stat în Ministerul german de Externe – C.I.) și ale lui Sverbeev (Serghei Sverbeev, diplomat rus – C.I.), că românii nu vor voi orașe bulgărești; după ce în comisia pentru răspuns la discursul tronului, șefii de partid și alți deputați de vază mi-au declarat că în această problemă nu trebuie să cedăm în niciun mod. Vă rog foarte serios să vorbiți în această chestiune cu Sazonov și să-i spuneți că rușii ne-au garantat integritatea teritoriului. Să nu uite”¹¹⁰.

O altă epistolă, de această dată publicată deja de destinatar încă în 1932, a fost trimisă de premierul Gheșov (12 martie 1913) lui Mihail Madjarov, ministrul Bulgariei la Londra, privind misiunea lui Stojan Danev la Petersburg; aici sunt evocate în treacăt și pretențiile românești¹¹¹. Tema era reluată peste aproape o săptămână într-o scrisoare inedită către Ștefan Bobcev. Mesajul era că „*va face o impresie teribilă la noi dacă Marile Puteri ne condamnă să dăm ceva înainte de a decide ce vom lua de la Turcia și dacă cedarea noastră către România nu este compensată cu o promisiune, în cazul absenței unei obligații, că va recupera această concesiune cu ceva substanțial la vest și la sud-vest*”¹¹².

La 29 martie 1913, Gheșov îi scria din nou lui Bobcev despre atitudinea României, îl informa că ministrul bulgar la București, Gheorghe Kalinkov, îi comunicase că „*guvernul român explică prin înduplecarea lui Danev buna turnură pe care a luat-o litigiul nostru cu România. Despre această înduioșare stau dovadă discursurile pe care acesta le-a pronunțat la Silistra în călătoria sa de la Reni la Ruse. Potrivit lui Danev, silistrenii au început să se împace cu ideea ca orașul lor să fie dat, dar au întrebat numai dacă România va despăgubi pe cei care doresc să emigreze*”¹¹³.

De asemenea, la 18 aprilie 1913, premierul îi scria din nou, foarte confidențial, lui Ștefan Bobcev despre proiectul protocolului prin care Conferința ambasadurilor de la Petersburg voia să rezolve în scurt timp disputa româno-bulgară privind frontiera dobrogeană. Gheșov voia ca în textul definitiv să fie reliefat faptul că sacrificiile „*ni le-au impus ei, și nu că noi le-am acceptat de bună voie*”¹¹⁴.

Un amplu și prețios Jurnal, acoperind anii 1911-1913, a lăsat Petăr Abrașev; a fost publi-

cat în 1995¹¹⁵. Este vorba de un important om politic, născut la Kotel în martie 1866. A fost primul care a elaborat teoria dreptului civil din Bulgaria. Membru al Partidului Progresist-Liberal și deputat în mai multe legislaturi. Condamnat ca responsabil al primei catastrofe naționale, după 1919, a fost amnistiat în 1924. A decedat la Sofia în iunie 1930. A fost ministru al Comerțului și Agriculturii și al Justiției în guvernele din anii 1902-1903 și 1911-1913¹¹⁶.

Notele sale zilnice se referă îndeosebi la probleme interne, iar în abordarea unor aspecte ale relațiilor cu România din anul 1913 utilizează informații din rapoartele lui G. Kalinkov de la București.

La 26 martie, Abrașev înregistra rezultatele misiunii lui St. Danev la Petersburg. L-a văzut pe Sazonov de patru ori, în afară de faptul că fusese de două ori la el la dîneu, „*fapt care nu a ajuns la presă*”. În problema românească a susținut atât în fața șefului diplomației țariste, cât și a ambasadurilor că „*în interesul bunelor relații dintre Bulgaria și România nu trebuie să se dea nimic. Dacă se dă ceva, aceasta trebuie să fie tăietura cea mai puțin dureroasă. I-a comunicat și lui Sazonov opinia Consiliului de Miniștri că mai bine este să fie sacrificată Silistra, dar numai Silistra. Niciun fel de litoral și niciun fel de unghiuri*”¹¹⁷.

Trei zile mai târziu era consemnat un dialog al lui Maiorescu cu Kalinkov, în care primul deplângea faptul că „*din partea noastră nu a fost dat încă un semn al dorinței de a trăi prietenește cu ei – românii. Românii au fost gata să ne dea toate compensațiile cerute. Măine vom dezbate ce răspuns să se dea. Danev a informat că ministrul român la Petersburg, Nano, l-a vizitat când a fost acolo și nu i-a ascuns că România se teme de Bulgaria și de aceea a dorit să trăiască în pace cu Bulgaria*”¹¹⁸.

La reuniunea cabinetului din 3 aprilie, a fost dezbătută și problema viitoarelor rapoarte cu România, deoarece trebuia dat un răspuns lui Maiorescu, „*avansurilor lui ca după decizia conferinței să intrăm în relații prietenești apropiate și chiar să ajungem la o alianță*.” Premierul și alți miniștri au pledat pentru un răspuns „*suficient de liniștitor*.” Autorul s-a împotrivit, susținând că trebuia să se răspundă în sensul că „*după decizia Conferinței, viitoarele noastre rapoarte vor depinde de condui-*

ta României. Nu suntem împotriva cultivării unor relații prietenești cu România, dar nu este natural ca, tocmai atunci când ne-a jefuit, să mergem și să ne arătăm atât de însetați de prietenia și alianța ei. Răspunsul, pregătit de Gheșov, a fost mai mult sau mai puțin îmblânzit în acest sens¹¹⁹.

La 5 aprilie, Abrașev consemna: „Jeri a fost rezolvat definitiv litigiul româno-bulgar. În **unanimitate**, potrivit comunicatelor de la Petersburg și Viena, s-a hotărât să se dea României numai Silistra cu 3 km hinterland. Sunt garantate drepturile celor care rămân sau vor emigra. Decizia nu se anunță oficial. Numai în mod confidențial va fi informată România. Se va relata după încheierea păcii¹²⁰”.

Disensiunile dintre membrii Ligii Balcanice au devenit tot mai vizibile. La 19 aprilie, premierul Gheșov comunica de la Berlin că „Serbia, Grecia și România negociază un acord contra Bulgariei. România, chipurile, a fost nemulțumită de decizia Conferinței. Vom verifica prin Kalinkov. Straniu este că Serbia a încercat să facă o alianță cu România¹²¹”.

Pe 6 mai, guvernul bulgar a examinat complicata și delicata problemă a raporturilor cu România în contextul adâncirii tensiunilor interaliatate. Întrebarea era dacă Sofia putea obține sprijinul Bucureștiului contra aliaților – Serbia și Grecia – în schimbul unor noi concesiuni teritoriale. Era studiat și proiectul unei vizite în Bulgaria a lui Titu Maiorescu sau Take Ionescu. Părerile au fost împărțite¹²².

Ideea unui acord bulgaro-român a revenit în dezbateri și pe 14 mai. Kalinkov raportase despre o convorbire cu Maiorescu și Ionescu din care a reieșit evident că românii „se vor grăbi să pună mâna pe Silistra”. Se avansase deja ideea desemnării unor comisii de delimitare a Silistrei și de determinare a despăgubirilor. „Și aceasta într-un moment când pacea nu era încă încheiată. Faptul este un întreg scandal. Maiorescu este gata să înceapă tratative pentru un acord pe cea mai largă bază¹²³”. A doua zi după amiază cabinetul bulgar a decis că baza negocierilor cu România „nu poate în niciun caz să fie constituită din concesiuni teritoriale”. Premierul Gheșov a telegrafiat lui Kalinkov să înceapă tratativele.

La reuniunea guvernului din 15 iunie, noul premier St. Danev a comunicat o telegramă de

la Kalinkov potrivit căreia Maiorescu a declarat că, în cazul izbucnirii unui război cu Serbia, România „ar mobiliza și ne-ar ataca”. Potrivit informațiilor ministrului bulgar la București, „trupele române ar trece Dunărea prin câteva locuri”. Se spunea că România ar fi adoptat această conduită sfătuită de „prieteni ei¹²⁴”. A doua zi, Kalinkov telegrafia că „prieteni¹²⁵” în cauză erau Franța și Rusia. Ultimele file din jurnal acoperă zilele 20 iunie – 24 iulie și, prin câteva însemnări, zilele de 15, 20, 21, 28, 29 august 1913. Sunt prezentate și condițiile în care România s-a angajat în al Doilea Război Balcanic, fiind evocate sintetic fapte și stări de spirit deja cunoscute¹²⁶.

Din aceeași categorie de surse face parte și lucrarea lui Atanas Șopov, *Jurnal, rapoarte diplomatice și scrisori*, publicată în anul 1995¹²⁷. Născut la Panaghiuriște, în 1855, Atanas Șopov a fost agent comercial la Salonic, numit în aprilie 1897, iar din ianuarie 1910 consul general în capitala Macedoniei egeene pînă în octombrie 1912. A fost membru al Academiei Bulgare de Științe, cunoscut publicist și traducător. A murit la Sofia în anul 1922.

Jurnalul acoperă perioada iulie 1910 – noiembrie 1914, iar *rapoartele diplomatice și scrisorile* sunt din anii 1884-1914. Este vorba de documente inedite. În *Jurnal* găsim unele referiri la criza balcanică (1912-1913). Pe 28 iunie 1913 reținea: „În această noapte a venit știrea că România a ocupat cu trupele sale câteva sate din ținutul Dobrici și a înconjurat cu nave militare Rahova; ministrul plenipotențiar român (Dimitrie Ghica – C.I.) a plecat în această dimineață. Guvernul român nici până acum nu a spus ce vrea de la Bulgaria; astfel că, în nota prin care a declarat război Bulgariei, era spus că face acest lucru din cauză că Bulgaria a început războiul cu Serbia fără a respecta angajamentele internaționale și tradițiile, adică fără a declara ce urmărește.

Guvernul român a refuzat să spună ce doarește în mod special de la Bulgaria; în negocieri ea numai a întrebat: ce ne va da Bulgaria.

Demersul și politica României ne-au trimis în primele secole ale erei noastre, atunci cînd popoarele migratoare, fără niciun fel de motiv și pretext luau țara care le plăcea. Politică fără morală!...¹²⁸”.

Autorul era convins că Rusia și Franța, adică Tripla Înțelegere, „au privit cu ochi buni

mobilizarea românească". Concluzia însemnărilor din prima parte a acelei zile: „Nu ar fi straniu ca azi-mâine să sosească un ultimatum de la puterile europene, ca războiul să înceteze între aliați sau ca România să ocupe toate orașele dunărene bulgărești și poate ceva mai mult”¹²⁹. Și o judecată de valoare: „Acum, când Bulgaria este cu totul izolată, când România i-a declarat război și toate statele europene sunt împotriva ei, când Serbia, Grecia și Muntenegru luptă contra ei și succesele armatei bulgare sunt îndoielnice, țarul bulgar se află într-o stare de nervozitate extremă, deoarece a devenit conștient că responsabil pentru această situație a fost el însuși”¹³⁰.

În sfârșit, o ultimă însemnare din 25 iulie 1913. La începutul războiului aliat contra Turciei, România a amenințat că va mobiliza spunând că dorea de la Bulgaria regiunea Silistra. Gheorghii Kalinkov, ministru la București din ianuarie 1911, i-a dezvăluit autorului că exact în acea perioadă Rusia declarase României că, dacă mobilizează și intervine în războiul balcanic, ea ar putea, de asemenea, să mobilizeze două dintre corpurile sale de armată la frontiera română. „Și astfel, România nu a intervenit în război, dar apoi, după ce s-a făcut pace, ea a redeșteptat problema compensației și a cerut Silistra și împrejurimile, problemă care a fost examinată la conferința de la Petersburg și i s-a dat numai orașul Silistra”¹³¹.

Alte mărturii interesante despre anul 1913 le datorăm lui Mihail Madjarov, a cărui lucrare, *Pregătirea diplomatică a războaielor noastre. Aminitiri, scrisori particulare, telegrame cifrate, rapoarte confidențiale*, publicată pentru prima dată în 1932, a beneficiat de o nouă ediție în anul 1998. Textul lui Madjarov a fost păstrat integral, iar editorii nu au făcut comentarii¹³².

În 1911, marcantul militant al Partidului Național a devenit vicepreședinte al Parlamentului. În anii 1912-1915, a fost ministru la Londra și Petersburg, și, pentru scurt timp, în vara lui 1913, ministru de Interne în cabinetul lui Stojan Danev.

Interesant este capitolul *Relațiile mele cu reprezentanții statelor balcanice*, evident la Londra după încheierea crizei regionale, în care rezervă mai multe rânduri lui Nicolae Mișu. Acesta a fost la Legația bulgară, printre altele, pentru a exprima condoleanțele sale lui

M. Madjarov, al cărui fiu fusese ucis în timpul războiului interaliat, dar și pentru „a se opri la teza potrivit căreia dacă nu ar fi fost 16 iunie, Bulgaria nu ar fi intrat în această situație, de a pierde tot ceea ce câștigase suplimentar în război”. La aceste declarații și la ideea că trebuia căutată „o bază nouă pentru relații bune și prietenești între Bulgaria și România”, gazda a răspuns că „atitudinea patriei sale a întristat întregul popor bulgar și teamă îmi este că nu se poate restabili curând vechea prietenie”. Replica lui M. Madjarov l-a determinat pe N. Mișu să adopte „o poziție și mai agresivă”, subliniind: „Noi am intervenit în războiul interaliat nu atât pentru Dobrici și Turtucaia, cât ca să îndepărtăm un pericol real și direct care plana asupra patriei noastre. O Bulgarie pînă la Marea Marmara și Marea Adriatică nu putea să nu se arunce asupra României după câțiva ani și să o izgonească din întreaga Dobroge și în acest fel să ne rupă de litoralul Mării Negre. Problema ieșirii noastre la mare este o problemă de viață și de moarte. Pentru noi ea este mult mai importantă decât pentru voi ieșirea la Marea Egee.” Diplomatul bulgar s-a străduit să-l convingă că țara sa nu s-a gândit niciodată în mod serios să blocheze drumul spre mare al vecinilor, deci și al românilor, dar N. Mișu a observat imediat: „Da, dvs. nu ați gândit așa ceva, dar sunt oare puțini bulgari, care și azi consideră Dobrogea drept bulgărească și așteaptă numai prilejul să o elibereze”¹³³.

Despre al Doilea Război Balcanic avem câteva mărturii și în *Amintirile* lui Aleksandăr Ţankov, cunoscut om politic din perioada interbelică¹³⁴. Despre bilanțul crizei balcanice, viitorul premier scria cu amărăciune: „În iulie 1913, a fost semnat tratatul de pace de la București. A fost un tratat punitiv. Bulgaria a fost micșorată și izolată. Ea a fost redusă la nivelul unui stat de rangul al doilea din Balcani, după care era numai Muntenegru”¹³⁵.

De asemenea, el constata: „Cea mai mare pierdere, în afară de numeroasele sacrificii umane, pe care am suportat-o prin tratatul de la București după războiul balcanic și războiul interaliat, a fost Dobrogea.

Dobrogea este o parte din câmpia dunăreană, grâнарul Bulgariei. Anual din Dobrogea se scoteau 300-400 mii de tone de cereale. Pierdere Dobrogei nu a fost numai o lovitură econo-

mică, ci și una națională. Locuită de bulgari, ici-colo amestecați cu turci, leagănul statului bulgar, cu câmpiile sale largi și fertile a atras o populație rurală, mai ales din regiunile balcanice sărace”¹³⁶.

O lucrare interesantă a publicat în anul 1999 Pașa Kişkilova, *Războaiele balcanice în paginile presei bulgare 1912-1913. Culegere de materiale*¹³⁷. Ediția cuprinde 173 extrase din presa bulgară, primul datând din 19 septembrie 1912, ultimul din 19 septembrie 1913, toate fiind precedate de o *Introducere*, în fapt o istorie sintetică a crizei balcanice. Ziarele consultate au fost „Mir”, „Bălgarija”, „Narod”, „Narodni Prava”, „Rabotniceski vestnik”, „Narodna Volja”. Nu sunt puține articolele referitoare la relațiile româno-bulgare și problema dobrogeană.

Deși evoluțiile din anul 1913 sunt reflectate pe un spațiu restrâns, nu putem ignora memoriile lui Ivan D. Stanciov, intitulate *Diplomat și grădinar*, apărute în anul 2000¹³⁸. Este vorba de membrul unei familii celebre în viața politică și în diplomația Bulgariei moderne.

Ivan D. Stanciov s-a născut la 17 decembrie 1897 la Sankt Petersburg, unde tatăl său, Dimităr, a fost agent diplomatic timp de 10 ani. În anii 1907-1908, a trăit cu familia la Sofia, când tatăl lui era ministru de Externe (1906) și premier (1907). Apoi, între anii 1908-1913, a urmat cursurile unui liceu din Paris. Revenit în țară, în anii 1913-1915 și-a continuat studiile secundare la colegiul catolic francez din Plovdiv. În anii 1915-1916 s-a aflat cu familia la Roma, unde tatăl lui era ministru plenipotențiar, ulterior fiind mobilizat în flota bulgară. În anii 1917-1918 a urmat și absolvit școala de ofițeri în rezervă de la Knjaževo și a fost trimis pe frontul din Macedonia. Între anii 1918-1921, a lucrat ca traducător militar pentru comandamentul trupelor aliate de ocupație din Varna și pentru comuna Varna.

O referire la problema care ne interesează o găsim în capitolul al III-lea, *Războiul balcanic și interaliat (1912-1913)*, în fapt un comentariu despre Tratatul de pace de la București din august 1913: „În acea vară am pierdut Dobrogea și granița românească trecea deja numai la 20 km de Varna, și nu ca înainte, la cca 200 km la nord. Dar puterea turcească din Europa a fost înfrântă, iar Bulgaria, chiar și temporar, a primit litoralul egeean la Dedeagaci”¹³⁹.

În anul 2002 a fost publicat volumul intitulat *Între politică și putere, conspirații și închiisoare*, de dr. Nikola Ghenadiev, cuprinzând file dintr-un jurnal inedit (20 august 1910 – 1 mai 1915), amintiri, texte editate, corespondență și alte documente inedite¹⁴⁰. Este vorba de o personalitate politică (născut în 1868 la Bitolia, în Macedonia) având un destin tragic – asasinat la Sofia în octombrie 1923 – fost lider al Partidului Național-Liberal, deputat timp de două decenii, excelent orator.

La 10 mai 1913, N. Ghenadiev consemna că Gheșov i-a telegrafiat lui Savov să apere Sofia. Acesta a răspuns că nu poate deoarece turcii „vor lua Adrianopolul. Apoi, cu România încă nu s-a terminat”¹⁴¹. Peste o săptămână înregistra o audiență la țarul Ferdinand, care „i-a înjurat pe Danev și pe Gheșov că îi servesc pe ruși și în acest fel au făcut dificilă treaba cu aliații și cu România. S-a căzut de acord că guvernul nu va decide să se despartă iremediabil de politica rusească.” Pe de altă parte, Kalinkov a telegrafiat că „regele Carol s-a plâns miniștrilor englez și austriac de guvernul bulgar care a întâmpinat cu o tăcere disprețuitoare propunerile României. Aceste propuneri, prezentate în urmă cu 20 de zile prin austrieci, au fost: 1. realizarea medierii de la Sankt Petersburg; 2. despăgubirea silistrenilor; 3. pod peste Dunăre; 4. neutralitate binevoitoare; 5. împrumut cât posibil pentru condiții de export. Gheșov încă de atunci, dar și mai târziu, i-a răspuns lui Tarnovski că le acceptă, dar le va semna după pacea cu Turcia, iar Maiorescu a dorit ca acest lucru să fie rezolvat. Carol a spus că acest fapt a făcut dificilă situația guvernului filobulgar Maiorescu, deoarece Sofia tace”¹⁴².

Un memorialist foarte valoros pentru istoria crizei balcanice a fost Simeon Radev. În anul 2003, prin grija fiului său, Traian Radev, au fost reunite sub titlul *De la triumf la tragedie* cele două volume de mărturii, publicate pentru prima dată în anii 1992 și 1993, și anume *Conferința de la București și pacea de la București din 1913. Memorii. Prima catastrofă* și, respectiv, *Ceea ce am văzut din războiul balcanic*¹⁴³. Născut la 19 ianuarie 1879 în orașelul Resen din Macedonia, a început școala pe plaiurile natale și și-a continuat studiile la Ohrida și Bitolia. A absolvit celebrul liceu „Galatasaray” din Constantinopol în 1898. Încă

din timpul școlii, a fost atras în mișcarea revoluționară de însuși Goțe Delcev, celebrul lider macedonean, jucând un rol important în Organizația Revoluționară Internă Macedoneană și din regiunea Adrianopol.

Cunoscut istoric și publicist, el a îndeplinit misiuni diplomatice în posturi importante, precum București, Haga, Ankara, Washington, și a fost delegat la Adunarea Generală a Societății Națiunilor de la Geneva. Interesant pentru analiza noastră este partea a doua a cărții, cea despre Conferința și Tratatul de la București, prima parte fiind consacrată experienței trăite pe frontul din Macedonia în calitate de corespondent de presă în Primul Război Balcanic. Prezentând pe membrii delegației bulgare, autorul nu uită să mărturisească că „*este țăntar din Macedonia. Voi mă cunoașteți, sunt jumătate român*”¹⁴⁴. În continuare, Simeon Radev relatează că, în momentul plecării spre București, planul guvernului bulgar a fost să se realizeze o înțelegere separată cu România „*ale cărei exigențe fuseseră deja acceptate, ca să o desfacem de aliații ei*”. Premierul român Titu Maiorescu a fost de acord cu ideea unei înțelegeri bilaterale, dar după semnarea păcii. După această primă amărăciune, șeful delegației bulgare, Dimităr Toncev, a rămas totuși optimist și a telegrafiat la Sofia: „*Este neîndoielnic că România va fi apărătoarea noastră energetică*”¹⁴⁵. Memorialistul înregistrează o telegramă sosită din țară de la ministrul de Externe, Nikola Ghenadiev (15/28 iulie 1913): „*În fiecare zi se impune (tot mai mult) oprirea acțiunilor militare. Spiritul armatei este jalnic. Locuitorii Dobrogei cedate nu vor să lupte, iar ceilalți încep să abandoneze rândurile numai din cauză că Bulgaria este călcată în picioare de români*”¹⁴⁶.

Autorul evocă, de asemenea, prima lui întâlnire cu Take Ionescu, căruia i-a adus o scrisoare din partea lui N. Ghenadiev. Ideea expeditorului, împărtășită și de S. Radev, era că „*Bulgaria și România au interese comune, determinate de așezarea lor geografică și de istorie, că neînțelegerea izbucnită între ele a fost provocată de împrejurări pasagere, care nu trebuie să lase urme, că România, care a primit deja concesiunile solicitate de ea, acum poate, ajutând Bulgaria în disputele acesteia cu ceilalți vecini, să pună bazele ferme ale unei pri-*

etenii între cele două țări, prețioasă nu numai pentru viitorul apropiat, dar și pentru cel mai îndepărtat”¹⁴⁷. Memorialistul recunoștea că și Take Ionescu „*rămăsese de părerea că este în interesul României și în interesul tuturor popoarelor balcanice, în general, ca Bulgaria să nu fie tratată foarte aspru de către învingătorii ei*”¹⁴⁸.

Un capitol distinct este dedicat *Negocierilor cu România*¹⁴⁹, iar raportarea la „dosarul” dobrogean este frecventă. Acordul cu România, aprecia autorul, fusese practic realizat înainte de Conferință, deoarece revendicările guvernului de la București au fost acceptate în două rânduri, prima dată de către St. Danev prin intermediul Rusiei, a doua oară de către guvernul Vasil Radoslavov direct, prin N. Ghenadiev. A apărut, totuși, „*o surpriză neplăcută*”. Întâlnirea dintre cele două delegații a avut loc pe 18/31 iulie seara, la Ministerul de Externe. Alexandru Marghiloman a citit nota lui Ghenadiev din 8/21 iulie prin care era cedată României linia Turtucaia – Balcic. Pe harta pregătită de Institutul Cartografic era trasată însă o frontieră mai la sud de această linie, iar în vest făcea „*un salt spre Ruse*”. Autorul a protestat, amenințând cu plecarea la Sofia. Prin demersurile lui Take Ionescu, disputa a fost soluționată¹⁵⁰. Simeon Radev îi creionează un portret foarte măgulitor suveranului României, neezitând să mărturisească: „*De la regele Carol am învățat mult și se poate spune că, în calitatea mea de tânăr diplomat, am absolvit școala la el*”¹⁵¹.

S. Radev a înregistrat și sprijinul acordat Bulgariei de diplomația română pentru a obține Kavalla și ieșirea la Marea Egee poate ca „*să uite pierderea Dobrogei*”¹⁵². Nu încheiem prezentarea memoriilor viitorului important diplomat bulgar, fără să ne referim la una dintre evaluările generale: „*Tot timpul Conferinței am fost extrem de atenți cu românii, deoarece tactica noastră a fost de a-i câștiga pe cât posibil. Atunci când a fost vorba de drepturile naționalităților, noi, care am dat atâtea privilegii kuțovlahilor, nu am cerut de la ei reciprocitate pentru bulgarii din Dobrogea*”¹⁵³.

În sfârșit, în 2008 a apărut un volum intitulat *Amintiri din ani de lupte și victorii*, reunind texte publicate de Iv. Ev. Gheșov între anii 1914-1925¹⁵⁴. Primul text care ne-a reținut

atenția este *Nebunia criminală și ancheta asupra ei. Fapte și documente*, editat inițial în 1914. Comentând tratatele cu aliații și declanșarea războiului cu Turcia din toamna anului 1912, autorul – în acea vreme premierul Bulgariei – se întreba: „Dar ce veți spune despre Austria și România? vor întreba unii. Dacă militarii noștri au acceptat clauzele convenției noastre militare cu Serbia referitoare la apărarea noastră contra Austriei și României, cauza a fost că lor le era cunoscută convenția din 1900 (corect 1901 – C.I.) dintre cele două state **împotriva noastră și în favoarea României, potrivit căreia, în cazul unei victorii, se ceda întregul cadriater, cu Varna și Ruse**”¹⁵⁵. Un capitol din această lucrare se referă la *Litigiul cu România* și cuprinde și unele documente oficiale ale cabinetului Gheșov. În context, acesta menționează Protocolul de la Petersburg din 26 aprilie 1913: „Până acolo a fost dusă treaba contra Bulgariei de la San Stefano încât să dăm României numai o Siliestră și pentru aceasta să primim de la Marile Puteri o recunoaștere solemnă a moderației noastre, a dispoziției noastre conciliante”. De asemenea, sublinia că România a cerut neoficial încă de la 21 octombrie 1912 „Dobrogea bulgărească de la Turtucaia la Balcic”. Cu aceeași exigență s-au încheiat și primele negocieri de la Londra dintre St. Danev și N. Mișu din 16 ianuarie 1913. A sosit și momentul când Take Ionescu „a cerut întreaga Dobrogea bulgărească”¹⁵⁶. Ulterior a renunțat să revendice toată zona Turtucaia-Balcic.

Ivan Ev. Gheșov își sintetizează astfel concepția lui:

„1. *Politica noastră a fost de a se crea Marea Bulgaria de la San Stefano nu prin cedarea către România a unei bogate regiuni cu 300.000 de locuitori, ci prin cedarea de către Grecia a Salonicului;*

2. *Convingerea mea profundă era că România nu va fi niciodată de acord să lupte alături de noi pentru crearea unei Bulgarii puternice, care într-o zi putea să se îndrepte contra ei pentru a-i lua Dobrogea;*

3. *Dacă autorii intelectuali ai lui 16 iunie au fost de altă părere și au gândit că putem să creăm Bulgaria Mare cu ajutorul României, ei nu trebuiau să refuze să intre în cabinetul Danev în urma demisiei mele, nu trebuiau să grăbească 16 iunie, ci trebuiau în primul rând să*

încheie alianța cu România ca atunci să atace pe sârbi și pe greci”.

Autorul publică o parte din corespondența purtată de el cu emisarii săi la Londra, Petersburg, București, Atena și Belgrad de la sfârșitul lunii decembrie 1912 și în primele luni ale anului următor.

Un interesant comentariu găsim și în textul intitulat *Anul 1913 la noi. Cuvînt înainte la Calendarul Partidului Național pe anul 1914*. El se referă la relațiile cu Rusia: „Sub președinția ministrului ei de Externe (Serghei Sazonov – C.I.) a fost soluționat în mod strălucit primul nostru litigiu cu România, căreia arbitrajul i-a dat numai orașul Siliestra. Dacă naționaliștii noștri, în pofida conflictului lor cu România din anul 1900 („afacerea” Mihăileanu – C.I.) și a înjurăturilor lor la adresa României din iarna trecută, s-ar fi gândit că de această dată trebuie să ne înțelegem direct cu ei și să le dăm întreaga Dobrogea bulgărească cu speranța neîntemeiată că putem să ne despăgubim din altă parte pentru această regiune fertilă și pentru ruina primelor noastre două orașe din Bulgaria nordică – Varna și Ruse – ei trebuiau să aștepte măcar să facem o astfel de înțelegere și apoi să treacă la lovitura nebunească din 16 iunie 1913. După ce au văzut că totul a fost făcut rău de către inițiatorii Ligii Balcanice și ai războiului contra Imperiului Otoman, de ce au înfăptuit actul de la 16 iunie, acest act care nu are precedent în istorie, care nu are nume în lista crimelor?”¹⁵⁷.

Referindu-ne la categoria *lucrărilor speciale*, un nume ilustru din istoriografia bulgară post-comunistă este cel al academicianului Gheorghii Markov, ani mulți director al Institutului de Studii Istorice al Academiei Bulgare de Științe. Din extrem de bogata sa bibliografie, amintim, pentru analiza noastră, monografia *Catastrofa bulgară 1913*¹⁵⁸, publicată în 1991, continuarea lucrării apărută cu doi ani înainte, *Bulgaria în Alianța balcanică împotriva Imperiului Otoman, 1912-1913*¹⁵⁹. Firește, chestiunea evoluției raporturilor româno-bulgare este prezentă constant în demersul științific al autorului, care folosește poate abuziv un limbaj de jurnalist de senzație, deși nu îi lipsește informația de prima mână, mai puțin din istoriografia română. Astfel, în capitolul I, intitulat *Totul sau nimic. Acum ori niciodată*, se oprește la „edificarea

coalitiei antibulgară”. El observă că, în perspectiva izbucnirii unui nou război în Balcani, nu exista îndoiala că „România nu va privi fără să participe, ci se va strădui să profite de situație. La 29 mai, premierul Titu Maiorescu a confirmat în fața reprezentantului diplomatic bulgar, Gheorghe Kalinkov, cele spuse în circulara din 23 mai trimisă miniștrilor plenipotențiarilor acreditați în capitalele Marilor Puteri: **Într-o eventuală viitoare agravare a situației din Balcani, România nu ar putea rămâne indiferentă. El a precizat că în cazul unui război al Bulgariei cu aliații, România va mobiliza**”¹⁶⁰. Pentru clarificări au fost obținute dovezi de la Legația României la Paris, care au confirmat amenințarea potrivit căreia într-un eventual război al Bulgariei contra foștilor ei aliați, „interesul României era să meargă cu Serbia și Grecia”, fără a fi influențate obligațiile ei față de Puterile Centrale¹⁶¹. Veștile de la Petersburg nu erau diferite. Lui Ștefan Bobcevi se cita un avertisment al regelui Carol: „Dacă va fi război, românii vor ocupa teritoriile bulgărești și nu vor permite distrugerea Serbiei de către bulgari”. De aceasta dată, observa autorul, „nu se menționa numai Dobrogea meridională și se avea în vedere o mult mai extinsă intervenție”¹⁶².

Gheorghe Markov evocă faptul că, pentru aplicarea deciziei Conferinței ambasadurilor de la Petersburg, la 8 iunie, pe iahtul „Han Krum”, s-au întâlnit delegațiile Bulgariei și României, incluzând membrii comisiilor de trasare a rectificărilor de frontieră și de despăgubire. Conducătorul delegației bulgare a fost generalul Ștefan Paprikov, iar adjunctul său, ministrul plenipotențiar Mihail Sarafov. Reprezentanții României au lăsat impresia că doresc să se lucreze în mod accelerat. Dar când, la 10 iunie, delegații bulgari au primit scrisorile de împuternicire, s-a constatat că interlocutorii lor erau împuterniciți „numai să negocieze și nu să semneze în mod obligatoriu.” Din această cauză, nu au fost schimbate plenipotențele. La București, crede autorul, „se așteptau împrejuri favorabile ca în loc de Silistra să se rupă întreaga Dobrogea meridională. Convorbirile de pe Dunăre au fost începute de partea română pentru a se provoca reacții și a se câștiga vreme până la izbucnirea unui conflict dat în pârg între foștii aliați. Maiorescu a repetat că Danev a întârziat și în cazul unui război România ar

ocupa teritoriul bulgar până la linia Turtucaia–Balcic, după care ar putea să aibă un cuvânt greu de spus la conferința de pace. Foarte curând cele spuse se vor adevăra”¹⁶³. Sunt oferite și câteva detalii tehnice ale operațiunilor de delimitare și dificultăților care s-au ivit determinând întreruperea lor și impunerea deciziei de reluare a lor, la Silistra, spre sfârșitul lunii iunie 1913¹⁶⁴. De asemenea, Gheorghe Markov se referă la ezitățile premierului Stojan Danev privitoare la aspirațiile reale ale României de extindere teritorială în dauna Bulgariei¹⁶⁵.

După decizia generalului Savov din noaptea de 16/17 iunie – „nebunia criminală” –, evoluția problemei dobrogene s-a precipitat. De pildă, ambasadorul Germaniei la Viena, von Tschirsky, sfătua diplomația bulgară să realizeze un grabnic acord cu România, deoarece „fiecare zi pierdută poate să facă situația ireparabilă”. Acordul avea în vedere teritoriile bulgărești din Dobrogea¹⁶⁶. În același spirit, la Sofia seseau sfaturi din mai multe capitale europene. Pe măsură ce relațiile dintre foștii aliați deveneau clar unele de adversitate, voci din aceleași capitale subliniau că România „ar putea să ceară mai mult decât linia Turtucaia – Balcic în pofida propriei afirmații că distribuția teritoriilor eliberate ar trebui să fie proporțională cu mărimea actuală a statelor balcanice”¹⁶⁷.

Cert este, așa cum recunoaște și autorul, că la 20 iunie guvernul român a declarat mobilizarea generală, și T. Maiorescu i-a comunicat lui G. Kalinkov că „România are mâinile libere, nu are niciun angajament cu Serbia și Grecia, și mobilizarea poate să grăbească suspendarea acțiunilor militare și să salveze pacea”. Ministrul plenipotențiar bulgar a descifrat două tendințe în politica externă a României: „una de ocupare a teritoriului până la linia Turtucaia–Balcic, iar cealaltă în general de război cu Bulgaria. Mediile de decizie de la București au acceptat protocolul de la Petersburg ca pe o tentativă de mediere și nu ca pe una obligatorie de aplicare a unui arbitraj”¹⁶⁸.

Urmărind atitudinea autorităților de la București, autorul observă că diplomația română deja nu mai ascundea că „acțiunea are drept obiectiv echilibrul în Balcani” care „nu va permite să fie tulburat”. Ministrul G. Kalinkov semnala arestarea unor importante personalități bulgare locale cu câteva zile înainte de pro-

clamarea mobilizării generale și concentrarea unor trupe române spre Dobrogea, Sviștov și Vidin. Acest fapt „*punea în lumină pregătirea lor de acțiune și în afara frontierelor Dobrogei meridionale*”¹⁶⁹.

În alt registru, Gheorghi Markov constată că pentru factorii de decizie de la Sofia a devenit clar că Austro-Ungaria nu putea împiedica mobilizarea din România și nu mai puțin că Rusia nu se va putea opune „*invaziei de la nord*”. Reprezentanții celor două Mari Puteri la București au comunicat colegului lor bulgar, la 22 iunie 1913, că au stabilit, în urma convorbirilor cu regele Carol și premierul Maiorescu, existența a două căi de evitare a războiului cu România: „*sau să fie întrerupte acțiunile militare cu Serbia și Grecia și să se ajungă la arbitraj, sau să se încheie un acord cu România privind noi concesiuni teritoriale, minimum Turtucaia–Balcic*”¹⁷⁰.

Autorul observă că, „*presat din toate părțile, Danev nu a încetat să afirme că întrucât încetarea acțiunilor militare nu depinde de voința Bulgariei, acest fapt nu justifică deloc intențiile românilor. Silistra a fost sacrificată potrivit voinței Marilor Puteri. Și iar a găsit un pretext de a-și hrăni iluziile că Antanta, în frunte cu Rusia, va examina în mod echitabil relațiile reciproce dintre Bulgaria și România*”¹⁷¹.

La 25 iunie, guvernul bulgar afla că peste două zile urma să înceapă concentrarea trupelor române în împrejurimile orașelor Corabia, Turnu Măgurele și Cobadin. Mareșalul Palatului de la Cotroceni, Ioan Kalinderu, a dat, în numele regelui Carol, un termen de o săptămână pentru o înțelegere pe baza liniei Turtucaia–Balcic. Austro-Ungaria și ulterior Germania s-au pronunțat în sprijinul României din moment ce „*Bulgaria nu merge spre un acord prin noi sacrificii în Dobrogea. La Berlin au sosit informații verificate potrivit cărora guvernul român nu intenționa să negocieze și după patru-cinci zile trupele sale vor înainta în Bulgaria. Recomandarea repetată privind o înțelegere directă nu a fost îndeplinită*”¹⁷².

Punctând situația limită în care se afla guvernul de la Sofia în contextul unei invazii iminente de la nord, autorul subliniază că Danev „*a trecut în altă extremă*” și a apelat „*la un stat străin*”, Rusia, ca să negocieze în numele Bulgariei¹⁷³. Cu toate acestea, la 27 iunie, orele 17,30,

regele Carol a ordonat invazia în Bulgaria. Guvernul de la Sofia a protestat tăios și a apelat la medierea Rusiei pentru încetarea acțiunilor militare, amintind că Marile Puteri au reglementat prin Conferința de la Petersburg problema pretențiilor teritoriale ale României „*și oricare alte noi pretenții ale României nu pot fi justificate în niciun fel*.” Motivația Bucureștilui a fost următoarea: „*un mandat privitor la restabilirea echilibrului și păcii în Balcani*”¹⁷⁴.

Gheorghi Markov precizează că „*în dimineața zilei de 28 iunie, trupele române au invadat Dobrogea meridională*”; faptul a creat „*iluzia că înaintarea va fi limitată la frontierele cunoscutelor pretenții teritoriale*”. St. Danev a apelat din nou la Rusia, dar răspunsul lui Sazonov a fost că „*va face ceea ce este posibil numai pe cale diplomatică*”. Concluzia autorului: „*aliații Rusiei au manifestat aceeași abținere rece*”¹⁷⁵. El nu ignoră, evident, poziția guvernului român, care „*a pus trei condiții pentru oprirea invaziei: garanție pentru cedarea teritoriului până la linia Turtucaia – Dobrici–Balcic inclusiv, participare la reglementarea crizei balcanice și o oprire de facto a acțiunilor militare din partea Bulgariei. Către aliați nu a fost transmisă o atare exigență*”¹⁷⁶.

Cert este, potrivit analizei autorului, că prin reprezentantul său la Petersburg, Șt. Bobcev, guvernul bulgar afla că, potrivit „*încredințării date de Maiorescu, indiferent de extinderea invaziei, nu va cere mai mult de Turtucaia–Balcic, dar pentru moment guvernul rus nu ar fi înclinat la mai mult de Silistra–Caliacra*”¹⁷⁷. Diplomația țaristă se dovedea mai realistă, prima condiție a opririi invaziei era cedarea teritoriului până la linia Turtucaia–Balcic. Titu Maiorescu declara, totuși, reține G. Markov, că încetarea ofensivei trebuia „*să fie pusă în dependență de încheierea armistițiului cu sârbii și grecii, cu care românii în momentul prezent sunt legați, dacă nu printr-un acord, atunci prin acțiuni militare contra adversarului comun*”. Guvernul român a întrerupt orice relații cu legația Bulgariei, dar nu a restituit pașapoartele. G. Kalinkov a opinat că trebuie să le ceară și să plece imediat împreună cu întregul personal din subordine. La 1 iulie, St. Danev a ordonat ca protecția intereselor bulgare și arhiva să fie încredințate legației ruse¹⁷⁸.

În perioada imediat următoare, „Sazonov nu a încetat să-și îndrepte atenția spre București în ideea încetării invaziei, dar fără un succes deosebit. Condiția cedării Dobrogei meridionale apărea deja ca fiind indisolubil legată de încheierea armistițiului”¹⁷⁹. La 2 iulie dimineața, armata română a trecut Dunărea și s-a îndreptat spre Sofia. Guvernul lui St. Danev nu a reușit să oprească ofensiva „cu ajutorul Rusiei și a trebuit să plece”¹⁸⁰.

În acele împrejurări, Sazonov a comunicat lui Maiorescu „*acordul Bulgariei de a ceda linia Turtucaia–Dobrici–Balcic cu includerea acestor orașe în frontierele României*”. Guvernul român a declarat că nu va ocupa Sofia, dar nici nu va încheia pace separată cu Bulgaria „pentru a nu afecta pretențiile aliaților lui. Principalul țel al intervenției a fost apărarea echilibrului în Balcani”¹⁸¹. La noile insistențe bulgare, T. Maiorescu a respins propunerea de încheiere a unei păci separate. Premierul român a repetat că trupele române vor continua să înainteze, chiar dacă „*încet*”, atâta timp cât „*nu se recunoaște oficial și în scris cedarea teritoriilor pe linia Turtucaia–Balcic*”¹⁸².

Sub președinția țarului Ferdinand, pe 5 iulie, între orele 13-14,30 a avut loc la palatul regal reuniunea Consiliului de Miniștri, care a adoptat trei decizii, dintre care prima suna astfel: „*Să se propună României linia Turtucaia–Balcic*”. Autorul consideră că regele Carol a răspuns în aceeași zi cu „*o dorință de pace generală, dar trupele sale se apropiau de Sofia conform acordului Statului Major General cu Serbia și Grecia - dacă se impune să dicteze pacea în capitala bulgară*”¹⁸³. El menționează faptul că guvernul român a recunoscut în mod oficial că „*a extins misiunea intervenției sale în război și a înmănat o notă Marilor Puteri în care nu a manifestat nici o recunoștință pentru satisfacerea revendicării sale teritoriale până la linia Turtucaia–Dobrici–Balcic. În numele echilibrului balcanic, el a proclamat drept scop suprem nu numai garantarea intereselor românești, dar și faptul de a contribui alături de Marile Puteri la o pacificare definitivă și stabilă a Peninsulei Balcanice*”¹⁸⁴.

Noul ministru bulgar de Externe, Nikolai Ghenadiev, a indicat că trimiterea neîntârziată a delegaților la Niș și demersurile vizând o înțelegere cu România „*sunt dovezi ale unei dorințe*

sincere de pace”. El a rugat Marile Puteri să contribuie la o grabnică încetare a focului și pentru prima dată s-a arătat gata să lege armistițiul cu demobilizarea generală. La 9 iulie, Ghenadiev a primit declarația lui Maiorescu potrivit căreia „*guvernul român consideră drept acceptat și în afara oricărei contestări faptul că Bulgaria cedează teritoriul voit drept nouă graniță și recunoaște anexarea la România a orașelor Turtucaia, Dobrici, Balcic și a unui anumit număr de kilometri la vest și la sud.*” Bulgaria se obliga să dărâme fortificațiile din jurul orașelor Ruse și Șumen, ca și a celor care se găsesc între ele și într-o zonă de 20 km în jurul Balcicului, fără dreptul de a construi altele noi. Ghenadiev a acceptat propunerea lui Maiorescu, și în egală măsură aceea ca negocierile de armistițiu să se desfășoare la Niș, iar cele de pace la București. Gheorghe Markov oferă detalii despre tratativele de la Niș și despre optimismul care domina inițial spiritul delegaților bulgari față de atitudinea României¹⁸⁵.

În continuare, se referă la plecarea delegației bulgare la Conferința de pace de la București (13 iulie, orele 10), componența ei, autorul constatând că „*în delegație au fost reprezentate atât Palatul, cât și cele trei partide din coaliția liberală de guvernare*”. Delegații bulgari erau conștienți că misiunea responsabilă pe care trebuiau să o îndeplinească era „*dificilă și tragică*”. Dobrogea meridională „*a fost sacrificată în prealabil pentru a se opri sau măcar limita invazia română în Bulgaria septentrională*”¹⁸⁶.

O sarcină de prim rang în fața delegaților bulgari a fost să se ajungă la o înțelegere separată cu România, după ce deja ei îi fusese cedată Dobrogea de sud „*pentru a se rupe de aliați și pentru a se opune rezistență cu sprijinul ei exigențelor exagerate ale Serbiei și Greciei*”. Autorul critică sever instrucțiunile date de N. Ghenadiev șefului delegației, ministrul de Finanțe, Dimităr Toncev, deoarece acesta lua „*uneori cele dorite drept realitate*”¹⁸⁷. În sfârșit, Gheorghe Markov analizează concret evoluția negocierilor de pace din capitala României în subcapitolul intitulat teză *La București, forța dictează dreptului*¹⁸⁸. Între altele, se oprește la detaliul că delegații militari români au prezentat o hartă de stat major „*cu o granița trasată cu 14 km sub adevărata linie Turtucaia – Balcic, cedată de Bulgaria prin nota din 8 iulie*”, fapt care a provocat obiecțiile

generalului Ficev, deoarece modificarea „nu avea niciun fel de justificare strategică”¹⁸⁹.

Acordul între Bulgaria și România a fost semnat la 22 iulie. Acesta a stabilit frontiera „împusă de gazde” și a obligat Bulgaria să distrugă construcțiile fortificate din jurul orașelor Șumen și Ruse, de asemenea i-a interzis să construiască altele noi între aceste orașe și în jurul Balcicului. Delegații militari români „au admis numai două mici corecții la nord-vest de Varna și la vest de Dobrici”¹⁹⁰.

Tratatul de pace a fost semnat „cu cuțitul la beregată”, la 28 iulie 1913. Noua frontieră dintre Bulgaria și România în Dobrogea începea de la Turtucaia pe Dunăre și ajungea la Ekrene, la Marea Neagră; Bulgaria se obliga să demoleze fortificațiile menționate mai sus și să nu construiască altele¹⁹¹.

În concluzia acestui subcapitol, Gheorghi Markov dezvoltă teza „dictatului de la București”, subliniind, printre altele, că „guvernul român s-a interesat înainte de toate cu câți kilometri își poate mări mai mult ieșirea la Marea Neagră și cum să transforme Dunărea de Jos într-un râu intern românesc. Conferința de pace de la București a dobândit caracterul unui proces internațional demonstrativ contra Bulgariei cu scopul ca ea să fie condamnată ca niciodată să nu ocupe locul ce i se cuvenea în mijlocul Peninsulei Balcanice”¹⁹².

Să menționăm și cărțulia tipărită în 1993 de universitarul Milcio Lalkov, intitulată *Între ex-taz și defăimare. Bulgaria în timpul războaielor, 1912-1918*¹⁹³, în care autorul reia reperele esențiale ale drumului țării sale spre cele două catastrofe naționale, cu scurte referiri la raporturile cu România din prima jumătate a anului 1913.

În anul 1994, Elena Stelova a publicat o prețioasă biografie a cunoscutului om politic Ivan Evstratiev Gheșov, premierul Bulgariei la începutul crizei balcanice din 1912-1913¹⁹⁴. Ea observă că, în toamna anului 1912, „Bulgaria era constrânsă și din partea României”¹⁹⁵. Problema dobrogeană nu se află în centrul analizei sale privind misiunea lui St. Danev la Conferința de la Londra, deși autoarea remarcă: „Cercul din jurul Bulgariei s-a închis odată cu declararea deschisă a pretențiilor românești, însoțite de amenințări de ocupare a unei părți a Dobrogei. De la Petersburg sosesc sugestii să se facă unele concesii Bucureștiului. Gheșov

cere în mod inutil un sprijin și o apărare mai energică. Lui Teodor Teodorov, trimis special în capitala rusă la sfârșitul lunii decembrie 1912, i s-a declarat că Bulgaria nu poate să conteze pe convenția militară din 1902, ci trebuie să se gândească la un sacrificiu mai mare. În februarie 1913, revendicările românești au escaladat pînă la linia Silistra–Balcic, apoi Turtucaia–Balcic”¹⁹⁶.

În ultimă instanță, diplomația bulgară a acceptat medierea „concertului european” în disputa cu România și s-a obișnuit cu ideea „pierderii Silistrei”¹⁹⁷. La 26 aprilie 1913, Conferința ambasadurilor de la Petersburg a decis printr-un protocol că Bulgaria „trebuie să cedeze României orașul Silistra cu împrejurimile pe o rază de 3 km, să distrugă unele fortificații de pe noua frontieră din Dobrogea, să dea autonomie școlilor și bisericilor kuțovlahilor din câștigurile sale teritoriale viitoare”. Elena Stelova subliniază că hotărârea Conferinței a fost întâmpinată cu nemulțumire de Bulgaria, „ca o supremă nedreptate”, și de România, „ca un câștig insuficient în comparație cu mărirea statelor balcanice. Aplicarea ei părea problematică, dar pentru moment satisfăcea pretențiile românești”¹⁹⁸.

Autoarea reține, în egală măsură, că în iulie 1913, în timpul negocierilor de pace de la București, Ivan Gheșov se afla la Viena și că jurnalistul britanic James Bourchier numea „pe bună dreptate” Conferința, „cea mai mare crimă diplomatică a veacului”¹⁹⁹.

În anul 1995, un politolog, Mincio Semov, a publicat o carte cu un titlu de scenariu cinematografic, *Învingătorul imploră pace. Războaiele balcanice, 1912-1913*²⁰⁰, în fapt un film al acestor evenimente. Iată câteva secvențe.

La 24 aprilie 1912, la Livadia, pe litoralul rusesc al Mării Negre, țarul Nicolae al II-lea primea delegația bulgară condusă de președintele Sobraniei, Stojan Danev. Prezentând substanța discuțiilor, autorul ne îndeamnă să reținem: „Împăratul rus nu ne-a promis sprijin militar. Guvernul rus nu va susține militar Bulgaria contra României. Oamenii de stat bulgari nu ne-au dat niciun fel de temeieri ca să sperăm că Rusia ne va apăra de România potrivit convenției din 1902 – convenție pe care ei nu au îndeplinit-o și nu era în vigoare”²⁰¹.

La 18 octombrie 1912, la Londra, într-o casă particulară, a avut loc o întâlnire secre-

tă între ministrul Bulgariei, Mihail Madjarov, și ministrul englez de Finanțe, Lloyd George. Printre altele, cel din urmă a fost de acord că „România nu are temeiuri pentru compensație”²⁰².

La 27 octombrie 1912, de la București, ministrul G. Kalinkov îl înștiința pe premierul Ivan Gheșov că ambasadorul Rusiei la București i-a declarat, după o conversație cu regele Carol I, că „Bulgaria trebuie să declare în principiu acordul de a da României măcar o rectificarea a frontierei, altfel România va întreprinde măsuri în favoarea propriilor interese înainte de sfârșitul războiului – probabil mobilizarea. S-a ajuns la o amenințare deschisă”. Pentru autor a fost prilejul de a face un scurt excurs istoric. Astfel, el reamintește că, la 11 august 1912, Gheșov i-a telegrafiat girantului legației Bulgariei la București, Ikononov, să înceapă convorbiri cu ministrul român de Externe asupra condițiilor unui acord între cele două state, „dar în numele său personal (subl. în text – C.I.), și nu în numele guvernului bulgar”. De asemenea, la 6 septembrie 1912, Gheșov i-a trimis o scrisoare lui G. Kalinkov, care se întorsese din concediu. Premierul a luat drept pretext un articol dintr-un ziar românesc, în care se afirma că în Macedonia trăiau 500.000 de români și, dacă România ia de la Bulgaria un teritoriu cu 500.000 bulgari, situația ar fi echivalentă. Gheșov a transmis să se răspundă că nu se dorește anexarea Macedoniei și a continuat: „Dar în treacăt și pe un ton glumeț, întrebați-l pe Maiorescu ce ar fi răspuns el dacă s-ar fi găsit în cele din urmă vreun bulgar, care să-i facă următoarea propunere: acceptați oare să vă dăm atâția dintre supușii noștri cât luăm noi români din Macedonia, dacă alipim într-o zi acest ținut? Afirmati, totuși, că nu îi faceți o propunere, este interesant numai să știm cum v-ar fi răspuns el la o asemenea întrebare.” Comentariul autorului viza faptul că Gheșov a intrat în negocieri, pe care în prealabil le-a subestimat. „Când este vorba de tratative, în care se vor clarifica condițiile unei alianțe, ar trebui folosită o persoană de înaltă răspundere (cel puțin ministru plenipotențiar) sau un trimis special, cum a fost cu D. Rizov la Belgrad. Aici s-a folosit girantul provizoriu și de sus i s-a ordonat să acționeze în nume propriu. Acesta este modul de a arăta că nu dorești negocieri serioase”²⁰³.

Mincio Semov consemnează, în egală măsură, că pe 26 noiembrie 1912, la București a avut loc vizita de o zi a dr. Stojan Danev. T. Maiorescu a cerut rectificarea graniței pe linia Silistra-Balcic, dar fără Balcic. A doua zi a plecat la Viena. În aceeași zi a sosit la București marele duce Nicolae Mihailovici pentru a înmâna regelui însemnul de mareșal cu ocazia aniversării cuceririi Plevnei. Danev nu a asistat la ceremonie, au fost prezenți numai generalii bulgari Agura și Draganov. A fost prilejul ca autorul să insiste asupra faptului că „Danev a oferit pretext românilor să creadă că în mod oficial negocierile au început și că poziția bulgară le dădea temeiul să creadă că vor reuși să ajungă la un rezultat favorabil”²⁰⁴.

Nu lipsesc referirile la negocierile bulgaro-române, inclusiv decizia Conferinței ambasadorilor de la Petersburg și ecoul lor în presa bulgară²⁰⁵. De asemenea, Mincio Semov menționează întâlnirea de la Viena, din 7 iunie 1913, între ministrul Ivan Salabașev și șeful diplomației Dublei Monarhii, Leopold von Berchtold. Cel din urmă „a insistat să ne înțelegem mai repede cu România care a dorit să i se cedeze ceva din litoralul Mării Negre, lângă Mangalia, ca să se convingă că Bulgaria a renunțat la orice dorință de a lua Dobrogea”²⁰⁶. Autorul oferă și alte detalii interesante despre evoluția raporturilor bulgaro-române, inclusiv problema dobrogeană, până la 16 iunie 1913, „nebulnia criminală”²⁰⁷.

În lucrarea sa, deja menționată, *Patria mea are dreptate sau nu! Propaganda în politica externă a țărilor balcanice (1821-1923)*²⁰⁸, Ivan Ilcev are câteva referiri la perioada războaielor din Balcani. Pornind de la premisa că „în ajunul războiului balcanic propaganda organizată în politica externă bulgară practic nu exista”²⁰⁹, autorul evocă și începutul activității în acest domeniu și în problema dobrogeană. Primii militanți au acționat din propria inițiativă. Astfel, Petăr Gabe, care a trăit ani de zile în Dobrogea, s-a străduit să informeze opinia publică rusă despre poziția Bulgariei față de exigența României în Dobrogea. De asemenea, Dim. Ioțov, consulul general la Milano, a apărut pozițiile Sofiei în presa italiană²¹⁰. După demisia cabinetului St. Danev, la începutul lui iulie 1913, atunci când prima catastrofă națională era conturată, în noul guvern condus de Vasil

Radoslavov, Nikola Ghenadiev a primit portofoliul Externelor. Atanas Şopov, deja menţionat în calitatea sa de consul general la Salonic, i-a propus un plan detaliat de promovare „a unei campanii de propagandă la dimensiuni continentale”, de aplicarea căreia să se ocupe „o comisie sau un comitet” constituit la Sofia, care să ofere idei şi să coordoneze propaganda. Acesta trebuia să fie subordonat Ministerului de Externe şi să aibă în componenţă intelectuali, diplomaţi, oameni politici. Una dintre misiunile programului era „să nu se permită ca opinia publică europeană să uite problema Dobrogei luate pe nedrept”²¹¹.

Nu putem ignora nici lucrarea lui Nikolai Vasilev, *Triumfurile şi catastrofele diplomaţiei bulgare*²¹², apărută în 1999. În capitolul *Prima catastrofă*, autorul afirmă că „încă şi mai neverosimilă a fost ignorarea ameninţării româneşti, având în vedere că România a formulat deschis pretenţiile. Ca răspuns la aceste pretenţii, Bulgaria a semnat într-adevăr straniul acord de la Sankt Petersburg din 26 aprilie 1913, care poate fi definit drept Silistra contra nimic! Evident că, la recomandarea rusă, Bulgaria a cedat în faţa presiunii româneşti şi a predat unul dintre cele mai frumoase oraşe ale sale, fără să obţină în schimb absolut nimic. Nici o oarecare alianţă, nici ajutor militar sau economic, nici măcare o promisiune de neutralitate în cazul unui război între Bulgaria, pe de o parte, Serbia şi Grecia, pe de alta.”²¹³.

În ceea ce priveşte sinteza regretatului Veselin Traikov, *Doctrinile naţionale ale ţărilor balcanice. O privire istorică şi contemporană*²¹⁴, menţionăm că în capitolul *România*, autorul observă că în anii 1912-1913, în timpul războaielor balcanice, guvernul de la Bucureşti a urmărit cu atenţie evoluţia evenimentelor şi „a năzuit să le folosească în propriul interes”. Aşa s-a ajuns şi la ocuparea Dobrogei de sud, situaţie care a dus la „o pagină neagră în relaţiile cu Bulgaria”, din moment ce statul român a luat „un teritoriu străin din punct de vedere etnic”. Pentru a „legitima” acest fapt, oamenii politici români şi unii istorici au început să argumenteze caracterul românesc al regiunii cu ajutorul unor argumente „istorice” forţate. Autorul recunoaşte însă că prin Tratatul de la Bucureşti, din 7 mai 1918, „integritatea teritorială şi suveranitatea României au fost afectate. Dobrogea a fost cedată şi noua graniţă a trecut pe Dunăre”²¹⁵.

Un istoric cu multiple preocupări, dar şi om politic de stânga, este Bojidar Dimitrov, autorul lucrării *Războaiele pentru unitate naţională, 1912-1913, 1915-1918*, publicată în anul 2001²¹⁶. Cartea nu are aparat critic şi nici bibliografie. Autorul observă că, în ajunul declanşării crizei balcanice din 1912-1913, elita politică bulgară a fost confruntată şi cu „pretenţiile româneşti de compensaţii teritoriale în eventuala extindere a statelor creştine balcanice pe seama teritoriilor macedonene”. Motivul era, în opinia Bucureştiului, că în Macedonia trăiau 400.000 români – „vlahi” – pentru care statul român avea responsabilitate. Bojidar Dimitrov apreciază că „potrivit tuturor statisticilor în Macedonia nu erau mai mult de 50.000 – 60.000 de vlahi şi nu aveau nimic comun cu istoria şi dezvoltarea statului român”²¹⁷.

De asemenea, autorul se referă la negocierile bilaterale de la Londra (decembrie 1912–ianuarie 1913), când România a concretizat compensaţia – „Dobrogea meridională pe linia Turtucaia–Balcic”²¹⁸. Atrage, în egală măsură, atenţia asupra protocolului de la Petersburg din aprilie 1913, când guvernul bulgar a fost „nevoit” să cedeze Silistra vecinei de la nord drept compensaţie pentru minoritatea „românească” din Macedonia cu care s-ar fi mărit Bulgaria. Acordul a fost semnat sub presiunea diplomaţiei ruse, „care a limitat pretenţiile româneşti la întreaga Dobroge de sud numai la Silistra şi o fişie de 3 km în jurul oraşului. Un curat oraş bulgăresc a trecut în mâini româneşti, dar acest fapt nu a satisfăcut România. Guvernul ei a declarat că nu-şi consideră pretenţiile împlinite”²¹⁹.

În ceea ce priveşte desfăşurarea celui de al Doilea Război Balcanic, autorul nu putea ignora ofensiva armatei române spre sud în Bulgaria declanşată la 26 iunie 1913, „singurul ţel fiind de a lua compensaţia” şi deciziile Conferinţei de pace de la Bucureşti, conform cărora, printre altele, Bulgaria a cedat României „grânarul ţării – Dobrogea meridională pe linia Turtucaia – Balcic”²²⁰.

O contribuţie originală, deşi puţin legată de tema noastră, o datorăm Rumianei Koneva, cercetătoare la Institutul de Studii Istorice al Academiei Bulgare de Ştiinţe, cu frecvente staţii de documentare în spaţiul german (Leipzig, München, Viena) şi nu numai. Este vorba de

lucrarea *Leipzig despre bulgari sau cum povestește Illustrirte Zeitung, 1878-1918*, apărută în anul 2003²²¹. Firește, este vorba de cunoscutele preocupări din ultimele decenii privind „imaginea celuilalt”, în cazul de față, prezența bulgarilor și problemelor lor în publicația germană. Nu puteau lipsi știrile despre criza balcanică din anii 1912-1913. S-a constatat că interesele României coincideau cu cele ale Serbiei, întrucât „România nu dorea o Serbie puternică, nici o Bulgaria puternică”. A fost pus în lumină rolul regelui Carol I în intervenția în al Doilea Război Balcanic, autoarea apreciind corectitudinea corespondentului german, dar fiind puțin mai nuanțată²²². Observăm că Rumiana Koneva reia teza conform căreia în 1913, în Dobrogea de sud, „aproape că nu erau români”²²³.

Soțul celei de mai sus, Svetlozar Eldarov, a publicat în anul 2004 o monografie în premieră, *Ortodoxia la război. Biserica Ortodoxă Bulgară și războaiele Bulgariei, 1877-1945*²²⁴. Pentru autor, pierderea din 1913 a „grânarului Dobrogei de sud” a fost o catastrofă națională cu consecințe și în domeniul religios²²⁵. În context, a reluat problema caracterului Tratatului de la București din vara anului 1913, care „nu este numai inechitabil, dar este și blasfemiator al lui Dumnezeu”²²⁶.

Ca și colegul și apoi șeful său, Gheorghii Markov, Jeko Popov a fost consecvent în preocupările științifice, publicând în 2008, în regie proprie, lucrarea *Dobrogea. Ocupată. Eliberată. Luată cu forța. 1913-1918*²²⁷. În *Introducere*, autorul observă că anexarea Dobrogei de sud în vara anului 1913 de către România, care elaborase de mult timp un plan strategic privind o extindere teritorială la sud, a dat o lovitură sensibilă statului bulgar și a influențat negativ relațiile dintre cele două state balcanice vecine și condițiile conflictului militar modern în pregătire. „Câștigul ușor a stimulat cercurile guvernamentale române să administreze noua provincie prin metode experimentate în Dobrogea de nord, de oprinare a populației locale, prezentate ca democrate și civilizatoare. În același timp, comunitatea bulgară dominantă a condus lupta permanentă pentru eliberare, ajutată de Bulgaria”²²⁸.

Recent – 2010 – a apărut la Turtucaia o masivă monografie a orașului, fără egal, în opinia noastră, în spațiul Cadrilaterului, elaborată de un colectiv de istorici de la Sofia,

Veliko Târnovo și din localitate²²⁹. Capitolul al II-lea, *Turtucaia în perioada războaielor (1912 -1918)* a fost semnat de Kosjo Pencikov, universitar de la Veliko Târnovo, coautor pentru aceeași perioadă în volumul al IV-lea din *Istoria Dobrogei*, menționat la capitolul *Lucrări generale*. Firește, sunt prezente aceleași teze ale istoriografiei bulgare, inclusiv ale autorului, într-o monografie de asemenea amploare, cu o bogată informație și cu detalii de o acribie care îl onorează pe autor. Nu insistăm asupra analizei, deoarece concluziile au fost prezentate frecvent în paginile precedente. Semnalăm numai subcapitolul aferent acestei perioade: *Turtucaia în timpul războaielor balcanice, 1912-1913*. Concluzia – fără comentarii – privind bilanțul acelei epoci: „După înfrângerea militară îndurată, Bulgaria a pierdut din nou Dobrogea meridională. Turtucaia din nou, de această dată pentru aproape 21 de ani, va trece sub dominația românească. Orașul, totuși, în istoria lui milenară, a supraviețuit tuturor loviturilor. Va supraviețui și acesteia.”²³⁰.

În sfârșit, în anul 2011, Jordan Veličkov, un jurist, dar și absolvent – 1970 – al Academiei Diplomatice din Moscova, cu specializare în relații internaționale la Londra și fost în misiuni diplomatice în Iugoslavia, S.U.A. și Canada, ajuns șef al Direcției consulare din Ministerul bulgar de Externe, iar din 1995 profesor de relații internaționale la Universitățile din Blagoevgrad și Sofia, a scris o cărțuție, cu titlul *Idealuri îngropate (Cinci greșeli fatale ale lui Ferdinand de Saxa Coburg-Gotha)*²³¹. Atenția acordată interesului național decurge poate și din faptul că în calitate de diplomat în SUA în anii 1979 – 1982 și de consul general în Canada, 1986 – 1988, a scris despre cauza națională în presa de acolo sub pseudonimul Pirin Ohridski.

Pentru analiza noastră, am reținut capitolul *Al patrulea act criminal*. Cu concluzia că prin ordinul din 16 iunie 1913 de atacare a aliaților, țarul Ferdinand „a aruncat Bulgaria în război pe patru fronturi – caz fără precedent în istoria mondială”. Unul dintre aceste fronturi a fost conflictul cu România și pierderea Dobrogei meridionale²³².

Nu insistăm asupra *contribuțiilor din volume colective și reviste de specialitate*²³³. Vom regăsi multe din numele deja menționate, aceleași teze și argumente.

În loc de concluzii, câteva delimitări:

1. Istoriografia bulgară de după 1989 s-a preocupat din ce în ce mai mult de evenimentele din anii 1912-1913 ca parte integrantă a luptelor pentru unitate națională.

2. Efortul de a valorifica multe izvoare inedite sau de a repune în circulație unele mărturii puțin accesibile publicului larg, inclusiv privitoare la raporturile româno-bulgare, este evident.

3. Limbajul este inegal, deși dominante sunt discursurile științifice și conținutul academic.

4. Persistă teza potrivit căreia poziția României în timpul celui de al Doilea Război Balcanic a fost determinată numai de ideea unor câștiguri teritoriale în Dobrogea, fiind condamnate imperatiile „echilibrului balcanic”.

5. Atitudinea guvernului de la București în cel de-al Doilea Război Balcanic este frecvent pusă pe același plan cu cea a Serbiei și a Greciei.

6. În comentariile relative la relațiile româno-bulgare din acea perioadă apar uneori aluzii la drepturile istorice bulgare asupra întregii Dobroge.

NOTE

¹ *Istoriya na Bălgariya* prez pogleda na istoricite Ivan BOŽILOV, Vera MUTAFČIEVA, Konstantin KOSEV, Andrej PANTEV, Stojčo GRĂNČAROV, Sofia, 1993, p. 759.

² *Ibidem*, p. 512.

³ *Ibidem*, p. 513.

⁴ *Ibidem*, p. 514-515.

⁵ Elena STATELOVA, Radoslav POPOV, Vasilka TANKOVA, *Istoriya na bălgarskata diplomacija, 1879-1913 g.*, Sofia, 1994, p. 503.

⁶ *Ibidem*, p. 455.

⁷ *Ibidem*, p. 456.

⁸ *Ibidem*, p. 457-458.

⁹ *Ibidem*, p. 461.

¹⁰ *Ibidem*, p. 463-464.

¹¹ *Ibidem*, p. 464.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 465.

¹⁴ *Ibidem*, p. 466.

¹⁵ *Ibidem*, p. 474.

¹⁶ *Ibidem*, p. 481-482.

¹⁷ *Istoriya na Bălgariya, 681-1996. S njakoj premălčavani dosega istoričeski fakti.* Materialăt na knigata e iz stenogrami na publicni besedi iznasjani ot Petăr KONSTANTINOV, Sofia, 1997, p. 349.

¹⁸ *Ibidem*, p. 171.

¹⁹ *Ibidem*, p. 174.

²⁰ Elena STATELOVA, Stojčo GRĂNČAROV, *Istoriya na Bălgariya. T.III Istoriya na nova Bălgariya, 1878-1944*, Sofia, 1999, p. 648.

²¹ *Ibidem*, p. 268.

²² *Ibidem*, p. 271.

²³ *Ibidem*, p. 272.

²⁴ *Ibidem*, p. 273.

²⁵ Strašimir DIMITROV, Krăštju MANČEV, *Istoriya na balkanskite narodi.* Tom II. Izdanie vtoro, Sofia, 1999, p. 431.

²⁶ *Ibidem*, p. 340-341.

²⁷ *Ibidem*, p. 341-342.

²⁸ *Ibidem*, p. 345.

²⁹ *Ibidem*, p. 349.

³⁰ *Istoriya na Bălgariya.* Tom VIII, *Bălgariya, 1903-1918. Kulturno razvitie, 1878-1918*, Sofia, 2000, p. 555.

³¹ *Ibidem*, p. 49.

³² *Ibidem*, p. 110.

³³ *Ibidem*, p. 111.

³⁴ *Ibidem*, p. 155-161.

³⁵ *Ibidem*, p. 177-178.

³⁶ *Ibidem*, p. 173-230.

³⁷ Rumen DASKALOV, *Bălgarskoto obštestvo, 1878-1939.* Tom 1. *Dăržava. Politika. Ikonomika*, Sofia, 2005, p. 470.

³⁸ *Ibidem*, p. 189.

³⁹ Antonina KUZMANOVA, Petăr TODOROV, Žeko POPOV, Blagovest NJAGULOV, Kosjo PENČIKOV, Volodja MILAČKOV, *Istoriya na Dobrudža.* Tom 4, *1878-1944*, Veliko Tărnovo, 2007, p. 647.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 169-78.

⁴¹ *Ibidem*, p. 178.

⁴² Angel CURAKOV, *Pravitelstvata na Bălgariya.* Čast pârva, *1879-1913.* Čast vtoră, *1913-1944*, Sofia, 1996, p. 143-191.

⁴³ *Ibidem.* Čast pârva, *1879-1913*, p. 130-139.

⁴⁴ *Ibidem.* Čast vtoră, *1913 – 1944*, p. 5-14.

⁴⁵ Idem, *Enciklopedia na pravitelstvata, narodnite săbraniya i atentatite v Bălgariya*, Sofia, 2008, p. 583.

⁴⁶ Andrej PANTEV, Borislav GAVRILOV, *100-te naj-vlijatelni bălgari v našata istorija.* Săs 121 iljustracii, Sofia, 1997, p. 328.

⁴⁷ *Bălgariya 20 vek. Almanah.* Izdatelski proekt i obšta redakcija: Filip PANAJOTOV, Sofia, 1999, p. 1292.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 1291-1292.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 163.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 977.

⁵¹ *Ibidem*, p. 1086-1087.

⁵² „TVT”.

⁵³ Veska NIKOLOVA, Milen KUMANOV, *Bălgariya. Kratak istoričeski spravočnik*, Sofia, 1983, p. 430.

⁵⁴ Milen KUMANOV, Kolinka ISOVA, *Istoričeska enciklopedija Bălgarija*, Sofia, 2003, p. 397.

⁵⁵ Atanas TOŠKIN, Ana RABADŽIJSKA, Milen KUMANOV, *Treto Bălgarsko Carstvo, 1879-1946. Istoričeska enciklopedija. Istorija. Ikonomika. Institucii. Diplomacija. Političeski partii. Ličnosti. Pečat*, Sofia, 2003, p. 419.

⁵⁶ *Izvori za istorijata na Dobrudža, 1878-1919*. Tom 1. Săstaviteli: Žeko POPOV, Kosjo PENČIKOV, Petăr TODOROV, Sofia, 1992, p. 545 (in continuare IIB, 1).

⁵⁷ *Izvori za istorijata na Dobrudža, 1919-1941*. Tom 2. Săstaviteli: Petăr TODOROV, Kosjo PENČIKOV, Marin CUCOV, Stela IZVORSKA, Antonina KUZMANOVA, Sofia, 1993, p. 506.

⁵⁸ *Izvori za istorijata na Dobrudža, 1853-1878. Bălgarski dokumenti*. Tom 3. Săstaviteli: Velko TONEV, Neli ZAPRJANOVA-PENEVA, Rumen LIPČEV, Stanka DIMITROVA, Cvetoljub NUŠEV. Redaktori: Velko TONEV, Neli ZAPRJANOVA-PENEVA. Predgovor: Velko TONEV, *Dobrudža, bălgarskoto Văzraždane i Rusko-turskata vojna prez 1877-1878 g.*, p. V-XXIII, Sofia, 2001, p. 436.

⁵⁹ *Izvori za istorijata na Dobrudža, 1853-1878. Čudestranni dokumenti*. Tom 4. Săstaviteli: Velko TONEV, Mariana LEČEVA, Nataša MIHAJLOVA, Saška ŽEČEVA. Redaktor: Velko TONEV. Predgovor: Velko TONEV, *Dobrudža v politikata na golemite evropejski dăržavi sled Krimskata vojna (1853-1856)*, p. 5-25, Sofia, 2003, 544 p.

⁶⁰ IIB, 1, p. 175.

⁶¹ *Ibidem*, p. 178.

⁶² *Ibidem*, p. 186-187.

⁶³ *Ibidem*, p. 190.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 191.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 196-200.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 200-202.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 203.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 204.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 208.

⁷¹ *Ibidem*, p. 208-211.

⁷² *Ibidem*, p. 212.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 214.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 215-216.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 216-219.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 223.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 223-224.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 228.

⁸⁰ Veličko GHEORGHIEV, Stajko TRIFONOV, *Istorija na Bălgarije, 1878-1944, v dokumenti*. Tom II, 1912-1918. *Periodăt na vojnite, 1912-1918*, Sofia, 1996, p. 759.

⁸¹ *Ibidem*, p. 184-186.

⁸² Anastas Ju. TOTEV, Gabriela N. VLADIMIROVA, *Meždunarodni dogovori, svărzani s vojnite za obedinenieto na bălgarskija narod, 1912-1913*. Vtor dopălneno i preraboteno izdanie, Sofia, 2000, p. 70.

⁸³ *Ibidem*, p. 4-48.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 55.

⁸⁵ Petăr NEJKOV, *Spomeni*. Predgovor: Petăr DINEKOV, *Memoarite na Petăr Nejkov* (p. 5-13). Objasnitelni beležki: Antonina KUZMANOVA, Sofia, 1990, p. 502.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 153.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 154.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 155-159.

⁸⁹ Stojan DANEV, *Memoari*. Săstavitelstvo i redakcija: E. STATELOVA i K. GERGINOV. Introducere: Elena STATELOVA, *Dr. Stojan Danev i negovite spomeni*, p. 5-26. Sofia, 1992, p. 290.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 173.

⁹¹ *Ibidem*, p. 197-198.

⁹² *Ibidem*, p. 198-199.

⁹³ *Ibidem*, p. 199-200.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 201-202.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 202.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 205-206.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 207-209.

⁹⁸ Petăr PEŠEV, *Istoričeskite săbitija i dejateli ot navečerieto na Osvoboždienieto ni do dnes, s beležki za života mi. Čuto, vidjano, preživjano*. Predgovor: Milen KUMANOV. Treto fototipno izdanie. Sofia, 1993, p. 864.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 417-418.

¹⁰⁰ Hristofor HESAPČIEV, *Služba na Bălgarija v čužbina. Voennodiplomatičeski spomeni (1899-1914 g.)*. Săstavitel: Petăr SVIRACEV. Predgovor i redakcija : Elena STATELOVA, Sofia, 1993, 650 p; cf. *Amintirile unui diplomat bulgar în România (1905-1910)*. Traducere din bulgară, note și postfață de Daniel Cain. Prefață de prof. univ. dr. Elena Statelova, București, 2003, p. 264.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 266.

¹⁰² *Ibidem*, p. 266-267.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 270.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 271.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 271-272.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 460.

¹⁰⁸ Tašo V. TAŠEV, *Ministrite na Bălgarija, 1879-1999. Enciklopedičen spravočnik*. Predgovor: Georghii Markov, Sofia, 1999, 678 p. (in continuare TVT), p. 118-120.

¹⁰⁹ Ivan Evstratiev GEŠOV, *Lična korespondenčija*. Săstaviteli: Radoslav POPOV, Vasilka TANKOVA. Introducere: Vasilka TANKOVA, *Drugijat, malko poznatijat Ivan Evstratiev Gešov* (p. 5-15), Sofia, 1994, p. 317.

- ¹¹⁰ *Ibidem*, p. 245.
- ¹¹¹ *Ibidem*, p. 249-250.
- ¹¹² *Ibidem*, p. 250-251.
- ¹¹³ *Ibidem*, p. 253.
- ¹¹⁴ *Ibidem*, p. 259-260.
- ¹¹⁵ Petăr ABRAŠEV, *Dnevnik*. Săstavitel: Petăr SVIRĂČEV. Predgovor i redakcija: Elena STATELOVA, Sofia, 1995, p. 414.
- ¹¹⁶ TVT, p. 21.
- ¹¹⁷ Petăr ABRAŠEV, *op.cit.*, p. 246.
- ¹¹⁸ *Ibidem*, p. 253.
- ¹¹⁹ *Ibidem*, p. 258.
- ¹²⁰ *Ibidem*, p. 261.
- ¹²¹ *Ibidem*, p. 279.
- ¹²² *Ibidem*, p. 298-299.
- ¹²³ *Ibidem*, p. 312.
- ¹²⁴ *Ibidem*, p. 354.
- ¹²⁵ *Ibidem*, p. 356.
- ¹²⁶ *Ibidem*, p. 361 și urm.
- ¹²⁷ Atanas ŠOPOV, *Dnevnik, diplomatičeski raporti i pisma*. Predgovor: Ilija PASKOV, Sofia, 1995, p. 288.
- ¹²⁸ *Ibidem*, p. 48.
- ¹²⁹ *Ibidem*, p. 49.
- ¹³⁰ *Ibidem*, p. 50.
- ¹³¹ *Ibidem*, p. 53.
- ¹³² Mihail MADJAROV, *Diplomatičeska podgotovka na našite vojni. Spomeni, častni pisma, šifrovani telegrami i poveritelni dokladi*. Predgovor: Anghel DIMITROV, *Diplomatičeska podgotovka na našite vojni ili edin pogled „otvătire”* (p. 3-8). Biografična spravka: Bobi BOBEV (p. 9-10), Sofia, 1998, p. 455.
- ¹³³ *Ibidem*, p. 201-202.
- ¹³⁴ Aleksandăr CANKOV, *Bălgarija v burno vreme. Spomeni*. Predgovor: Atanas SVILENOV, *I „drugata strana” pred săda na istorijata* (p. 7-14), Sofia, 1999, p. 101.
- ¹³⁵ *Ibidem*, p. 103.
- ¹³⁶ *Balkanskite vojni po stranicite na bălgarskija pečat, 1912-1913. (Sbornik material)*. Podbrala i sastavila Paša KIŠKILOVA. Predgovor: Paša KIŠKILOVA (p. 5-23), Sofia, 1999, p. 250.
- ¹³⁷ Ivan D. STANČOV, *Diplomat i gradinar. Memoari*, Prevod: Aglika Markova, Sofia, 2000, 387 p., cf. Mari A. FIRKATIAN, *Diplomati, mečtateli, patrioti. Bălgarija i Evropa prez pogleda na semejstvo Stančovi*. Prevod ot anglijski – Dimana Ilieva, Sofia, 2009, passim.
- ¹³⁸ *Ibidem*, p. 30.
- ¹³⁹ Dr. Nikola GHENADIEV, *Meždu politikata i vlastta, zagovorite i zatvora*. Podgotovil za pečat Cočo Bilijarski, Sofia, 2002, 146 p.
- ¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 17.
- ¹⁴¹ *Ibidem*, p. 18.
- ¹⁴² Simeon RADEV, *Ot triumf kăm tragedija. Tova, koeto vidijah ot Balkanskata vojna i Konferencijata v Bukurešt i Bukureštikijat mir ot 1913 g. Memoari. Părvata katastrofa*. Redakcija, beležki i priloženija: Trajan Radev, Sofia, 2003, p. 368.
- ¹⁴³ *Ibidem*, p. 169.
- ¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 172.
- ¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 177.
- ¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 187.
- ¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 191-192.
- ¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 202-209.
- ¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 202-204.
- ¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 209.
- ¹⁵¹ *Ibidem*, p. 290.
- ¹⁵² *Ibidem*, p. 314.
- ¹⁵³ Ivan Ev. GEŠOV, *Spomeni iz godini na borbi i pobedi*. Săstaviteli : Iva Burilkova, Cočo Biljarski, Sofia, 2008, p. 391.
- ¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 167.
- ¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 193-194.
- ¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 196-197.
- ¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 242.
- ¹⁵⁸ Gheorgi MARKOV, *Bălgarskoto krušenje 1913*, Sofia, 1991, p. 236.
- ¹⁵⁹ Idem, *Bălgarija v Balkanskija Săjuz sreštu Osmanskata imperija, 1912-1913*, Sofia, 1989, p. 457.
- ¹⁶⁰ Idem, *Bălgarskoto...* p. 28-29.
- ¹⁶¹ *Ibidem*, p. 35.
- ¹⁶² *Ibidem*, p. 42.
- ¹⁶³ *Ibidem*, p. 50.
- ¹⁶⁴ *Ibidem*, p. 51.
- ¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 60.
- ¹⁶⁶ *Ibidem*, p. 67.
- ¹⁶⁷ *Ibidem*, p. 87.
- ¹⁶⁸ *Ibidem*, p. 91.
- ¹⁶⁹ *Ibidem*, p. 97.
- ¹⁷⁰ *Ibidem*, p. 99.
- ¹⁷¹ *Ibidem*, p. 101.
- ¹⁷² *Ibidem*, p. 112.
- ¹⁷³ *Ibidem*, p. 116-117.
- ¹⁷⁴ *Ibidem*, p. 118.
- ¹⁷⁵ *Ibidem*, p. 122.
- ¹⁷⁶ *Ibidem*, p. 123.
- ¹⁷⁷ *Ibidem*, p. 128.
- ¹⁷⁸ *Ibidem*, p. 129.
- ¹⁷⁹ *Ibidem*, p. 131.
- ¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 133.
- ¹⁸¹ *Ibidem*, p. 134.
- ¹⁸² *Ibidem*, p. 141.
- ¹⁸³ *Ibidem*, p. 145.
- ¹⁸⁴ *Ibidem*, p. 146.
- ¹⁸⁵ *Ibidem*, p. 154-157.
- ¹⁸⁶ *Ibidem*, p. 166.
- ¹⁸⁷ *Ibidem*, p. 167.
- ¹⁸⁸ *Ibidem*, p. 180-196.

- ¹⁸⁹ *Ibidem*, p. 183.
- ¹⁹⁰ *Ibidem*, p. 188.
- ¹⁹¹ *Ibidem*, p. 194.
- ¹⁹² *Ibidem*, p. 195.
- ¹⁹³ Milčo LALKOV, *Meždu vāztorga i pokrusata. Bālgarija po vreme na vojnite, 1912-1918*, Sofia, 1993, p. 93.
- ¹⁹⁴ Elena STATELOVA, *Ivan Evstratiev Gešov ili trānlivijat pāt na sāzidaniето*, Sofia, 1994, p. 289.
- ¹⁹⁵ *Ibidem*, p. 221.
- ¹⁹⁶ *Ibidem*, p. 224.
- ¹⁹⁷ *Ibidem*, p. 225.
- ¹⁹⁸ *Ibidem*, p. 226.
- ¹⁹⁹ *Ibidem*, p. 236.
- ²⁰⁰ Minčo SEMOV, *Pobeditelijat prosi mir. Balkanskite vojni, 1912-1913*, Sofia, 1995, p. 274.
- ²⁰¹ *Ibidem*, p. 66-67.
- ²⁰² *Ibidem*, p. 102-103.
- ²⁰³ *Ibidem*, p. 109-110.
- ²⁰⁴ *Ibidem*, p. 126-127.
- ²⁰⁵ *Ibidem*, p. 139, 164 -165, 185.
- ²⁰⁶ *Ibidem*, p. 230-231.
- ²⁰⁷ *Ibidem*, p. 242 și urm.
- ²⁰⁸ Ivan ILČEV, *Rodinata mi – prava ili ne! Vāšnopolitičeska propaganda na balkanskite strani (1821-1923)*, Sofia, 1995, p. 593.
- ²⁰⁹ *Ibidem*, p. 138.
- ²¹⁰ *Ibidem*, p. 144.
- ²¹¹ *Ibidem*, p. 147-148.
- ²¹² „NV”.
- ²¹³ *Ibidem*, p. 54.
- ²¹⁴ Veselin TRAJKOV, *Nacionalnite doktrini na balkanskite strani. Istoričeski i sāvremen pogled*, Sofia, 2000, p. 147.
- ²¹⁵ *Ibidem*, p. 42-43.
- ²¹⁶ Božidar DIMITROV, *Vojnite na nacionalno obedinenie, 1912-1913, 1915-1918*, Sofia, 2001, p. 131.
- ²¹⁷ *Ibidem*, p. 22-23.
- ²¹⁸ *Ibidem*, p. 45.
- ²¹⁹ *Ibidem*, p. 49.
- ²²⁰ *Ibidem*, p. 61-63.
- ²²¹ Rumjana KONEVA, *Laipzig za bālgarite ili kakvo razkazva „Illustrirte Zeitung”, 1878-1918*, Sofia, 2003, 156-158.
- ²²² *Ibidem*, p. 161.
- ²²³ Svetlozar ELDĀROV, *Pravoslaviето na vojna. Bālgarskata pravoslavna cārkvа i vojnite na Bālgarija, 1877-1945*, Sofia, 2004, p. 335.
- ²²⁴ *Ibidem*, p. 122.
- ²²⁵ *Ibidem*, p. 166.
- ²²⁶ Žeko POPOV, *Dobrudža. Okupirana. Osvobodena. Otneta. 1913-1918 g.*, Kjustendil, 2008, p. 269.
- ²²⁷ *Ibidem*, p. 3.
- ²²⁸ Petār TODOROV, Kosjo PENČIKOV, Blagovest NJAGULOV, Volodja MILAČKOV, Petār BOJČEV, *Istorija na Tutrakan. Tom 2, 1878-1944*. Naučen redaktor: Petār TODOROV, Tutrakan, 2010, p. 668.
- ²²⁹ *Ibidem*, p. 230-347.
- ²³⁰ *Ibidem*, p. 346.
- ²³¹ Jordan VELIČKOV, *Pogrebanite ideali. (Pette fatalni greški na Ferdinand Saks Koburg Gotski)*, Sofia, 2011, p. 120, hārți.
- ²³² *Ibidem*, p. 63 și urm.
- ²³³ Pentru detalii, inclusiv privind biografiile istoricilor evocați, vezi lucrarea noastră, sub tipar la Editura Academiei, *Dobrogea (1878-1940) în istoriografiа bulgară postcomunistă*.

DIPLOMAȚIA RUSĂ ȘI DIFERENDUL TERITORIAL ROMÂNNO-BULGAR

GEORGE UNGUREANU *

Abstract

Following the Treaty of Berlin (June-July 1878) and the subsequent recognition of Romania's full independence and Bulgaria's autonomy, the relations between the two South-Eastern European states were considerably influenced by the Russian factor. The demarcation of the border between independent Romania and autonomous Bulgaria revealed Russian-Bulgarian affinities, Romanians being frustrated with the sinuous line of the border in Dobruja and especially for not getting Silistra, a city with an important strategic position on the Southern bank of Danube. The dispute will continue well into the 20th century.

Keywords: Romania, Bulgaria, Russia, Dobruja, Silistra, Treaty of Berlin, Balkans, Ottoman Empire

De la recunoașterea independenței depline a României și a autonomiei Bulgariei de la nord de munții Balcani, în urma Congresului de Pace de la Berlin (iunie-iulie 1878), relațiile între cele două state sud-est europene au fost în mod substanțial influențate de factorul rusesc. Delimitarea „pe teren” a frontierei dintre România independentă și Bulgaria autonomă, imediat după încheierea Tratatului de la Berlin, a pus în evidență afinitățile ruso-bulgare, românii simțindu-se frustrați de traseul sinuos al graniței din Dobrogea și îndeosebi de ne-obținerea Silistrei¹, oraș cu o importantă poziție strategică pe malul drept al Dunării, înainte ca bătrânul fluviu să se ramifice².

Atitudinea Rusiei în această problemă se adăuga altor elemente de ostilitate față de tânărul stat național român (retragerea prea lentă a trupelor de pe teritoriul acestuia, după războiul ruso-româno-turc, reocuparea Basa-

rabiei de Sud și regimul dur impus populației băștinașe dintre Prut și Nistru etc.), ceea ce a determinat apropierea României de Germania, Austro-Ungaria și Italia, orientare concretizată prin încheierea Tratatului secret de la Viena, din 30 octombrie 1883, act având un caracter net defensiv³.

La începutul secolului XX, pe măsură ce Franța ieșea din izolare, iar problema națională din Transilvania se acutiza, în România s-a afirmat un curent antantofil, dar care nu avea o componentă filorusă explicită.

În Bulgaria, lumea politică și opinia publică erau divizate, vizavi de Rusia, în două tabere sensibil egale: rusofilii și rusofobii. Alternanța celor două tabere la guvernare și, implicit, la conducerea politicii externe a Bulgariei, a imprimat relațiilor cu statul român o evoluție sinuoasă, anii 1879-1885, când la putere erau rusofilii, caracterizându-se prin tensiuni și

* Lector universitar, Universitatea din Pitești.

maximă suspiciune, iar perioada 1887-1894, când la guvernare s-a aflat liderul liberal rusofob Stefan Stambulov, fiind una de consolidare a încrederii între cele două țări⁴.

Lui Stambulov i se atribuie următoarea afirmație, parafrază la Voltaire: „Dacă Dobrogea românească nu ar exista, ea ar fi trebuit inventată, pentru a separa Bulgaria de Rusia”⁵.

Anul 1908 a adus câteva schimbări importante în spațiul sud-est european. La Constantinopol, puterea a fost preluată de „Junii Turci”, adepți ai modernizării statului otoman, dar și ai centralizării, ceea ce a inflamat relațiile cu suptșii ne-turci din Balcani, inclusiv cu albanezii majoritar musulmani. Austro-Ungaria a anexat Bosnia și Herțegovina, la 5 octombrie, dând o grea lovitură Serbiei, nesprijinite eficient de Rusia, iar a doua zi, de conivență cu guvernul de la Viena, la Sofia era declarată independența deplină a Bulgariei⁶. După 1909, se produce o relansare a relațiilor ruso-bulgare, între cele două state slave ortodoxe fiind încheiată și o Convenție, care prevedea, între altele, sprijinirea de către marea putere de la răsărit a pretențiilor bulgare asupra Dobrogei românești, în cazul unei conflagrații în care țara noastră s-ar fi plasat de partea Puterilor Centrale⁷. În anul 1911, politicianul rusofil Ivan E. Gheșov a primit șefia guvernului de la Sofia, iar în anul următor, sub auspiciile diplomației rusești, conduse din 1910, de către Serghei Dmietrie-vici Sazonov, se puneau bazele Ligii Balcanice, o coaliție alcătuită din Bulgaria, Grecia, Serbia și Muntenegru.

Rusia concepea această coaliție balcanică drept un instrument al politicii sale, o forță de care să se folosească atât contra Imperiului Otoman, cât și a Austro-Ungariei și, eventual, împotriva României, dacă aceasta ar fi continuat să graviteze în orbita Vienei. În ajunul izbucnirii primului război balcanic, România avea un guvern conservator germanofil, condus de Titu Maiorescu, dar tendința de creștere a influenței franceze în opinia publică era sensibilă⁸. Șeful diplomației rusești, Sazonov, își fixase printre obiective și ameliorarea relațiilor cu România și detașarea acesteia de politica Puterilor Centrale⁹, în august 1912 fiind investit un nou ministru la București, în persoana lui Nikolai Șebeko. Într-unul dintre primele sale rapoarte, noul reprezentant al Ru-

siei țariste în capitala României regale constata faptul că relațiile bilaterale rămăneau reci, punctate cu polemici de presă, dar evidenția și discrepanțele dintre orientarea guvernului și a suveranului spre Puterile Centrale, pe de o parte, și simpatia crescândă a opiniei publice pentru Antantă (de fapt, pentru Franța), pe de altă parte¹⁰.

În momentul izbucnirii primului război balcanic, Bulgaria avea ca obiectiv câștigarea a cât mai mult teritoriu de la otomani, în particular intrarea trupelor sale în Constantinopol și încoronarea lui Ferdinand cu coroana împăraților bizantini, ceea ce nu putea conveni nici Greciei, nici Rusiei¹¹. România avertizase de mult că, în cazul unor schimbări teritoriale în Balcani, recte în eventualitatea unei extinderi teritoriale a Bulgariei în dauna Imperiului Otoman, avea să pretindă „compensații teritoriale” în Dobrogea de Sud¹².

Pe parcursul întregii perioade septembrie 1912-septembrie 1913, constanta poziției rusești față de evenimentele din Balcani a fost lipsa de disponibilitate pentru o implicare militară directă, susceptibilă de a provoca un război general, ca urmare a reacțiilor previzibile din partea celorlalte Mari Puteri, adversare sau aliate. Această atitudine ezitantă în esență a fost mascată, mai mult sau mai puțin abil prin gesturi și declarații diplomatice, dar a ieșit la iveală în cel puțin două momente critice: la cumpăna anilor 1912 și 1913, când nu a sprijinit până la capăt revendicările sârbești privind ieșirea la Adriatică („nu se puneau problema să declanșăm un război european, pentru un port sârbesc la Adriatică”, recunoștea Sazonov în memoriile sale)¹³, și în vara anului 1913, când nu a încercat pe cale militară să-și exprime opoziția față de reintrarea turcilor în Adrianopol, fapt care contravenea Tratatului de la Londra, din 17/30 mai 1913¹⁴. Conform aprecierilor lui Sazonov, confirmate de cercetătorii direcți ai politicii externe austro-ungare, monarhia bicefală era singura dintre Marile Puteri europene care era dispusă la declanșarea unui război european, fiind adesea temperată de Germania în elanurile sale anti-sârbești¹⁵.

Prima fază a celui dintâi război balcanic, desfășurată în lunile octombrie și noiembrie 1912, s-a caracterizat prin victoriile rapide și categorice ale aliaților balcanici împotriva tur-

cilor, ceea ce făcea iminente o serie de ample schimbări teritoriale în peninsula, în favoarea învingătorilor.

Evoluția ostilităților produsese o surprindere generală, inclusiv pentru Rusia și România.

Astfel, posibilitatea ca trupele bulgare să ocupe Constantinopolul, obiectiv cardinal pentru expansionismul rus, nu era privită cu simpatie la Petersburg¹⁶. De asemenea, odată cu stăpânirea otomană în Balcani era pe cale să dispară și un alibi al intervențiilor politico-diplomatice rusești în zonă, anume persecutarea „fraților creștini ortodocși” de către „otomanii păgâni”. Sesizând acest aspect, Nicolae Iorga scria: „Victoria creștină, cu consecințele sale naturale, închide peninsula poftelor moscovite”¹⁷. Perspectiva emancipării micilor state creștine din Balcani de sub tutela diplomatică rusească îl preocupa și pe Sazonov, a cărui exclamație neprotocolară „I-am scăpat din mână!”¹⁸ a intrat în anecdotica istoriei.

Din motive diferite, și pentru clasa politică românească, evenimentele din Balcani erau aducătoare de neliniști. Astfel, iminentele extensii teritoriale ale Bulgariei, Serbiei și Greciei amenințau poziția privilegiată a României în zonă, în timp ce comunitățile macedoromâne deveniseră deja țintele actelor de violență din partea comitașilor bulgari, a cetnicilor sârbi și a antartșilor greci¹⁹. Guvernul român, excluzând din start o alianță cu Turcia împotriva statelor creștine din Balcani, a hotărât să-și prezinte în fața Europei revendicările teritoriale asupra Dobrogei de Sud. Pentru Marile Puteri se punea acum o nouă problemă, anume cum să fie satisfăcute exigențele românești fără a afecta iremediabil Bulgaria, deoarece ambele blocuri politico-militare (Tripla Alianță și Tripla Înțelegere) doreau să aibă și România și Bulgaria ca aliați, în perspectiva unui război general; după „criza bosniacă” din anii 1908-1909, antagonismul între Austro-Ungaria și Serbia putea fi considerat drept cel mai greu solubil, dacă nu ireductibil.

Diplomația românească a recurs la o manevră diplomatică abilă, cerând atât Austro-Ungariei, cât și Rusiei să intervină la Sofia în vederea inițierii unor demersuri de revizuire a frontierei româno-bulgare în Dobrogea²⁰. În acest fel, era menajat orgoliul Rusiei, de mare putere protectoare a creștinilor balcanici, și

erau speculate atât rivalitățile tradiționale ruso-austriece, cât și divergențele apărute între Sankt-Petersburg și Sofia.

Revendicările românești au fost primite cu amabilitate protocolară de Sazonov, care le considera ca mult exagerate și menite să complice și mai mult situația explozivă din Balcani, îngreunând eforturile Marilor Puteri de a soluționa criza²¹. Percepții similare s-au înregistrat și în alte capitale europene, inclusiv la Paris²².

Ministrul rus la București, Șebeko, interpreta gestul României de a solicita implicarea Rusiei drept un indiciu clar al distanțării de Austro-Ungaria, îndemnându-l pe Sazonov să dea curs cererilor românești, în timp ce ministrul rus la Sofia, Nekliudov, și omologul său bulgar de la Petersburg, S. S. Bobcev, solicitau șefului diplomației rusești să nu-și asume rolul de mediator, întrucât această asumare ar fi fost percepută la Sofia ca o aprobare tacită a revendicărilor românești²³. În aceste condiții, diplomația rusă a ales o poziție mediană, evitând să se implice direct în dispută, dar sugerând guvernanților de la Sofia să ia în calcul unele concesii teritoriale în favoarea României, în sudul Dobrogei²⁴.

La 27 octombrie/8 noiembrie 1912, Titu Maiorescu îi solicita lui Sazonov să inițieze noi demersuri la Sofia în problema revendicărilor românești²⁵, iar în aceeași zi, șeful guvernului bulgar, Gheșov, comunica la Sankt Petersburg că maximum de concesii din partea Bulgariei însemna: garanții pentru cuțovlahii din Macedonia, asigurări că nu va ataca Dobrogea românească și cedarea a unul sau două puncte strategice în proximitatea Silistrei²⁶. Două zile mai târziu, la 29 octombrie/11 noiembrie, Sazonov îi ordona lui Nekliudov să ceară lui Gheșov inițierea de tratative directe cu oficialii de la București²⁷. Aflat în vizită la Budapesta, președintele *Săbraniei* (parlamentul bulgar), Stoian Danev, om politic rusofil, fusese îndemnat de oficialii austro-ungari (con-tele Berchtold etc.) să facă unele concesii teritoriale României²⁸.

Așa cum observa Alexandru Marghiloman în jurnalul său, la 6/19 noiembrie, între Rusia și Austro-Ungaria se declanșase deja o competiție în sprijinirea ideii de revizuire a frontierei româno-bulgare²⁹, problema-cheie a dimensiunilor acestei revizuirii fiind lăsată în suspensie, spre a nu tăia punțile cu Sofia.

Încheierea armistițiului de la Ceatalgea a pus capăt primei faze a războiului balcanic, criza regională și litigiul româno-bulgar intrând, pentru circa două luni și jumătate, într-o nouă etapă, caracterizată prin contacte directe, dar puțin fructuoase, între oficiali români și bulgari.

Între 3/16 decembrie 1912 și 16/29 ianuarie 1913, s-au desfășurat, la Londra, negocieri de pace între Liga Balcanică și Imperiul Otoman, cu participarea activă a Marilor Puteri, între care au apărut rapid divergențe privitoare mai ales la problema accesului Serbiei la Adriatică, în condițiile în care trupele sârbești ocupaseră deja portul Durrës (Durazzo) și alte teritorii locuite de etnici albanezi. Austro-Ungaria și Italia erau însă partizanele creării unui stat albanez independent, în granițe etnice, Rusia și Franța sprijineau aspirațiile sârbești spre Adriatică, în timp ce Marea Britanie și Germania s-au situat pe o poziție mediană³⁰. Ideea înființării unui stat albanez, eventual a unei Albanii Mari sau a unui stat comun albanezo-aromân, era susținută și de România, din rațiuni pragmatice (spre a limita expansionismul sârb, grec și bulgar și a oferi o șansă macedoromânilor) și istorico-sentimentale (fondul etnogenetic pre-roman comun, traco-iliric)³¹.

Eșecul Rusiei în problema accesului Serbiei la Adriatică a avut drept consecință scăderea influenței și a credibilității Imperiului Romanovilor, atât *ipso facto*, prin incapacitatea de a ajuta eficient un satelit, cât și în mod indirect: după eșuarea planurilor de împărțire a teritoriilor albaneze, Serbia și Grecia și-au sporit exigențele teritoriale în Macedonia, ceea ce a condus la ruptura de Bulgaria și, deci, la disoluția Ligii Balcanice. La cumpăna anilor 1912 și 1913, această alianță se menținea încă solidă, iar la București s-a aflat faptul că acordurile militare bulgaro-sârbești din 29 aprilie/12 mai 1912 includeau și clauze defensive referitoare la un eventual atac românesc³².

Tratativele directe româno-bulgare au cunoscut trei secvențe distincte, anume: vizita lui Danev la București (26 noiembrie/9 decembrie 1912), negocierile purtate de același om politic bulgar la Londra, în intervalul 3/16 decembrie 1912-16/29 ianuarie 1913, cu Nicolae Mișu și Take Ionescu, precum și discuțiile de la Sofia, din intervalul 26 ianuarie-2 februarie 1913 (stil vechi) dintre ministrul român în Bulgaria, D.I.

Ghika, și tandemul Danev-Sarafov (un fost reprezentant al Bulgariei la București). Aceste contacte directe s-au dovedit infructuoase, deoarece pretențiile teritoriale românești minimale (linia Silistra-Balcic, fără zona Dobrici/Bazargic) depășeau cu mult ceea ce era considerat ca maximum acceptabil la Sofia, anume o rectificare a frontierei în sensul strict al cuvântului, dezacord consemnat în protocolul Danev-Mișu din 16/29 ianuarie 1913³³ și nedepășit nici după runda de negocieri de la Sofia³⁴.

În fața tergiversărilor bulgare, guvernul român își anunțase, la 25 decembrie 1912/7 ianuarie 1913, intenția de a trece la ocuparea liniei Turtucaia-Balcic, fără mobilizare sau declarație oficială de război³⁵, sperând în sprijinul Puterilor Centrale³⁶. O altă variantă vehiculată de către diplomații români și susținută cu tărie de Take Ionescu, politician antantofil, consta în sprijinirea de către România a efortului bulgar de război în zona Adrianopolului, în schimbul unor avantaje teritoriale în Dobrogea de Sud³⁷. Take Ionescu dorea să evite în acest fel posibilitatea evocată de unii diplomați și analiști, ca disputa româno-bulgară să fie scânteia unui război european, în care România să se afle de partea Puterilor Centrale, iar Bulgaria, în alianță cu Antanta³⁸.

La 13/26 ianuarie 1913, ministrul austro-ungar la București, Furstenberg, îi cerea lui Titu Maiorescu să realizeze o înțelegere cu Bulgaria, fie și prin intermediul Rusiei³⁹, obiectivul prioritar al dublei monarhii rămânând izolarea Serbiei. În fața atitudinii puțin angajate a Vienei, regele Carol I a refuzat, la 29 ianuarie/11 februarie, ratificarea prelungirii Tratatului secret bilateral, convenită la 23 ianuarie/5 februarie 1913⁴⁰.

Dacă guvernul Maiorescu miza în continuare pe cartea Puterilor Centrale, cabinetul Gheșov era hotărât să joace cartea rusă, cerând arbitrajul Petersburgului, „în fața amenințărilor românești”⁴¹, după ce, numai cu câteva zile înainte, la finele lui 1912, atât Gheșov, cât și Danev sugeraseră lui Nekliudov că pierderea Silistrei ar antrena căderea guvernului bulgar filorus⁴².

Militarii bulgari concentrați în zona Silistrei, oraș-simbol al disputei frontaliere româno-bulgare, nu se grăbeau să înlăture însemnele imperiale rusești de pe armament și echipament⁴³, ceea ce putea reprezenta și un mesaj transmis românilor.

În luna ulterioară vizitei lui Danev la București, atitudinea Rusiei față de România a fost una formal curtenitoare, diplomații ruși prezentând vizita respectivă drept un rezultat al demersurilor lor, iar apoi Sazonov exprimându-și nemulțumirea față de îndărătnicia bulgarilor în tratativele cu omologii români, la 14/27 decembrie și 22 decembrie/4 ianuarie⁴⁴. În perioada 26-29 noiembrie/ 9-12 decembrie 1912, la numai nouă zile după generalul Conrad von Hoetzendorf, șeful Marelui Stat Major austro-ungar, marele duce Nikolai Mihailovici Romanov a întreprins o vizită în România, spre a-i înmâna lui Carol I bastonul de feldmareșal al armatei ruse, fără alte rezultate notabile⁴⁵, în timp ce generalul austriac perfectase cu omologul său român, Alexandru Averescu, unele înțelegeri privind cooperarea militară defensivă contra Rusiei și a Serbiei⁴⁶.

Amenințarea guvernului român cu ocuparea militară a teritoriului sud-dobrogean revendicat a fost urmată de o schimbare de ton din partea Rusiei, în fața căreia se prefigura o iminentă dilemă. Astfel, în eventualitatea unei acțiuni militare a României în Bulgaria, chiar fără declarație de război, marea putere slavă ar fi fost pusă în situația de a alege între o neimplicare umiltoare (alta, după eșecul în problema sârbo-albaneză) și o intervenție cu consecințe imprevizibile. Pentru a evita o asemenea situație dilematică, Rusia a căutat, după 25 decembrie 1912, uneori cu disperare, să descurajeze România de la orice gest de forță în relația cu Bulgaria.

În consecință, la 26 decembrie/ 8 ianuarie, Nikolai Șebeko i-a comunicat lui Titu Maiorescu faptul că, din punctul de vedere al Rusiei, cele patru propuneri făcute de Stoian Danev în urmă cu exact o lună de zile, care nu includeau decât o rectificare modică de frontieră, erau considerate suficiente pentru un acord româno-bulgar⁴⁷. Noua poziție a Rusiei a fost comunicată prompt la Sofia⁴⁸. În fața tendințelor Rusiei de a se erija în mediator între România și Bulgaria, la 4/17 ianuarie 1913, Titu Maiorescu declară solemn că țara sa nu a cerut medierea sau garanția vreunei terțe puteri și că nu consideră încheiate sau eșuate negocierile directe româno-bulgare⁴⁹.

Începerea celei de-a doua faze a primului război balcanic, la 17/30 ianuarie 1913, ca ur-

mare a preluării puterii la Constantinopol de către gruparea mai radicală a lui Enver-Pașa, a precipitat și eforturile rusești în direcția descurajării României.

Astfel, chiar la data menționată, ministrul rus la București prezintă guvernului român un memorandum din partea guvernului rus, document prin care România era îndemnată să accepte propunerile lui Danev din 26 noiembrie/9 decembrie 1912, considerate suficiente pentru un compromis rezonabil, iar ideea de sprijinire de către România a ofensivei bulgare la Adrianopol, în schimbul unor concesiuni teritoriale mai ample, era categoric respinsă de către ruși, în numele bulgarilor, pe motiv de „amor propriu național”⁵⁰. În realitate, această soluție susținută cu tărie de Take Ionescu, dar agreeată și la Berlin⁵¹, venea în contradicție nu doar cu orgoliile naționale bulgărești, ci și cu tendința Rusiei de a limita succesele militare ale bulgarilor în proximitatea Constantinopolului.

Arogându-și meritul pentru oferta lui Danev, diplomația rusă avertiza România că guvernul de la Sankt Petersburg nu avea să rămână indiferent la ocuparea vreunei părți a teritoriului bulgar, act susceptibil de a inflama opinia publică slavofilă din Imperiu⁵². Tonalitatea amenințătoare folosită de Rusia la adresa României a atras obiecțiile Franței, care, chiar a doua zi, și-a exprimat rezervele față de demersul marelui său aliat răsăritean, atrăgând atenția asupra riscului de război general⁵³. După demersul francez, tonul diplomației ruse a devenit mai puțin agresiv, în locul amenințărilor cu o intervenție directă, fiind acum vehiculată asertiunea că un gest agresiv față de Bulgaria ar priva România, pentru multă vreme, de posibilitatea împlinirii idealului său național⁵⁴. Se încerca astfel specularea problemei transilvănene, trecându-se sub tăcere că idealul național românesc includea și Basarabia. La 5/18 februarie 1913, Sazonov a reiterat caracterul intolerabil al unei agresiuni românești în Bulgaria, punând însă mai mult accent pe reacția și sentimentele opiniei publice, situația guvernului fiind definită ca dificilă⁵⁵.

După reizbucnirea ostilităților pe fontul de la Adrianopol, șeful diplomației ruse a evitat să încurajeze intransigența bulgară, așa cum făcuse în ultimele trei săptămâni. La sugestia lui Șebeko, în paralel cu avertismentele adresate

României, Sazonov a sugerat bulgarilor să facă o concesie suplimentară față de cele anunțate inițial, anume să cedeze și o fâșie de litoral, incluzând Caverna sau Caliacra, pentru a evita pierderea Silistrei⁵⁶. La 28 ianuarie/10 februarie, această sugestie era reluată de ministrul rus de externe, într-o manieră mai moderată, în fața reprezentantului bulgar în capitala rusă, S.S. Bobcev (nu se mai punea problema cedării Caliacrei către România)⁵⁷.

Gheșov insista însă pentru arbitrajul Rusiei, atitudinea sa fiind încurajată nu doar de unele ziare rusești panslaviste, ci și de unii oficiali, inclusiv din diplomație. De exemplu, în timp ce Sazonov îl avertiza pe șeful guvernului bulgar să nu conteze pe Convențiile ruso-bulgare din 1902 și 1909⁵⁸, un subaltern al său, Izvolski, ambasadorul la Paris, îi spunea lui Danev, în capitala franceză, că, dimpotrivă, Rusia ar sprijini Bulgaria chiar în absența oricărei convenții bilaterale⁵⁹. Luând cunoștință despre revendicările teritoriale românești minimale avansate în debutul negocierilor bilaterale de la Sofia (3300 km²), prim-ministrul bulgar solicită o intervenție energetică din partea Rusiei, la 30 ianuarie/12 februarie 1913⁶⁰, dar Sazonov îi răspunde că demersul bulgar vine prea târziu și că refuzul de a lua în calcul cedarea Silistrei fusese o greșeală⁶¹, comunicând în același timp ministrului român la Petersburg, Constantin Nanu, că Rusia nu se opune aspirațiilor românești la Silistra, dar că revendicarea Balcicului putea duce la un război, dată fiind situația sa în proximitatea Varnei⁶².

La 5/18 februarie, Titu Maiorescu îi adresează regelui Carol I un raport în care, preluând termenii lui Sazonov, se declara convins de faptul că Rusia nu putea admite o „violentare” a Bulgariei de către România, dar considera că putea fi obținut concursul diplomatic al marelui vecin răsăritean pentru o extensie teritorială până la o linie ce ar fi unit forturile Silistrei (nu neapărat Silistra însăși) cu localitatea Șabla, de pe litoralul Mării Negre⁶³. Într-adevăr, exact în aceeași zi, Sazonov sugera guvernului de la Sofia să facă României concesii teritoriale de amploarea celor menționate de Maiorescu (fără Silistra propriu-zisă), iar în caz de eșec, să accepte arbitrajul Marilor Puteri (nu doar al Rusiei)⁶⁴.

Implicarea Marilor Puteri europene, în sensul colectiv al sintagmei, în problemele te-

ritoriale româno-bulgare a început odată cu oferta britanică de mediere comună, din 1/14 februarie 1913, și a luat sfârșit la 26 aprilie/9 mai, același an, odată cu perfectarea Protocolului de la Sankt-Petersburg, după Conferința Ambasadorilor, desfășurată în capitala rusă, începând cu 18/31 martie⁶⁵.

În paralel cu această nouă etapă a litigiului româno-bulgar, s-au desfășurat ostilitățile dintre Liga Balcanică și Imperiul Otoman, confruntări încheiate la 2/15 aprilie și urmate de noi tratative la Londra, finalizate la 17/30 mai. Noile evoluții din Balcani au scos tot mai mult în evidență ruptura dintre Bulgaria și aliații săi, ceea ce nemulțumea Rusia și oferea României o marjă de manevră mai substanțială. Atitudinea guvernului român față de divergențele inter-balcanice este cel mai bine ilustrată de conținutul unui raport al lui Titu Maiorescu, adresat regelui, la 6/19 aprilie, după o întrevvedere cu ministrul sârb la București, Milorad Ristić. În finalul documentului, șeful guvernului român scria: „Noi nu putem interveni decât în momentul izbucnirii conflictului armat între ele (n.n., Bulgaria, Serbia și Grecia) și atunci se cuvine să avem mână liberă pentru a impune pacea”⁶⁶.

În cele câteva săptămâni premergătoare Conferinței de la Sankt-Petersburg, ambele blocuri politico-militare ale Europei și-au elaborat pozițiile și strategiile diplomatice în vederea soluționării disputei româno-bulgare, factor suplimentar de tensiune într-o regiune foarte agitată. Niciuna dintre alianțe nu era pregătită atunci pentru un război, dar, în perspectiva viitoarei confruntări, fiecare căuta să cultive relații cu cât mai mulți terți, precum România și Bulgaria.

În linii generale, Puterile Centrale sprijineau revendicările românești, iar Antanta căuta să limiteze proporțiile concesiilor teritoriale bulgare⁶⁷. În luna martie 1913, presa germană și austriacă a găzduit o serie de articole favorabile revendicărilor românești, reiterând uneori stereotip argumentația guvernului de la București, centrată pe importanța Silistrei pentru România, mai ales din punct de vedere geostrategic, dar și istorico-sentimental și economic; revendicările românești erau însă mult mai extinse⁶⁸.

Politicienii bulgari austrofilii nu rezonau la poziția Vienei în problema sud-dobrogeană, atacând coaliția rusofilă Gheșov-Danev pentru

atitudinea „șovăielnică și capitulară” în fața revendicărilor românești și a pretențiilor de mediere din partea Marilor Puteri. Un punct de vedere similar exprima omul politic antantofil Al. Malinov (1867-1938), iar guvernul Gheșov a fost atacat chiar și de către Danev, pentru moderația sa⁶⁹. Atitudinea rezevată a oficialilor ruși față de ofensiva bulgară de la Adrianopol era de asemenea speculată de opoziția de la Sofia⁷⁰. Orașul a căzut la 13/26 martie 1913, ceea ce a provocat o explozie de entuziasm, atât în Bulgaria, cât și în rândurile slavofililor din Rusia.

Sosiți chiar în acele zile în capitala rusă, Stoian Danev și generalul R. Dimitriev au parte de o primire triumfală, inclusiv de manifestări cu caracter oficial în cadrul Dumei de Stat⁷¹. Sazonov pretindea însă delegaților bulgari să accepte cedarea Silistrei și a înfrânderilor de la Saragea și Kranovo, în schimbul unor despăgubiri bănești din partea României, care ar fi trebuit, la rândul său, să renunțe la orice alte revendicări teritoriale față de Bulgaria⁷². Danev i-a răspuns ministrului rus de externe că Bulgaria avea să accepte doar cedarea Silistrei, fără alte concesi de ordin teritorial⁷³, fapt care îl determina pe Șebeko să declare la București, în prima zi a Conferinței, că eventuala obținere a Silistrei de către România avea să fie meritul Rusiei, nu al Austro-Ungariei⁷⁴. În săptămânile următoare, cântecul „Danev ministra/Prodava Silistra” (Ministrul Danev vinde Silistra) a devenit cea mai populară melodie din Bulgaria.

În prima ședință din cadrul Conferinței, Sazonov s-a opus însă categoric revendicărilor românești, spunând că Silistra fusese reședința primului episcopat bulgar, că populația orașului era majoritar bulgărească și că pretențiile românești nu aveau niciun fundament juridic, idee reluată și dezvoltată de reprezentantul britanic, George Buchanan⁷⁵. În cadrul celei de-a doua ședințe, desfășurate la 22 martie/4 aprilie, Th. Delcassé, reprezentantul Franței, propune o soluție de compromis, anume cedarea Silistrei, în schimbul unor despăgubiri⁷⁶.

În cadrul celei de-a treia ședințe, din 25 martie/7 aprilie, propunerea lui Delcassé este acceptată de către ceilalți doi reprezentanți ai Antantei, Buchanan și Sazonov, în timp ce delegații Triplicei încearcă să obțină concesi suplimentare în favoarea României, ceea ce îl de-

termină pe șeful diplomației rusești să afirme că regele Carol I ar fi declarat că s-ar mulțumi și cu jumătate din Silistra. Finalmente, cei trei reprezentanți ai Antantei au propus un acord în patru puncte, anume: cedarea către România a Silistrei și a unei zone înconjurătoare de trei kilometri, acordarea unor despăgubiri pentru cetățenii bulgari care aveau să părăsească zona cedată, interzicerea construirii de fortificații bulgărești în zona dobrogeană și garantarea drepturilor naționale și culturale pentru macedoromânii intrați sub jurisdicția Bulgariei; la 4/17 aprilie, acest proiect a fost acceptat și de către reprezentanții Triplei Alianțe⁷⁷, formând esența Protocolului semnat la 26 aprilie/9 mai.

Actul perfectat și parafat atunci în capitala Rusiei urma să rămână secret până la încheierea păcii între Liga Balcanică și Imperiul Otoman, pentru a nu slăbi poziția guvernului bulgar pe plan intern și în cadrul negocierilor de la Londra. Totuși, Puterile Centrale nu au ținut seamă de aceste recomandări ale Rusiei, ziarele austriece și germane dezvăluind rapid conținutul documentului semnat la Sankt-Petersburg⁷⁸. Între Germania și Austro-Ungaria existau unele deosebiri de vederi privind Bulgaria, considerată la Wilhelmstrasse drept un satelit al Rusiei, iar la Ballplatz, drept o contrapondere la Serbia; de asemenea, după asasinarea regelui George I (18 martie 1913) și urcarea pe tronul elen a lui Constantin, căsătorit cu sora *Kaiser*-ului, Germania manifesta mai mult interes pentru Grecia⁷⁹.

La 17/30 mai 1913 a fost semnat Tratatul de la Londra, între Liga Balcanică (în ansamblul său) și Imperiul Otoman, problema spinoasă a împărțirii teritoriilor balcanice foste otomane între aliații victorioși rămânând nesoluționată. Crearea Albaniei independente devenea o certitudine, ceea ce punea capăt, cel puțin momentan, aspirațiilor sârbești și grecești în zonele populate de *shqipëtari*, determinând acutizarea disputelor între foștii aliați în privința împărțirii Macedoniei. Relațiile Bulgariei cu Serbia și Grecia se vor deteriora continuu, evoluție culminând cu începutul celui de-al doilea război balcanic, la 16/29 iunie 1913.

A doua zi după încheierea Tratatului de la Londra, Ivan E. Gheșov a prezentat demisia guvernului său, formându-se un nou consiliu de miniștri, prezidat de Stoian Danev. Gheșov

și-a motivat gestul invocând faptul că înfrângerea Turciei, obiectiv național cardinal bulgar, devenise un fapt împlinit, consfințit prin tratatul de la Londra⁸⁰. În realitate, noul guvern moștenea o situație politică destul de incertă, având de gestionat nu atât un succes cât o serie de probleme teritoriale cu foștii aliați, dar și cu România⁸¹. Deși tot rusofil, Danev se deosebea de Gheșov prin vehemența tonului în raport cu Sankt Petersburg-ul. În plus, noul șef de guvern purta, cam pe nedrept, stigmatul de vânzător al Silistrei, fiind pus în situația de a manevra între Rusia, care dorea să păstreze unitatea Ligii Balcanice, și o parte activă a opiniei publice interne și mai ales a ofițerimii, care dorea tranșarea disputelor cu foștii aliați, inclusiv pe calea armelor.

De altfel, la numai două zile după semnarea Tratatului de la Londra, Serbia și Grecia au încheiat un acord militar secret îndreptat împotriva Bulgariei⁸², dar Sazonov a prevenit Serbia să nu atace prima, așa cum intenționa⁸³, ceea ce nu putea decât să mărească frustrarea sârbilor în raport cu marea Rusie, în timp ce opoziția bulgară acuza guvernul de obediență față de aceeași mare putere, percepută ca pro-sârbească⁸⁴.

Pentru a se impune în fața sârbilor, Danev a adoptat un ton mai ridicat în raporturile cu Rusia⁸⁵, ceea ce a iritat guvernul de la Sankt-Petersburg⁸⁶, deși în memoriile sale, omul politic bulgar consideră că strategia lui era cea adecvată situației și numai declanșarea războiului, fără știrea sa, la 16/29 iunie 1913, a împiedicat succesul unei asemenea conduite⁸⁷.

Oferta rusă de mediere în disputele interbalcanice nu a fost primită cu entuziasm de către niciuna dintre părți, însă cele mai categorice rezerve și condiționări au venit de la Sofia, ceea ce a făcut ca atitudinea Serbiei și a Greciei, puțin entuziastă în sine, să pară, prin comparație, una cooperantă și flexibilă⁸⁸. În acest timp, guvernul de la București continua să aștepte izbucnirea ostilităților între foștii aliați, Titu Maiorescu declarând public că „trenul României abia acum sosește”⁸⁹. Implementarea „pe teren” a hotărârilor de la Sankt-Petersburg bătea pasul pe loc, întrucât membrii bulgari ai comisiei mixte de delimitare a frontierei adoptaseră o conduită obstructionistă, insistând ca distanța de trei kilometri prevăzută în Protocol să fie măsurată din interiorul orașului, nu de la fortificațiile exterioare⁹⁰.

La 5/18 iunie 1913, România a prevenit Bulgaria că, în caz de izbucnire a războiului între statele balcanice, va mobiliza și va trece la acțiune; informații despre intențiile României au ajuns la Sofia și indirect, *via* Sankt-Petersburg și Viena⁹¹. Încercarea de mediere din partea țarului Nicolae al II-lea a dus la suspendarea acțiunilor românești de mobilizare⁹².

Atitudinea de expectativă a României nu deranja Rusia, întrucât guvernul român nu încuraja astfel niciuna dintre cele două tabere balcanice să deschidă ostilitățile și să dea, *ipso facto*, lovitura de grație Ligii Balcanice și operei diplomatice rusești în zonă. În schimb, Austro-Ungaria, având interese total opuse celor rusești, pleda pentru o înțelegere româno-bulgară, cel puțin sub forma unui acord de neutralitate, prin care Bulgaria să-și acopere spatele în perspectiva unui atac asupra Serbiei și a Greciei; influența austro-ungară asupra guvernului Danev era însă redusă, iar guvernul român pretindea noi concesii teritoriale⁹³, pe când bulgarii nu se împăcau ușor nici măcar cu pierderea Silistrei. Perpetuarea unei stări de incertitudine la granița româno-bulgară convenea diplomației rusești, care, după Conferința de la Sankt-Petersburg, își exprimase transparent „scepticismul” față de o înțelegere separată româno-bulgară⁹⁴, dorită la Viena.

Pentru a tempera avântul războinic al Bulgariei, diplomații ruși au evocat uneori, în fața interlocutorilor bulgari, spectrul unei intervenții românești consecutive eventualului atac al Bulgariei asupra foștilor aliați, situație în care reprezentanții Rusiei avertizau că nu vor interveni⁹⁵. În paralel, la 12/25 iunie 1913, Sazonov afirma în fața lui Nanu că, în caz de război între foștii aliați, apreciat ca iminent, Rusia nu intenționa să împiedice o intervenție românească; șeful diplomației rusești îl informa pe ministrul român că acest lucru fusese deja comunicat la Sofia⁹⁶. A doua zi, Șebeko declara la București că „numai amenințarea unei intervenții a României îi va opri pe bulgari să atace”⁹⁷. Țelul de căpetenie al diplomației rusești rămânea, deci, evitarea unui război bulgaro-sârbo-grec, ceea ce venea în contradicție cu scopurile și calculele guvernului român, aprecieri confirmate de evenimentele de la 16/29 iunie 1913.

În zilele imediat următoare atacului bulgar asupra foștilor aliați, diplomația rusă a încer-

Conferința de pace
de la București,
1913

cat în mod precipitat să localizeze și să stingă conflictul a cărui izbucnire fusese așteptată la București. De data aceasta, guvernul Danev era cel mai receptiv interlocutor al Rusiei, încercând să-și salveze țara de la o catastrofă totală, după oprirea ofensivei și începutul contra-atacurilor sârbești și grecești (Problema dacă șeful guvernului bulgar a știut de atacul din noaptea de 16-17/29-30 iunie 1913 este și astăzi controversată în istoriografia bulgară).

La 21 iunie/4 iulie 1913, a doua zi după un consiliu de coroană în care se pronunțase ferm împotriva reorientării politice externe bulgare spre Austro-Ungaria, acuzată de susținerea pretențiilor românești⁹⁸, Danev, reconfirmat în funcție de către monarh, adresează Rusiei apelul de a interveni la București, pentru a opri mobilizarea românească, decretată în ziua precedentă⁹⁹. În primele zile de război, când trupele bulgare erau în ofensivă, avertismentele românești erau persiflate de unii jurnaliști, ofițeri și chiar miniștri din Bulgaria¹⁰⁰. Reacția rusească la solicitarea lui Danev a fost una ambivalentă. Pe de o parte, România i s-a transmis că nu existau motive întemeiate pentru atacarea Bulgariei¹⁰¹, în timp ce lui Danev i-a fost expediat un mesaj foarte puțin încurajator, în care se spunea că o eventuală intervenție a Rusiei la București nu ar fi făcut decât să întărească poziția Bulgariei împotriva Serbiei și a Greciei, prelungind astfel războiul¹⁰².

La 25 iunie/8 iulie, șeful guvernului bulgar adresează Rusiei rugămintea de a media între foștii aliați balcanici, iar reacția rusă este din nou una polivalentă: Bulgariei i se comunică

„adevărul crud” că nu poate păstra neutralitatea României fără concesiile teritoriale¹⁰³, iar la București este reiterată ferm opinia că un atac asupra Bulgariei este nejustificat¹⁰⁴. Totuor beligeranților balcanici li se cere să înceteze imediat ostilitățile și să trimită delegați la Sankt-Petersburg, în vederea încheierii păcii; Bulgaria acceptă ferm, Serbia își condiționează acceptul de avizul Greciei, iar E. Venizelos, șeful guvernului elen, declină oferta rusă¹⁰⁵.

Odată eșuate încercările rusești de a-i aduce la ordine pe foștii aliați balcanici, la 27 iunie/10 iulie 1913, România a declarat război Bulgariei, invocând necesitatea stingerii rapide a conflictului¹⁰⁶, obiectiv agreat atât de către Antantă, cât și de către Triplice, dar pe care diplomația rusă tocmai îl ratase. Punând în prim-planul discursului său de politică externă imperativul restabilirii păcii în Balcani, nu propriile revendicări teritoriale, guvernul român dădea dovadă de o mare abilitate, inclusiv în relația cu Imperiul Rus.

În fața eforturilor tardive ale bulgarilor de a câștiga neutralitatea României oferind, la sugestia Rusiei, Dobrogea de Sud până la linia Turtucaia-Balcic, guvernul Măiorescu solicită guvernului Danev, la 30 iunie/13 iulie 1913, să înceapă tratative de pace cu toți ceilalți beligeranți. Astfel, România intenționa nu doar să evite o intervenție rusă, ci și să anuleze orice șansă de organizare a unei conferințe de pace în capitala și sub egida Rusiei¹⁰⁷. La 1/14 iulie 1913, Șebeko transmite la București sugestia Rusiei ca România să facă demersuri și la Belgrad și Atena, în vederea pacificării zonei,

însă guvernul român declină această sugestie, invocând caracterul rece al relațiilor româno-sârbești și mai ales româno-elene¹⁰⁸.

În încercarea de a (re)câștiga influență cel puțin la Belgrad și Atena, guvernul rus, prin vocea lui Sazonov, transmite la Sofia o serie de exigențe în privința granițelor Bulgariei cu Serbia și Grecia, cu titlul de condiții prealabile pentru o nouă încercare de mediere din partea Rusiei; rezultatul este demisia guvernului Danev, urmată de eșecul formării unui cabinet de uniune națională și de investirea, la 4/17 iulie 1913, a unui guvern filo-austriac, sub conducerea lui V. Radoslavov, cu N. Ghenadiev la externe¹⁰⁹.

Schimbarea de guvern de la Sofia a antrenat, foarte rapid, unele nuanțări sensibile ale poziției Rusiei față de litigiul teritorial româno-bulgar și acțiunea militară a României pe teritoriul bulgar. În ultimele zile ale guvernării Danev, diplomații ruși își asumau în fața interlocutorilor români meritul de a-i fi convins pe responsabilii de la Sofia să ofere României concesiile teritoriale substanțiale și atrăgeau atenția că Rusia nu ar putea admite zdrobirea Bulgariei, sugerând astfel că trupele românești ar fi trebuit să-și oprească înaintarea, iar guvernul de la București să nu-și sporească exigențele teritoriale¹¹⁰. În primele zile ale guvernului filo-austriac Radoslavov-Ghenadiev-Toncev, Șebeko îi îndemna însă pe oamenii politici români la maximă circumspecție în raporturile cu Bulgaria, sugerând măsuri de precauție în legătură cu granița revendicată¹¹¹.

Profitând de evenimente, Turcia reintră în acțiune și reocupă o parte a teritoriului cedat prin Tratatul de la Londra, inclusiv Adrianopolul. În pofida nemulțumirii Rusiei, reintrarea Adrianopolului sub jurisdicție otomană va fi sancționată printr-un acord bulgaro-turc complementar Păcii de la București, act bilateral semnat la 16/29 septembrie 1913¹¹².

În memoriile sale, Sazonov prezintă pe scurt circumstanțele în care țara sa a acceptat propunerea ca negocierile de pace să se desfășoare la București. Conform fostului demnitar țarist, Rusia oscila între alegerea Londrei și a Parisului, întrucât era clar că varianta Sankt-Petersburg nu ar fi fost agreată de Puterile Centrale, însă cele două capitale occidentale erau situate departe de zona de conflict, ceea ce a determinat guvernul rus să accepte „fără ezita-

re” varianta București, propusă de Germania¹¹³. Alte surse, citate de E. Helmreich, arată însă că diplomații ruși au propus inițial varianta Sankt-Petersburg, dar au cedat în fața opoziției Puterilor Centrale și a îndemnurilor la moderație din partea Franței și a Marii Britanii¹¹⁴.

Față de stipulațiile Tratatului de la București (28 iulie/10 august 1913), diplomația rusă a avut unele obiecții, însă acestea se refereau la statutul portului Kavalla, atribuit Greciei, și nu Bulgariei, cum ar fi dorit conducătorii de la Sankt-Petersburg; după consultări cu guvernul de la Paris, guvernul imperial rus a acceptat hotărârile forumului regional al păcii, renunțând la orice rezerve în privința Kavallei, la 1/14 august 1913¹¹⁵.

Felicitările transmise de Sazonov la București, imediat după încheierea Tratatului¹¹⁶, au fost însoțite de unele aserțiuni ale lui Șebeko față de Al. Marghiloman, pe tema unor pretinse datorii istorice ale României față de Rusia, în cuantum de 1,4 milioane de ruble, datând de pe la jumătatea secolului anterior (!)¹¹⁷. Atitudinea presei din Rusia față de actul încheiat în capitala României era departe de a fi uniformă. Ziarele guvernamentale se exprimau în termeni elogioși, dar cam protocolari, pe când gazetele de orientare panslavistă, precum *Reči* („Cuvântul”), deplângeau soarta Bulgariei, condamnând nu numai acțiunile românești, ci și conduita Franței, acuzată de trădare și subminare a Rusiei, pe plan politico-diplomatic¹¹⁸.

Relațiile ruso-bulgare aveau să cunoască o tendință descendentă în lunile de după încheierea celui de-al doilea război balcanic și pierderea Adrianopolului.

În luna octombrie 1913, a devenit publică scrisoarea adresată la 23 iunie/6 iulie regelui Ferdinand I de către liderii liberali V. Radoslavov, N. Ghenadiev și D. Toncev; în epistolă se cerea abandonarea imediată a politicii filoruse promovate de tandemul Gheșov-Danev și reorientarea promptă spre Austro-Ungaria¹¹⁹.

Cu prilejul faimoasei sale vizite la Constanța, din iunie 1914, țarul Nicolae al II-lea a primit și acceptat comanda onorifică a Regimentului 5 Roșiori din Bazargic (Dobrici), iar în discursul său a elogiat acțiunile României din vara anterioară, calificate drept pacificatoare, ceea ce a trezit numeroase comentarii defavorabile sau ironice în presa bulgară¹²⁰.

După izbucnirea Primului Război Mondial, Rusia a susținut ideea ca Dobrogea de Sud să fie retrocedată Bulgariei, pentru a o atrage de partea Antantei, însă antagonismele ireductibile cu Serbia și Grecia au împins micul stat slav din Balcani în tabăra Puterilor Centrale¹²¹. De altfel, nici Rusia nu se afla, la finele conflagrației, alături de învingători, din cauza agitațiilor revoluționare și a războiului civil din anii 1917-1921.

Prin Tratatul de la Neuilly-sur-Seine din 27 noiembrie 1919, era restabilită granița româno-bulgară de la 1 august 1914, Cadrilaterul rămânând în componența României¹²², însă în anul 1940 teritoriul sud-dobrogean va fi recuperat de Bulgaria, într-un context internațional net defavorabil statului român, situație datorată, în primul rând, presiunii și agresivității din partea Uniunii Sovietice¹²³, moștenitoarea Rusiei țariste și a ambițiilor sale de expansiune și hegemonie în estul și sud-estul bătrânului continent.

În concluzie, putem afirma că, pe parcursul fazelor succesive ale crizei balcanice din anii 1912-1913, influența și posibilitățile de manevră ale României în zonă au evoluat invers proporțional cu acelea ale Rusiei, fapt recunoscut cu menajamente, dar transparent, și de către Titu Maiorescu, în discursul parlamentar din 4/17 decembrie 1913, consacrat conținutului așa-numitei *Cărți Verzi*¹²⁴. Amploarea succeselor obținute de către Liga Balcanică în toamna anului 1912, tendințele de emancipare ale aliaților balcanici de sub tutela diplomatică rusească, apariția și amplificarea divergențelor inter-balcanice, a sentimentelor de frustrare, dezamăgire și neîncredere față de Rusia, din partea micilor state creștine balcanice, au reprezentat etape succesive ale diminuării influenței acestei puteri în zonă, fapt care a facilitat acțiunile politico-diplomatice și militare ale României. Conduită intrinsecă a Rusiei față de revendicările teritoriale românești, în general rezervată, a evoluat între amabilitatea protocolară și ostilitatea fățișă, dar lipsa de disponibilitate pentru un eventual război general și alte elemente (sprijinirea constantă a cererilor României de către Puterile Centrale, îndemnul la calm și moderație din partea Franței și a Marii Britanii, disoluția Ligii Balcanice etc.) au determinat guvernul de la Sankt-Petersburg să se realizeze poziției partenerilor din Antantă,

acceptând treptat solicitările românești (mai întâi, ideea rectificării de frontieră, apoi obținerea Silistrei și, finalmente, dobândirea unui teritoriu sud-dobrogean de peste 7.000 de kilometri pătrați).

NOTE

¹ Daniela Bușă, *Modificări politico-teritoriale în sud-estul Europei între Congresul de la Berlin și Primul Război Mondial (1878-1914)*, București, Editura Paideia, 2003, p. 48-60.

² George Ungureanu, *Problema Cadrilaterului în contextul relațiilor româno-bulgare (1919-1940)*, Brăila, Editura Istros, 2009, p. 71.

³ *Istoria politicii externe românești în date* (în continuare, *I.P.E.R.D.*), coord. Ion Calafeteanu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 191.

⁴ G. Ungureanu, *op. cit.*, p. 39-40.

⁵ Hristofor Hesapciiev, *Amintirile unui fost diplomat bulgar în România (1905-1910)*, traducere de Daniel Cain, București, Editura Fundației PRO, 2003, p. 42.

⁶ Guy Gauthier, *Acvile și lei. O istorie a monarhiilor balcanice între 1817 și 1974*, traducere de Ludovic Skultety, București, Editura Humanitas, 2004, p. 241-242.

⁷ Andrew Rossos, *Russia and the Balkans. Inter-Balkan rivalries and Russian foreign policy (1908-1914)*, Toronto-Buffalo-London, 1981, p. 27-28; D. Bușă, *op. cit.*, p. 246.

⁸ Vasile Vesa, *România și Franța la începutul secolului XX (1900-1916)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1975, p. 30-31.

⁹ S. D. Sazonov, *Les années fatales. Souvenirs*, Paris, Payot, 1927, p. 110-123.

¹⁰ Anastasie Iordache, *Criza politică din România și războaiele balcanice (1911-1913)*, București, Editura Paideia, 1998, p. 171-174.

¹¹ Guy Gauthier, *op. cit.*, p. 242.

¹² Keith Hitchins, *România (1866-1947)*, traducere de George G. Potra și Delia Răzdolescu, ediția a treia, București, Editura Humanitas, 2004, p. 154-155.

¹³ S. D. Sazonov, *op. cit.*, p. 89.

¹⁴ *Vezi infra*, p. 17, nota 112.

¹⁵ S.D. Sazonov, *op. cit.*, p. 91; vezi și A.J.P. Taylor, *Monarhia habsburgică (1809-1918)*, traducere de Cornelia Bucur, București, Editura All, p. 183-198, Gheorghe Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 326-327, 337.

- ¹⁶ E. Helmreich, *The diplomacy of the Balkan War (1912-1913)*, Cambridge-London, 1938, p. 200, 307, 371; A. Rossos, *op.cit.*, p. 140, A. Iordache, *op.cit.*, p. 175.
- ¹⁷ Gheorghe Zbucnea, *România și războaiele balcanice (1912-1913). Pagini de istorie sud-est europeană*, București, Editura Albatros, 1999, p. 101.
- ¹⁸ *Ibidem*, p. 42.
- ¹⁹ Arhivele Militare Române-Pitești (în continuare, A.M.R.-P.), fond *M.St. M.-Secția a 2-a Informații*, dosar nr.crt. 165, f. 260.
- ²⁰ Titu Maiorescu, *România, războaiele balcanice și Cadrilaterul*, ediție de Stelian Neagoe, București, Editura Machiavelli, 1995, p. 35-36.
- ²¹ S.D. Sazonov, *op.cit.*, p. 93.
- ²² Vasile Vesa, *op.cit.*, p. 31-32.
- ²³ A. Rossos, *op.cit.*, p. 140.
- ²⁴ *Documente diplomatice. Evenimentele din Peninsula Balcanică și acțiunea României, septembrie 1912-august 1913* (în continuare, *Cartea Verde*), București, 1913, doc. 8, p. 5-6.
- ²⁵ *Ibidem*, doc. 10, p. 7.
- ²⁶ A. Rossos, *op.cit.*, p. 139.
- ²⁷ Gh. N. Căzan, Ș. Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 331.
- ²⁸ Stojan Danev, *Memoari*, săstavitel: Elena Staelova, Sofija, Universitetsko Izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski”, Voennoizdatelski Kompleks „Sv. Georgi Pobedonosec”, 1992, p. 152-153.
- ²⁹ Alexandru Marghiloman, *Note politice*, ediție Stelian Neagoe, Vol. I, București, Editura Scripta, 1993, p. 88-89.
- ³⁰ Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor*, traducere de Eugen Mihai Avădanei, Iași, Editura Institutul European, 2000, vol. II, 1887-1982, p. 95-96.
- ³¹ *Cartea Verde*, passim; T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 48, 50; Gh. Zbucnea, *op. cit.*, p.29-38, 111-121.
- ³² A. Iordache, *op. cit.*, p. 173.
- ³³ *Cartea Verde*, doc. 61 bis, p. 44-45; *Izvori za istorijata na Dobrudža, T. I (1878-1919)*, săstaviteli: Žeko Popov, Kosjo Penčikov, Petăr Todorov, Sofija, Bălgarska Akademija za Naukite, 1992, *părva část* (1878-1913), doc. 176, p. 186-187.
- ³⁴ Gh. Zbucnea, *op.cit.*
- ³⁵ *Cartea Verde*, doc. 29, p. 22-23.
- ³⁶ *35 de ani de relații româno-italiene (1879-1914). Documente diplomatice italiene*, coord: Rudolf Dinu, Ion Bulei, București, Editura Enciclopedică, 2001, doc. 466-469.
- ³⁷ Maria (regină a României), *Povestea vieții mele*, f.l., f.a., p. 423, 429-430.
- ³⁸ *Cartea Verde*, doc. 43, p. 31.
- ³⁹ T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 71.
- ⁴⁰ Gh. N. Căzan, Ș. Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 334-335.
- ⁴¹ *Cartea Verde*, doc. 41, p. 28.
- ⁴² Paša Kiškilova, *Krizata vāv vlastta-1913*, Sofija, Izdatelstva Kăšta „Profesor Marin Drinov”, 1998, p. 14-15.
- ⁴³ A.M.R.-P., fond *M.St.M.-Secția a 2-a Informații*, dosar nr. crt. 169, f. 495.
- ⁴⁴ T. Maiorescu, *op.cit.*, p. 57, 61.
- ⁴⁵ *I.P.E.R.D.*, p. 208
- ⁴⁶ Gh. N. Căzan, Ș. Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 330; K. Hitchins, *op. cit.*, p. 158.
- ⁴⁷ *Cartea Verde*, doc. 32, p. 23.
- ⁴⁸ Ivan E. Gešov, *Spomeni iz godini na borbi i poredi*, săstaviteli: Iva Burilkova, Coco (Țoțo) Bilijarski, Sofija, Izdatelstva Kăšta „Sineva”, 2008, p. 200.
- ⁴⁹ *Cartea Verde*, doc. 44, p. 31.
- ⁵⁰ G. A. Dabija, *Amintirile unui fost atașat militar român în Bulgaria (1910-1913)*, București, Tipografia „Universul”, 1936, p. 278-279; *Izvori za istorijata... I, părva část*, doc. 177, p. 187-188; A. Iordache, *op. cit.*, p. 203.
- ⁵¹ Al. Marghiloman, *op. cit.*, p. 101, însemnare din 1 februarie 1913.
- ⁵² Vezi nota 50.
- ⁵³ V. Vesa, *op. cit.*, p. 34; *Izvori za istorijata... I, părva část*, doc. 178, p. 189.
- ⁵⁴ Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 99-100, însemnare din 19 ianuarie 1913.
- ⁵⁵ *Cartea Verde*, doc. 63, p. 46; Gh. Zbucnea, *op. cit.*, p. 172.
- ⁵⁶ A. Rossos, *op. cit.*, p. 147-148.
- ⁵⁷ *Izvori za istorijata... I, părva část*, doc. 180, p. 190.
- ⁵⁸ H. Hesapciev, *op.cit.*, p. 83-84; G. A. Dabija, *op.cit.*, p. 281.
- ⁵⁹ A. Rossos, *op. cit.*, p. 147.
- ⁶⁰ *Izvori za istorijata... I, părva část*, doc. 183, p. 191.
- ⁶¹ A. Rossos, *op. cit.*, p. 148.
- ⁶² *Cartea Verde*, doc. 78, p. 54.
- ⁶³ *Ibidem*, doc. 86, p. 63.
- ⁶⁴ Iv. E. Gešov, *op. cit.*, p. 204.
- ⁶⁵ Textul Protocolului de la Sankt-Petersburg, în: *Cartea Verde*, doc. 131 bis, p. 98-100, *Izvori za istorijata... I, părva část*, doc. 197, p. 206-207.
- ⁶⁶ *Cartea Verde*, doc. 130, p. 97-98.
- ⁶⁷ S.D. Sazonov, *op. cit.*, p. 94, A. Rossos, *op.cit.*, p. 150-151, Gh. N. Căzan, Ș. Rădulescu-Zoner, *op.cit.*, p. 337.

- ⁶⁸ A.M.R.-P., fond *Ministerul de Război-Cabine-tul Ministrului*, dosar nr. crt. 1, f. 7-10; Idem, fond *M.St.M.-Secția a 2-a Informații*, dosar nr. crt. 169, f. 51-223; vezi și *Cartea Verde*, doc. 95, p. 68-76.
- ⁶⁹ A.M.R.-P., fond *M.St.M.-Secția a 2-a Informații*, dosar nr. crt. 169, passim, Iv. E. Gešov, *op.cit.*, p. 193-223, Nikolaj Janakiev, *Săpotrivnata sreštu ruminskite teritorialnite pretenciiprez 1912-1913g.*, în *Bukureštijat dogovor i sãdbata na Južna Dobru-dža. Naučna Konferencija, Dobriči, 21 sept. 1993*, otgovoren redaktor: Antonina Kuzmanova, Dobriči, Istoriceski Muzej, 1994, p. 29 și următoarele.
- ⁷⁰ Gh. N. Căzan, Ș. Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 328.
- ⁷¹ S. Danev, *op. cit.*, p. 150-151; E. Helmreich, *op. cit.*, p. 302.
- ⁷² E. Helmreich, *op. cit.*, p. 302.
- ⁷³ V. Vesa, *op. cit.*, p. 41.
- ⁷⁴ T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 92.
- ⁷⁵ *Cartea Verde*, doc. 126, p. 95-96; *35 de ani de relații româno-italiene (1879-1914)...*, doc. 486; A. Rossos, *op. cit.*, p. 151.
- ⁷⁶ E. Helmreich, *op. cit.*, p. 305.
- ⁷⁷ *Ibidem*, p. 305-307.
- ⁷⁸ *Cartea Verde*, doc. 133, p. 101, raport al lui C-tin Nanu din 30 aprilie/13 mai 1913.
- ⁷⁹ Gh. N. Căzan, Ș. Rădulescu-Zoner, *op.cit.*, p. 337; G. Gauthier, *op.cit.*, p. 113-114.
- ⁸⁰ Iv. E. Gešov, *op.cit.*, p. 226.
- ⁸¹ P. Kiškilova, *op.cit.*, p. 58.
- ⁸² E. Helmreich, *op.cit.*, p. 347; Plamen Pavlov, Iordan Ianev, Daniel Cain, *Istoria Bulgariei*, Bucu-rești, Editura Corint, 2002, p. 32.
- ⁸³ S.D. Sazonov, *op.cit.*, p. 102.
- ⁸⁴ A se vedea, de exemplu, Vasil Radoslavov, *Bãlgarija i svetovna kriza*, ediție de Milen Kumanov, Sofia, Editura Academiei Bulgare, 1993, p. 45-57.
- ⁸⁵ A. Rossos, *op.cit.*, p. 182
- ⁸⁶ E. Helmreich, *op.cit.*, p. 357-358.
- ⁸⁷ S. Danev, *op.cit.*, p. 224-236.
- ⁸⁸ A. Rossos, *op.cit.*, p. 183-190.
- ⁸⁹ *Cartea Verde*, doc 135., p 102-103. ; T. Maiorescu, *op.cit.*, p.114.
- ⁹⁰ *Cartea Verde*, doc.155, p.116-123, doc. 157, p. 124-134, doc. 158, p. 135, doc. 163, p. 137-140.
- ⁹¹ S. Danev, *op.cit.*, p. 207-208, E. Statelova, Radoslav Popov, Vasilka Tankova, *Istoriija na bãlgarskata diplomacija (1879-1913g)*, Sofija, Fondacija Otvoreno Obštество, 1994, p. 474.
- ⁹² A. Iordache, *op.cit.*, p. 235-236.
- ⁹³ E. Helmreich, *op.cit.*, p. 341-342, 345.
- ⁹⁴ T. Maiorescu, *op.cit.*, p. 111, 115.
- ⁹⁵ A. Rossos, *op. cit.*, p. 187; Gh. Zbucea, *op.cit.*, p. 195.
- ⁹⁶ A. Iordache, *op.cit.*, p. 233.
- ⁹⁷ T. Maiorescu, *op.cit.*, p. 125.
- ⁹⁸ E. Helmreich, *op.cit.*, p. 374-375; Gh. N. Căzan, Ș. Rădulescu-Zoner, *op.cit.*, p. 348.
- ⁹⁹ P. Kiškilova, *op.cit.*, p. 47.
- ¹⁰⁰ *Cartea Verde*, doc. 172, p. 145.
- ¹⁰¹ E. Helmreich, *op.cit.*, p. 376.
- ¹⁰² P. Kiškilova, *op.cit.*, p. 47.
- ¹⁰³ *Ibidem*, p. 48-50.
- ¹⁰⁴ A. Rossos, *op.cit.*, p. 194.
- ¹⁰⁵ S. D. Sazonov, *op.cit.*, p. 104-105; E. Helmreich, *op.cit.*, p. 381.
- ¹⁰⁶ *Cartea Verde*, doc. 193, p. 154; *I.P.E. R.D.*, p. 209.
- ¹⁰⁷ E. Helmreich, *op.cit.*, p. 382-383; P. Kiškilova, *op.cit.*, p. 52-53.
- ¹⁰⁸ Gh. Zbucea, *op.cit.*, p. 266.
- ¹⁰⁹ P. Kiškilova, *op.cit.*, p. 53-59.
- ¹¹⁰ *Cartea Verde*, doc. 208, p. 162; Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 116; Gh. Zbucea, *op.cit.*, p. 266.
- ¹¹¹ *Cartea Verde*, doc. 215, p. 164; Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 122-123, însemnare din 12/25 iulie 1913.
- ¹¹² S. D. Sazonov, *op.cit.*, p.106-107; A. Rossos, *op.cit.*, p. 194; Ivan Ilchev, *The Rose of the Balkans. A Short History of Bulgaria*, translated from Bulgarian by Bistra Roushkova, Sofia, „ Colibri”, 2005, p. 294.
- ¹¹³ S. D. Sazonov, *op.cit.*, p. 105.
- ¹¹⁴ E. Helmreich, *op.cit.*, p. 384-385.
- ¹¹⁵ *Cartea Verde*, doc. 268-269, p. 191-192, doc. 282, p. 199, V. Vesa, *op.cit.*, p. 46-47.
- ¹¹⁶ *Cartea Verde*, doc. 277, p. 196.
- ¹¹⁷ Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 135-136.
- ¹¹⁸ Gh. Zbucea, *op.cit.*, p. 343.
- ¹¹⁹ E. Helmreich, *op.cit.*, p. 383.
- ¹²⁰ A.M.R.-P., fond *M.St.M.-Secția a 2-a Informații*, dosar nr. crt. 277, f. 215-219.
- ¹²¹ Ema Nastovici, *Intensificarea eforturilor Antantei pentru atragerea României și Bulgariei în război, în 1915*, în „Analele Universității din București”, 1976, p. 88-90; Simeon Damianov, *Le Traitée de Neuilly et ses répercussions sur les relations interbalkaniques*, în „ Etudes Balkaniques”, 16, nr. 2/1980, p. 57-58.
- ¹²² *I.P.E.R.D.*, p. 235.
- ¹²³ G. Ungureanu, *op.cit.*, p. 355-368.
- ¹²⁴ T. Maiorescu, *op.cit.*, p. 241-242 și următoarele.

ROMÂNIA ȘI CONFLICTUL BALCANIC (1913) PERCEPȚII EXTERNE

MIRCEA SOREANU *

Abstract

The consequences of the peace of Bucharest were the safeguarding of the balance of power in the Balkans and an increase in Romania's prestige, both challenged during the First World War, in addition to Romania's distancing from Austro-Hungary and the Triple Alliance. Maurice Paleologue, the secretary general of the French Foreign Ministry and future member of the French academy, noted: "Romania, considering itself freed from the Austrian tutelage, turns her eyes to Transylvania, Bukovina and Banat"

Deeply dissatisfied with the strengthening of the positions of Romania and Serbia, Austro-Hungary eventually managed to draw on the side of the Central Powers both Bulgaria and the Ottoman Empire.

This new evolution in the South-Eastern Europe towards a balance of power and a peace favorable to Romania abruptly ended with the events that followed the assassination in Sarajevo of Archduke Franz Ferdinand of Austria, in 1914.

Keywords: King Carol I, Titu Maiorescu, Stoyan Danev, Tsar Ferdinand, Eleftherios Venizelos, Balkans, Austro-Hungary, Russia

Chestiunea Orientală reprezentase, începând cu pacea de la Carlowitz (1699), o „luare a pulsului” de către marile puteri a „omului bolnav” al Europei – Imperiul Otoman. Când diagnosticul devenea îngrijorător, atunci marile puteri „luau sânge bolnavului”, sacrificând interesele Sublimei Porți, chiar dacă pozaseră până atunci în protectori ai acesteia. Până într-o zi, când Marea Britanie și Franța au considerat că Rusia s-a apropiat în mod periculos de Strămtori – după marea victorie împotriva lui Napoleon, pentru care Rusiei i se iertaseră multe „păcate” –, nesocotind brutal interesele celor două mari puteri maritime. De aici va rezulta până la urmă Războiul Crimeii (1853-

1856), care pentru români a avut o importanță capitală, și anume formarea primului stat modern, prin Unirea Principatelor (1859).

Pe măsură ce Imperiul Otoman își micșora sfera de dominație în Europa de Sud-Est, iar statele naționale erau recunoscute în acest areal, influența marilor puteri era și ea în descreștere, de multe ori interesele diferitelor puteri anihilându-se reciproc. Dar toate acestea au devenit realitate, cu mai mai pregnanță, abia după pacea de la Berlin (1878).

În Peninsula Balcanică, devenită „butoiul cu pulbere” al Europei, ca urmare a gravelor conflicte etnice și politice izbucnite între popoarele creștine și otomani, anul 1875 a repre-

* Cercetător științific gr. II, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

zentat izbucnirea răscoalei în Herțegovina și apoi în Bosnia. Răsculații au fost sprijiniți de Serbia și Muntenegru, cu voluntari și provizii. În aprilie 1876 a izbucnit răscoala organizată la nord de Dunăre, cu sprijinul statului român, a voluntarilor bulgari conduși de Hristo Botev. La 30 iunie 1876 s-a declanșat războiul dintre Serbia și Muntenegru împotriva Porții Otomane. Răsculații din Bosnia și Herțegovina și-au proclamat unirea cu Serbia și Muntenegru.

După negocieri ce au avut loc între partenerii „Alianței celor trei împărați”, s-a ajuns la un acord verbal secret între împărații Francisc Iosif al Austro-Ungariei și Alexandru al II-lea al Rusiei la castelul Reichstadt din Boemia (8 iulie 1876). În cazul înfrângerii otomanilor, Bosnia și majoritatea teritoriului Herțegovinei reveneau Austro-Ungariei. Rusia urma, în schimb, să reincorporeze cele trei județe din sudul Basarabiei ce fuseseră retrocedate Moldovei prin Tratatul de pace de la Paris (1856). Drept consecință vor izbucni grave tensiuni între Austro-Ungaria și Serbia, pe de o parte, și între Rusia și România, pe de altă parte.

Pentru a contracara imixtiunile marilor puteri europene, care își trimiseseră reprezentanții la Conferința de la Istanbul (decembrie 1876 – februarie 1877), otomanii au adoptat o constituție dorită „liberală”, în care România era considerată o simplă „provincie privilegiată” a Imperiului Otoman, ceea ce fost considerată o ofensă gravă nu numai împotriva statului român, ci a întregii națiuni¹.

O convenție secretă s-a încheiat la Budapesta (15 ianuarie 1877) între Austro-Ungaria și Rusia, prima obținând Bosnia și Herțegovina, iar a doua mare putere căpătând acceptul unei neutralități binevoitoare în cazul unui război cu Imperiul Otoman.

Protocolul de la Londra (31 martie 1877) a încercat, fără succes, să impună Porții Otomane adaptarea unor reforme în favoarea creștinilor balcanici. Astfel, redeschiderea „crizei orientale” va conduce la război.

Oficialitățile române aflaseră că, la declanșarea războiului cu rușii, otomanii intenționau să ocupe Calafatul și să stabilească un cap de pod pe teritoriul României². Teritoriul românesc era amenințat să devină teatrul unui nou război devastator ruso-otoman.

Ministrul de Externe român, Mihail Kogălniceanu, a semnat, alături de Dmitri Fiodorovici Stuart, agent diplomatic și consul general al Rusiei la București, textul convenției româno-ruse. Țarul se obliga să respecte drepturile politice ale statului român, să mențină și să apere integritatea României! Chiar dacă hotărâse să rășluiască cele trei județe basarabene.

După declarația de independență din Parlamentul de la București (9/21 mai 1877) a urmat la 10 mai proclamarea ei de către domnitorul Carol I. Înfrângerea rușilor la Plevna a avut ca efect cererea de ajutor militar din partea marelui duce Nicolae adresată suveranului României – „turcii... ne zdrobesc. Rog... să treci Dunărea cu armata”³.

Ca urmare a victoriei ruso-române în a treia bătălie de la Plevna, otomanii au cerut pace, care s-a încheiat la San Stefano (3 martie 1878) fără ca nici România, nici statele balcanice care luaseră parte la război să fie invitate să participe. România, Serbia și Muntenegru erau recunoscute independente. „Bulgaria Mare” urma să fie ocupată doi ani de trupe rusești, iar comunicațiile acestora urmau a se face prin România și prin porturile de la Marea Neagră. Sudul Basarabiei era din nou ocupat de Rusia. România nu a recunoscut valabilitatea tratatului, iar trupele rusești au ripostat prin ocuparea punctelor strategice din țară. Domnitorul Carol și armata intenționau să se retragă înspre Oltenia. Dar marile puteri nu au consimțit la crearea „Bulgariei Mari” și, implicit, la dominația Rusiei în Balcanii de Est.

Prin tratatul de la Berlin (13 iulie 1878), României i se recunoștea independența, iar Dobrogea și Delta Dunării erau unite statului român. Județele Cahul, Bolgrad și Ismail, restituite în 1856 principatului Moldovei, au fost reincorporate Rusiei. Bosnia și Herțegovina au trecut în administrarea Austro-Ungariei, Marea Britanie a obținut Ciprul, iar în locul „Bulgariei Mari” dictate de ruși la San Stefano luau naștere două principate: Bulgaria autonomă (la nord de Balcani) și Rumelia, supusă în continuare Porții Otomane. Rusia fusese îndepărtată din Balcani în favoarea Austro-Ungariei, în spatele căreia se afla Germania. Intensificarea rivalității în Balcani între Austro-Ungaria și Rusia a reprezentat una dintre cauzele principale ale declanșării Primului Război Mondial.

Granița terestră dintre România și Bulgaria a fost stabilită de la Silistra până la sud de Mangalia, Rusia reușind să impună o extindere a teritoriului bulgar în zona dobrogeană. Reprezentanții României în Comisia europeană întrunită în 1878 au cerut să le fie cedată Silistra, dar delegatul rus s-a opus. Astfel, granița s-a stabilit la 21 km în aval de acest oraș, drept urmare bulgarii beneficiind de puternicul sistem de fortificații realizat de otomani pentru apărarea Silistrei⁴.

România, care se considera nedreptățită de politica Rusiei, a căutat sprijin politic și militar la Berlin, și a aderat la Tripla Alianță (30 octombrie / 11 noiembrie 1883), urmare a tratatului de alianță încheiat cu Austro-Ungaria, la care a aderat, în aceeași zi, și Germania.

Dar primejdia nu plana numai dinspre miază noapte, ci și din partea presei și armatei bulgare, care făceau elogiu „Bulgariei Mari”, care trebuia să cuprindă în fruntariile sale Tracia, Macedonia și Dobrogea – denumită Bulgaria de Nord⁵.

Relațiile speciale ale Sofiei cu Sankt Petersburgul, propaganda antiromânească privind Dobrogea și întărirea considerabilă a armatei bulgare constituiau tot atâtea motive de îngrijorare pentru autoritățile române. Cu toate acestea, România va recunoaște oficial independența Bulgariei și titlul de țar pe care și-l arogase Ferdinand de Saxa-Coburg-Gotha (8/21 aprilie 1909), chiar în momentul aniversării regelui Carol I⁶.

Declanșarea revoluției Junilor Turci⁷, în iulie 1908, a nemulțumit Germania, care avusese relații strânse cu apropiatii sultanului Abdul Hamid al II-lea, detronat până la urmă în 27 aprilie 1909, și a fost considerată un moment propice de către baronul Alois Aehrenthal, șeful diplomației austro-ungare. Încurajat de cercurile militare și sub influența kaizerului Wilhelm al Germaniei, a trecut la acțiune în Balcani și a încălcat înțelegerea încheiată cu Rusia privind respectarea statu quo-ului în peninsulă⁸. Prestigiul ei, fiind încă eclipsat de înfrângerea umilitoare înregistrată în războiul cu Japonia (1905), Rusia a ajuns la un compromis cu Austro-Ungaria prin care recunoștea acesteia anexarea Bosniei și Herțegovinei, în schimbul obținerii dreptului flotei militare rusești de a traversa Bosforul și Dardanelele, modificându-se astfel regimul Strâmtoarelor⁹.

Carol I

Aehrenthal a reușit să profite de situația revoluționară de la Istanbul și de pregătirile Bulgariei de a-și declara independența față de Poartă. La 6 octombrie 1908, Austro-Ungaria a anexat provinciile otomane Bosnia și Herțegovina, primite spre administrare prin tratatul de la Berlin (1878), barând astfel reunirea de către Serbia într-un singur stat a popoarelor slave din Balcanii de Vest. Ca urmare a unui acord încheiat între Bulgaria și Austro-Ungaria, guvernării de la Sofia își declaraseră independența doar cu o zi înainte (5 octombrie).

Aceste decizii au modificat raportul de forțe în sud-estul Europei, regele Carol I făcându-l răspunzător pe Aehrenthal „de provocarea dificultăților care cu greu pot fi depășite”, Imperiul Otoman fiind pus în fața unui fapt împlinit¹⁰, iar Serbia având reacții violente față de Austro-Ungaria. Rivalitatea dintre Sankt Petersburg și Viena se poziționa pe un trend foarte periculos, Austro-Ungaria urmărind în continuare „a netezi drumul Bulgariei prin Macedonia la Salonic și a face din Bulgaria mărită un tampon viguros contra Rusiei în Balcani”¹¹. În ceea ce privește vecinii de la sud de Dunăre, Carol I făcea următoarea remarcă: „cu Bulgaria avem mereu relații încordate de care este vinovat Ferdinand, deoarece crede că din cauza lui procedăm atât de energic și se simte rănit în trufia lui”¹². La încordarea în relațiile dintre cei doi suverani se adăuga, pe lângă politica austro-ungară de a-i atrage pe bulgari în

Țarul Ferdinand I

sfera lor de influență, și tratatul din 1902, prin care Rusia se obliga să intervină împotriva românilor în cazul în care armata lor ar fi întreprins o acțiune la sud de Dunăre.

Profitând de frământările politice de la Istanbul, Italia a atacat provincia otomană Tripolitania (moderna Libie) și, pe lângă aceasta, a ocupat și Arhipieleagul Dodecanez, care cuprindea insula Rhodos, de o mare importanță strategică. Imperiul Otoman a cerut pace și a cedat aceste posesiuni Italiei (iulie 1912).

De această înfrângere a Porții au profitat statele balcanice, care au considerat că este momentul favorabil pentru a-și îndeplini pretențiile teritoriale. Bulgaria și Serbia au format Liga Balcanică (22 februarie/13 martie 1912), la care au aderat Muntenegru și Grecia (16/29 mai 1912). La 29 iunie/12 iulie, între cele patru state s-a semnat o convenție militară ce pregătea declanșarea războiului împotriva Porții. La 8 octombrie 1912, acesta a fost în sfârșit declarat de micul stat Muntenegru, urmat de aliatele sale la 18 octombrie.

Această alianță a rivalilor – pentru Macedonia – nu putea rezista, însă în 1912 a luat

complet prin surprindere pe otomani, atacați concentric în Balcani, care au putut doar cu greu să-i oprească pe bulgari în apropierea Istanbulului, pe linia fortificată de la Ceataldja¹³. „Tigrii neliniștiți” obțineau victorie după victorie, bulgarii cucerind Tracia, grecii ocupând Salonicul, iar sârbii ajungând la Marea Adriatică. Dar marile puteri și-au considerat interesele grav atinse, Austro-Ungaria barând marșul sârbilor către mare prin crearea Albaniei, iar bulgarilor nu li se permitea să ocupe Strâmtoarele, nici măcar de către ruși. Bulgarii, cu tenacitatea lor cunoscută, au continuat atacurile la baionetă care până atunci îi pusese la mare încercare pe otomani, dar la 17 noiembrie asaltul lor impetuos a fost înecat în sânge de trinomul tranșee, sârmă ghimpată și mitraliere¹⁴, un fel de avanpremieră a ucigătorului război al tranșeeilor din prima conflagrație mondială. Ce umilintă pentru țarul Ferdinand, care dorea să intre în capitala otomană călare pe un cal alb!

Ca urmare a presiunilor marilor puteri – Rusia și Austro-Ungaria începuseră mobilizarea trupelor – a fost semnat armistițiul la 3 decembrie și la 17 decembrie 1912 a început Conferința de la Londra, pentru a stabili noua ordine balcanică¹⁵.

În drumul său spre Londra, primul ministru bulgar Stoian Danev a avut o întrevedere la București cu omologul său român Titu Maiorescu, care i-a declarat: „Silistra trebuie să dispară dintre noi și să fie a noastră, fiindcă ni se pusese prin dușmănia de atunci (1878) a rușilor, tocmai ca un ghimpe în inimă (...) cade Tratatul de la Berlin, trebuie să cadă și frontiera impusă de acest tratat”¹⁶. Reprezentantul bulgar a refuzat să cedeze Silistra, poziție susținută și în continuare de Sofia, ceea ce va reprezenta cauza disensiunilor și conflictului ce vor avea loc ulterior între cele două țări¹⁷.

Cele două mari puteri rivale în Balcani, Austro-Ungaria și Rusia, pentru a o atrage de partea lor, asigurau România în octombrie, respectiv noiembrie 1912 că va primi compensații teritoriale ca urmare a unor modificări ale granițelor cauzate de războiul de la sud de Dunăre¹⁸. Ambasadorul Austro-Ungariei la București, Egon Fürstenberg, era alarmat de acțiunile diplomației Rusiei și Franței în România, care pusese în discuție chiar problema Transilvaniei, extrem de sensibilă pentru

români¹⁹. Pentru austro-ungari era de preferat o „Bulgare Mare”, iar nu o „Serbie Mare”, iar dacă bulgarii ar fi fost înfrânți se preconiza la 31 mai 1913 o acțiune armată în sprijinul lor și, în ultimă instanță, chiar declanșarea războiului împotriva Rusiei²⁰. La rândul ei, Rusia, ca și celelalte puteri ale Antantei, nu putea să accepte acțiunea militară bulgară de ocupare a Istanbulului, fiind gata să declanșeze un conflict militar împotriva bulgarilor – foștii ei protejați. Interesant cum descria Nicolae Iorga politica aventuristă a țarului de la Sofia: „Regele Ferdinand a fost totdeauna un ambițios peste măsură ce n’a știut ce înseamnă alegerea momentului, chibzuirea împrejurărilor și care orbește s’a aruncat împotriva dușmanului adevărat sau închipuit, numai să ajungă moștenitorul Împaratului bizantin la Constantinopol, să se încoroneze la Sofia, să așeze crucea pe care se zice că o are în bagajul său, deasupra cupolei basilicii lui Iustinian”²¹.

Stoian Danev, în drumul său spre Londra, s-a oprit la Viena (octombrie 1912), cerând sprijin împotriva poziției românești, care revendica linia Turtucaia-Balcic. Primit călduros de Franz Josef, a fost totuși sfătuit să facă „mici concesiuni României” pentru „a nu îngreuna poziția regelui Carol I”²². Bulgarii au ales pentru Londra politica tergiversării, pregătindu-se în secret pentru o acțiune militară de amploare împotriva aliaților din Liga Balcanică. Orbirea țarului și a cercurilor militare de la Sofia era atât de completă, încât părea că ignoră complet consecința acestei agresiuni: intrarea în război împotriva lor a românilor și otomanilor.

Marile puteri învecinate continuau să-și facă jocurile, în încercarea de a menține sau atrage România în sfera lor de influență. Austro-Ungaria urmărea să blocheze ieșirea Serbiei la Adriatică și să spulbere Liga Balcanică. Pentru aceasta i-a acordat sprijinul său Bulgariei, care s-a îndepărtat treptat de Rusia. Cu toate acestea, Austro-Ungaria a reușit să semneze o convenție militară cu România (30 noiembrie 1912), privind eventualitatea unui război împotriva Rusiei²³. În fapt, s-a dovedit un act formal, considerat ca atare de însuși semnatarul lui, Conrad von Hötzendorf, viitorul șef al Marelui Stat Major austro-ungar. La 25 ianuarie/5 februarie 1913, a fost reînnoit tratatul româno-austro-ungar, iar la 27 februarie tratatul

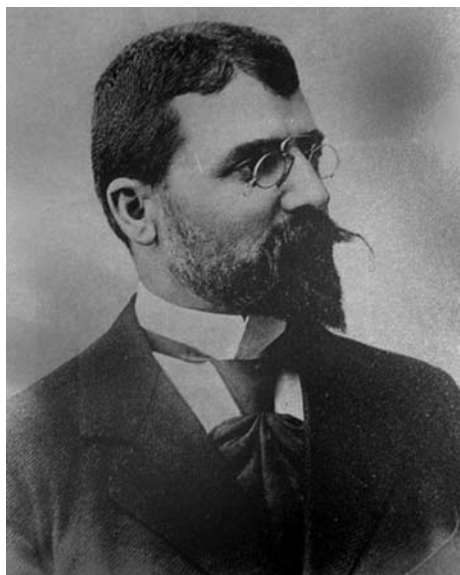

Eleftherios Venizelos

de alianță româno-german. Noul ministru de Externe rus, Serghei Sazonov, în încercarea de a încuraja, în folos propriu, realizarea idealului național românesc în Transilvania, i-a oferit bastonul de mareșal regelui Carol I, prin marele duce Nicolae Mihailovici, care a făcut o vizită la București, la sfârșitul anului 1912²⁴.

Decizia guvernului otoman de cedare a Adrianopolului bulgarilor a condus la o lovitură de stat (10 ianuarie 1913). Noul guvern otoman, în care rolul conducător îl deținea Enver Pașa, a luat hotărârea de a continua războiul. Astfel, lucrările Conferinței de la Londra au fost întrerupte, la 28 ianuarie 1913, iar operațiunile militare au fost reluate la 3 februarie. Reprezentantul României, N. Mișu, și cel al Bulgariei, S. Danev semnaseră la 16/29 ianuarie 1913 Protocolul de la Londra, care oglindea pozițiile lor divergente. Bulgaria se oferea să cedeze României două intrânduri de la mijlocul graniței dobrogene și un triunghi de 5-6 km la Marea Neagră, refuzând pretențiile teritoriale românești²⁵.

Cum tot mai multe voci cereau, la București, o acțiune militară împotriva Bulgariei, Sazonov a amenințat direct România să nu atace un stat creștin aflat în luptă cu musulmanii. La 2 februarie 1913, ministrul român la Paris informa pe primul ministru Titu Maiorescu că

Stoian Danev

francezii nu doreau o acțiune imediată a României, care trebuia să aștepte sfârșitul conflictului bulgaro-otoman²⁶. Nici Germania nu dorea generalizarea conflictului în Balcani.

Guvernul englez, susținut de marile puteri, a propus o acțiune de mediere pentru a evita continuarea conflictului militar. La 31 martie 1913 a început conferința ambasadurilor la Sankt Petersburg. La 26 aprilie / 9 mai, a fost semnat un protocol²⁷ care prevedea ca Silistra să revină României, împreună cu un teritoriu de 3km în jurul periferiei orașului. Se acordau drepturi și facilități pentru aromânii²⁸ din Macedonia. Se părea că obiectivul României de a obține o graniță strategică cu Bulgaria fusese, măcar în parte, îndeplinit.

Comisiile româno-bulgare care aveau menirea de a delimita granițele conform protocolului s-au întrunit la Silistra și Rusciuc, dar bulgarii pretindeau să se măsoare cei 3 km prevăzuți din centrul Silistrei, iar nu de la marginea orașului (protocolul menționa 3 km în jurul localității). Obstrucțiile bulgarilor erau motivate de pregătirile lor de război, iar când acesta a izbucnit, lucrările comisiilor au fost suspendate.

Conferința de la Londra, încheiată la 30 mai /10 iunie, a lăsat ca reglementarea problemelor de frontieră în Balcani să fie făcută prin tratate bilaterale, ceea ce va conduce la re izbucnirea conflictului, de data aceasta între foștii aliați, la care va participa și România²⁹.

Partida militară de la Sofia, sprijinită de însuși țarul Ferdinand și încurajată de Austro-Ungaria, nu voia în fapt să se supună protocolului de la Sankt Petersburg și să se retragă din Silistra. Miza pe o victorie fulger și categorică împotriva Serbiei și Greciei, după care ar fi putut ocupa și Dobrogea românească³⁰. Liderii bulgari erau extrem de nemulțumiți, până la disperare, de faptul că nu putuseră cuceri nici Constantinopolul, nici Salonicul, și doreau să ocupe întreaga Macedonia în detrimentul Greciei³¹ și al Serbiei. Frustrarea lor teribilă i-a condus la acte neceutate, încercând să pună marile puteri în fața actului împlinit. Rusia, la inițiativa lui Serghei Sazonov, a transmis la Sofia un mesaj amenințător: „Voi lucrați sub influența Austro-Ungariei (...) nu așteptați nimic de la noi și uitați că au existat angajamentele de la 1902 ce ne-au legat până astăzi”³². Pierzând sprijinul Rusiei și sfidând pe toți vecinii, Bulgaria se îndrepta înspre catastrofă.

Cel de-al doilea Război Balcanic a izbucnit în noaptea de 29/30 iunie 1913, când bulgarii au atacat pe sârbi și pe greci prin surprindere, fără declarație de război, pe valea Vardarului și respectiv la Salonic, cu intenția vădită de a crea o breșă între sârbi și greci.

Otomanii au profitat de situație și au ocupat rapid Lule Burgas, Kirk Kilise și Adrianopolul.

României i se oferise posibilitatea de a restabili un echilibru al puterii în Balcani, din care să iasă favorizată³³.

Obiectivele campaniei României în Bulgaria erau împiedicate de „Le Figaro” din 17 iulie 1913: „garantarea echilibrului balcanic și admiterea participării sale la tratativele de pace”. „Corriere della Serra” comenta la 23 iulie 1913: „Întrucât Bulgaria cunoștea situația economică, financiară și militară a României, este de neînchipuit prin ce iluzie extraordinară și orbire inexplicabilă a putut să se expună unui război cu toate statele balcanice, plus România, când numai aceasta din urmă, singură, poate să o zdrobească”³⁴.

România a declarat război Bulgariei la 27 iunie /10 iulie 1913 și atacul convergent îndreptat împotriva armatelor țarului Ferdinand a condus la înfrângerea rapidă a acestora. Deși armata română nu a întâmpinat rezistență, ea a primit ordin să nu intre în Sofia, iar rege-

le Carol I a solicitat omologilor săi din Serbia, Grecia și Muntenegru (11/24 iulie 1913) să pună capăt ostilităților în vederea începerii negocierilor pentru încheierea păcii cu Bulgaria.

Regele Carol I dorea să fie evitată o „catastrofă internă” a Bulgariei, respectiv izbucnirea unei revoluții cu complicități internaționale, dacă ostilitățile nu încetau. Revoluția a fost doar amânată până în 1918, când țarul Ferdinand a trebuit să abdice³⁵, ca urmare a înfrângerii zdrobitoare suferite la sfârșitul Primului Război Mondial, urmând o perioadă de anarhie și revolte bolșevice în Bulgaria.

Interesant este că starea de spirit a ostașilor români aflați la sud de Dunăre era sintetizată de sloganul: „Drumul spre Sofia duce în Transilvania”, atitudine ce a avut un mare răsunet în Ardeal și a produs neliniște la Budapesta, Viena și Berlin³⁶.

În disperare de cauză, țarul Ferdinand a cerut ajutor împăratului Austro-Ungariei, dar Franz Joseph I-a sfătuit să cedeze imediat condițiilor de pace oferite de România³⁷. La 6/19 iulie, Bulgaria și-a dat acceptul ca frontiera cu România să fie pe linia Turtucaia-Balcic.

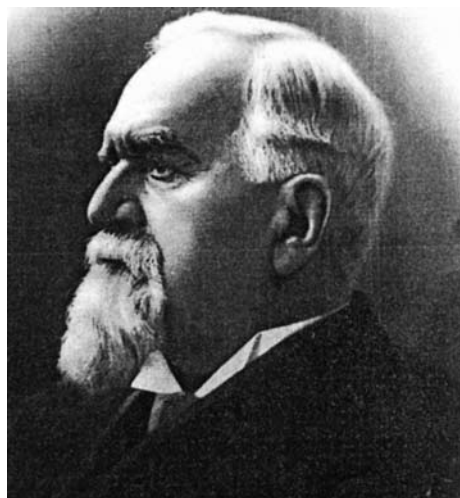
Acceptarea de către combatanții creștini a deschiderii Conferinței de la pace la București a făcut din România principalul arbitru balcanic și a reprezentat, pe planul relațiilor internaționale, „o înfrângere clară de către România, atât a Rusiei, cât și a Austro-Ungariei”³⁸.

Conferința de pace de la București a început la 17/30 iulie, iar președinția i-a fost oferită primului ministru al României, Titu Maiorescu. Ceremonia finală a congresului a avut loc la 28 iulie / 10 august 1913.

Articolul 2 al tratatului de pace se referea la frontiera dintre România și Bulgaria, delimitată conform cerințelor românești acceptate de partea bulgară prin protocolul nr. 5 încheiat la 22 iulie.

În ceea ce privește drepturile conaționaliilor, spre deosebire de Bulgaria, Serbia și Grecia, România a obținut o recunoaștere juridică a drepturilor aromânilor, prin corespondența oficială între Titu Maiorescu și conducătorii delegațiilor balcanice³⁹.

Dintre marile puteri, Austro-Ungaria și-a exprimat poziția ostilă față de rezultatul Conferinței, sprijinind în continuare Bulgaria și promovând o politică de anulare a păcii de la

Titu Maiorescu

București⁴⁰. De aceea mesajul adresat de împăratul Franz Joseph lui Carol I era rece și mai curând protocolar, spre deosebire de mesajele de simpatie transmise de împărații Wilhelm al II-lea și Nicolae al II-lea⁴¹.

Marile puteri europene au acceptat deciziile păcii de la București, fără a mai trebui să fie supuse unor negocieri – precum hotărârile luate la San Stefano, care fuseseră modificate de tratatul de la Berlin (1878).

Înfrângerea militară dureroasă și pierderea sprijinului diplomatic din partea Rusiei au făcut ca țarul Ferdinand și decidenții de la Sofia să ajungă cu totul sub influența politicii austro-ungare, în speranța unei revanșe ce i-a determinat ca, în Primul Război Mondial, să se alătore taberei agresoare, a principalilor vinovați de izbucnirea sa. Ostilitatea cu care a fost tratată România de către Bulgaria avea ca motiv primordial pretențiile teritoriale ale Sofiei față de Dobrogea de Nord, parte a statului român modern încă de la 1878, ocuparea de către români a Cadrilaterului nefăcând altceva decât să amplifice această furie naționalistă a vecinilor de la sud de Dunăre.

Primul ministru sârb, Nikola Pasic, sublinia în august 1913, la Belgrad, după întoarcerea de la București, că „pacea și armonia în Balcani sunt asigurate grație eforturilor noastre comune și prin concursul puternic și decisiv al României”. La rândul său, liderul grec Venizelos declara: „Nu vreau să pierd ocazia de a exprima recunoștința mea României, cea care a

fost pregătită să se alăture cauzei statelor aliate și să le susțină drepturile⁴².

În presa românească din Austro-Ungaria, ziarul „Românul” din Arad publica articolul „Zile de glorie” semnat de Iuliu Maniu, membru al Parlamentului de la Budapesta, unul dintre liderii Partidului Național Român. În viziunea autorului, războiul balcanic a dat o nouă viață ideii naționale românești, iar pacea de la București constituia o nouă etapă în combaterea „orgiei anacronismului istoric mențiunat de maghiari”⁴³.

În Rusia, ziarele guvernamentale apreciau pozitiv rolul României în încheierea păcii, în schimb slavofiliile erau nemulțumite de „suzeranitatea politică a României în Balcani”⁴⁴.

Un ziar maghiar aflat în opoziție față de guvernul Istvan Tisza elogia pe români: „Bucureștii sunt acum centrul lumii, iar Maiorescu (...) sufletul, conducătorul, dirigitorul negocierilor care sunt chemate a decide direct soarta Balcanilor și, indirect, a Europei”⁴⁵.

În presa franceză a apărut articolul „Les Roumains”, prin care se aprecia că românii și-ar fi recâștigat prestigiul și atenția cuvenite, umbrie o vreme de conflictele din Balcani”⁴⁶.

La Roma se considera că România devenise arbitru Balcanilor, după ce reușise să zădărnicească nașterea Bulgariei Mari și se exprimase mult mai energic față de intervențiile diplomatice ale Vienei. „Mâine Austro-Ungaria va avea a se teme din partea românilor”⁴⁷. Însuși Nicolae Iorga sublinia această realitate: „Campania română din Bulgaria fusese primul capitol al războiului României în contra Austro-Ungariei (...). Idealul național român primise un puternic avânt însuflețitor, realizarea lui intra în domeniul realizabilului, iar scadența lui părea că se apropie”⁴⁸.

Istoriografia bulgară, deplângând „catastrofă” Bulgariei din 1913, când au fost pierdute cea mai mare parte a Macedoniei, Tracia de Răsărit și Dobrogea de Sud, a înfierat, cum era de așteptat, tratatul de la București⁴⁹.

Secretarul general al Ministerului de Externe francez, viitorul academician Maurice Paleologue, de origine română, nota: „România, considerându-se eliberată acum de sub tutela vieneză, începe să-și întoarcă privirile spre Transilvania, Bucovina și Banat”⁵⁰.

Baronul Beyens, diplomat belgian, nota că România își făcuse din Bulgaria o dușmană de moarte, care nu aștepta decât prilejul favorabil pentru a-și lua revanșa⁵¹.

Urmările păcii de la București au fost garantarea echilibrului de putere în Balcani și sporirea prestigiului României, chiar dacă au fost contestate în Primul Război Mondial, la care s-a adăugat îndepărtarea României față de Austro-Ungaria și Tripla Alianță.

Extrem de nemulțumită de întărirea pozițiilor României și Serbiei, Austro-Ungaria va reuși să atragă de partea Puterilor Centrale atât Bulgaria, cât și Imperiul Otoman.

Această nouă evoluție în spațiul sud-est european, către un echilibru și o pace favorabilă României, a fost curmată de evenimentele ce au urmat atentatului de la Sarajevo, din 1914.

NOTE

¹ *Documente privind istoria României. Războiul de independență*, vol. I/2, București, 1953, p. 534, 535.

² *Istoria militară a poporului român*, vol. IV, București, 1987, p. 595.

³ *Memoriile regelui Carol I al României (de un martor ocular)*, vol. X, București, f.a., p. 38, 39.

⁴ Ion Crânguș, Ion Giurcă, *Cedarea și evacuarea Cadrilaterului în anul 1940*, Rm. Vâlcea, 2010, p. 20, 21.

⁵ Colonel Cantargiev, *Geografia militară a Bulgariei*, București, 1905, p. 72.

⁶ Florica Popescu, *România și recunoașterea independenței Bulgariei*, în „Revista de Istorie Militară” nr. 1-2 (111-112), 2009, p. 43.

⁷ René Ristelhueber, *A History of the Balkan Peoples*, New York, 1971, p. 211 et passim.

⁸ A. J. P. Taylor, *Monarhia habsburgică, 1809-1918. O istorie a Imperiului austriac și a Austro-Ungariei*, traducerea Cornelia Bucur, București, 2000, p. 183 et passim.

⁹ Florica Popescu, *op. cit.*, p. 41.

¹⁰ Sorin Cristescu, *Carol I. Corespondența personală (1878-1912)*, București, 2005, p. 453.

¹¹ Ioan D. Filitti, *Politica externă a României și atitudinea ei în conflictul european*, București, 1915, p. 9.

¹² Sorin Cristescu, *Carol I și politica României (1878-1912)*, București, 2007, p. 224.

- ¹³ M. Şükrü Hanioglu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, Princeton University Press, 2008, p. 171.
- ¹⁴ F.-G. Dreyfus, A. Jourcin, P. Thibault, P. Milza, *Larousse. Istoria Universală*, vol. 3, *Evoluția lumii contemporane*, traducere Maria Cazanacli și George Anania, București, 2006, p. 281, 282.
- ¹⁵ René Ristelhueber, *op. cit.*, p. 222, 223.
- ¹⁶ Titu Maiorescu, *România, războaiele balcanice și Cadrilaterul*, ed. Stelian Neagoe, București, 1995, p. 50.
- ¹⁷ Dragomir Silviu-Bertoni, *România, Rusia, Austro-Ungaria și războaiele balcanice*, în „Studii și articole de istorie”, LXXVIII, 2011, p. 68.
- ¹⁸ *Documents Diplomatiques. Les événements de la Péninsule Balkanique. L'action de la Roumanie, Septembre 1912 – Août 1913*, București, 1913, p. 5-8.
- ¹⁹ G. N. Căzan, Şerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță la începutul secolului al XX-lea, 1900-1914*, București, 1977, p. 104.
- ²⁰ Pierre Renouvin, *Criza europeană și primul război mondial (1904-1918)*, vol. I, București, 2008, p. 175.
- ²¹ N. Iorga, *Istoria războiului balcanic*, lecții ținute la Universitatea din București, București, 1915, p. 103.
- ²² Cf. Mihai Macuc, *România, Balcanii și Europa*, vol. 2, București, 2007, p. 43.
- ²³ G. Căzan, S. Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 330.
- ²⁴ Gh. Zbucnea, *op. cit.*, p. 77, 80.
- ²⁵ Gheorghe Zbucnea, *România și războaiele balcanice 1912-1913. Pagini de istorie sud-est europeană*, București, 1999, p. 166-168.
- ²⁶ *Documents Diplomatiques*, p. 48.
- ²⁷ *Ibidem*, p. 98-100.
- ²⁸ Theodor Capidan, *Macedoromâni. Etnografie, istorie, limbă*, București, 1942. Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la Pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, traducere de Nicolae-Şerban Tanaşoca, București, 1994.
- ²⁹ Cf. Dumitru Preda, *România și războaiele balcanice*, în „Magazin Istoric”, nr. 8, 1993, p. 49-52.
- ³⁰ Andrew Rossos, *Russia and the Balkans. Inter-Balkan Rivalries and Russian foreign policy (1908-1914)*, Toronto, Buffalo, Londra, 1981, p. 190.
- ³¹ Cf. *A Concise History of the Balkan Wars. 1912-1913*, Athens, 1998.
- ³² G.A. Dabija, *Amintirile unui atașat militar la Sofia*, București, 1927, p. 336.
- ³³ Cf. Anastasie Iordache, *Criza politică din România și războaiele balcanice. 1911-1913*, București, 1998.
- ³⁴ Cf. Mihai Macuc, *Caracterul intervenției României la sud de Dunăre la sfârșitul celui de-al doilea Război Balcanic (1913)*, în vol. *Anuar. Studii de Securitate, apărare națională și istorie militară*, 1998, sub egida Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București, 1998, p. 201.
- ³⁵ Cf. Andrei Pippidi, *La guerre balkanique de 1913, d'après des lettres inédites de Charles Ier, roi de Roumanie, et deux journaux de diplomates*, „Revue des Études Sud-Est Européennes”, XLIII, nr. 1-4, 2005, p. 378.
- ³⁶ Cf. Gheorghe Zbucnea, *op. cit.*, p. 226.
- ³⁷ *Ibidem*, p. 267.
- ³⁸ Andrew Rossos, *op. cit.*, p. 195-197.
- ³⁹ Mihai Macuc, *op. cit.*, p. 175-179.
- ⁴⁰ Gheorghe Zbucnea, *op. cit.*, p. 295.
- ⁴¹ Nicolae Iorga, *Comment la Roumanie s'est détachée de la Triple. D'après les documents austro-hongrois et des souvenirs personnels*, ed. a II-a, București, 1932, p. 50.
- ⁴² Mihai Macuc, *op. cit.*, p. 194.
- ⁴³ Gheorghe Zbucnea, *op. cit.*, p. 302.
- ⁴⁴ *Ibidem*.
- ⁴⁵ „Magyarország”, 7 august 1913.
- ⁴⁶ „La Gazette”, 9 august 1913.
- ⁴⁷ „Corriere de la Serra”, 8 august 1913.
- ⁴⁸ Cf. Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916-1919* (ed. a 3-a), vol. I, București, 1989, p. 97.
- ⁴⁹ Gheorghe Zbucnea, *op. cit.*, p. 343, 344.
- ⁵⁰ M. Paleologue, *Au Quai d'Orsay à la veille de la tourmente. Journal. 1913-1914*, Paris, 1947, p. 195; Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 381.
- ⁵¹ Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 384.

LES ALBANAIS, LES AROUMAINS ET LA ROUMANIE AU TEMPS DES GUERRES BALKANIQUES. QUELQUES FAITS ET CONSIDÉRATIONS

SERGIU IOSIPESCU *

Abstract

The study reminds the statehood evolution in southeastern Europe, hardly influenced in the 11th-14th centuries by Asian invasions (Petchenegs, Cumans, Mongols) and afterwards by the Ottoman conquests from Gallipoli to central Hungary (1354-1541). From the end of the 17th century this zone was marked by the competition between the Holy Roman-German Empire and Russia for the Grand Turk heritage.

At the end of the 19th century in the western, Adriatic part of the Ottoman Empire, i.e. vilayets of Scutari, Jannina, Bitolia, Kossova lived around 1, 750 million inhabitants. According to the more critical sources, about 250 thousands of them were orthodox Aromanians and the rest Albanians.

During more than five hundred years of Ottoman rule on the Adriatic shores occurred an exodus of Christians (orthodox and Catholics) and an important number of conversions to Islam, so that at the beginning of the 20th century 60% of the Albanians were Muslims. During the first Balkan war (1912) started up the well-known plans of Balkanian allies under Russian's leadership about splitting the area of European Turkey in Serbian, Greek and Bulgarian zones. Backed by the Albanian emigration from Romania and with the accord of Austro-Hungary and Italy, Ismail Qemal bey Vlorë and the National Albanian Council declared the sovereignty of Albania on November 28th 1912. It was the beginning of building and development of Albanian state. On May 30th, 1913 the London Peace Treaty the Great Powers agreed with the principle of an independent Albania. The London Conference of Ambassadors confirmed the international status of the Principality of Albania on July 29th, 1913.

The Second Balkan War finished on August 10th, 1913 by the Treaty of Bucharest, where the boundaries between Bulgaria, Romania, Serbia, Turkey and Greece were fixed. From the middle of the 19th century the Romanian Principalities, afterward the Kingdom of Romania supported the efforts of Aromanian minority for religious and cultural emancipation into all the Ottoman Empire. The Bucharest Treaty did not contain any prevision for the protection of the Aromanian minority, but the Romanian government hoped to assure a home for this minority in a greater Albania under a prince related to the Royal House of Romania.

Under international pressure the Serbian and Montenegro's armies left Albania and at the beginning of 1914 the International Control Commission tried to rule the territory of Albania before the landing of the elected Lutheran prince William of Wied, nephew of queen Elisabeth of Romania. Immediately after his installation (April 1914) a battalion of Romanian volunteers, principally recruited from the Albanian colony in Romania, was sent to endorse the prince's government in cooperation with the Dutch military mission, appointed by the London Peace Conference for the organization of a local gendarmerie. Their forces supported also by Albanian (Catholics and refugees from Kossova) were the last defenders of Prince de Wied regime in the crisis prolonged by the Greeks in Epirus, the Sunnites' uprising in central Albania and finally the beginning of World War One. However the Romanian military contribution in Albania in 1914 is nowadays totally forgotten.

Keywords: *Ismail Qemal bey Vlorë, William of Wied, Romanian military bataillon in Albania*

* Docteur ès lettres, maître des recherches, Institut pour des Etudes Politiques de Défense et l'Histoire Militaire, Bucarest.

Par une heureuse coïncidence le grand artisan de l'Albanie indépendante Ismail Qemal bey de Valone (Vlorë) fut collègue au Parlement ottoman des Jeunes Turcs en 1908 avec Nicolae Batzaria, un des apôtres des Aroumains. La parallèle de leurs actions est utile parce que les deux hommes politiques ont représenté le mouvement d'émancipation des Albanais et des Aroumains à la charnière du XIXe – XXe siècle. Ils ont dû trouver une issue pour leurs aspirations dans le formidable imbriquement ethnique et religieux des Balkans – où la politique byzantine des déportations avait été adoptée et continuée par les Ottomans –, face aux appétits des petites et grandes puissances. Il ont dû compter aussi avec l'évolution de l'Empire ottoman secoué par la révolution des Jeunes Turcs, dont la faiblesse attisait les convoitises des pays voisins et des grandes puissances en quête de domination est-méditerranéenne.

Quelle fut dans de telles conditions la politique de la Roumanie face à la question Albanaise? La Roumanie à la fin du long règne du roi Charles Ier (1866-1914) était-elle devenue une puissance régionale pour pouvoir s'immiscer dans les Balkans? C'était aux moins la perspective que Bismarck avait fait miroiter devant le roi et son président du Conseil I. C. Brătianu au moment de l'adhésion roumaine à la Triple Alliance en 1883. Il y avait là un calcul du grand chancelier d'orienter vers les Balkans la politique roumaine pour lui faire oublier la Transylvanie, et assurer le flanc de son allié austro-hongrois? Paradoxalement, en soutenant la Bulgarie du tsar Ferdinand I de Saxe-Cobourg, l'Autriche-Hongrie s'aliéna Charles Ier jusqu'à provoquer la déclaration du roi en 1912 au ministre k.u.k. à Bucarest, le prince de Fürstenberg, que cette politique va rompre l'alliance de la Roumanie avec l'Empire des Habsbourg-Lorraine.

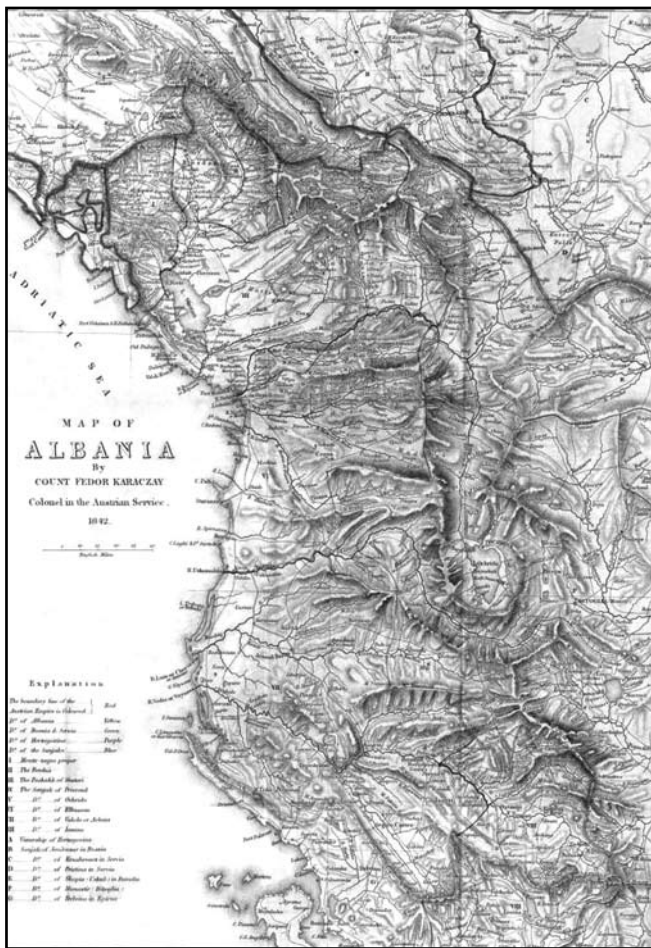
D'après les mémoires de Nicolae Batzaria – récemment republiées en Roumanie, mais presque inconnues en Europe – l'organisation de la Macédoine, internationale depuis 1903, engendrait presque l'autonomie de cette province et les grandes puissances ont pensé de la constituer en principauté sous Hussein Hilmi Pasha, le très capable inspecteur général ottoman de cette province¹. On doit souligner l'im-

portance de la Macédoine et du mouvement albanais pour l'affirmation du Comité Union et Progrès des Jeunes Turcs. Le statut international de la Macédoine et le contrôle des grandes puissances dans cette province de l'Empire ottoman a permis l'apparition d'une opposition tant militaire que civile ou y ont été représentés également les Albanais et les Aroumains. Le professeur Nicolae Batzaria, inspecteur des écoles roumaines du vilayet de Kossova et de Thessalonique, fut admis de bonne heure dans le comité des Jeunes Turcs et, après le succès de la révolution de juin-juillet 1908, entra dans le nouveau parlement de Constantinople et aussi dans le gouvernement de la Sublime Porte du sultan Mehmed V. A l'exemple des Aroumains la première question soulevée par les Albanais devant le parlement ottoman avait été l'organisation de l'enseignement national dans la langue maternelle et, en rejetant l'arabe, avec l'alphabet latin.

Mais immédiatement après la révolution des Jeunes Turcs le mouvement albanais qui prit la forme d'une insurrection albanaise fut étouffé par les forces ottomanes du général Sefket Torgut Pasha, répression qui anéantit les derniers liens des Albanais avec la Porte. Le soulèvement de 1912 prit une autre tournure car l'armée ottomane envoyée contre les Albanais fit défection. La voie vers l'indépendance albanaise était ouverte.

*

Mais pour comprendre cet aboutissement il faut retracer, même en la résumant, une histoire plus longue mais en revanche plus compréhensive. Car, vers l'an mil, quand l'Europe blanchit de tours des cathédrales, d'après la belle formule du chroniqueur Raoul Glaber, qu'on peut mettre aux fondations du monde actuel, le Sud-est du continent connaissait encore les siècles des invasions des Petchenègues et des Coumans et l'épouvantable déluge mongol de 1236-1242. Il est assez difficile de croire qu'au milieu du XVIIIe siècle, au temps des Lumières et de l'Encyclopédie, la moitié sud de la principauté roumaine de Moldavie et le nord-est de la Valachie ont été ravagés par un grand raid des Tatars, emportant à leur retour en Crimée, des centaines d'esclaves et un riche butin. Et que penser de la décomposition

La carte d'Albanie, par le comte Fedor Karaczay colonel au service autrichien (1842)

de l'administration ottomane dans la seconde moitié du même XVIIIe siècle suite aux guerres avec l'empire des tsars, qui provoqua dans les Balkans l'apparition de la féodalité tardive des ayans, dont le plus célèbre fut, sans doute Mustapha pacha Bairaktar. De la même trempe étaient les très puissants pachas Pasvanoglu de Vidin et Ali de Jannina, tous deux en relation avec Napoléon Bonaparte, tous deux dominant ou ravageant les Balkans autour de leurs résidences.

Depuis longtemps dans le Sud-est européen on a dû donc construire et reconstruire toujours après des invasions et guerres dévastatrices.

La première en date de ces reconstructions fut celle des Principautés Roumaines de Valachie (Țara Românească) et de Moldavie après le reflux mongol, le rétrécissement de la Grande Horde, un empire qui s'étendait autrefois des Carpates au Pacifique. Résultante

des forces multiples – la mise en fonction des échanges économique par le Danube et par la «route moldave», grâce au rôle de la Mer Noire plaque tournante du grand commerce entre l'Orient et l'Europe du XIVe-XVe siècles, et de la Croisade catholique – cette reconstruction très spéciale fut assez solide pour durer jusqu'à l'époque moderne pour aboutir au Royaume de Roumanie. Mais, à vrai dire, la Roumanie n'était pas un pays balkanique que par la Dobroudja.

Au sud du Danube, sur les ruines de l'Empire de l'Orient, byzantin, les Bulgares et les Serbes ont essayé, tour à tour, épuisant leurs forces, d'établir leurs propres empires. La pénétration turque dans la presqu'île des Balkans après 1354 et leur mainmise sur l'Empire byzantin coupa court à toutes ces velléités impériales et aussi à la naissance d'un Etat grec au moyen âge. Contrairement aux assertions des

Telegramm aus Wien vom 2. August 1913

Das von der Londoner Botschaftersunion nunmehr festgelegte Statut Albanien's lautet:

L'Albanie est constituée en principauté autonome, souveraine et héréditaire par ordre de primogéniture sous garantie des six Puissances. Le Prince sera désigné par les six Puissances.

Tout lien de suzeraineté entre la Turquie et l'Albanie est exclu.

L'Albanie est neutralisée; sa neutralité est garantie par les six Puissances.

Le contrôle de l'administration civile et des finances de l'Albanie est confié à une commission internationale, composée de délégués des six Puissances et d'un délégué de l'Albanie.

Les pouvoirs de cette commission dureront

dix ans et pourront être renouvelés en cas de besoin.

Cette commission sera chargée d'élaborer un projet d'organisation détaillé de toutes les branches de l'administration de l'Albanie.

Elle présentera aux Puissances dans un délai de six mois un rapport sur le résultat de ses travaux ainsi que ses conclusions au sujet de l'organisation administrative et financière du pays.

Le Prince sera nommé dans un délai de six mois au plus tard. En attendant sa désignation et la formation du Gouvernement national définitif le fonctionnement des autorités indigènes existant ainsi que de la gendarmerie formeront l'objet du contrôle de la commission internationale.

La sécurité et l'ordre public seront assurés par l'organisation internationale de la gendarmerie

Cette organisation sera confiée à des officiers étrangers qui auront le commandement supérieur et effectif de la gendarmerie. Ces officiers seront choisis dans l'armée de la Suède.

La mission des officiers instructeurs étrangers ne porte pas atteinte ni à l'uniformité du service ni à l'emploi des officiers, des sous-officiers et des gendarmes indigènes.

Les traitements de ces officiers pourront être assurés sur les ressources du pays avec la garantie des Puissances.

Télégramme de Vienne du 2 Août 1913 annonçant au roi Charles Ier le statut de l'Albanie adopté par la Conférence des Ambassadeurs de Londres le 29 Juillet 1913
(Archives Historiques de Roumanie, fonds Maison du Roi, dossier 50/1913, f.1-2)

ottomanisants, l'Empire ottoman, un incessant théâtre des guerres, ne réussit pas, même à son apogée sous Suleyman le Magnifique, au XVIe siècle, de se munir des structures solides. La renaissance militaire ottomane au milieu du XVIIe siècle finit dans la débâcle de Kahlenberg près de Vienne en 1683. De ce moment là commençait la reconstruction du Royaume d'Hongrie, de la principauté de Transylvanie sous l'égide de la Maison d'Autriche, par les méthodes du mercantilisme, des physiocrates et des Lumières. Après la paix de Passarowitz (1718) les Habsbourgs ont essayé aussi de faire une Serbie autrichienne autour de la grande citadelle danubienne de Belgrade et également une province impériale de la Petite Valachie (Olténie). Due seulement au génie militaire d'Eugène de Savoie, la victoire dans la guerre de 1716-1718 ne s'est pas prolongée dans la paix et l'Empire ne réussit pas à se maintenir au delà du Danube et des Carpates. Le fantôme de l'ancienne monarchie arpadienne d'Hongrie ne put être ressuscité faute des moyens et face à une situation géopolitique assez compliquée. Car depuis le commencement du XVIIIe siècle la Question d'Orient et de la mer Noire devenant une des grandes questions internationales.

Il faudrait sans doute insister d'avantage sur les causes intrinsèques de l'échec des impériaux autrichiens en Petite Valachie et surtout en Serbie, échec paradigmatique.

Quand par la paix de Belgrade (1739) la Maison d'Autriche perdait la Serbie et la Petite Valachie, commençait l'expansion territoriale de la Russie dans les steppes du nord de la mer Noire. En marge de cette nouvelle construction impériale, les Principautés Roumaines, sous la suzeraineté de la Porte ottomane, ont essayé après la guerre de 1736-1739 une reconstruction moderne présidée par le prince Constantin Mavrocordato di Scarlatti (1730-1769, avec interruptions). La pièce maîtresse de ses réformes structurelles fut l'abolition du servage (1746, 1748). Mais à cause des incessants guerres entre la Russie, alliée des Habsbourgs, avec l'Empire ottoman de 1736-1739, 1768-1774, 1787-1792, les réformes n'ont pas abouti.

Le bouleversement provoqué par les guerres révolutionnaires et napoléoniennes a permis à la Russie après la guerre de 1828-1829 et la paix d'Andrinople (septembre 1829) de

patronner une nouvelle reconstruction des Principautés Roumaines et, conjointement avec l'Angleterre, la France et la Bavière, du nouveau royaume de Grèce.

En ce qui concerne les Principautés, la reconstruction sous l'occupation russe de 1828 à 1834 a produit un simulacre de régime constitutionnel avec toutes les tares de l'administration et de corruption russes. En plus, on essaya d'introduire une noblesse militaire et civile et une dure exploitation du paysan présageant la future transformation des pays en provinces russes.

L'expérience grecque n'est pas moins intéressante: un statut international résultant de l'équilibre entre les trois grands – la Russie, l'Angleterre, la France – chacun ayant des intérêts dans la Méditerranée orientale; un roi très jeune, rejeton d'une famille romantique de philhellènes un peu exaltés – les Wittelsbach; un trône soutenu quand même par un régiment bavarois et une équipe allemande, mais aussi par un grand emprunt garanti par l'Angleterre et la France et jamais remboursé, et, au dessous, le peuple et le pays ravagé par dix ans de guerre et les siècles ottomans. Après un quart de siècle du nouveau régime, le résultat est présenté avec beaucoup d'esprit par le publiciste français Edmond About; dix ans encore la faillite et l'échec politique était complète: le roi Othon, fût balayé par un complot militaire en 1862 et la Grèce fit l'expérience d'une nouvelle dynastie, qu'elle chassa d'ailleurs au bout d'un siècle. Depuis la guerre et la révolution, la Megali Idea, la résurrection de l'Empire grec d'Orient hanta les Hellenes.

Une grande Bulgarie fut créée à la paix de San Stefano (février 1878) par la Russie exaspérée de la trop longue résistance ottomane dans la guerre de 1877-1878, avec l'espoir de la transformer dans une province balkanique de l'empire des tzars. Mais quoique neveu du tzar, Alexandre de Battenberg, prince de la petite Bulgarie créée par le Congrès de Berlin, déçut ses protecteurs. Car la Bulgarie augmentée en 1884 par la Roumélie Orientale, changea de camp et pour prendre ses distances face au grand frère slave en élisant un prince austro-hongrois, Ferdinand I de Saxe-Cobourg (1887-1918). Et, dans le même temps, fixant comme objectif de n'importe quel parti politique, la

Sire,

J'ai reçu la lettre par laquelle Votre Majesté, a bien voulu m'annoncer qu'Elle a daigné accépter Son Excellence Michel N. Burghete, ancien directeur des affaires consulaires et commerciales au Ministère des Affaires Etrangères, en qualité d'Envoyé extraordinaire et Ministre plénipotentiaire près de Ma Cour.

J'ai été vivement touché, des témoignages d'affection que cette lettre renferme et J'éprouve en ce moment une bien douce satisfaction à offrir à Votre

Majesté l'expression de Ma sincère reconnaissance.

La confiance que Votre Majesté accorde à Son Excellence Michel N. Burghete, confiance dont les qualités éminentes de ce diplomate le rend si appréciable, me fera une obligation agréable de l'accueillir constamment avec la plus parfaite bienveillance.

Votre Majesté peut être convaincu que Je ne laisserai échapper aucune occasion de lui adresser les assurances de Mon inaltérable amitié pour la Roumanie.

Je saisis avec empressement cette occasion de renouveler à Votre Majesté l'expression de mes sentiments, avec lesquels

Je suis de Votre Majesté

le bon Cousin et Neveu

Wilhelm

Palais de Durazzo,
le, 3 mai 1914.

A Sa Majesté le Roi de Roumanie

1914, Mai 3, Durazzo.

Le mbret d'Albanie accuse au roi Charles Ier la réception de l'envoyé extraordinaire et ministre plénipotentiaire roumain auprès de la Cour princière albanaise, Mihail N. Burghete (Archives Historiques de Roumanie, fonds Maison du Roi, dossier 34/1914)

reconstitution de l'Empire bulgare de la première moitié du XIIIe siècle.

A la charnière des XIXe/XXe siècles, au dessus de ces trois empires de rêve très partiellement superposés par les réalités politiques, la situation était encore plus compliquée. Après l'expérience du Tanzimat des années 1839-1876, de la dictature du «Sultan Rouge», l'Empire ottoman cherchait sa dernière chance avec les Jeunes Turcs (1908). Mais leur révolution dégénéra rapidement dans un nationalisme turc incompatible avec l'existence de l'Empire. Pourtant l'ancien régime ottoman du sultan Abdul Hamid et le gouvernement des Jeunes Turcs trouva parmi les nations de l'empire agonisant – à l'exception des Turcs eux-mêmes – l'attachement de deux peuples, les Albanais et les Aroumains. Pour comprendre cette situation il faut d'abord refaire un tableau géohistorique, d'après la formule braudelienne.

Grâce à Alain Ducellier, nous savons aujourd'hui comment le peuple albanais surgit de la nuit des temps pour occuper sa place sur sa façade maritime adriatique. On doit à notre compatriote Nicolae Iorga une *Brève histoire de l'Albanie et du peuple albanais* parue très à propos de la Conférence de Paix en 1919, qui continue le récit en français jusqu'à la fin du XIXe siècle. A ce moment là, les pays d'Albanie étaient une de la partie la moins connue de l'Europe et c'est le baron autrichien Nopcea, d'origine aroumaine, qui contribua beaucoup à la connaissance géographique de ces contrées. D'après les recherches ethnographiques des savants occidentaux et des explorations roumaines, dans la partie ouest de l'Empire ottoman vivaient au début du XXe siècle environ 1.500.000 Albanais, répandus depuis la façade maritime entre le lac Scutari (Shkodër) et le golfe d'Arta (Préveza), diminuant vers l'intérieur, au nord dans les sandjaks Novi Pazar, les kazas de Prešova, Kumanovo, Uskub, et à l'est et sud-est dans les kazas de Kičevo, Prilep, Monastir, Castoria. Les Albanais avec les Aroumains, les Bulgares mahométans et les Turcs constituaient la majorité dans les kazas de Rekani, Dibra, Ohrida, Starovo, Korça et Colonja, et les Albanais et les Aroumains formaient le fond de la population de l'ancien Epire. D'après la statistique ottomane de 1908, cette région avait une population de presque

un demi million d'habitants dont deux cents mille orthodoxes parlant le grec, cinquante mille musulmans, quatre-vingt huit mille orthodoxes parlant l'albanais, vingt mille orthodoxes parlant l'aroumain.

La question de la nationalité est aujourd'hui influencée par Erich Hobsbawm dont le livre *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality* (1991) suppose que la langue ne constitue en général un élément constitutif de la nationalité. Son analyse souffre de sa formation marxiste et d'historien moderniste, s'appuyant sur des sources secondaires, d'une valeur douteuses ou, mieux dire, par des anecdotes des voyageurs étrangers tardifs. Erich Hobsbawm accorde une place réduite à la conscience ethnique en tant que génératrice du nationalisme moderne.

Le démenti vient justement de la langue. Ce qui paraît très intéressant c'est la persistance chez les Albanais des assemblées dont le nom – à côté du mot turc *medjilis*, plus récent –, était *kuvend*, du même mot romain qui a donné le covenant des Anglo-Saxons. La pratique de ces assemblées était donc une partie de l'organisation nationale médiévale des Albanais. On doit ajouter que les Albanais ont choisi pour leur prince Guillaume Ier le titre de *mbret* qui n'était autre que le nom de «l'empereur romain» (*imperator/imperator/mbret*). Et on peut multiplier les exemples.

Certainement, on ne peut pas nier l'extrême mélange des populations dans les Balkans, et spécialement dans l'ouest de la péninsule. Il y avait sûrement dans cette situation le résultat des siècles d'administration ottomane, avec des exodes des populations chrétiennes, de colonisations et de conversions, mais aussi du grand ascendant exclusiviste de l'église et de l'école grecque.

Dans un pays plutôt montagneux, les Albanais vivaient encore au début du XXe siècle, au nord de la rivière de Shkumbi, en *fis*, *phares*, *djetas* ou clans, occupant des petites régions délimitées par les accidents du relief ou par des vallées. Les clans étaient dirigés par une assemblée des chefs de famille dans lesquelles le rôle principal revenait aux *bairaktars* (porte-étendards) de l'époque ottomane. Parmi les soixante-cinq clans de la montagne les plus importants étaient les Malissori, les Mirdites

et les Matja. Au sud, à la campagne, les fermes, *tchifliqs*, groupaient les paysans sur les terres immenses des grands propriétaires, beys des familles de Vlorë, Vrioni, Toptani, Verlaci. À part Scutari (35 mille habitants), Berat (quinze mille), Tirana (douze mille), Koritza/Korça (dix mille), Kruja, Durazzo (Durrës), Valone, Delvino avaient autour de cinq mille habitants chacun.

Outre qu'il y avait deux grands dialectes albanais – au nord le guègue et le tosque au sud – la population était catholique au nord avec trois archevêchés à Durazzo, Scutari et Uskub et deux évêques importants - d'Alessio (Lezhe) et Antivari; orthodoxe dans le sud, avec les évêchés de Durazzo, Berat, Konitsa, Paramitia, ou le clergé était grec; et musulmane au centre et dans le sud. Les musulmans de sud étaient des *bektashis*, tolérants, mais au centre, les musulmans étaient des *sunnites* plus rigoristes.

On pourrait admettre que les musulmans albanais, turcs et bulgares formaient environ soixante pour cent de la population, tandis que les catholiques et les orthodoxes se partageaient le quarante pour cent restants. Il y avait des actives propagandes religieuses, grecque pour les orthodoxes, italienne et autrichienne pour les catholiques, turque pour les musulmans, qui se disputaient les consciences albanaises.

Au Congrès de Berlin (1878), Bismarck reçut les premiers doléances nationales albanaises avec le verdict : « il n'y a pas de nationalité albanaise »².

Le soulèvement albanais de 1878-1881 dirigé par la Ligue de Prizren et son programme pour obtenir l'autonomie, les vilayets de Scutari, Jannina, Kossova et Bitolia réunis dans un seul vilayet albanais, parut contredire les paroles du Chancelier d'Acier.

Dès 1897, l'Autriche-Hongrie, intéressée à contenir la Serbie, avait proposé à la Russie et à l'Italie, en cas de collapsus ottoman, la création sur les côtes adriatiques de l'Empire ottoman d'une principauté d'Albanie indépendante, de Jannina au lac Scutari avec un développement suffisant à l'Est. Avec l'Italie, le projet prenait en 1900-1901 la forme d'un accord secret³. D'ailleurs le comte Tittoni, ministre des affaires étrangères du royaume italien, déclarait en mai 1914 dans le parlement, que la valeur de l'Albanie résidait dans ses ports et sa côte

maritime dont la maîtrise pourrait assurer la suprématie dans l'Adriatique : donc une équilibre devait fonctionner pour éviter un collision entre les deux grandes puissances⁴. En 1902, l'Italie avait insisté auprès de la Ballplatz pour introduire l'accord de 1901 concernant l'Albanie dans le traité renouvelé de la Triple Alliance. En septembre 1903, à l'occasion de la visite du Kaiser Guillaume II et du chancelier comte de Bülow à Vienne, dans les discussions avec l'empereur François-Joseph et le comte Goluchowski on envisageait que la meilleure solution pour les Balkans en cas de démembrement de l'Empire ottoman c'était, premièrement, de créer une Albanie indépendante, puis de partager les restes entre la Grèce, la Bulgarie et la Roumanie, maintenant le statu quo de la Serbie et du Monténégro.

L'année 1906 marqua un changement dans la politique des Balkans provoqué par les nouveau dirigeants de la diplomatie russe et austro-hongroise: Alexandre Iswolski à Saint-Petersbourg et le baron d'Aehrenthal à Ballplatz. Le premier voulait pour la Russie les Détroits, le second l'annexion de la Bosnie-Herzégovine et aussi les communications vers Thessalonique par le chemin de fer de Novi-Pazar.

La diplomatie de la double monarchie réussit à duper le ministre russe dans la crise de 1908 et intervint également en 1911-1912 pour limiter les prétentions de l'Italie victorieuse sur l'Empire ottoman. La guerre italo-ottomane fut l'occasion d'une insurrection générale des Albanais menacés par les plans de l'alliance balkanique créée sous les auspices de la Russie.

Depuis le début de la guerre balkanique en 1912 et même avant pour les territoires voisins de la Macédoine – en crise depuis le commencement du siècle –, les contrées albanaises et aroumaines vivaient dans l'affolement et l'insécurité là où le territoire n'avait pas été complètement dévasté par les armées des alliés balkaniques ou ottomans. Sur ce chapitre on doit faire une entière confiance au rapport de la Commission, de «Carnegie Endowment for International Peace». Là où les armées conquérantes des alliés balkaniques s'attendaient à voir surgir les vénérables fantômes de l'antiquité grecque ou de l'empire d'Etienne Doushan, on

découvrait seulement des humbles villages ou bourgs des Albanais, des Aroumains, ou même des Turcs ou Bulgares musulmans. Selon l'enquête de la Fondation Carnegie, on procéda systématiquement à la dévastation, aux meurtres, à la dislocation de la population, «en vue de transformer totalement le caractère ethnique des régions».

Les plans de partage de la Turquie européenne par les alliés balkaniques connus en détail par l'opinion publique au mois d'octobre 1912 envisageaient une zone serbe de la frontière du Monténégro au fleuve Devoli et au lac d'Ochride avec Uskub, une zone grecque comprenant l'antique Epire, le lac Prespa et Bitolia-Monastir, puis une zone bulgare en Macedoine, laissant seulement autour de Berat et de Valona une toute petite Albanie.

Le 28 novembre 1912, parti de Bucarest par Vienne et après des négociations avec l'Italie le gouvernement grec, Ismail Qemal et le comité national albanais, proclamait à Valona l'indépendance de l'Albanie. L'indépendance albanaise avait été préparée par une assemblée convoquée à Bucarest par Ismail Qemal après des consultations avec le gouvernement et les hommes politiques roumains et, par leurs truchement, avec les ministres de l'Autriche-Hongrie et d'Italie⁵.

C'était le début de la construction de l'État albanais moderne.

Mais auparavant le nouvel État devait subir des preuves difficiles; pour sa construction il fallait attendre l'après guerre, car l'occupation grecque et serbe, et monténégrine de Scutari promettait de durer, les forces albanaises étant insuffisantes pour le contrôle du territoire national.

*

Pendant la première guerre balkanique, l'Autriche-Hongrie mobilisa une partie de ses forces pour empêcher les acquisitions territoriales des Etats balkaniques sur les côtes adriatiques. De son côté, l'Entente regardait avec horreur, comme le fruit illégitime de la diplomatie autrichienne et italienne, la création d'un État albanais, une «nouvelle petite Turquie»⁶.

Pour calmer les tensions et empêcher une guerre européenne, sir Edouard Grey, ministre des Affaires étrangères du Royaume-Uni, proposa une conférence des ambassadeurs à Londres. On parvint à s'entendre sur le principe d'un État albanais, autonome, voire indépendant, doté d'un «règlement organique», en

1914, été. Le mbret Guillaume Ier d'Albanie et la mbretisë Sophie (Collections de Robert Elsie)

ménageant une sortie à la mer pour la Serbie (17 décembre 1912). Une commission internationale de contrôle et des officiers suédois pour l'organisation d'une gendarmerie étaient les moyens imaginés par la Conférence de Londres pour assurer l'existence du nouvel État. C'était recommencer le modèle grec de 1831.

Par la paix de Londres (30 mai 1913), à la fin de la première guerre balkanique, les grandes puissances ont imposé la création d'une principauté d'Albanie neutre dont l'organisation fut confiée à la Conférence des Ambassadeurs de la capitale de la Grande Bretagne (17 décembre 1912 – juillet 1913). Après la fin de la deuxième guerre balkanique et la paix de Bucarest (10 août 1913) – laquelle fixa tant bien que mal les frontières entre la Bulgarie, la Serbie, la Turquie, et la Grèce pour presque un siècle – la Conférence des Ambassadeurs elabora le statut international de l'Albanie (29 juillet 1913). Le fragile équilibre entre les puissances fut l'œuvre de Sir Edouard Grey, du comte de Mensdorff-Pouilly-Dietrichstein (Autriche-Hongrie), Paul Cambon (France), le prince Lichnowski (Allemagne), le marquis Imperiaeli, le prince de Francavilla (Italie) et du comte Benckendorff (Russie). Sur le papier la construction de l'Albanie était terminée. La philosophie de ce traité est très importante pour l'historien mais aussi pour l'annaliste politique actuel. Le statut de l'Albanie était la quintessence de l'expérience politique de la diplomatie XIXe siècle concernant la construction étatique, une synthèse de la constitution du royaume grec et belge en 1830-1831, des Principautés Unies en 1856-1858. L'œuvre de la Conférence des Ambassadeurs a été critiquée de l'intérieur par Paul Cambon et, de l'extérieur, par le Kaiser lui même.

Le représentant de la République à Londres proposait un régime transitoire et progressif avec un haut commissaire et une Commission Internationale de Contrôle, agents du gouvernement et l'étude du pays pour lequel la formule d'organisation la plus apte était une décentralisation de plus poussé.

Mais pour la conférence, la pierre d'achoppement s'avéra l'établissement des frontières du nouvel État⁷. À la grande surprise des ambassadeurs d'Autriche-Hongrie et d'Italie, le représentant de l'empire allemand, le prince

Lichnowski, ayant l'entière confiance du Kaiser, ne soutint pas la proposition concernant une grande Albanie. Ses révélations, publiées en 1917, démontrent même leur peu d'enthousiasme pour l'existence d'une Albanie indépendante.

À ce moment, le duc de Montpensier réussit à faire sortir Ismail Qemal, Luigi Guraquqi et Isa Boletin de Valona, bloqué par les Grecs, et de les transporter sur son yacht en Italie, afin d'informer les puissances sur la situation réelle en Albanie. Car, a part quelques Britanniques, dont le chef de file était Aubrey Herbert⁸, on ne connaissait presque rien en Occident sur les Albanais.

*

Le projet européen d'installer un prince étranger sur le trône albanais suscita une vive émotion parmi les princes en quête d'une couronne. Dans la première ligne on doit mentionner Albert Ghyka (1868-1925), de la branche Kefal de la famille de Moldavie, dont les origines albanaises très lointaines et ses apparitions dans les comités albanais de l'étranger lui paraissaient suffisantes pour le recommander au trône skypetare. Le prince Ghyka était un prétendant de longue date parce que dans son livre *La Macédoine: ses races et son avenir*, paru en 1906, le correspondant dans les Balkans du «Manchester Guardian», H. N. Brailsford, le présentait comme «relativement jeune, avec des manières convenables et avec un passé douteux, qui parle un français fluent et ne sait un mot d'albanais, et rien sur la géographie du pays; il a été élu président honoraire d'un des nombreux clubs des émigrants albanais de Bucarest et à l'apogée de son prestige social il a posé dans les hôtels européens comme le chef élu du peuple albanais; il parle de son action future en Albanie et brandit l'étendard de la révolte»⁹. Plus corrosif, le baron autrichien d'origine aroumaine François Nopcea, géographe avisé des pays albanais et lui-même candidat au trône de la nouvelle principauté, n'épargnait son sarcasme : « Le prince Ghyka [...] avait intéressé le duc de Montpensier pour ce trône ; il lui avait cédé son droit, qu'en réalité personne n'avait pas reconnu, et il avait commencé une campagne pour le duc en échange d'une ré-

munération convenable.»¹⁰. Pourtant, Albert Ghyka, lié de bonne heure avec Ismail Qemal, présida en 1905 un congrès pan-albanais à Bucarest et publia l'année suivante le livre *L'Albanie et la question d'Orient (solution de la question d'Orient)*. Il s'effaça pourtant devant son ami Ferdinand d'Orléans, duc de Montpensier (1884-1924), sans la rémunération mentionnée par le médisant baron Nopcea. Quoique préférée par Ismail Qemal, la candidature du duc, en tant que descendant du roi des Français Louis Philippe Ier, rencontra l'opposition de la Troisième République.

Malheureusement, la commission internationale pour la frontière albanaise ne finit ses travaux qu'en décembre 1913 ; presque en même temps, le choix des grandes puissances pour la couronne d'Albanie tombèrent sur Guillaume de Wied.

Ici on doit faire intervenir un témoin de marque – le Kaiser Guillaume II lui-même. Par ses séjours à Corfou, il fut un des rares connaisseurs des pays d'Albanie et en plus il avait lu un livre d'un voyageur autrichien, qu'il recommanda vainement à son cousin de Wied. D'après ce voyageur, l'empereur – comparant, non sans clair voyance, les tribus des Albanais

avec les clans écossais – conseilla le prince Guillaume qu' " étant donnée la pauvreté des moyens de communication, le souverain du pays devrait passer sa vie à cheval ; il devrait parcourir son territoire, avec sur l'arçon de sa selle, la fameuse "bourse à sequins" dont parlaient les récits et les légendes orientales; il devrait, dans tous les villages ou il s'arrêterait, se concilier immédiatement les esprits et les cœurs, en faisant pleuvoir l'argent qu'on attendait; enfin, il devrait par tous les moyens, conquérir fortement quelques tribus du pays : ainsi il aurait à sa disposition une force sur laquelle il pourrait compter"¹¹. Il est assez improbable que le Kaiser lui-même aurait suivis ces conseils. Pourtant en imaginant le prince d'Albanie en "cavalier nomade", parcourant le pays avec un camp de tentes, avec des compagnons, de préférence choisis dans son 3eme régiment prussien d'uhlands de la garde, chevauchant loin des côtes afin d'être à distance des canons des navires des puissances pour agir seul et sans contrainte¹², l'empereur allemand n'était pas tout à fait dans l'erreur. Il est assez amusant de constater la similitude des vues du Kaiser et de notre grand historien Nicolae Iorga quant à la bourse bien garnie du nouveau souverain. Mais

La nouvelle gendarmérie albanaise (collection Robert Elisie)

quelques pages plus loin, les vues de l'empereur s'arrêtaient sur un prince musulman, peut-être de la dynastie albanaise d'Égypte¹³. En tout cas il déconseilla fortement à Guillaume de Wied d'accepter le trône au moins jusqu'à la réglementation de la situation financière d'un pays si pauvre et ravagé par la guerre.

En s'appuyant sur des réserves semblables, la Russie acceptait difficilement les résolutions de Londres et surtout l'installation immédiate d'un prince, hautement demandé par l'Autriche-Hongrie. Le cabinet de Sankt-Petersbourg soutint, paradoxalement, le maintien d'une liaison entre l'Albanie et l'Empire ottoman avec l'espoir caché de pouvoir en cette qualité le faire diviser pour les alliés balkaniques.

Le choix du prince par la Conférence arrivait très tard, parce que déjà l'anarchie gagnait les territoires assignés au nouvel État. D'après un témoin albanais, «c'est tout a fait évident qu'un sage leader comme Charles de Roumanie aurait pu sauver la situation précaire»¹⁴. De son côté, la nouvelle famille princière déclarait à leur meilleur ami anglais, Aubrey Herbert, sa bonne volonté à apprendre tout sur leur nouveau pays et à voir seulement les parties ensoleillées d'une situation dont les périls ne leurs étaient quand même inconnus¹⁵.

*

Quoique le pays avait des ressources agricoles et minérales, l'économie était ruinée par l'administration ottomane récente et les ravages de la guerre.

La reconstruction du pays réclamait l'établissement des frontières, l'évacuation du territoire, occupé par les armées serbe, monténégrine et grecque, et la sécurité de la vie.

La Commission Internationale de Contrôle, soutenue par les grandes puissances, obtint la retraite des armées monténégrine et serbe, prit le gouvernement du pays en janvier 1914, éliminant le cabinet albanais d'Ismail Qemal, soupçonné des liaisons avec la Porte ottomane et les Jeunes Turcs. Un des commissaires, l'allemand Nadolny, dévoila la grave anarchie du pays et le simulacre d'administration exercée par l'organisme international.

Quel fut le rôle de la Roumanie, de son gouvernement et du facteur militaire roumain dans cet essai de reconstruction après la guerre, ou plutôt pendant la guerre?

Depuis le milieu du XIXe siècle, grâce surtout à la renaissance nationale aroumaine, les gouvernements des Principautés Roumaines ont soutenu les efforts d'émancipation religieuse et culturelle de ces frères du sud du Danube et spécialement du Pinde, de Macédoine. Après l'entrée du royaume indépendant de Roumanie dans la Triple Alliance en 1883, l'Autriche-Hongrie avait encouragé cette politique avec l'espoir de faire tourner les yeux des Roumains de la Transylvanie. Quoique l'opinion publique roumaine ne tomba jamais dans le piège, le gouvernement de Bucarest avait soutenu le mouvement aroumain, en obtenant de la Porte ottomane pour les Aroumains le droit d'avoir des autorités locales élues et des écoles roumaines dans les régions peuplées par eux (1905). On fut terriblement déçu à Bucarest pendant la première guerre balkanique des ravages perpétrés par les alliés chrétiens dans les territoires des Aroumains.

On pensa dans ces conditions à l'importance d'une grande Albanie pour offrir une patrie commune pour au moins un quart de million d'Aroumains. La reine Elisabeth de Roumanie pensa pour ce «pays de fées» à un prince de sa maison, son neveu préféré, Guillaume de Wied, marié à une des protégées de Carmen Sylva, Sophie de Schönburg-Waldenburg, dont une grand-mère était roumaine, issue des Cantacuzène de Moldavie.

Pour le roi Charles Ier, une autre circonstance finit par le persuader de soutenir le projet de sa reine poétesse. Au 1er février 1913, le prince héritier Eitel Friedrich, fils du Kaiser Guillaume II, arriva à Bucarest pour représenter son impérial père au baptême du prince Mircea, le dernier petit-fils du roi Charles Ier. D'après les mémoires récemment publiés du général Mihai I. Buttescu, en ce temps instructeur militaire du prince Charles – le futur roi Charles II – la véritable mission du Kronprinz – accompagné d'ailleurs par le général Hans Georg Hermann von Plessen, chef du Grand Quartier impérial – était de transmettre au vieux monarque le message du Kaiser prônant une intervention militaire roumaine pour pacifier les Balkans afin d'éviter une collision entre les austro-hongrois et les russes¹⁶. On avalait aussi dans ce programme la candidature roumaine au trône albanais.

Si la Roumanie du gouvernement conservateur de Titu Maiorescu réussit à obtenir à Londres, suite aux démarches de Take Ionescu ministre des Affaires Etrangères, l'accord des puissances pour la nomination de son candidat, l'Autriche-Hongrie exclut avec habileté les militaires roumains de la gendarmerie d'Albanie. Pour l'organisation de cette gendarmerie, après le refus de la Suède, le choix tomba sur les Hollandais.

Immédiatement après l'arrivée à Durazzo de la famille régnante, du nouveau «mbret» des «shkipetars» (vautours-albanais) Guillaume de Wied – le 7 mars 1914 – partit de Roumanie un bataillon de volontaires roumains – la plupart de la colonie albanaise qui se préparait, depuis l'été de 1913, avec l'accord du gouvernement – pour participer à la construction de la principauté adriatique. Sous la commande du capitaine Christescu et du lieutenant Burche, ce bataillon arriva à Durazzo pour constituer jusqu'à la fin du règne du prince Guillaume l'appui de son gouvernement. Dans ses actions, le bataillon roumain avait collaboré avec les détachements des Mirdites – catholiques du nord du pays – et des volontaires albanais arrivés ou plutôt réfugiés de Kossova, sous le fameux Isa Boletín.

Pendant la crise finale du régime princier causé par l'offensive grecque dans l'Épire et la révolte des sunnites du centre du pays, au mois de mai et juin on discuta à Bucarest et à Sinaïa la possibilité d'envoyer en Albanie deux régiments de volontaires, suffisants pour rétablir l'ordre d'après les estimations assez optimistes. Mais le début de la Grande Guerre mit un terme à ce projet, malgré les derniers cris de détresse et les demandes pour une suprême aide envoyées de Durazzo à Bucarest. De Roumanie on n'avait pu acheminer pour l'Albanie que les uniformes d'hiver dans l'espérance que la résistance se prolongera.

Le bataillon roumain et quelques centaines de volontaires de Kossova ont été les derniers à défendre le siège du gouvernement et le *kona* du prince Guillaume jusqu'à son départ d'Albanie (3 septembre 1914). Immédiatement après, les soldats et les officiers roumains ont consigné leurs armes à la Commission Internationale de Contrôle, comme seule autorité légale du pays.

Il y a aussi un épilogue à cette action roumaine en Albanie et pour la cause des Aroumains: au début de la Grande Guerre on eut dans l'armée roumaine à côté d'un afflux des Roumains de Transylvanie, abandonnant les drapeaux autrichiens et hongrois, beaucoup des Aroumains qui n'ont pas voulu servir dans les armées balkaniques¹⁷.

Cet épisode militaire roumain en Albanie a été complètement oublié, englouti dans la ruine du règne du «mbret Wilhelm I».

Le destin de la famille princière – sauf le prince héritier Charles Victor résidant en Allemagne – fut lié à jamais à la Roumanie. Après la Grande Guerre, la princesse Sophie établie sur les terres très aimées par elle de ses ancêtres maternels à Fântânele (département de Bacau) mourut prématurément en 1936; feu le *mbret* d'Albanie, le prince Guillaume de Wied, finit ses jours à Predeal, le 18 avril 1945. Leur fille, Marie Eléonore, mariée Ion Bunea, fut arrêtée en 1950 et mourut assassinée dans les geôles communistes à Miercurea Ciuc (28 ou 30 septembre 1956)¹⁸.

Aujourd'hui, un siècle après le «royaume albanais de six mois» du prince Guillaume, on peut se fier aux sages paroles de quel-qu'un qui se connaît dans le gouvernement du pays – l'évêque orthodoxe Fan Noli: si on doit porter un jugement sur le prince de Wied, on peut lui faire seulement un grand reproche, «de n'avoir pas pu accomplir des miracles».

L'Albanie de 1912-1914 fut, sans doute, l'enjeu des grandes puissances, l'objet de convoitises des pays balkanique voisins, de la revanche des Jeunes Turcs, une de grandes victimes de la guerre dans les Balkans. Selon Aubrey Herbert «l'Albanie avait été constituée sans égard à l'éthnologie, à la religion et si [...] les nécessités économiques du nouveau état seront ignorées aussi, cette création sera une expérience cruelle et sans sens»¹⁹.

Annexes

Le Traité de Londres, 30 Mai 1913 (articles concernant l'Albanie)

«Article I. There will be from the date of the exchange of the ratifications of the present treaty, peace and friendship between His

Majesty the Emperor of the Ottomans on the one part, and their Majesties the Allied Sovereigns on the other part, as well as between their heirs and successors, their States and respective subjects in perpetuity.

Article II. His Majesty the Emperor of the Ottomans cedes to their Majesties the Allied Sovereigns all the territories of his Empire on the continent of Europe to the west of a line drawn from Enos on the Aegean Sea to Midia on the Black Sea with the exception of Albania. The exact line of the frontier from Enos to Midia will be determined by an international commission.

Article III. His Majesty the Emperor of the Ottomans and their Majesties the Allied Sovereigns declare that they remit to His Majesty the Emperor of Germany, His Majesty the Emperor of Austria, the President of the French Republic, His Majesty the King of Great Britain and Ireland, and His Majesty the Emperor of All the Russias the care of settling the delimitation of the frontiers of Albania and all other questions concerning Albania.”

NOTE

¹ Nicolae Batzaria, *Din lumea Islamului. Turcia Junilor Turci*, s.l.,s.d., p. 156-157.

² Constantin Chekrezy, *Albania Past and Present*, New York, 1919, p. 15

³ *La Carta verde. 1914-1915*, Roma, 1915, doc. 71.

⁴ F. Gilbert, *Les pays d'Albanie*, Paris, 1914, p. 299-300.

⁵ *Ibidem*, p. 78, 81.

⁶ Constantin Chekrezy, p. 84.

⁷ Voir Ernest Christian Helmreich, *The Diplomacy of the Balkan Wars 1912-1913*, Harvard University Press, 1938.

⁸ Pour le personnage voir *Albania's greatest friend: Aubrey Herbert and the making of the modern Albania. Diaries and papers 1904-1923*, editée par Bejtullah Destani et Jason Tomes, London-New York, 2011.

⁹ Henri Noel Brailsford, *Macedonia; it's races and their future*, New York, 2009, p. 194.

¹⁰ Robert Elsie, *The Viennese Scholar who almost became king of Albania: baron Franz Nopcea and his contribution to the Albanians Studies*, dans „East European Quarterly”, 33, 3(1999), p. 327-345.

¹¹ *Memoires de Guillaume II*, Hachette, Paris, 1922, p. 146.

¹² *Ibidem*, pp. 146-147.

¹³ *Ibidem*, p. 144.

¹⁴ Constantin Chekrezy, *op. cit.*, p. 125.

¹⁵ Duncan Heaton-Armstrong, *The Six Month Kingdom: Albania, 1914*, New York, 2005, p. XIV-XV.

¹⁶ Mihai I. Buttescu, *Vanatorii reginei Elisabeta. Memoriile unui ofiter din garda regala*, ed. Comandor (r) Gheorghe Vartic, Editura Militară, București, 2012, p. 222-223.

¹⁷ Mihai I. Buttescu, *op.cit.*, p. 225.

¹⁸ *Ibidem*, p. XIX-XXI.

¹⁹ Aubrey Herbert, *op. cit.*, p. 176.

MIHAIL SADOVEANU CU ARMA ȘI PANA LA SUDUL DUNĂRII „...UN MARE FAPT OSTĂȘESC”

PETRE OTU *

Abstract

Mihail Sadoveanu was drafted into the army on November 4, 1901. The young novelist had intermittent, but solid contacts with the life in the barracks, something that reflected into his early writings. Perhaps the most important episode of his military career was his participation to the Second Balkan War, when he spent 44 days in Bulgaria. The article below presents his experiences in the war, putting together both his own words and the recollections of those who have met him.

Keywords: Mihail Sadoveanu, Second Balkan War, Bulgaria, Romania, General Constantin Prezan

Așa caracteriza marele scriitor Mihail Sadoveanu participarea României la cel de-al Doilea Război Balcanic din vara anului 1913. O făcea din postura unui participant direct, aflat în mijlocul ostașilor, nu în calitate de corespondent de război, atașat unui comandament de corp de armată sau divizie, unde viața de campanie avea mai puține servituți. La acea dată, Sadoveanu era ofițer de rezervă, comandant de pluton într-o unitate de elită a Armatei Române, ce purta pe blazonul ei însemnele biruințelor și jertfelor din Războiul de Independență. Este vorba de Regimentul 15 „Războieni” ce își avea bazinul de recrutare în regiunea Neamțului, acolo unde și prozatorul a văzut lumina zilei¹.

Sadoveanu-ofițer de rezervă

Conform reglementările timpului, Mihail Sadoveanu a fost supus ca orice tânăr de vârstă și pregătirea lui, obligațiilor militare. El a fost încorporat, la 4 noiembrie 1901, la Compania jandarmi pedestri de la Iași². Deși ar fi dorit să

rămână la Fălticeni, el s-a hotărât să se prezinte. „Mă pregătesc să mă duc la Iași, să îmbrac haina Statului”, își amintește prozatorul. Dar, la biroul de recrutare local a aflat că este lăsat la vatră pentru noi ordine. Concomitent, este sfătuit să depună actele pentru a rămâne în garnizoana Fălticeni, întrucât tinerii cu studii aveau dreptul de a fi repartizați la trupe speciale³. A fost, însă, mutat la 1 ianuarie 1902 același an la Regimentul „Suceava nr. 164, care avea dizlocată o subunitate și în Fălticeni. „M-am prezentat la compania mea, evocă scriitorul începutul său în ale milităriei, în timpul permisiilor de sărbători. Cea mai mare parte a trupei era plecată. Serviciul era suspendat. Cei câțiva soldați vechi, pe care i-am găsit, m-au primit cu o bunănotă pentru care și astăzi le sunt recunoscător”⁵. Le-a devenit prieten, ascultându-le poveștile lor de acasă, citindu-le scrisorile și scriindu-le, nu de puține ori, misiunile către părinți, soții, logodnice, surori și frați. La rândul lor, soldații i-au predat primele lecții de militărie.

* Director adjunct, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Este lăsat la vatră, iar în martie 1902, s-a prezentat, din nou, la unitate unde se trezește, după cum arată în lucrarea *Anii de ucenicie*, „tuns chilug, cu ciubote dintr-o piele de buhai, boc-boc ! pe trotuar – cu capelă, cu baioneta cuțit, cu pușcă, toată ziua fac muștru. M-am pus iar pe învățatură. N-am învățat destul până acuma. Acuma trebuie să învăț lucru mai frumos și mai solid; ca să mă fac căprar – don căprar”⁶. Devine, după câteva săptămâni, soldat frunțaș, cu sarcina de a asigura pregătirea recruților „teritorialii”. Fiind în Făticești, are un program ceva mai lejer, nopțile petrecându-le acasă. La 1 mai 1902 a fost avansat caporal, iar în la 16 noiembrie același an sergent⁷.

Rămâne în cazarmă câteva luni, respectiv până la 27 iunie 1902, când își ia un concediu de 18 zile, iar în luna iulie același an pleacă împreună cu toată compania la Târgu Ocna pentru paza celor condamnați pentru delict grave.

Către sfârșitul anului concentrarea a luat sfârșit, dar în anul următor, a fost concentrat din nou, de data aceasta pentru a putea fi avansat sublocotenent în rezervă, grad pe care îl obține la 1 ianuarie 1904⁸.

Contactul cu lumea militară, cu rigorile disciplinei caze, obtuzitatea și brutalitatea unor comandanți mai mari sau mai mici, dar și secvențele sale de luminoasă umanitate și-au pus o puternică amprentă asupra creației literare a lui Sadoveanu. Experiența sa de cazarmă, pe alocuri traumatizantă, a constituit materia primă pentru o serie de creații cu mare răsunet în epocă, dintre care reținem, cu titlul de exemplu, *Amintirile căprarului Gheorghiuță*, publicate în volum în anul 1906⁹.

Despre acest volum, George Călinescu avea păreri critice, apreciind că amintirile nu au valoare literară, ci reprezintă o „simplă cronică a vieții de cazarmă [...], veștejind simțul militar, prin care se înțelege «pumnul, palma, ghiontul, răcnetul, crucea, Dumnezeu, evanghelia». Gradații și căpitanii sînt înfățișați ca niște fiare turbate, gata să ia în mașina de palme pe nevinovatele sălbăticiuni sătești”¹⁰.

După obținerea gradului de ofițer de rezervă, contactele lui Mihail Sadoveanu cu armata au continuat, el fiind concentrat de câteva ori în Regimentul său, „Suceava” nr. 16. Prima dată în perioada 10 august-8 septembrie 1906, locul de dislocare fiind comuna Șipote. Notarea întocmită cu această ocazie, preciza: „Are uniforma completă. Regulamentele le cunoaș-

te bine, are o bună voință; la serviciu este inteligent, însă fiind supus obezității nu rezistă la servicii. Este un bun ofițier”¹¹.

A doua concentrare a avut loc în perioada 21-29 martie, „pentru răscoale”, după cum precizează documentele militare¹². Ultima concentrare înainte de izbucnirea Primului Război Mondial a avut o durată de 20 de zile (1-20 mai 1912)¹³. În caracterizarea făcută pentru anul 1912, comandantul Regimentului nr. 16 aprecia că este „sănătos și rezistent”, cu o „dezvoltare corporală ajunsă aproape de obezitate”. Cu toate acestea „se poate conta că va putea face campanie. Inteligent și cu o judecată foarte sănătoasă. Cultură generală deosebită”¹⁴. Comandantul de brigadă confirma aprecierile comandantului de regiment, subliniind că este foarte inteligent și înflăcărează trupa prin modul de a vorbi. Își dădea o „osteneală” de a deprinde cunoștințele militare și prin întreaga activitate merita să fie înaintat în grad¹⁵.

La 10 mai 1913, Sadoveanu a fost avansat la gradul de locotenent în rezervă și mutat în Regimentul 15 „Războieni”, cu această unitate participând la campania din sudul Dunării¹⁶.

După declanșarea Primului Război Mondial, Mihail Sadoveanu a fost reinscris în vechea sa unitate, Regimentul Suceava, nr. 16, participând la mai multe concentrări în anii neutralității.

La declanșarea războiului, Mihail Sadoveanu a fost chemat la București, el lucrând la cenzura militară, condusă de I.G. Duca, ministrul Instrucțiunii și Cultelor în guvernul condus de Ion I. C. Brătianu¹⁷, până în preajma bătăliei Bucureștilor, prin care se spera salvarea Capitalei¹⁸.

La sfârșitul anului 1916, Mihail Sadoveanu a fost desemnat de către generalul Constantin Prezan, șeful Marelui Cartier General, să conducă grupul de scriitori și ziariști care să editeze un ziar militar, ce avea să se numească „România”. Din colegiul de redacție au făcut parte, Octavian Goga (prim redactor), C. Gongopol, Ion Minulescu, Corneliu Moldovan, N.N. Beldiceanu, P. Locusteanu, George Raneti, C. Bucșan, Virgil Bărbat. Primul număr a apărut la 2 februarie 1917, în plină acțiune de reorganizare a armatei, după campania dezastruoasă din vara și toamna anului 1917, iar ultimul în martie 1918, după semnarea preliminarilor păcii de la Buftea.

În toată această perioadă, ziarul, condus de Mihail Sadoveanu, a reprezentat hrana zilnică spirituală a militarilor români de toate gradele,

**Locotenentul de rezervă
Mihail Sadoveanu**

contribuind la menținerea moralului unei armate care a cunoscut pe rând febra pregătirilor pentru revanșă, bucuria victoriilor îndelung așteptate, dezamăgirea pentru imposibilitatea fructificării roadelor acestora, resemnarea în fața implacabilului mers la istoriei, care a impus acceptarea condițiilor inamicului.

Activitatea publicistică militară a fost recunoscută de autoritățile militare, Mihail Sadoveanu fiind avansat căpitan în rezervă la 1 aprilie 1917, grad pe care îl va menține până în 1936, când a trecut în retragere pentru limită de vârstă¹⁹. El nu a mai putut fi avansat în grad, deoarece nu a efectuat concentrările prevăzute de lege.

A fost demobilizat la 31 mai 1918, prin Înaltul Decret nr. 781. În perioada interbelică, contactele cu armata au fost cu totul sporadice, singura concentrare fiind cea din octombrie 1921, la Comandamentul Corpului 4 armată. După război a figurat în controalele Regimentului 113 infanterie până la 1 august 1923, când a fost mutat la Batalionul 12 vânători munte.

În războiul balcanic

Din rațiuni pe care documentele consultate până acum nu le dezvăluie, Mihail Sadoveanu a fost mutat, în 1913, din Regimentul nr. 16 „Suceava” în Regimentul 15 „Războieni”, participând cu această unitate la campania din sudul Dunării. Perioada de concentrare a fost de peste două luni, respectiv între 23 iunie și 31 august 1913. Sadoveanu a fost încadrat în Compania a 12-a, comandată de căpitanul Nicolae Vulovici, el însuși un poet valoros, care va fi primul ofițer al Regimentului care a căzut la datorie în august 1916. Funcția în statul de organizare era „cap pluton”, în această postură fiind și plutonierul major Mocanu²⁰. Practic, locotenentul de rezervă Mihail Sadoveanu era comandant al plutonului 1 din subunitate.

Aflat la Piatra Neamț, locul de dizlocare a unității, în plin proces de realizare a mobilizării, îi scria, lui Garabet Ibrăileanu, la 28 iunie 1913: „Lubite prietene, mă aflu cu Reg 15 Războieni, locotenent în compania a XII și sunt sănătos. Lui C.C. Pastia spunei, te rog, că deoarece trebuie să fac o excursie care nu poate suferi amânare, cată s-o amânăm altădată pe cea proiectată de noi în Elveția. Salută din parte-mi pe toți amicii noștri de la V.r. [Viața Românească-*n.n*]; astăzi plecăm la Dunăre. O călduroasă strângere de mână lui Stere. Neamul Șoimăreștilor, dacă va trebui pentru revistă, ți-l va putea trimite nevastă-mea. Te îmbrățișez, M. Sadoveanu”²¹.

Aprecierea de serviciu de la sfârșitul campaniei, întocmită de comandantul unității, colonelul Emil Romanescu, avea cuvinte elogioase la adresa activității sale. „Pe timpul mobilizării, se menționa în document, a contribuit la echiparea oamenilor [...] Servește cu mult zel și activitate. S-a distins prin felul cum știa să ridice moralul trupeii și să îmbărbăteze; zi și nopți se găsea în mijlocul trupeii; pentru aceasta a fost propus a fi decorat”. Concluzia trasă de colonelul Romanescu a fost „aprecieri peste”.

Dacă documentele militare sunt relativ zgârcite cu aprecierile asupra activității lui Mihail Sadoveanu, scriitorul, cu talentu-i cunoscut, a ținut să fixeze, prin mijloace literare impresiile din această campanie. Așa s-au născut însemnările sale, imaginate ca scrisori trimise unui prieten, care au început să fie publicate în ziarul „Universul”, începând cu 20 septembrie 1913. Ele au fost reunite în volum, în anul 1916, sub titlul *44 de zile în Bulgaria*²².

Sadoveanu realizează, din mijlocul trupelor, o frescă a acestei companii, prima a armatei române după trei decenii și jumătate de la Războiul de Independență. Prozatorul nu a fost interesat de rațiunile politice, de calculele guvernelor, de planurile imaginate de marile state majore. El s-a aplecat îndeosebi asupra oamenilor, a militarilor obișnuiți, care au înfruntat greutățile marșurilor, arșița verii, neajunsurile de tot felul în ceea ce privește dotarea materială a unităților și asigurarea medicală etc. „Nu s-a vărsat sânge, scrie Sadoveanu, și expediția noastră a avut o înfățișare destul de prozaică. Totuși, mobilizarea în câteva zile a cinci sute de mii de oameni, într-un avânt pe care-l cunoști, este un lucru vrednic de luare aminte. În două săptămâni avangarda din care făceam parte a urcat pe culmea Balcanilor, la 1500 de metri înălțime, purtând pe brațe tunurile deasupra prăpăstiilor”²³.

Tabloul zugrăvit de pana prozatorului este unul veridic, întrucât subliniază atât părțile bune ale campaniei, cât și lipsurile, unele congenitale ale armatei. După opinia ofițerului care luase contact cu viața militară la începutul secolului al XX-lea, campania din 1913 a găsit armata română în „plină febere și prefacere”, reformele declanșate nefiind finalizate. Cu toate că unitățile active fuseseră amestecate cu cele noi, disciplina în rândul unităților a fost corespunzătoare, departe de tabloul dezastruos oglindit de zgomotoasele campanii de presă ale unor gazete, însetate de senzational. Prozatorul a fost impresionat soldații simpli, țărani în fapt, „oamenii pământului, ai trecutului și ai viitorului”, care s-au „supus suferințelor ca unei fatalități. N-au crâcnit, n-au murmurat, n-au umplut coloanele gazetelor. Acest lucru oribil, războiul, ei îl înțeleg în felul lor; ei simt intuitiv că absurdă armată este singura noastră tărie între limbile dușmane care ne înconjoară”²⁴.

Ca toți militarii români participanți la acest război ce s-a dovedit atipic în cele din urmă, scriitorul a cunoscut lipsurile de care suferea armată – hrana, îmbrăcămintea și încălțăminte, medicamentele, armamentul învechit, etc. Redând sau imaginând un dialog dintre un căpitan și maior, dar acest lucru nu are importanță, faptul este cât se poate de real, primul îi spune că după 19 zile de când a plecat de acasă nu i-a fost dat să vadă un ofițer de intendență²⁵. În atari condiții, notează prozatorul, „ne făceam acuma gospodăria singuri: tăiam vite, rechizi-

ționam brânză și legume și puneam pe bulgari să ne coace pinea. Soldații și ofițerii împlineau acest prisos de muncă fără să murmure și dădeau dovadă de o tărie deosebită și mai ales de o omenie rară; căci fiecă drăm luat se plătea și casa și cinstea pământurilor erau respectate”²⁶.

Cu toate acestea, în unele localități, militarii români constatau ostilitatea surdă a localnicilor și pe acest fond, n-au lipsit anumite incidente. Sadoveanu zugrăvește cu același talent viața și obiceiurile populației bulgare. Problemele cotidiene, mentalitățile erau, în bună măsură, aceleași pe ambele maluri ale Dunării; în plus locuitorii de la sud de marele fluviu erau marcați de războiul de până atunci, acesta lăsând urme adânci în gospodăriile localnicilor și răbind numărul bărbaților în special a celor tineri. „La noi, nu-i casă fără mort” i-a spus, oftând, baba Maria din Mahlita²⁷.

În localitatea Etropol, la Regiment a ajuns vestea că Bulgaria a cerut pace, dar pentru Brigada 13, din care făcea parte unitatea sa, acest lucru a rămas fără nici un efect, întrucât s-a primit dispoziție să se înainteze spre inima Balcanilor, ca mijloc de presiune pentru adversar. Au ajuns la Zlatița și la Mircovo, în această ultimă localitate rămând o săptămână „Cărți de cetit n-aveam; tutunul ne lipsea cu desăvârșire, soldații „duhăneau” frunze uscate din copaci; ca să-mi umplu vremea mai coboram în târgușor. Acolo, cite un automobil venit de la divizie ori de pe la corpul de armată ne mai aducea câte o gazetă”²⁸. Dar veștile de care Sadoveanu lua cunoștință nu erau foarte bune întrucât izbucnise epidemia de holeră care a secerat sute și sute de vieți tineri. Privind, la Golemi-Izvor, un cimitir improvizat, prozatorul scria îndurerat: „cruci mărunte și morminte proaspete acopereau un tăpșan; acolo dormeau flăcăii dintr-un regiment de artilerie. Era așa de trist și de singur colțul acela de lume cu cruci străine și morți necunoscuți!” Fanfara cînta departe ușor, după serbarea păcii, și sunetele înăbușite treceau riul și adiau colțul acela al morților noștri”²⁹.

După începerea mult așteptatei retrageri, i-a scris prietenului Garabet Ibrăileanu o misiivă, prin care îl anunța: „Am fost cu a 13 brigadă mixtă pînă la două zile de mers departare de Sofia, cea mai apropiată trupă de capitala Bulgariei. Acum am început retragerea și, dacă

lucrurile merg normal și fără complicații, ne vedem la deschiderea repetițiilor teatrului, 15 august. Sunt sănătos; mi-i dor de Iași și de prieteni. Vă îmbrățișez pe d-ta, pe Stere și pe toți amicii”³⁰. Intențiile scriitorului nu s-au materializat, perioada sub arme prelungindu-se până la sfârșitul lunii august 1913. Din septembrie, Sadoveanu și-a reluat ocupațiile obișnuite, dar contactele cu armata, au continuat, așa cum am precizat mai sus, până la sfârșitul conflagrației mondiale.

Participarea la al Doilea Război Balcanic s-a înscris în obligațiile militare ale lui Mihail Sadoveanu și nu a fost un act de voluntariat, așa cum este cazul lui Nicolae Iorga, altă mare personalitate născută pe plaiuri moldave, care a lăsat amintiri despre această campanie³¹.

Îndiferent de postura în care a participat, Sadoveanu și-a fixat în scris impresiile despre această experiență unică în existența lui de până atunci. Aflate la intersecția dintre literatură și memorialistică, ele reprezintă o mărturie prețioasă despre campania armatei române la sudul Dunării, un eveniment asupra căruia istoricii au și acum, după o sută de ani, opinii diferite.

NOTE

¹ Pentru evoluția acestei unități a se vedea Petre Otu, *De o vârstă cu independența. De la Regimentul 15 „Războieni” la Brigada 15 mecanizată „Podu Înalt”*, Editura Militară, București, 2012.

² Arhivele Militare Române (în continuare sigla A.M.R.), fond Memorii bătrâni-căpitani, dosar nr. 738, f. 1.

³ Mihail Sadoveanu, *Corespondența debutului*, ediție îngrijită de Savin Bratu și Constantin Mitru, Editura Minerva, București, 1977, p. 118.

⁴ Colonel (r) prof. univ. dr. Gheorghe Nicolescu, *Personalități în uniformă*, în „Calendarul tradițiilor militare 2011”, Centrul Tehnic Editorial al Armatei, București, 2010, p. 51.

⁵ Pentru istoria unității a se vedea Petre Otu, *De o vârstă cu independența. De la Regimentul 15 „Războieni” la Brigada 15 mecanizată „Podu Înalt”*, Editura Militară, București, 2012.

⁶ Mihail Sadoveanu, *Corespondența debutului*, ediție îngrijită de Savin Bratu și Constantin Mitru, Editura Minerva, București, 1977, p. 120; A se vedea și *Opere*, vol. 16,...., p. 550-551 Pentru această secvență din viața scriitorului a se vedea Mihail Sadoveanu, *Cele mai vechi amintiri. Anii de ucenicie (Amintiri, I)*, antologie și prefață de Ion Bălu, Editura Minerva, București, 1970, p. 262-268.

⁷ A.M.R., fond Memorii bătrâni-căpitani, dosar nr. 738, f. 2.

⁸ Colonel (r) prof. univ. dr. Gheorghe Nicolescu, *op. cit.*, p. 51.

⁹ Mihail Sadoveanu, *Opere*, vol. 3, ediție critică de Cornel Simionescu, note și comentarii de Cornel Simionescu și Fănuș Băileșteanu, Editura Minerva, București, 1986, p. 287-422. Volumul a apărut în 1905, dar anul imprimat pe copertă este 1906 (Mihail Sadoveanu, *Amintirile căprarului Gheorghiiță*, Editura Minerva, București, 1906).

¹⁰ G. Călinescu, *Istoria literaturii române. De la origini până în prezent*, ediția a II-a revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, Editura Minerva, București, 1982, p. 618.

¹¹ A.M.R., fond Memorii bătrâni-căpitani, dosar nr. 738, f. 5

¹² *Ibidem*, f. 3.

¹³ Colonel (r) prof. univ. dr. Gheorghe Nicolescu, *op. cit.*, p. 51.

¹⁴ A.M.R., fond Memorii bătrâni-căpitani, dosar nr. 738, f. 10.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, f. 4.

¹⁷ Pentru activitatea cenzurii a se vedea, între altele, I. G. Duca, *Memorii*, vol. III, *Războiul. Partea I (1916-1917)*, ediție și indice de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, 1994.

¹⁸ Dan Mănucă, *Pe urmele lui Mihail Sadoveanu*, Editura Sport Turism, București, 1982, p. 108.

¹⁹ A.M.R., fond Memorii bătrâni-căpitani, dosar nr. 738, f. 6-8.

²⁰ A.M.R., Registrul istoric al Regimentului 15 „Războieni”, f. 93.

²¹ Mihail Sadoveanu, *Opere*, vol. 21, Editura Minerva, București, 1970, p. 633. A se vedea și Virgia Mușat, *Mihail Sadoveanu, povestitor și corespondent de război*, cuvânt înaintare de Al. Piru, Editura Militară, București, 1978, p. 36.

²² A se vedea textul integral în Mihail Sadoveanu, *Opere*, vol. 21,...., p. 7-174.

²³ *Ibidem*, p. 10.

²⁴ *Ibidem*, p. 18, 19.

²⁵ *Ibidem*, f. 24.

²⁶ *Ibidem*, p. 98.

²⁷ *Ibidem*, p. 86.

²⁸ *Ibidem*, p. 153.

²⁹ *Ibidem*, p. 162.

³⁰ *Ibidem*, p. 633.

³¹ N. Iorga, *Acțiunea militară a României. În Bulgaria cu ostașii noștri*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Atelierele grafice Socec & Co, societate anonimă, București, 1914. A se vedea și N. Iorga, *Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani*, Librăriile Socec & Comp și C. Sfetea, București, 1913.

EPIDEMIA DE HOLERĂ DIN BULGARIA DIN ANUL 1913 – CONSECINȚE ASUPRA ARMATEI ROMÂNE

ION GIURCĂ *

Abstract

Preceding World War I, the Balkan Wars were political, diplomatic and military confrontations in which Romania played an unexpectedly important role, supported and appreciated by the European powers. Initially neutral, Romania, by the summer of 1913, became increasingly intransigent towards the government in Sofia, who posed as a Balkan power and who sought a territorial expansion as it has been provisioned by the short-lived peace of San Stefano (in the spring of 1878), which expressed the interests of the Tsarist Empire. The present study reveals the difficulties encountered by the Romanian army on the front, focusing on the epidemic of cholera, which in less than one month killed over a thousand Romanian soldiers.

Keywords: cholera, Romania, Bulgaria, Danube, King Carol I, Prince Ferdinand I

Războaiele Balcanice, desfășurate cu intensitate diferită pe parcursul a câteva luni în anii 1912 și 1913, au fost confruntări politice, diplomatice și militare care au premers prima conflagrație a secolului al XX-lea, în care România a avut un loc și rol nesperat de important, susținut și apreciat de către puterile europene, grupate în alianțele politice și militare de pe continent, care aveau să se reconfigureze și să se confrunte începând cu vara anului 1914.

Obiectiv neutră în anul 1912, cu atenția concentrată asupra evoluției evenimentelor politice și militare de la sud de Dunăre, dar și asupra poziției și atitudinii puterilor europene, oarecum încurajată de acestea, în vara anului 1913, România a adoptat o atitudine intransigentă față de guvernul de la Sofia care se erija într-o putere balcanică, care dorea o extindere teritorială așa cum fusese stabili-

tă prin efemera pace de la San Stefano, din primăvara anului 1878, care prevedea o construcție geopolitică gândită la Petersburg pentru interesele Imperiului Țarist. În contextul activității diplomatice din prima jumătate a anului 1913, decizia României din 10 iunie 1913, de a intra în război împotriva Bulgariei, nu era surprinzătoare, era dorită și necesară, pentru a pune capăt unui conflict „ce era un scandal european”¹.

Intrarea României în război a avut loc într-un context geostrategic favorabil, care previziunea o acțiune militară facilă, lipsită de o rezistență semnificativă din partea armatei bulgare, în condițiile în care sârbii, muntenegrenii și grecii realizau o superioritate militară și o motivație de a lupta pentru un scop comun.

Desfășurarea operațiunilor armatei române pe frontul din Bulgaria, în partea central-

* Col. (r) prof. univ. dr., Universitatea Hyperion din București.

vestică a spațiului dintre Dunăre și Munții Balcani², cât și în sudul Dobrogei, a fost un marș desfășurat în condițiile existenței pericolului întâlnirii cu inamicul, marcat de confruntări de mică amploare, la nivelul patrulelor de cercetare și detașamentelor înaintate, soldate cu respingerea sau predarea trupelor bulgare.

Operațiunile desfășurate la sud de Dunăre au fost marcate de dificultățile create de un teatru de acțiuni militare cu o infrastructură deplorabilă, de condițiile meteorologice specifice verii în această parte a continentului și, cel mai grav, de contaminarea trupelor române cu *vibrionul holeric*, care genera o boală contagioasă, cu o evoluție rapidă și severă, cu o mortalitate ridicată, de 50-80% în cazurile netratate.

În zonele operațiunilor militare din Peninsula Balcanică, holera a fost „importată” de bulgari de la turci, în timpul bătăliei de la Ceatalgea (4-11 noiembrie 1912), apoi transmisă și trupelor sârbe în confruntările începute în cursul lunii iunie 1913.

Într-un memoriu din anul 1913 al colonelului Henri Cihoski, atașat pe lângă Marele Cartier General sârb, este consemnat că „*din primele lupte între sârbi și bulgari a apărut holera în armata sârbă, primele cazuri au izbucnit la Istip... La 24 iunie proporțiile pe care le luase holera la Istip, devenise îngrijorătoare. La 25 iunie holera pătrunseseră și în spitalele din Belgrad unde se găseau 38 de ostași bolnavi... Către sfârșitul campaniei, focarul mare al holericii se găsea la Veles unde, fiind prea mulți, nu li se mai dădea aproape vreo îngrijire medicală, de spaimă sau de dureri, mulți dintre ei înebuniseră*”³.

În România despre epidemia de holeră izbucnită în Bulgaria erau informații suficiente, mai ales după ce profesorul dr. Ion Cantacuzino a trimis în anul 1912 o echipă de medici în frunte cu dr. I. Ionescu-Mihăești „*să studieze epidemia din Bulgaria. Urmările acestei măsuri de prevedere s-au soldat cu culegerea unor date importante din punct de vedere epidemiologic și microbiologic. S-au adus tulpini de vibrioni holerici și s-au făcut preparative pentru producția rapidă de vaccin antiholeric în cantități mari*...”⁴.

Cu toate acestea, măsurile specifice de protecție într-o zonă cu potențial de contaminare au fost insuficiente sau, mai grav, nerepectate.

În privința Serviciului sanitar al armatei, subliniem că Ministerul de Război a întreprins în cursul anului 1913 o serie de măsuri pentru îmbunătățirea organizării și dotării structurilor acestui serviciu cu cele necesare asigurării medicale a trupelor. Astfel, prin *Decizia ministerială nr. 39/25 ianuarie 1913* a fost stabilită o nouă nomenclatură pentru materialele sanitare, care urma să o înlocuiască pe cea din 1897, între inventarele prevăzute aflându-se *Trusa pentru analiza chimică a apei în campanie, Model 1911 și Laboratorul mobil bacteriologic, Model 1912*⁵.

O lună mai târziu, prin *Decizia ministerială nr. 94*, a fost aprobat un proiect de *Instrucțiuni provizorii asupra mersului serviciului militar sanitar în timp de campanie*⁶, care prevedeau structurile constituite și care trebuiau să acționeze în zona operațiunilor, etapelor, la cetăți (aliniamentul Focșani, Nămolosa, Galați, Cetatea Bucureștiului), locuri întărite și marină.

În zona operațiunilor trebuiau să acționeze Serviciul sanitar de la corpurile de armată și divizii, care aveau în subordine structuri proprii. Conform planului de mobilizare pentru anul 1913 și în acord cu prevederile planului de campanie elaborat și pus în aplicare sub conducerea generalului Alexandru Averescu, în zona operațiunilor au fost deplasate, concentrate și au funcționat spitale mobile și ambulanțele din structura corpurilor 1-5 armată și diviziilor din compunerea acestora, ambulanțele diviziilor 1 și 2 cavalerie, 1, 2 și 3 de rezervă, cât și ambulanța Comandamentului Etapelor.

Spitalele corpurilor de armată de la Craiova, București, Constanța și Galați au fost pregătite pentru preluarea răniților și bolnavilor care urmau a fi evacuați din zona operațiunilor. Serviciul sanitar includea și un *Serviciu de igienă*, destinat „*a lua toate măsurile pentru a preveni sau a stinge focarele epidemice atunci când ele se ivesc*”⁷.

România dispunea, de asemenea, de o bună școală de bacteriologie, având ca lider pe dr. Ion Cantacuzino, alături de care lucrau specialiști consacrați sau în curs de formare.

Prin urmare, exista un cadru instituțional adecvat, o dotare dacă nu cea mai bună era de nivel mediu, care să poată concepe, lucra și asigura din punct de vedere medical trupele aflate în zona de operații, etapelor și interioară.

Odată trecute la sud de Dunăre și în Cadrilater, unitățile și marile unități au fost

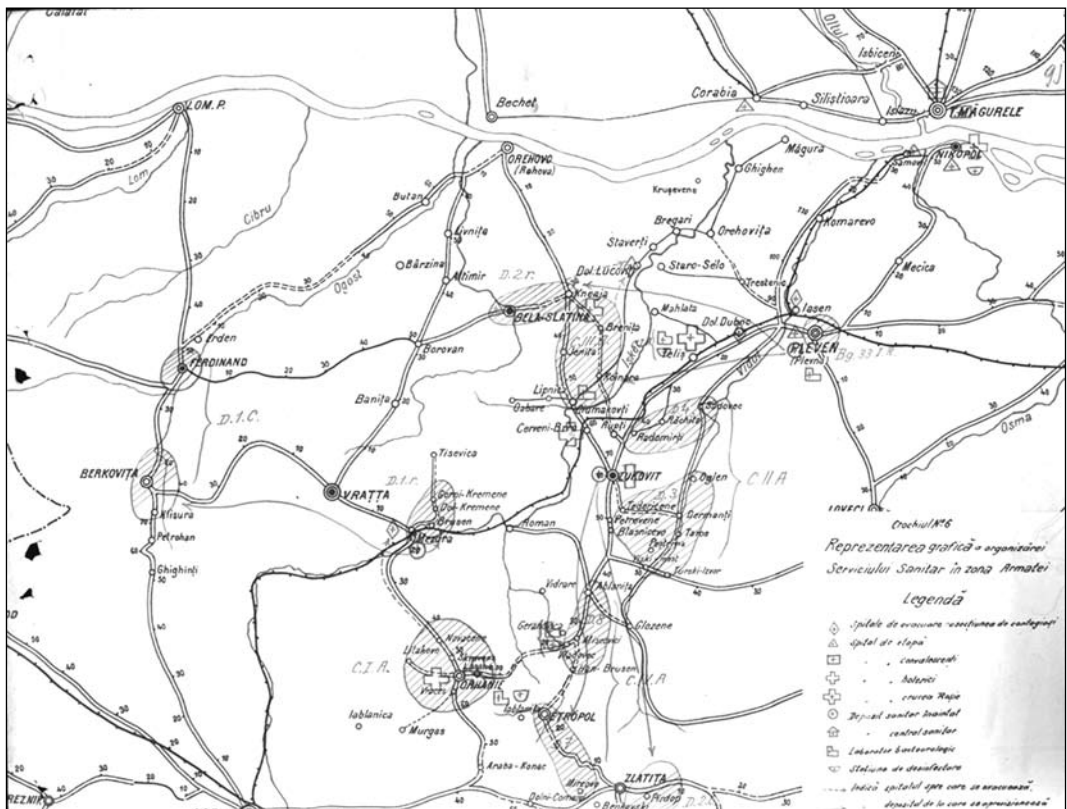
însoțite de către structurile medicale care s-au instalat succesiv în raioanele stabilite, conform normelor existente la acea dată (Harta).

Deși aparent totul părea să decurgă normal, structurile Serviciului sanitar instalându-se și exersând acțiuni de evacuare și îngrijire a răniților, pe întreaga durată a campaniei eforturile personalului sanitar au vizat acordarea asistenței medicale primare și de urgență, pentru ca ulterior acestea să fie concentrate asupra combaterii cazurilor izolate și apoi epidemiei de holeră.

Primele cazuri de holeră confirmate de către medici au fost raportate la 15 iulie de către comandanții corpurilor 1 și 2 armată, în aceeași zi dispunându-se măsuri sanitare specifice situației, solicitându-se Ministerului de Război „a trimite de urgență spitalul de izolare și mijloacele cerute Direcției Sanitare de către Inspectoratul General și Serviciul Sanitar”⁸. A doua zi, deja se înregistrau primele victime: 16 decese, 64 grav bolnavi și 204 suspecți de holeră la Corpul 1 armată și 3 decese, 15 grav bolnavi și 40 de suspecți la Corpul 2 armată. Extinderea epidemiei a fost rapidă,

astfel că la 20 iulie 1913, când s-a realizat prima centralizare a datelor pe întreaga armată de operații, se înregistrau 223 decese și 2128 de bolnavi⁹, situația fiind deja gravă, cu o evoluție constantă, dar inegală, până la 14 august 1913 (Anexa nr. 1). Cu toate acestea, abia la 23 iulie 1913 Marele Cartier General a transmis unităților *Ordinul circular nr. 432*, semnat de către generalul Alexandru Averescu și generalul medic Călinescu care, în sinteză, prevedea: o redistribuire a secțiilor spitalelor mobile și ambulanțelor de corp de armată în interiorul focarelor de holeră, pentru a se evita transportul bolnavilor; în situații extreme, transportul bolnavilor se va executa cu mijloacele ambulanțelor; se interzicea consumul fructelor și contactul cu populația; izolarea în teren a unităților contaminate; sporirea rației de hrană pentru sanitari, pentru a rezista eforturilor depuse¹⁰.

Aspectele privind epidemia de holeră sunt mai detaliat prezentate în documentele elaborate la nivelul corpurilor de armată și diviziilor, în special a spitalelor mobile și ambulanțelor din compunerea acestora.

Un istoric al activității Ambulanței Corpului 3 armată, întocmit după încheierea războiului, arată că abia la 18 iulie 1913 s-a primit ordinul referitor la măsurile de limitare a propagării unei eventuale epidemii de holeră, prin efectuarea curățeniei în raioanele de dispunere și a unor măsuri speciale referitoare la locurile amenajate a fi utilizate în comun. La 23 iulie a început distribuirea pentru consum a trei porții de ceai pe zi, interzicându-se consumul apei, cât și a unor cantități suficiente de săpun pentru igiena personală¹¹.

Un raport al Comandantului Corpului 4 armată, din 31 iulie 1913, adresat Principelui Ferdinand, consemnează disfuncționalitățile în privința vaccinării trupelor cu ser anti-holeric. Sosirea cu întârziere de două zile față de data planificată a medicilor dr. Ion Cantacuzino și dr. Mihai Ciucă a determinat ca inocularea să înceapă la Divizia 8 infanterie în după amiaza zilei de 27 iulie 1913, în loc de 25 iulie, așa cum fusese stabilit. Se aprecia că la nivelul Corpului 4 armată acțiunea se putea finaliza la 2 sau 3 august 1913.

Dintr-un *Memoriu*¹² întocmit de către medicul șef al Diviziei 1 de rezervă, mai puțin afectată de epidemia de holeră, rezultă că la sosirea mării unități la Vrața orașul era contaminat de holeră, astfel că unitățile au staționat în afara localităților, fiind luate măsuri de evitarea contactului cu populația bulgară.

Efectivele diviziei au fost infectate întâmplător și individual, prin contact cu militari din alte unități. În privința inoculării vaccinului anti-holeric, medicul șef al diviziei s-a adresat dr. Slătineanu, aflat la Orhanie, căruia i-a solicitat serul necesar, care s-a asigurat, dar într-o cantitate insuficientă. S-a remarcat fermitatea în acțiunea comandantului Regimentului 1 artilerie – colonelul Gârleșteanu, care a trimis la București medicul unității pentru a ridica serul necesar, cu care s-a reușit vaccinarea întregului personal, conform procedurii stabilite de către dr. Ion Cantacuzino. Totuși, doar jumătate din efectivul diviziei a fost vaccinat, astfel că epidemia a fost eradicată abia până la demobilizare.

Încheierea Păcii de la București, la 28 iulie 1913, a impus emiterea unui ordin preliminar referitor la evacuarea Bulgariei de Vest. *Ordinul nr. 111*, din 29 iulie 1913, a prevăzut, în legătură cu starea și situația sanitară a armatei

de operațiuni, că: „*Toți bolnavii de holeră vor fi lăsați în următoarele puncte: Orhanie, Vrața, Lucoviț și Cerveniberg. Medicii vor lua decizii de evacuarea lor spre aceste puncte. În ajunul plecării se va face o inspecție sanitară minuțioasă pentru a se alege cei suspecți și evacua la punctele sus arătate. Pe timpul marșului până la punctul de trecere se va ține de către medicii respectivi o listă exactă cu toți cei care vor prezenta fenomene de gastro-enterită, cât de ușoare. Ei vor forma un detașament deosebit în coada fiecărei unități, iar la punctul de trecere vor fi predați serviciului sanitar de acolo pentru a fi supuși măsurilor anume ordonate pentru această categorie*”¹³.

La 2 august 1913, prin *Ordinul de operațiuni nr. 115*, s-a stabilit că „*pentru corpurile care au fost contaminate s-a hotărât anume o zi de repaus în ajunul trecerii peste Dunăre, pentru a se face o inspecție sanitară foarte riguroasă și a se alege oamenii suspecți, care vor fi lăsați la punctele sanitare de observație din Nicopole și Sîstov. Înainte de plecare, oamenii suspecți și bolnavi vor fi trimiși la Orhanie, Vrața, Lucoviț și Cerveniberg. Din aceste puncte ei vor fi evacuați pe calea ferată spre Nicopole în ziua de 10 august. Cei de la Orhanie și Lucoviț vor fi transportați în ziua de 7 cu trăsurile la Vrața și Cerveniberg*”¹⁴.

Evacuarea teritoriului Bulgariei, planificată pentru perioada 4-15 august 1913, trebuia să se execute folosindu-se podurile de la Șistov – Zimnicea și Nicopole – Turnu Măgurele, cât și mijloacele fluviale în sectorul Rahova – Bechet. Pentru coordonarea activităților de trecere a Dunării între serviciile de stat major și cele sanitare, au fost detașați la Zimnicea și Turnu Măgurele locotenent-coloneii Nicolae Rujinchi și Buzetescu. În conformitate cu planificarea deplasărilor spre punctele de trecere peste Dunăre, trecerea, transbordarea și transportul pe calea fluvială până la Galați, între 7 și 14 august 1913 formațiunile sanitare, cât și bolnavii aflați în îngrijirea acestora, au fost evacuate de pe teritoriul Bulgariei¹⁵.

La 7 august 1913 au fost organizate și formate două trenuri sanitare care au transportat bolnavii pe direcția de cale ferată Plevna – Șistov. Primele formațiuni sanitare trecute la nord de Dunăre au fost Spitalul Mobil al Corpului 3 armată și Ambulanța Diviziei 6 infanterie, în ziua de 9 august, urmate, a doua zi, de Spitalul de contagioși al Corpului 1 armată (prin sec-

torul Rahova – Bechet), Spitalul Mobil al Corpului 3 armată și Coloana sanitară a Diviziei 5 infanterie la Turnu Măgurele, Spitalul Mobil al Corpului 2 armată la Zimnicea. Trecerile la nord de Dunăre au fost reluate la 12 august 1913, astfel că la sfârșitul zilei erau dispuse: la Bechet – Spitalul de Etape, la Zimnicea toate efectivele și materialele Spitalului Mobil al Corpului 2 armată și Ambulanța Diviziei 3 infanterie. În zilele de 13 și 14 august au fost trecute la nord de Dunăre Spitalul Mobil și Ambulanța Corpului 4 armată, cât și Ambulanța Corpului 1 armată.

Toate unitățile erau concentrate în diferite raioane de așteptare în vederea îmbarcării și transportului pe calea ferată, în timp ce bolnavii de holeră sau cei suspecți au fost internați în lazaretele de la Bechet, Zimnicea și Turnu Măgurele.

Trupele trecute la nord de Dunăre și concentrate în zona localităților Zimnicea și Turnu Măgurele trebuiau inspectate de către medicul Mezincescu și căpitanul medic Slătineanu, singurii în măsură să decidă plecarea unităților spre garnizoanele de reședință. În aceste condiții, în zilele care au urmat, parte din unități au fost oprite în așa numita *observație medicală*.

La 13 august 1913 cei doi medici au hotărât oprirea deplasării și dispunerea în zona de observație medicală a Regimentului 3 călărași la Drăgănești, Regimentului 6 roșiori la Sita, Regimentului 7 Prahova la Odaia, a regimentelor 1 Dolj, 2 Vâlcea și 26 Rovine la Islaz, iar întreaga Divizie 3 infanterie a fost concentrată la nord de Zimnicea. A doua zi, în urma unor controale riguroase, în observație medicală au fost oprite și alte unități (Anexa nr. 2), astfel că în zona punctelor de trecere se înregistra o aglomerare de trupe care genera dificultăți în privința aprovizionării, asigurării condițiilor de igienă personală și colectivă, existând pericolul contaminării altor forțe și chiar a localităților din zona de concentrare a trupelor.

În zilele care au urmat numărul unităților și subunităților ținute în observație medicală s-a diminuat simțitor, astfel că, la 18 august 1913, „*Medicul căpitan Slătineanu, însărcinat cu inspectarea sanitară a trupelor oprite în observație la Turnu Măgurele și împrejurimi, raportează că toate trupele oprite care au fost reținute sunt libere de a pleca*”¹⁶.

Măsurile de ordin sanitar adoptate au fost considerate de către generalul Alexandru Avarescu ca fiind luate în dezacord cu punctul de vedere al Statului Major General, aspect rezultat cu claritate din *Raportul general asupra operațiunilor de la decretare mobilizării și până la trecerea Dunării*¹⁷, semnat de către șeful Statului Major General la 23 august 1913.

La punctul destinat activității Serviciului sanitar, în legătură cu instituirea măsurii de observare sanitară, se făcea o apreciere care denotă un alt punct de vedere al Statului Major General: „*Cu foarte mare dezordine s-a procedat pe timpul evacuării. Din cauza exagerării stării de lucruri, s-au făcut instalări, atât la Turnu Măgurele, cât și la Zimnicea peste măsură, superioare trebuințelor, iar procedurile întreprinse au fost cu desăvârșire nejustificate*”¹⁸.

Planificarea evacuării teritoriului Bulgariei și afluirii trupelor către garnizoanele de reședință a fost realizată în baza celor convenite de către Statul Major General împreună cu dr. Ion Cantacuzino și dr. Victor Babeș, astfel că bolnavii trebuiau separați de celelalte efective și lăsați în lazaretele din dreapta Dunării. La ajungerea în punctele de trecere, pe durata unei zile de repaus trebuia efectuată o ultimă examinare medicală, cei bolnavi urmând a fi separați de unitățile care treceau la nord de fluviu.

Serviciul sanitar, prin ordin al Ministerului de Război, „*a cerut ca toate trupele să fie oprite după trecerea Dunării spre a fi examinate*”¹⁹. Măsura aplicată, apreciată ca un factor perturbator în evacuarea trupelor, avea la bază, la data redactării raportului, rezultatele controalelor medicale. Faptul că 300 de militari, dintre cei examinați, au fost găsiți ca purtători ai vibriunii holerice era considerat ca nesemnificativ, ceea ce era o gravă greșeală de evaluare a pericolului în privința reizbucnirii epidemiei. La Statul Major General se considera, post factum, că evacuarea trebuia să se efectueze în conformitate cu cele stabilite cu cei doi renumiți specialiști în domeniul bolilor infecțioase.

Totuși, punctul de vedere al Direcției sanitare, subordonată Ministerului de Război, s-a impus, iar efectele au fost pozitive din punct de vedere medical. O situație din lazarete, pentru ziua de 18 august 1913, este edificatoare în acest sens²⁰.

Lazaretul		Holeră			Suspecți	
		Vindecați	Morți	Rămași	Examinați	De examinat
Turnu Măgurele	Lazaret	–	–	17	1079	1113
	Crucea Roșie a Domnilor	6	5	82	–	–
	Crucea Roșie a Domanelor	1	1	21	–	–
	Spitalul Civil	17	1	34	7	2
Bechet		22	–	27	–	42
Zimnicea		45	8	273	–	827
TOTAL		91	15	273	1086	1984

Rezultă că 2257 de oameni erau cu o situație medicală neclarificată, fapt pe care responsabilul în privința securității sanitare nu o puteau trece ce vederea.

Situația bolnavilor din lazaretele de la nord de Dunăre era destul de gravă și la 20 și 22 august 1913, ultimele zile pentru care Statul Major General a realizat evidențe²¹:

Lazaretul	Holerici	Suspecți de holeră	Vindecați	Morți	Examinați și externați	Rămași
Bechet	27	42	-	-	-	-
Turnu Măgurele	148	-	32	3	606	113 + 509
Zimnicea	100	-	10	8	46	82 + 872
TOTAL	275	42	42	11	652	1576

Rezultă că la data emiterii ordinului de demobilizare a armatei, 22 august 1913, în lazaretele de pe malul stâng al Dunării erau infectați și suspecți de purtători ai virusului holeric 1576 de militari, aflați în grija structurilor medicale subordonate Direcției sanitare din Ministerul de Război.

Situația creată ca urmare a epidemiei de holeră a fost un prilej de atac la adresa conducerii politice și militare a țării, aspect rezultat dintr-o telegramă pe care Eliza Brătianu i-a transmis-o regelui Carol I la 6 august 1913, în care arăta: „Cu adâncă durere aduc la cunoștința Majestății Voastre, că zilnic sosesc la Turnu Măgurele transporturi de sutimi (sute n.n.) de convalescenți și holerici, care vin toți

nemâncați de 3 zile aici, fără adăpost suficient, fără apă, fără hrană îndestulătoare”²².

Reacția regelui Carol I față de sesizarea soției liderului liberal I. I. C. Brătianu a fost promptă, cerând generalului C. Hârjeu să se efectueze o anchetă de către Statul Major General al Armatei, pentru a se stabili cu exactitate realitatea.

Deși inițial generalul A. Averescu numise pe colonelul David Praporgescu să efectueze cercetarea cazului și să întocmească un raport în acest sens, ca urmare a stării de sănătate a acestuia, raportată în scris, misiunea a fost încredințată colonelului A. Referendaru. Raportul înaintat de către colonelul A. Referendaru, la 9 august 1913, semnală stări de lucruri apre-

ciate, în privința situației sanitare din zona Zimnicea, ca grave: trupele au fost trecute în grabă la nord de Dunăre, fără a fi examinate bacteriologic și vaccinate antiholeric; au fost îndrumate mari unități către garnizoanele de reședință cu oameni bolnavi sau suspecți de holeră, în special unități ale Diviziei 8 infanterie care erau în curs de transport la Dorohoi și Botoșani, existând pericolul transmiterii epidemiei în Moldova.

Față de cele constatate, se propuneau o serie de măsuri de intensificare a activității de combatere a epidemiei de holeră și de evitare a răspândirii acesteia pe teritoriul țării: instalarea unui spital pentru holerici la Zimnicea; concentrarea la Zimnicea, Turnu Măgurele și Corabia a cât mai mulți medici specialiști în boli infecțioase; oprirea deplasării unităților și marilor unități către garnizoanele de reședință, în vederea unui riguros examen medical al efectivelor; vaccinarea întregului personal; izolarea bolnavilor și suspecților de boală; asigurarea unei hrăniri corespunzătoare a efectivelor ș.a.²³.

Însemnările generalului C. Hârjeu pe raportul înaintat pot duce la concluzia că cele constatate se datorau fie neexecutării unor ordine transmise, fie unor măsuri organizatorice și de execuție a evacuării teritoriului Bulgariei în dezacord cu situația sanitară din cadrul corpurilor 1, 2 și 4 armată, cele mai afectate de epidemie.

Referitor la cele constatate și transmise regelui Carol I de către Eliza Brătianu, colonelul A. Referendaru arăta în raportul său că, într-adevăr, a fost o situație în ziua de 3 august când, prin sosirea unui număr foarte mare de oameni în lazaretul de la Zimnicea, nu s-a putut asigura pâinea necesară tuturor oamenilor. Referirea că oamenii din lazaret nu mâncaseră de 3 zile nu era reală, fiind vorba doar de faptul că nu se servise hrană caldă²⁴. Documentele vremii confirmă că, la data începerii evacuării, efectivele au primit hrană rece pentru 3 zile, fapt ce a creat nemulțumiri în rândul militarilor.

Asupra acestui caz, cât și a altor aspecte privind epidemia de holeră din Bulgaria și cu o mică extindere la nord de Dunăre, generalul C. Hârjeu, în calitatea sa de ministru de război, a înaintat un raport regelui Carol I, subiectiv

prin conținutul său, din care rezulta o dorință de a-și supraevalua meritele în privința eradicării epidemiei, contracarând diplomatic unele explicații ale generalului A. Averescu. Raportul ministrului de război este excesiv de pozitiv în prezentarea unor fapte. Partea finală a acestuia este edificatoare. Referindu-se la activitățile pentru combaterea epidemiei de holeră, scria laudativ și parcă detașat de soarta celor dispăruți și suferinzi încă: „...nici prevederea nici silința de a preveni întinderea răului, nici mijloacele, nici destoinicia și devotamentul corpului medical militar și de rezervă și corpului ofițeresc nu au lipsit. Totul și toți au concurat din răsuputeri, cu devotament și abnegație, ca să se scape o armată întreagă de grozava primejdie care se abătuse peste ea. Munca lor a fost încununată de izbândă, căci holera nu a putut face decât un neînsemnat număr de victime, iar celelalte boli care cuprindeau armata au putut fi ținute departe de ea”²⁵. Orice poate fi acceptat și înțeles în privința modului de abordare și prezentarea situației era cea dată, mai puțin exprimarea în legătură cu numărul victimelor rezultate în urma epidemiei.

Dacă peste 1 000 de morți și circa 5 000 de bolnavi de holeră și alte cazuri medicale reprezintă un „neînsemnat număr de victime”, atunci poate că se ridică semne de întrebare în legătură cu perceperea tristei realități din armată în acele zile.

Se pare că, totuși, regele Carol I a sesizat din rapoartele care i s-au înaintat că adevărul era altul. Este posibil ca tocmai discordanțele în prezentarea situației trupelor evacuate la nord de Dunăre să-l fi determinat ca, în zilele de 15 și 16 august 1913, să execute o inspecție la Zimnicea și Turnu Măgurele²⁶, unde a vizitat lazaretele, trupele oprite în observație medicală, care suportau cu greu efectele ploilor și lipsurilor de tot felul. Cu acel prilej comandanții și medicii de unitate și-au exprimat, cu insistență, dorința de a pleca cât mai repede în garnizoanele de reședință, unde, considerau ei, măsurile de igienă puteau fi mai bine aplicate. Urmările vizitei suveranului au fost evidente: căpitanul medic Slătineanu, împuternicit cu misiunea de a inspecta starea sanitară a trupelor din zona Turnu Măgurele, și-a dat avizul pentru plecarea trupelor în garnizoane-

le de dislocare, iar pe 18 august ministrul de război transmitea că: „Din ordinul M.S. Regelui, detașamentele lăsate la Nicopole și Șistov se vor retrage mâine 19 curent pe malul stâng, supunându-se măsurilor sanitare în vigoare, după care se vor trimite în garnizoanele lor”²⁷.

Deși au fost efectuate controale în zonele de observație medicală, pe parcursul deplasării în garnizoanele de reședință și în perioada staționării în raioanele de carantină s-au înregistrat îmbolnăviri și chiar decese, raportate în cursul lunii septembrie 1913.

Cifrele din statisticile privind numărul morților în perioada campaniei din Bulgaria sunt diferite de la o sursă la alta, având în vedere perioada de evaluare și cauza deceselor.

Numărul morților la sud de Dunăre, în urma epidemiei de holeră, este prezentat de către generalul Alexandru Averescu a fi de 1087 militari. Sigur, cifra este inexactă, având în vedere discordanțele existente între evidențele la nivelul unităților și subunităților și cel al Statului Major General. O cifră avansată în diferite medii de informare, în privința morților în acest război, de 1150 de oameni, pare a fi mai aproape de realitate. Cercetarea în curs de desfășurare, pe baza rapoartelor structurilor participante la război, va duce, probabil, la un rezultat diferit, poate și corect, în privința pierderilor armatei în acest război, apreciat a fi unul al medicilor în confruntarea cu epidemia de holeră din anii 1912-1913, care a afectat toate statele participante la conflagrație.

NOTE

¹ G. A. Dabija, *Amintirile unui atașat militar român în Bulgaria (1910-1913)*, București, 1936, p. 344.

² Pe larg în G. A. Dabija, *Războiul bulgaro-turc din anii 1912-1913*, București, 1914; Colonel George Garoiescu, *Războaiele Balcanice 1912-1913*, Editura Centrului de Instrucție al Infanteriei, Sfântu Gheorghe, 1935; Gheorghe Zbucnea, *România și războaiele balcanice 1912-1913. Pagini de istorie sud-europeană*, Editura Albatros, București, 1999.

³ ANIC, *fond Casa Regală*, Miscelane, dosar nr. 202, f. 6-7.

⁴ Apud, *Viața și opera profesorului Ion Cantacuzino*, www.cantacuzino.ro/ro?p=18.

⁵ *Monitorul Oastei*, nr. 5/31 ianuarie 1913, p. 38-43.

⁶ *Monitorul Oastei*, nr. 10/28 februarie 1913, p. 82-92.

⁷ *Ibidem*, p. 83.

⁸ AMR, *fond Marele Cartier General*, dosar nr. 58/1913, f. 112.

⁹ *Ibidem*, dosar nr. 16/1913, f. 152.

¹⁰ *Ibidem*, dosar nr. 45/1913, f. 131.

¹¹ AMR, *fond M.C.G.*, dosar nr. 86, f. 65.

¹² *Ibidem*, dosar nr. 13/1913, f. 6-13.

¹³ AMR, *fond MCG*, dosar nr. 55/1913, f. 20.

¹⁴ AMR, *fond MCG*, dosar nr. 58/1913, f. 142.

¹⁵ *Ibidem*, f. 163-213.

¹⁶ *Ibidem*, f. 180.

¹⁷ AMR, *fond MCG*, dosar nr. 611/1913, f. 1-24.

¹⁸ *Ibidem*, f. 19.

¹⁹ *Ibidem*, f. 20.

²⁰ AMR, *fond MCG*, dosar nr. 58/1913, f. 199.

²¹ *Ibidem*, f. 200, 210.

²² A.N.I.C., *fond Casa Regală*, dosar nr. 7/1913, f. 3.

²³ *Ibidem*, f. 6-8.

²⁴ *Ibidem*, f. 10.

²⁵ *Ibidem*, f. 28.

²⁶ A.M.R., *fond M.C.G.*, dosar nr. 58/1913, f. 189.

²⁷ *Ibidem*, f. 194.

**SITUAȚIA MORȚILOR DE HOLERĂ ÎNREGISTRAȚI ÎN PERIOADA
20 IULIE – 14 AUGUST 1913**

LUNA	ZIUA	D. 1 Cv.	D. 2 Cv.	C. 1 A.	C. 2 A.	C. 3 A.	C. 4 A.	C. 5 A.	D. 1 Rz.	D. 2 Rz.	D. 3 Rz.	Bg. 33 I. Rz.	Colm. Gl. Et.	TOTAL	OBSERVAȚII
IULIE	20	3	13	129	73	1	-	-	-	1	-	2	1	223	
	21	4	13	145	84	1	44	-	-	1	-	2	1	295	+ 72
	22	4	15	173	95	1	55	-	1	1	-	2	1	348	+ 53
	23	4	15	204	117	3	71	-	1	1	-	2	2	420	+ 72
	24	4	16	216	135	3	82	-	1	3	-	2	2	464	+ 44
	25	4	19	235	148	6	97	-	1	3	-	2	2	517	+ 53
	26	5	19	248	162	6	112	-	2	3	-	2	2	562	+ 45
	27	5	20	254	166	9	170	-	1	3	-	2	2	639	+ 77
	28	5	20	266	184	11	199	-	1	3	-	2	2	693	+ 54
	29	5	21	272	194	11	241	-	1	3	-	2	2	752	+ 59
	30	5	21	278	206	13	278	-	5	3	-	2	2	813	+ 61
31	5	21	286	217	13	278	-	5	3	-	2	2	832	+ 19	
AUGUST	1	5	21	296	222	13	312	-	5	3	-	2	2	881	+ 49
	2	5	21	298	223	16	312	-	5	3	-	2	2	887	+ 6
	3	5	22	298	228	16	375	-	5	3	-	11	2	965	+ 78
	4	6	23	298	230	16	416	-	5	3	-	12	2	1009	+ 44
	5	6	23	298	230	16	416	-	5	3	-	15	152	1012	+ 3
	7	8	23	298	230	16	445	-	5	3	-	17	2	1047	+ 35
	14	9	23	298	236	16	460	-	6	3	-	37	2	1090	+ 43
TOTAL	9	23	298	236	16	460	-	6	3	-	37	2	1090		

(A.M.R., fond MCG, dosar nr.16, f.135-152)

**TRUPE OPRITE ÎN OBSERVAȚIE MEDICALĂ
PE MALUL STÂNG AL DUNĂRII LA 14 AUGUST 1913**

MARI UNITĂȚI	UNITĂȚI ȘI SUBUNITĂȚI	LOCALITATEA
Corpul 1 armată și Divizia 1 rezervă	1 Cp./R. 41 I. Rz.	Segarcea
	2 Pl./R. 42 I. Rz.	
	2 Pl./R. 43 I. Rz.	
	2 Cp./R. 1 V.	
	R. 1 I. „Dolj”	Corabia
	R. 2 I. „Vâlcea”	Nord Islaz
	R. 26 I. „Rovine”	Nord Islaz
Corpul 2 armată	Divizia 3 infanterie	Nord Zimnicea
	Regimentul 15 artilerie	Nord Năsturelu
	Regimentul 6 artilerie	S.E. Găuriciu
Corpul 3 armată	Ambulanța Diviziei 3 infanterie	N.V. Găujani
	Regimentul 6 roșiori	S.V. Segarcea din Vale
	I/Regimentul 7 „Prahova”	V. Odaia
	Divizion Coloană Muniții	Divizia 5 infanterie
Corpul 4 armată	Divizia 7 infanterie	N. Zimnicelele
	Divizia 8 infanterie	S. Bragadiru
	Serviciile	N. Bujoru – Perișoru
Divizia 2 cavalerie	Regimentul 3 călărași	Drăgănești

(A.M.R., *fond M.C.G.*, dosar nr. 45/1913, f. 184)

MARINA MILITARĂ ROMÂNĂ ÎN CAMPANIA ANULUI 1913

MARIAN MOȘNEAGU *

Abstract

The Romanian Navy played a key role during the Second Balkan War, facilitating the transportation over the Danube of tens of thousands of troops, vehicles and military equipment, setting up pontoon bridges, treating the wounded and transporting the prisoners. The paper below details the war efforts of the Romanian Navy and the impact it had on the final outcome of the war.

Keywords: Romanian Navy, Bulgaria, Danube, Sulina, Cernavodă, Fetești, Turnu Măgurele, Corabia

Cu prilejul mobilizării decretate la 23 iunie 1913, Marina Militară a chemat sub arme contingentele de completare și rezerviștii de la 1909-1897 inclusiv.

Marina Militară a fost implicată în organizarea transportului pe nave a Corpului I Armată la Bechet, pe malul drept al Dunării. Pe fluviu, de la Sulina la Turnu Severin și la mare au fost ocupate și organizate principalele puncte de pază, de sprijin, de transport și de atac. De asemenea, s-a dat sprijinul necesar pontonierilor pentru întinderea podului de la Corabia, supravegherea executării podului, organizarea trecerii trupelor române pe pod și paza permanentă a acestuia, asigurându-se serviciul de siguranță între cele două poduri – regiunea Turnu Măgurele-Corabia și a podului Cernavodă-Fetești¹.

La Bechet-Rahova transbordarea s-a efectuat în decurs de patru zile, în condiții optime și fără incidente².

La Rahova ca și la Nicopole, marinarii companiilor de debarcare de la unitățile mobile (monitoare și vedete) au debarcat primii pe teritoriul inamic. La Rahova, compania de de-

barcare a ocupat pichetele și cazarmele unde s-a predat o companie de infanterie bulgară.

Pe timpul operațiunilor armatei de uscat, Marina Militară a efectuat îmbarcarea pe bacuri a materialului căilor ferate, locomotive și vagoane și transportarea acestora de la Turnu Măgurele la Samovit, aprovizionarea armatei de uscat și transporturile pe apă. De asemenea, marinarii s-au remarcat în organizarea punctului naval Sulina și a regiunii podului Cernavodă-Fetești, transportul de prizonieri bulgari și turci, precum și în executarea diverselor călătorii, ziua și noaptea, a unor persoane oficiale pe Dunăre. Prin însemnătatea forței sale combative, Marina Militară Română a impus inamicului scufundarea forței sale fluviale și dezarmarea navelor maritime într-un port propriu, obținând supremația pe fluviu și posibilitatea întreprinderii nestingherite a operațiunilor proprii.

Noile căpităanii de porturi ocupate de ofițerii de marină români (Siliștra, Turtucaia, Nicopole și Samovit) și subordonate nemijlocit Marinei Române au adus, împreună cu cele din porturile proprii, servicii notabile Armatei Române.

* Comandor dr., Serviciul Istoric al Armatei.

Remarcabilă a fost și organizarea vasului-spital „Principele Carol” – formațiune sanitară amenajată în premieră națională – care a adus servicii eficiente atât Marinei cât și armatei de uscat. De asemenea, părțile sedentare, Comandamentul Marinei Militare, Depozitele Generale și Arsenalul Marinei și-au îndeplinit ireproșabil responsabilitățile specifice.

Marina Militară a participat activ și la transbordarea și transportul pe apă a armatei de pe teritoriul Bulgariei, precum și la demonstrarea podurilor militare³.

Acțiunile Marinei Militare Române pe timpul campaniei din Bulgaria

Activitatea desfășurată și capacitatea de care a dat dovadă Marina Militară Română în timpul acțiunii militare din anul 1913, atât ca structură de comandament cât și ca execuție, au fost remarcabile.

Marina a avut ca rol important în primul rând în trecerea peste Dunăre, la Bechet și Rahova, a trupelor de acoperire – Corpul I de Armată, Divizia I de Rezervă și Divizia I de Cavalerie – și susținerea acestora, în caz de rezistență. Transbordarea s-a executat în mod ireproșabil, sub comanda și supravegherea personală a contraamiralului Sebastian Eustațiu⁴, în noaptea de 1/2 iulie și a durat patru zile.

Operațiunea s-a efectuat cu navele Navigației Fluviale Române (N.F.R.) și ale Serviciului Hidraulic (S.H.). Primul transport s-a executat cu ajutorul remorcherelor „Mihai Viteazul”, „Basarab”, „Alexandru cel Bun”, „Măgurele” și al vaporului „România”. Un detașament de marinari de pe monitoare „Mihail Kogălniceanu” și „Lascăr Catargiu”, debarcat la Rahova, a avut misiunea de a acoperi debarcarea trupelor. Astfel s-au transbordat 80.000 de oameni, 47.000 vite și 12.000 vehicule. În acest timp, monitoare „Catargiu” și „Brătianu” au protejat trecerea trupelor⁵.

Operațiile ocupării Rahovei s-au desfășurat astfel:

În ziua de 1 iulie 1913, remorcheretele N.F.R. „Turnu Măgurele”, „Brâncoveanu”, „Alexandru cel Bun”, S.H. „Cetatea”, avizoul „România” și șalupa „Opanez” au plecat din Corabia în amonte, ducând la remorcă 15 șleपुरi și cinci ceamuri, fiind escortate de monitoare „Catargiu” și „Kogălniceanu” împreună cu vedetele acestora, „Căpitan Romano”, „Maior

Giurescu”, „Locotenent Călinescu” și „Căpitan Mărăcineanu”.

La ora 24.00, întregul convoi a sosit la Rahova. Remorcheretele au dus șleपुरile și ceamurile la malul românesc, unde au început imediat să îmbarce trupele Corpului I Armată. Monitoarele au ancorat în fața Rahovei. Primind ordin ca în zorii zilei să aibă gata detașamentul de debarcare, pentru a ocupa malul bulgăresc, acesta a plecat de la bord la ora 04.00, când se puteau distinge bine de pe nave malurile, locuințe și chiar oamenii din oraș, pentru ca navele să poată interveni cu succes și la timp cu artileria și infanteria, în cazul în care apărarea inamică ar fi deschis focul împotriva trupelor noastre.

Monitoarele au virat ancora și, având ca zonă de acțiune primul sector din partea de sus a orașului, iar al doilea sector din partea de jos, au început să se pună în mișcare lent, în amonte și în aval, pe o distanță de circa 5-600 metri, rămânând continuu paralele cu firul apei și la o distanță de aproximativ de 400 metri de mal. Echipajele erau la posturile de luptă și gata să declanșeze tirul la cel dintâi semnal prin care detașamentul de debarcare ar fi anunțat că trupele inamice opun rezistență.

Spre mulțumirea generală, însă, bărcile au ajuns la mal fără nicio dificultate, detașamentele ocupând pichetele conform ordinului primit. Trupa monitorului „Kogălniceanu” a găsit pichetul pe care trebuia să-l ocupe abandonat; în aceste condiții, a ridicat numaidecât coasta dealului, în direcția cazărmilor de infanterie; pe drum nu au întâlnit decât doi-trei turci, care istoriseau mizeria ce domnește în oraș de când a început războiul balcanic.

Cazarma orașului Rahova fiind situată pe un platou înalt, nu se putea vedea nimic în curtea sa înainte de a intra înăuntru.

Ofițerul și oamenii detașamentului au rămas foarte surprinși când, intrând în curte, contrar așteptărilor, au găsit 3-400 de soldați, care-i priveau cu atâta indiferență, parcă ar fi fost de-ai lor. În urma unei scurte convorbiri cu un plutonier, cel mai mare care se găsea acolo și care l-a informat că au ordine să nu opună rezistență și să se predea, ofițerul, șef al detașamentului, a cerut ca toată lumea să iasă din cazărmi și să treacă la front, apoi s-a retras împreună cu trupa sa într-un colț în curte. Peste un sfert de oră, cum Corpul I Armată în-

**1913. Îmbarcarea unei locomotive
pentru Bulgaria**

cepusese să debarce, au sosit la cazarmă doi căpitani de la Statul Major. Imediat a sosit și un căpitan bulgar, comandantul garnizoanei, care a hotărât detaliat modul de predare a cazărnilor. Apoi a sosit detașamentul de debarcare al monitorului „Catargiu”, care ocupase un pichet din partea de la deal al orașului.

Întrucât prima măsură care se impunea era schimbarea santinelilor bulgare, în număr de 70, și cum detașamentele de marină nu aveau decât 60 de oameni cu totul, s-a chemat imediat o companie de vânători. Astfel, în dimineața zilei de 2 iulie 1913, Rahova era în stăpânire românească.

Această valoroasă activitate a Marinei a fost recunoscută de comandantul Corpului I Armată, generalul de divizie Dumitru Cotescu, în conținutul Ordinului de Zi nr. 1 din 5 iulie 1913: „Terminându-se transportul Corpului I de Armată pe țărmul drept al Dunării, împlinesc o datorie de conștiință, exprimând viile mele mulțumiri Comandamentului Marinei și Serviciului de Navigație, pentru zelul neobosit, pricepera de admirat de care au făcut dovadă în aranjarea transporturilor de la un țărm la altul.

În istorie nu se găsește un exemplu asemănător ca, un obstacol ca Dunărea să fie trecută de un Corp de Armată, o Divizie de Rezervă și una de Cavalerie, în timp de 4 zile, numai cu mijloace de transport improvizate.

Cu atât este mai de laudă că în tot acest timp, cu toată graba pusă, nu s-a întâmplat absolut niciun accident.

Prin această muncă devotată și camaraderescă, Marina noastră a contribuit în mare parte la putința de a înainta la vreme pe teritoriul inamic.

Acest ordin se va aduce la cunoștința tuturor din Comandamentul meu, iar câte un exemplar se va înainta Comandamentului Marinei și Serviciului de Navigație”.

După terminarea trecerii, Marina Militară a continuat să întrețină legătura cu Bechet și Rahova, făcând zilnic transporturi de aprovizionare, acesta fiind traseul cel mai sigur, cel de la Corabia fiind întrerupt.

Aceste transporturi, care de multe ori ajungeau la 20 pe zi, au durat până pe 7 august, când a început transportul de întoarcere al trupelor, care a durat 4 zile. La acest ultim transport s-au transferat circa 28.000 oameni, 20.000 vite și 3.500 vehicule.

Marina a mai avut de îndeplinit următoarele misiuni:

1. Recunoașterea, protejarea și aruncarea podului plutitor de la Corabia

La întinderea podului de la Corabia, Marina a contribuit dând 1.000 de oameni din rezerva ei. De asemenea, recunoașterea s-a făcut de către navele Marinei, iar ancorajul portierelor

și întinderea podului s-a făcut atât de navele Marinei, cât și de vasele Serviciului Hidraulic și rechiziționate de Marină. Pentru susținerea lucrării podului a fost afectat monitorul „Brătianu”, ulterior paza podului efectuându-se numai de către navele militare proprii.

2. Alungarea trupelor de acoperământ de la Nicopole și protejarea podului de pe vase Turnu-Măgurele-Nicopole

Originalitatea ideii construirii unui pod pe nave mari i s-a datorat comandorului Ion Spiropol⁶, șeful Statului Major al Marinei.

Concepția fiind aprobată de comandantul Marinei Militare și de Ministerul de Război, s-a trecut imediat la concentrarea pontoanelor necesare la Galați și Brăila, de unde ulterior au fost remorcate la Turnu Măgurele.

Pentru construirea și aruncarea podului au fost utilizați 200 soldați din rezerva Marinei, care mai târziu făceau și manevra portierei de deschidere și închiderea podului.

Trupele de acoperire au fost trecute în noaptea de 6 iulie de către vasele rechiziționate, iar paza podului a făcut-o aproape tot timpul monitorul „Brătianu” cu vedetele sale.

3. Susținerea flancului drept al armatei de ocupație

Marina a avut misiunea de a susține pe Dunăre flancul drept al armatei de ocupație

a Cadrilaterului. În acest scop, s-a dat ordin monitorului „Lahovari” cu vedetele sale să se pună în comunicație cu armata de ocupație, lucru care s-a și făcut cu începere din ziua de 28 iunie.

După ocupare, în portul Silistra și Turtucaia au fost lăsate câte o canonieră pentru Comandamentul Militar al portului, respectiv pentru a da concursul necesar stabilirii comunicațiilor cu țara.

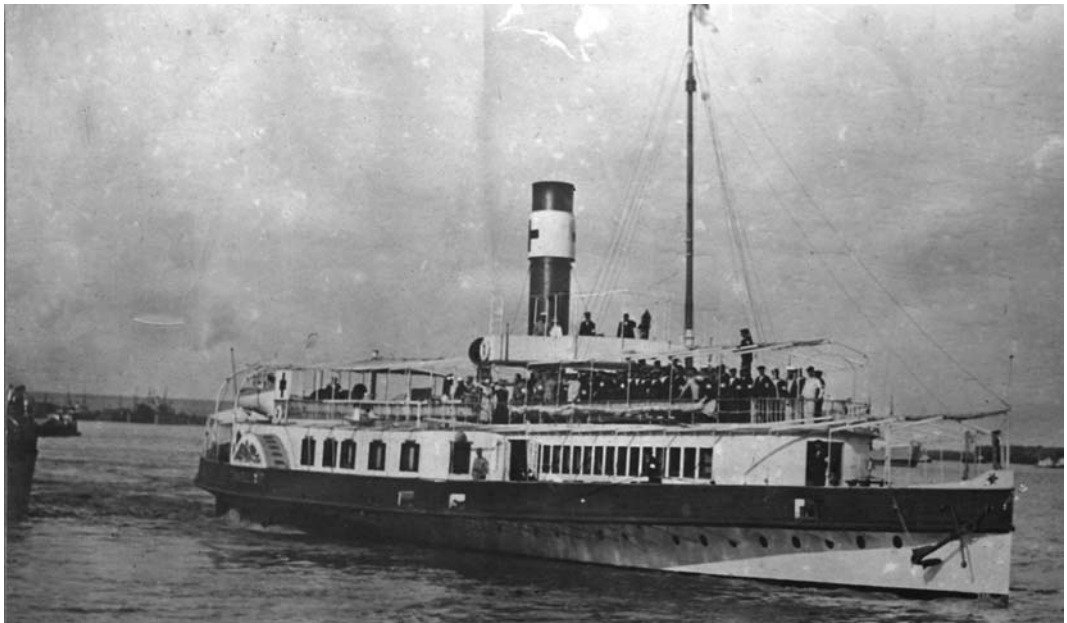
4. Protejarea pe apă a podului de la Cernavodă-Fetești

Operațiunea a fost executată de către Marina Militară prin navele Regiunii Dunărea de Jos și Dunărea de Sus.

5. Suplimentar, Marina a concurat la menținerea legăturilor dintre următoarele puncte: Raduevat-Gruia, Bechet-Rahova, Bechet-Corabia, Corabia-Samovit, Savit-Turnu Măgurele, Turnu Măgurele-Giurgiu, Turtucaia-Oltenița, Silistra-Călărași și Cernavodă-Silistra.

Dintre acestea, cele mai importante legături au fost:

Bechet-Rahova și Samovit-Turnu Măgurele, pe unde s-au aprovizionat trupele și pe unde a avut loc intrarea holericeilor în țară, la care transporturi, personalul de pe nave a dat do-

Vasul-spital Principele Carol

vadă de un devotament fără seamăn. Prin ajutorul Marinei s-au instalat cinci cabluri telegrafice, s-au transportat vagoanele noastre în Bulgaria și s-au făcut trei importante capturi de provizii pe Dunăre.

Un serviciu de o deosebită importanță s-a adus armatei în regiunea Dunării prin vasul-spital organizat de Serviciul Sanitar al Marinei, cu tot confortul unui spital modern.

Grație respectului impus de monitoare, flotila bulgară a fost înecată de bulgari înainte de începerea ostilităților, fapt de o extremă importanță, întrucât s-a stăpânit cursul complet al Dunării, asigurându-se astfel succesul desăvârșit al Armatei de operație.

După terminarea ostilităților, o parte dintre nave au fost întrebuințate pentru transporturi de trupe, iar șalupele tip „Vedea” au fost afectate poliției sanitare. După ocuparea Cadrilaterului, simțindu-se nevoia unei legături mai întinse cu țara, Marina Militară a destinat pentru această legătură în porturile Silistra și Turtucaia câte o navă de luptă și un bac.

În raport cu mijloacele restrânse de care dispunea, Marina a reușit performanța de a face față numeroaselor cerințe și soluționarea promptă a numeroaselor probleme impuse, datorită atât zelului și activității intensive desfășurate de personal, cât și inspiratei conduceri a Comandamentului acesteia.

Serviciul Sanitar al Marinei

În timpul campaniei, Marina Militară completându-și efectivele cu aproape 5.000 de oameni, a avut nevoie și de o formațiune sanitară pentru spitalizare. În acest scop, nava de pasageri „Principele Carol” a fost transformată în navă-spital militar. La bordul său au fost instalate în trei saloane 50 paturi, un salon fiind transformat în sală de operație complet amenajată iar un altul în farmacie. Pentru situații extreme, pe navă s-au ambarcat 50 de saltele umplute și o sută de târgi care se puteau aranja pe puntea navei.

Nava s-a stabilit la Turnu Măgurele, unde s-au acordat consultații unui număr de 1.600 de soldați din diferite arme, spitalizându-se 155 de soldați.

Personalul navei-spital a fost alcătuit din colonelul medic Ciomac, medicul șef al Marinei avându-i ca ajutoare pe maiorul medic Costea și căpitanii medici Bogdanovici, Bârzănescu,

Oardă și farmacistul șef maiorul Tanovici, precum și un personal sanitar inferior compus din 25 oameni bine instruiți.

În 1913, completele din 1897 deveniseră necorespunzătoare, medicamentele voluminoase, în special cele vegetale, trebuind a fi înlocuite pentru campanie prin comprimate și fiole.

În dotarea de campanie s-au introdus instrumentar și aparatură moderne, printre care aparatul Potain, termocauterul, platouri cu instrumente pentru traheostomie, sterilizatorul cu lampă, microscopul, autoclavul, sterilizatorul cu aer cald, termostatul, ustensile de laborator etc.

Inventarul farmaciei de campanie conținea peste 100 sortimente cu medicamente și produse biologice diferite.

Dotarea unităților și formațiunilor sanitare din Marina Militară în timpul campaniei din 1913 nu a fost numai incompletă ci și veche. Această realitate a oferit personalului medical din Marina Militară un prilej de a-și corecta sistemul de lucru și cel de pregătire.

Pentru implicarea și rezultatele deosebite au fost evidențiați prin ordin de zi pe Marina Militară medicul șef al Marinei, colonelul dr. Mardiros Ciomac, maiorii dr. Gheorghe Costea și farmacist Mihail Tanovici, care s-a ocupat în mod special de organizarea și instalarea noilor formațiuni sanitare (navă-spital și 9 șlepuri sanitare), iar pentru transporturile holerice și îngrijirea lor, sublocotenentul dr. Gheorghe Duca⁷.

Prin adresa Ministerului de Interne (Direcția Generală a Serviciului Sanitar) nr. 57093 din 5 noiembrie 1913, adresată Ministerului de Război (Direcția Sanitară), Comandamentul Marinei Militare era atenționat: „Avem onoare a vă face cunoscut că prin Decizia ministerială nr. 56940 din 3 noiembrie a.c. s-au luat următoarele măsuri pentru călătorii și proveniențele ce vin din Bulgaria și Serbia și vă rugăm a lua măsuri în ceea ce vă privește.

Intrarea în țară a vaselor plutitoare pe mare (de mărfuri și călători) din Bulgaria se va face prin Constanța și Sulina, iar vasele plutitoare de pe Dunăre prin porturile Galați, Brăila, Călărași, Giurgiu, Turnu-Măgurele, Corabia și Turnu-Severin. Vasele plutitoare din Serbia (de mărfuri și călători) vor intra prin Turnu-Severin, iar călătorii și mărfurile pe cale de uscat vor trece prin Vârciorova. Toate celelalte porturi și

puncte de trecere din Bulgaria și Serbia în România rămân închise pentru călători și proveniențele din aceste țări. (Bineînțeles, rămâne închisă și frontiera Dobrogei dinspre Bulgaria).

Vasele îndemne suspecte și infectate, călătorii, echipajele și proveniențele de pe aceste vase, sosite din aceste țări, vor fi supuse măsurilor prevăzute în Convenția sanitară internațională din Paris (1903).

Călătorii veniți din cele două țări vor fi supuși la domiciliul lor la o supraveghere medicală de 5 zile, socotite de la sosirea lor.

Nu se permite intrarea în țară a cetelor de lucrători.

Produsele alimentare de origine animală în stare proaspătă, precum și legumele verzi și fructele proaspete sunt prohibite⁷⁸.

Lecțiile învățate ale campaniei

Cel de-al Doilea Război Balcanic, încheiat la 28 iulie/10 august 1913, prin Tratatul de la București, a reîntregit Dobrogea cu Caliacra, litoralul maritim al României prelungindu-se spre sud până la Ecrené, cuprinzând și porturile maritime Caliacra și Balcic.

Prin Ordinul de Zi nr. 86 din 24 august 1913, contraamiralul Sebastian Eustațiu, comandantul inspector general al Marinei, sublinia cu mândrie: „Marinari: Ofițeri, subofițeri și soldați,

Acum, la demobilizare, arăt prin acest ordin de zi satisfacția și mulțumirea mea întregului personal marinăresc – activ, completași și

rezervă – pentru bunele servicii aduse țării în operațiunile ce au revenit Marinei Militare.

Cu toți ați alergat la prima chemare pentru a vă face datoria.

Marina încă de la încordarea relațiilor și-a trimis unitățile sale bine echipate și complet armate în zonele hotărâte operațiunilor militare.

Pe Dunăre, de la Sulina la Severin și la Mare, pe litoralul nostru, au fost ocupate și organizate punctele principale de pază, de sprijin, de transport și de atac.

Ordinul Comandantului de căpetenie pentru Marină Militară prevedea:

Trecerea pe vase a unui corp de armată și a unei divizii de cavalerie, la Bechet.

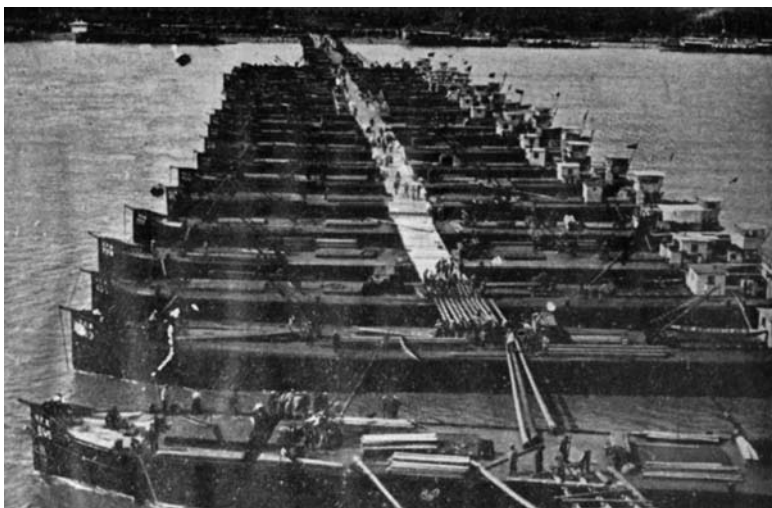
Concursul de dat pontonierilor pentru întinderea podului militar la Corabia; ocrotirea executării podului și acoperirea trecerii armatei pe pod. Întinderea podului pe șlepuri la Turnu Măgurele: manevrarea materialului la întinderea și construcția lui.

Paza permanentă pe apă a acestui pod.

Serviciul de siguranță între cele două poduri; Regiunea Măgurele-Corabia, paza podului Cernavodă-Fetești și susținerea marșului înaintea trupelor ce vor opera în Regiunea Siliștra-Rusciuc.

De toate aceste servicii însemnate v-ați achitat în modul cel mai complet.

La Bechet-Rahova, transbordarea s-a făcut în scurtul timp de 4 zile în condițiile cele mai bune, fără cel mai mic accident. Acest greu serviciu s-a executat de locotenent-comando-

Construcția podului de la Turnu Măgurele

rul Munteanu, comandantul Transporturilor, care a pus toată activitatea și priceperea în efectuarea lui.

La Corabia, se cunosc serviciile efective ce au adus cei o mie de marinari rezerviști ai noștri, care au fost remarcați și lăudați de însuși inspectorul general al Geniului și de toți câți au avut ocazia de a-i vedea la lucru; iar la Măgurele-Nicopole, unde din vreme a fost adunat materialul necesar, s-a întins acel solid și minunat pod admirat și de străini.

Trebuie să menționez aici stăruința și energia de toată lauda a șefului Statului Major al Marinei – comandorul Ion Spiropol care, cu toată opunerea și protestele Direcției Căilor de Comunicații, a făcut să se adune din porturi pontoanele cu schelele lor și șlepurile ce au servit la întinderea acestui pod atât de necesar armatei de operațiuni. Întinderea acestui pod s-a făcut, în ceea ce privește partea marinărească, după indicațiile și sub conducerea șefului Statului Major al Marinei; iar podeala s-a așezat de către pontonierii armatei de uscat.

La Rahova, ca și la Măgura și Nicopole, marinarii companiilor de debarcare de la unitățile mobile (monitoare și vedete) au pus cei dintâi piciorul pe pământul vrășmașului. La Rahova, compania de debarcare a ocupat pichetele și cazarma unde s-a predat o companie de infanterie bulgară, iar cunoscutul marinăr voluntar Dumitru Negruți, care cu vorba și fapta i-a îmbărbătat pe marinarii noștri, a pus cel dintâi drapelul național, doborând pe cel bulgar.

Pe timpul operațiunilor armatei de uscat, Marina a efectuat servicii însemnate de tot felul, precum îmbarcarea pe bacuri a materialului Căilor Ferate, locomotive și vagoane și transportarea lor de la Măgurele la Samoviț.

Efectuarea grelelor și multiplelor transporturi ale etapelor.

Aprovizionarea armatei pe râul Vidului, etc.

Aceste din urmă două servicii au fost conduse cu multă chibzuință de către subșeful Statului Major al Marinei căpitan-comandorul Vasile Pantazzi, ajutat de către locotenentul de rezervă Nestor Gheorghe, căpitanul portului Samoviț.

Transporturile de holerici și purtători de vibrioni, în care marinarii noștri, bravând orice pericol, erau în mijlocul acestor suferinzi. Se

cuvine o mențiune specială medicului locotenent Duca Gheorghe, care a fost însărcinat cu acest delicat și periculos serviciu și de care s-a achitat în modul cel mai conștiincios și uman.

Transporturile de prizonieri bulgari și turci, precum și executarea atâtor călătorii de zi și noapte a persoanelor oficiale în susul și josul Dunării.

Organizarea Apărării Punctului Naval Suli-na și a Regiunii podului Cernavodă-Fetești.

Prin însemnătatea forței Marinei noastre am impus inamicului scufundarea forței sale fluviale și dezarmarea vaselor lor de la mare într-un port neutru. Astfel de la început am rămas stăpâni pe Dunăre, ceea ce a permis întreprinderea în liniște a tot soiul de operații.

Gruparea forțelor Marinei astfel cum este prevăzut în regulamentul Legii de organizare, a permis ca funcționarea unităților să se facă potrivit necesităților și fiecare unitate, sub comanda șefilor lor direcți, să execute ordinele ce li se dădeau direct de la Cartierul General al Marinei, prin stațiunile T.F.S. mobile și fixe.

Noile căpităni de porturi ocupate de ofițerii de marină – Silistra, Turtucaia, Balcic, Nicopole, Samovița – au adus împreună cu cele din porturile noastre, puse direct sub ordinele Marinei, servicii însemnate armatei.

Semnalez organizarea vasului-spital al Marinei, o nouă formație sanitară necunoscută încă la noi și care, după cum se știe, a adus cele mai bune servicii nu numai Marinei ci și armatei de uscat. S-a remarcat admirabila instalație și aprovizionare cu tot felul de instrumente și material farmaceutic, de către toate autoritățile și persoanele oficiale care l-au vizitat, și chiar de M.S. Regele. Se cuvine toată lauda medicului șef al Marinei, colonelul Ciomac, medicului maior Costea și farmacistului maior Tanovici, care s-au ocupat în special de organizarea și instalarea acestei noi formațiuni sanitare.

Părțile sedentare – Comandamentul, Depozitele Generale și Arsenalul – și-au îndeplinit cu mult zel însărcinările lor.

La întoarcerea armatei de pe pământul Bulgariei, de asemenea ați luat parte activă la transbordarea și transportul ei pe apă și la desfacerea podurilor militare.

Iată, pe scurt, întreaga activitate a Marinei Militare în aceste două luni de mobilizare, de concentrare și de operațiuni.

Dacă la această activitate se adaugă că pe tot acest timp întregul personal al Marinei a fost perfect sănătos, ferit de orice boli, deducem că șefii unităților și serviciul activ al Intendenței Marinei, pe lângă zelul și priceperea ce au pus în îndeplinirea cu sfințenie a îndatoririlor lor, au avut și o deosebită grijă de bunul trai al subalternilor lor.

Astăzi, când ne reluăm viața noastră normală – timp de pace – adresez tuturor mulțumirile mele cele mai vii pentru modul cum fiecare și-a făcut datoria.

Mulțumesc în special șefului Statului Major al Marinei pentru concursul luminat ce mi-a dat în toate împrejurările și pentru devotamentul și iscusința ce a pus în executarea multiplexelor însărcinări ce i s-au dat.

Sfătuiesc pe toți să aibă întipărit în minte și în suflet, și să transmită și urmașilor lor, că apărarea țării și a tronului sunt mai presus de orice închipuire. Să fim gata în orice moment să alergăm și să ne jertfim viața pentru ele, fără șovăire, fără gând de răsplătă.

Numai ambițiosul face binele în mod zgomotos, ca să pună în vedere persoana sa și să fie lăudat.

Omul de onoare își îndeplinește datoria în mod tăcut, puțin zgomotos, lui îi este de ajuns mulțumirea de el însuși.

Așa să fiți și voi⁹⁹.

Analizând desfășurarea evenimentelor pe timpul celor două războaie balcanice, locotenent-colonelul C. Șerbescu, comandantul Regimentului 51 Infanterie, constată referitor la importanța operațiunilor navale în legătură cu operațiunile de uscat: „Campaniile din Balcani 1912-1913 ne-au demonstrat până la evidență că o flotă, pentru o țară scăldată de râuri puternice și mări, constituie complementul indispensabil al armatei de uscat și că interesele vitale ale acestei țări stau în puterea și gradul de preparațiune pentru război atât a forțelor de uscat cât și a celor navale.

Ca un corolar al acestor constatări, Turcia caută acum să-și constituie o flotă puternică, sub tutelă engleză și cea germană. Grecia, la rândul ei, caută să-și completeze actuala flotă, făcând apel la geniul naval francez; iar noi, românii, am pus la cale crearea unei escadre la Marea Neagră, în șantierul italian, împinși fiind chiar de opinia publică a cărei subscripție

contribuie în chip înălțător și demn la dezvoltarea viitoare a forțelor noastre navale.

Era și timpul ca România să se afirme ca forță în Orient nu numai pe uscat dar și pe apă¹⁰.

NOTE

¹ Participarea României la cel de-Al Doilea Război Balcanic s-a bucurat de o bogată reflectare în istoriografia românească, printre lucrările de referință numărându-se „Impresiuni și aprecieri din timpul acțiunii militare în Bulgaria. 22 iunie-20 august 1913” de prof. dr. Dimitrie Gerota, Atelierele Grafice Socec & Co, București, 1913, I. Irimescu-Cândești, „Pe drumurile Cadrilaterului. Impresii și note cu o prefață de C. Banu, fotografii de I. Voinescu”, Institutul de Editură și Arte Grafice „Flacăra”, București, 1913, „1913. Amintiri și învățăminte”, publicate de locotenent-colonelul Mihail Schina în „Revista Armatei”, Institutul de Arte Grafice „Tipografia Românească”, București, 1914, „Observațiuni și învățăminte culese din războaiele balcanice (1912-1913) din punct de vedere politic, strategic și tactic. Diverse pentru ofițerii activi și de rezervă din toate armele”, cu 11 crochiiuri în culori afară din text, publicate de locotenent-colonelul C. Șerbescu, comandantul Regimentului 51 Infanterie, Tipografia „Buciumul Român” Spiridon Gheorghiu, Galați, 1914, „Câteva povețe despre conducerea războiului. Problema strategică din 1913” de generalul Alexandru Iarca, Imprimeria Al. Gheorghiu, S-sor Dimitrie Bălănescu, Buzău, 1914, „Conferința asupra evenimentelor din 1912-1913” ținută de generalul Al. Hiottu, Institutul de Arte Grafice „Tipografia Românească”, București, 1913, „Acțiunea militară a României în 1913. podul militar improvizat între Turnu Măgurele și Nicopol”, de locotenentul de rezervă inginer Constantin D. Bușilă din Batalionul de pontonieri, extras din „Buletinul Societății Politehnice”, Anul XXX, nr. 4, București, 1914, „Istoricul campaniei militare din anul 1913”, publicată în 1914 de Corvin M. Petrescu, „Războaiele balcanice 1912-13 și Campania Română din Bulgaria” de locotenentul George G. Garoescu, „Tipografia Românească”, 1915, „Discuțiuni asupra războaielor din Balcani 1912-1913. Studiu alcătuit după programul analitic al Școlii Superioare de Război în anul 1926” de generalul Virgil Economu din Brigada de Vânători, profesor și director al Cursului de Istorie militară la Școala Superioară de Război și maiorul Gheorghe Gheorghiu din Școala de Război.

² Utilizând calea ferată și șoselele, Corpul I armată, Divizia 1 rezervă și Divizia 1 cavalerie au fost aduse la Bechet. Divizia a 2-a cavalerie și Corpurile II, IV și III armată au fost aduse la Corabia. Apud

general Al. Iarca, „Câteva povețe despre conducerea războiului. Problema strategică din 1913”, Imprime-ria Al. Georgescu, Buzău, 1914, p. 54.

³ Comandor dr. Marian Moșneagu, „Forțele Navale”, în „Enciclopedia Armatei României”, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2009, p. 343-344.

⁴ Contraamiralul Sebastian Eustațiu (n. 1 decembrie 1856, București – m. 1943) a activat în Corpul Flotei (15 iulie 1879-1 august 1886), comandant al șalupei „Smârdan” (1883), ofițer secund pe bricul „Mircea” (8 aprilie-14 octombrie 1886), comandant al canonierei „Grivița” (14 octombrie 1886-1 mai 1888), comandant al bricului „Mircea” (1 mai-1 octombrie 1888), director al Școlii Copiilor de Marină (1 octombrie 1888-15 mai 1889), comandant al Companiei Vaselor pe crucișătorul „Elisabeta” în cadrul Depozitului Flotei (15 mai 1889-16 aprilie 1890), comandant al yachtului regal „Ștefan cel Mare” (16 aprilie 1890-1 martie 1892), căpitan de port clasa I la Căpitania portului Constanța din cadrul Inspectoratului Porturilor (17 aprilie 1892-1895), respectiv al portului Brăila (1895-1896), secund pe crucișătorul „Elisabeta” (1 aprilie 1898-1899), șef de stat-major la comandamentul Flotei (15 octombrie 1900-1 aprilie 1901), director al Arsenalului Marinei (16 aprilie 1904-1 ianuarie 1908), comandant al Diviziei de Dunăre (1 ianuarie 1908-1 aprilie 1909) și comandant al Marinei Militare (1 aprilie 1909-8 ianuarie 1917). La 1 aprilie 1898 a preluat comanda crucișătorului „Elisabeta”, fiind comandant *ad interim* al Diviziei de Mare. La 1 octombrie 1899 a revenit ca șef de stat-major la Comandamentul Marinei, iar la 1 aprilie 1901 a preluat comanda Diviziei de Mare. De la 1 aprilie 1910 a îndeplinit prin cumul și funcția de director superior în Ministerul de Război, iar de la 1 aprilie 1911 pe cea de inspector general al Marinei. Sub conducerea sa fermă, Marina a dat în 1913 un concurs valoros armatei. Faptul că în timpul campaniei din 1913 siguranța pe mare nu a putut fi garantată, singurele noastre nave maritime, „Elisabeta” și „Mircea”, fiind retrase la Sulina, l-a determinat să întreprindă o serie de măsuri pentru dotarea Marinei Militare cu noi nave de luptă: astfel, în 1914 au fost comandate patru distrugătoare în Italia și un submarin în Franța, nave care însă n-au mai putut fi aduse în țară până la declanșarea Primului Război Mondial. În primul an de război 1916-1917 a condus Comandamentul Marinei, cu sediul la Galați. La 9 iunie 1917 a fost numit director superior în cadrul Direcției Marinei din Ministerul de Război. Marian Moșneagu, „Dicționarul marinarilor români”, Editura Militară, București, 2007, p. 168-171.

⁵ Pentru detalii, vezi pe larg, Corvin M. Petrescu, „Istoricul campaniei militare din anul 1913”, Tipografia „Jockey Club” Ion C. Văcărescu, București, 1914.

⁶ Contraamiralul Ion Spiropol (n. 1 mai 1864, București – m. ?) a activat în Corpul Flotei (1882), la Arsenalul Flotei (1889 și 1890), Depozitul Flotei (16 iunie 1890), comandantul canonierei „Bistrița” din Inspectoratul Navigației și Porturilor (16 iunie 1890-1891), Divizia formată la Sulina care între 1 august și 1 septembrie 1891 a executat un program de instrucție pe Dunăre, comandantul secund al bricului „Mircea”, în cadrul Inspectoratului Navigației și Porturilor și la Diviziunea Echipajelor Flotei, comandant al portului Constanța (1896), căpitan de port clasa I la Galați (16 iunie 1895) și comandant al Apărării Submarine (1897). La 1 aprilie 1898 a fost numit comandant al recent înființatei Divizii de Dunăre iar la 1 octombrie 1898 comandant secund al crucișătorului „Elisabeta”. La 1 aprilie 1899 a revenit în cadrul Inspectoratului Navigației și Porturilor, în calitate de căpitan de port clasa I la Brăila, iar la 1 aprilie 1900 a preluat funcția de comandant secund al crucișătorului „Elisabeta”. În iulie 1900 a revenit pe funcția de căpitan de port la Brăila, la 1 aprilie 1902 preluând comanda crucișătorului „Elisabeta”. În aprilie 1905 a fost mutat în cadrul Depozitului Echipajelor. În primăvara anului 1907 a fost numit comandantul monitorului „I.C. Brătianu” iar în 1909 a fost numit director al Arsenalului Marinei din Galați. La începutul campaniei din 1916 a fost numit șef de stat-major în cadrul Comandamentului Marinei Militare. Fiind numit comandant al flotei de transport puse în serviciul armatei ruse, a fost detașat ulterior pe lângă amiralul rus Vessolkin din Delta Dunării. În 1917 a primit misiunea să supravegheze evacuarea navelor la Odessa și mai târziu la Kerson. În vara anului 1918 a fost desemnat comandant al Diviziei de Dunăre, în aprilie 1919 fiind trecut în rezervă. Marian Moșneagu, „Dicționarul marinarilor români”, Editura Militară, București, 2007, p. 444-445.

⁷ Comandor dr. Marian Moșneagu, „Serviciul Medical al Marinei Militare”, în „Marina Română”, Anul XXIII, nr. 2(159)/ianuarie-martie 2013, p. 55.

⁸ Arhivele Militare Române (în continuare se va cita A.M.R.), Fond Inspectoratul General al Marinei, dosar nr. 9, f. 212.

⁹ A.M.R., Fond Inspectoratul General al Marinei, dosar nr. crt. 9, f. 450-453.

¹⁰ Locotenent-colonel C. Șerbescu, „Observațiuni și învățăminte culese din războaiele balcanice (1912-1913) din punct de vedere politic, strategic și tactic. Diverse, cu 11 crochiuri în culori afară din text, pentru ofițeri activi și de rezervă din toate armele”, Tipografia „Buciumul Român” Spiridon Gheorghiu, Galați, 1914, p. 71.

UNITĂȚILE ARMATEI ȚARISTE DISLOCATE ÎN BASARABIA ÎN PERIOADA ANILOR 1812-1828

ANATOL LEȘCU *

Abstract

The article below attempts to present the role played by the tsarist army in the history of Bessarabia between 1812 and 1828, a period in which the latter enjoyed a relative autonomy within the Tsarist Empire. Based on vast documentary evidence, presented in premiere to the Romanian historiography, the precise mapping of the units deployed in Bessarabia, their effectives and the services performed by the local population can now be determined. At the same time, it is worth mentioning that, immediately after annexation, Bessarabia became the main logistics base of the tsarist army for the operational theatre in the Balkans, a role which it fulfilled during the entire 19th century.

Keywords: *Military operations, Cossack, colonel, settlemen, campaign, cuirasier, direction, disposition, dragon, escadron, expantion, emplacement, war, reconnaissance, regiment, fortification, strategy, flag, trench, the theatre of war, gun, ulan, military unit*

Odată cu anexarea Basarabiei, au fost dislocate și unitățile militare menite să întărească prezența autorităților țariste în regiune. Până când Europa a fost cuprinsă de războaiele napoleoniene, prezența militară rusă în ținut era una foarte mică, practic neobservată, grosul armatei fiind îndreptată împotriva lui Napoleon care, în iunie 1812, a invadat Rusia, iar din ianuarie 1813 a participat în campania din Europa terminată abia în anul 1815, după înfrângerea de la Waterloo. În pofida lipsei acutei în efectiv, când toate unitățile și rezervele erau îndreptate spre teatrul european de operațiuni militare, autoritățile țariste depuneau eforturi considerabile în vederea întăririi contingentului său militar, destul de limitat în fața sa inițială, de pe teritoriul Pruto-Nistrean. Situația critică din vara anului 1812 l-a determinat pe

Alexandru I să transfere Armata Dunăreană a amiralului P. Ciceagov din Principatele Dunărene în Volânia (Ucraina). În luna septembrie anului 1812, din unitățile armatei regulate în Basarabia au rămas numai subunități de rezervă și instrucție. În total, aici au fost staționate 8 batalioane de infanterie care au fost dislocate în: Akkerman (Cetatea Albă) și Chilia – batalionul regimentului Iaroslavl de infanterie, Ismail – batalioanele regimentelor Crimeea și Neišlot de infanterie cât și batalionul regimentului 39 vânători, Hotin – batalioanele regimentelor Arhanghelogorodsk, Viborg, Kamciatka de infanterie, Tighina – batalionul regimentului Kursk de infanterie. Toate aceste batalioane alcătuiau garnizoanele cetăților de dispunere¹. Ținând cont de faptul că un batalion de infanterie din perioada respectivă număra în rândurile

* Conferențiar univ. dr., Academia Militară a Forțelor Armate ale Republicii Moldova.

sale în jur de 700 de ostași, reiese că în Basarabia erau staționați în jur de 6000 de militari (ostași de rând și ofițeri) ai armatei regulate.

Pe lângă unități ale armatei regulate care constituiau garnizoanele cetăților și erau antrenate în desfășurarea serviciului de gardă și instruirea tinerilor recruți pentru regimentele de linia I aflate la război, în ținut erau dislocate unități ale cavaleriei neregulate de cazaci care supravegheau noua frontieră de stat de-a lungul Prutului și a Deltei Dunării, îndeplinind practic obligațiunea serviciului de grăniceri. Regimentul nr. 1 de cazaci, comandant (asaul) I. Timanov, și nr. 2, comandant (asaul) Grebenșicov, reprezentau oastea cazacilor din Orenburg și numărau în rândurile sale în jur de 1000 de cazaci². Totodată, în fortăreața Tighinei era dislocată o echipă a regimentului cazacilor de pe Don sub comanda lui horunjii Avernov³.

Noua administrație regională reprezentată de către guvernatorul civil Scarlat Sturdza avea stringentă nevoie de detașamentele proprii, care puteau exercita și unele funcții polițienești. Astfel de misiuni erau îndeplinite în Rusia de către trupele locale, sau sedentare, așa numitele detașamente de invalizi, alcătuite din invalizi de război. Sarcina principală a acestor unități era menținerea ordinii interne în cetăți și împrejurimi, exercitarea serviciului de gardă la arestul de garnizoană, escortarea arestaților, ele fiind brațul armat al autorităților publice locale⁴. În anul 1812, în Basarabia este atestat un singur detașament de acest gen și anume compania de invalizi nr. 38 din Ismail, cu efec-

tiv redus. Totodată, Chișinăul, nefiind o cetate, nu avea dreptul să dispună de un astfel de detașament, din care cauză se impunea necesitatea formării unei unități speciale cu atribuții similare celor ale detașamentelor de invalizi. Pentru rezolvarea problemei apărute, guvernatorul civil al Basarabiei, Scarlat Sturdza, se adresează pe data de 26 noiembrie 1812 guvernatorului militar, generalul-maior Harting, cu cererea de a lăsa sub conducerea autorităților locale compania de stat major evacuată din București⁵. La 20 martie 1813, Scarlat Sturdza, neprimind niciun răspuns din partea generalului Harting, se adresează cu cererea de a fi oprite în ținut companiile de stat major evacuate din București și Iași direct feldmareșalului M. Kutuzov. Cererea a fost examinată și acceptată de către de către Alexandru I⁶. Ambele companii au fost transferate în Chișinău. Fosta companie de stat major din București, sub comanda porucicului (locotenent-major) Dmitriev, număra în rândurile sale 1 ofițer inferior, 5 sergenți (untar-ofițeri), 2 muzicanți, 2 angajați civili și 76 ostași de rând⁷. Efectiv redus avea și fosta companie de stat major din Iași sub comanda ștab-căpitanului (căpitan) Puch. La 5 octombrie 1812, ea număra în rândurile sale 4 ofițeri inferiori, 3 sergenți, 2 toboșari, 2 angajați civili, 10 ostași călăreți și 28 ostași pedestri⁸.

Forțele militare insuficiente de care dispunea Scarlat Sturdza l-au obligat pe acesta să oprească în Chișinău și detașamentul croat al maiorului Nicolae Vucetici în număr de 22 de persoane, sosit în Basarabia la 21 septembrie

Cetatea Tighina

1812, și să-l angajeze în serviciul local pentru patrularea în teritoriu și prinderea criminalilor⁹. Așadar, în anii 1812-1813, în Basarabia erau dislocate unități militare de diferite tipuri ale armatei țariste, în număr total de aproximativ 7100 de oameni.

Războiul în plină desfășurare contra lui Napoleon necesita noi întăriri. La 11 iulie 1813, pentru completarea armatei aflate în Europa cu unități noi, a fost formată divizia 28 de infanterie din comasarea batalioanelor de rezervă staționate în Basarabia¹⁰. Divizia era compusă din regimentele de vânători nr. 52, 53, 55, 56, 57 și nr. 4 de infanterie marină, dintre care numai regimentele nr. 53, 55, 56 și 57 erau dislocate în Basarabia. Aflarea lor pe pământul moldav era de scurtă durată, deoarece în aprilie 1814 ele toate au fost distribuite altor mari unități pentru completarea efectivului pierdut, iar divizia 28 infanterie desființată, transferând numărul său fostei diviziei 3 infanterie¹¹.

Lipsind regiunea de trupele regulate, cu excepția micilor garnizoane din cetăți, autoritățile țariste s-au confruntat cu problema păstrării securității ținutului cucerit. Forțele militare disponibile reprezentate de către unitățile locale erau puține la număr și prost organizate. Dispersarea lor organizatorică, ca și lipsa unei conduceri unice, necesita luarea unor măsuri urgente care aveau ca scop centralizarea tuturor subunităților într-un organism unic și coerent, capabil să facă față situației create. Așadar, conform hotărârii imperatorului Alexandru I din 10 ianuarie 1814, din companiile de stat major aflate în subordinea guvernatorului civil al Basarabiei a fost format batalionul serviciului de garnizoană din Chișinău¹², compus din 3 companii. Puțin numeroase erau și garnizoanele cetăților Hotin, Akkerman (cetatea Albă), Tighina, Ismail și Chilia, compuse din companiile de artilerie nr. 34, 70, 71, 72¹³. Dacă luăm în considerație și cele două regimente de cazaci din Orenburg aflate în ținut, în perioada anilor 1814-1815 erau dislocate 7 companii în regiune, dintre care 3 de garnizoană și 4 de artilerie și 2 regimente de cazaci, fiecare numeric egal unui batalion de infanterie. Reieșind din statele existente, numărul total al efectivului combatant aflat în Basarabia nu putea depăși cifra de 2000 de oameni, cifra reală fiind mult mai mică. Infrastructura militară includea în sine și unele unități din cadrul sistemului logistic, cum ar fi spitalele militare și depozitele

alimentare (magazii) din Otaci, Bălți, Chișinău, Reni, Frumoasa (Cahul) și unul de pe malul stâng al Prutului, vizavi de târgul Fălciu¹⁴.

Înfrângerea lui Napoleon și revenirea în patrie în plina glorie a armatei țariste schimbă radical situația în Basarabia. Devenind din 1812 regiune de tranzit spre Balcani pentru armata țaristă, regiunea este privită de către oficialii militari ca punctul principal de sprijin logistic pentru armatele îndreptate împotriva Imperiului otoman în cazul unui eventual război. Conform estimărilor ofițerilor Statului Major General, pe timp de război ținutul Pruto-Nistrean era capabil a găzdui pe teritoriul său depozitele militare ale unei armate întregi, a plasa spitalele militare cu o capacitate totală de câteva mii de paturi, a încartirii 200 000 de soldați, iar pe timp de pace în jur de 120 mii ostași¹⁵, ceea ce însemna practic un corp armat cu toate structurile sale aferente. Conform dislocației generale, în Basarabia aveau să sosească unitățile diviziilor 13 și 16 infanterie retrase din Europa. Primele unități au început să apară începând cu luna martie 1815, procesul continuând gradual până la sfârșitul anului 1817. La începutul anului 1818, în Basarabia erau dislocate unitățile Corpului de Infanterie nr. 6, compus din diviziile 13 și 16 infanterie.

Divizia 13 infanterie alcătuită din 6 regiamente staționa atât în Basarabia cât și în Ucraina. Basarabia a găzduit regimentele de vânători nr. 12 cu sediul statului major în Soroca și nr. 22, comandat de un moldovean, Izbaș, la Hotin. Efectivul regimentului număra în rândurile sale 6 ofițeri superiori, 53 ofițeri inferiori, 242 sergenți, 68 muzicanți, 2580 ostași și 115 efectiv necombatant, în total 3064 de oameni. Structura similară de state era în toate regimentele de vânători¹⁶.

Dacă divizia 13 infanterie era, în cea mai mare parte, dislocată în Ucraina, atunci divizia 16 infanterie, comandată de către generalul-locotenent Kozacikovski, cu toate cele 6 regiamente ale sale din subordine, era staționată în întregime în Basarabia. Sediul statului major a diviziei se afla la Chișinău. Regimentul Kamciatka de infanterie, cu sediul central în cetatea Ismail, împreună cu efectivul garnizoanei cetății numărau 9 ofițeri superior, 51 ofițeri inferiori, 224 de sergenți, 72 muzicanți, 2369 ostași de rând și 149 efectiv necombatant¹⁷. Regimentul Mingrelia de infanterie, compus numai din 2 batalioane și încartirit în Chilia,

avea în statele sale 3 ofițeri superiori, 29 ofițeri inferiori, 141 sergenți, 46 muzicanți, 1625 ostași de rând, 74 efectiv necombatant¹⁸. Cetatea Tighinei a devenit sediul pentru regimentul Neișlot de infanterie. Acest regiment număra 5 ofițeri superiori, 37 ofițeri inferiori, 233 sergenți, 65 muzicanți, 2514 trupă și 107 trupă necombatantă¹⁹. Regimentul Ohotsk de infanterie își avea sediul statului major în localitatea Galbenă, efectivul fiind compus din 4 ofițeri superiori, 37 ofițeri inferiori, 207 sergenți, 61 muzicanți, 2365 trupă și 82 efectiv necombatant. Regimentele nr. 27 și 49 vânători, a căror dislocare nu este clară, nefiind arătată în corespondența de serviciu, numărau în rândurile sale 5 ofițeri superiori, 36 ofițeri inferiori, 208 sergenți, 13 muzicanți, 2318 trupă, 86 efectiv necombatant și, respectiv, 4 ofițeri superiori, 42 ofițeri inferiori, 226 sergenți, 30 muzicanți, 2310 ostași și 90 efectiv necombatant²⁰. Din cadrul diviziei mai făcea parte brigada 16 artilerie, dislocată pe companii în nordul Basarabiei. În luna mai 1818, regimentul Neișlot de infanterie este transferat în orașul Revel (Tallinn), iar în locul său în Tighina a fost adus regimentul Kolivanov de infanterie compus din 3 batalioane și având în listele nominale 6 ofițeri superiori, 50 ofițeri inferiori, 192 sergenți, 63 muzicanți și 1992 ostași²¹.

Partea componentă a Corpului 6 infanterie era și batalionul nr.6 de geniu aflat la Tighina care număra în rândurile sale 1 ofițer superior, 9 ofițeri inferiori, 14 sergenți și 67 de ostași²². Unitate de structură similară era batalionul nr.7 geniu, care însă aparținea Corpului 7 infanterie, dislocat inițial la Hotin, iar din toamna anului 1818 în Tighina.

Trupele neregulate erau reprezentate de către regimentele de cazaci care se schimbau o dată în 4-5 ani și supravegheau frontiera de stat al imperiului. În anii 1816-1818, cele două regimente ale cazacilor din Orenburg au fost întărite cu regimentele cazacilor de pe Don. La nordul Basarabiei, cu cartierul general la Lipcani, era dislocat regimentul cazacilor de pe Don cu dispunerea subunităților în pichete de-a lungul Prutului în vecinătatea satelor Zaluca, Mărginiți, Corpaci și Obrănești²³. Regimentul număra în rândurile sale 1 ofițer superior, 17 ofițeri inferiori, 20 sergenți (ureadnici), 1 furier și 533 cazaci²⁴. Mai la sud de acest regiment, supravegherea hotarului de pe Prut până la Sculeni era pusă în sarcina regimentului ca-

zacilor de pe Don sub comanda colonelului Gorbikov, cu sediul statului major în localitatea Leova. Regimentul avea în componența sa 1 ofițer superior (comandantul regimentului), 16 ofițeri inferiori, 20 sergenți și 526 cazaci²⁵. La flancul stâng a pozițiilor ocupate de regimentul cazacilor colonelului Gorbikov, Prutul era supravegheat de către regimentul cazacilor nr. 2 de Orenburg. Delta Dunării până la Marea Neagră era ținută sub observație de către regimentul cazacilor de pe Don al colonelului Kuteinikov, schimbând în aceasta regiune regimentul nr.1 cazacilor din Orenburg reîntors în patrie. Regimentul era dispersat pe pichete, având sediile sale principale în cetățile Chilia, Akkerman (Cetatea Albă) și Ismail. Regimentul avea înscrși în listele nominale 1 ofițer superior, 14 ofițeri inferiori, 23 sergenți și 537 de cazaci²⁶. Regimentul nr.8 cazacilor din Ural cu sediul în Chișinău îndeplinea în ținut funcțiile polițienești și număra în rândurile sale 1 ofițer superior, 15 ofițeri inferiori, 12 sergenți și 459 de cazaci²⁷. În total, în provincie erau staționate 5 regimente de cazaci cu un efectiv de aproximativ 2700 de oameni.

Trupele locale, reprezentate de către garnizoanele cetăților, subunitățile de gardă, garnizoană și de escortă, completau sistemul defensiv de apărare instaurat în Basarabia. Garnizoana cetății Tighina, sub comanda generalului-maior Zbnevski, era alcătuită din garnizoana de artilerie a cetății, detașamentul de ingineri, echipa de invalizi de război și avea în componența sa 1 general, 3 ofițeri superiori, 13 ofițeri inferiori, 13 sergenți și 147 de ostași, în total 177 de persoane²⁸. Locotenent-colonel Ciceagov, comandantul garnizoanei militare din Chilia, avea în subordinea sa o jumătate de companie de artilerie, detașamentul de artilerie și o echipă de invalizi de război, numărând în rândurile sale 1 ofițer superior, 5 ofițeri inferiori, 13 sergenți, 2 muzicanți, 153 ostași și 12 efectiv necombatant²⁹, în total 186 de oameni.

Puțin numeroasă era și garnizoana cetății Akkerman (Cetatea Albă), compusă din detașamentul de ingineri, o jumătate din companie de artilerie și echipele de transport și invalizi, compatibilă numeric cu cea din Chilia. Comenduirea Ismailului, fără a lua în calcul regimentele armatei regulate dislocate în fortăreață, era compusă din garnizoana cetății și echipa de invalizi, numărând în rândurile sale numai câteva zeci de oameni, toate obligațiu-

nile ce țineau de serviciului de gardă fiind în-deplinite de trupele regulate.

A doua ca importanță după Tighina era cetatea Hotinului, încredințată conducerii generalului-maior Lidereș, eroul războaielor napoleoniene. Pe lângă trupe regulate, garnizoana includea în sine compania de artilerie a cetății și echipa de ingineri care număra 1 general, 2 ofițeri superiori, 9 ofițeri inferiori, 12 sergenți, 2 muzicanți, 166 de soldați și 5 efectiv necombatant³⁰, în total 197 de oameni.

Tot din categoria trupelor locale făcea parte și batalionul de garnizoană din Chișinău. Așadar, în perioada 1816-1819, în Basarabia erau dislocate 8 regimente de infanterie, 1 brigadă de artilerie, 5 regimente de cazaci, subunități ale serviciului de gardă, garnizoană, invalizi, depozite, spitale militare, cu un număr total al efectivului de aproximativ 24 619 oameni, fără a lua în calcul numeric brigada de artilerie despre care nu dispunem de date statistice concrete.

Ultimii ani ai domniei imperatorului Alexandru I erau marcați de creșterea influenței asupra suveranului în domeniul militar a generalului de artilerie Arakceev. Multiplele reorganizări efectuate la toate genurile de armă, rotația permanentă a unităților dintr-o regiune a vastului imperiu în alta, soldată cu enorme cheltuieli de transport, toate acestea aminteau de domnia din timpurile de tristă amintire a părintelui său, țarul Pavel I. Febra reorganizării nu a ocolit nici unitățile staționate în Basarabia. Pe parcursul anilor 1819-1820, efectivul diviziilor 13 și 16 infanterie a fost schimbat cu 80%, procesul reorganizatoric atingând apogeul odată cu redenumirea în luna mai 1820 a diviziei 13 infanterie în divizia 17 infanterie³¹. Conform ordinului de bătaie al armatei țariste din mai 1820, divizia 16 infanterie era alcătuită din regimintele de infanterie Selenghinsk, Iakutsk, Ohotsk, Kamceatka și regimintele nr. 31 și 32 vânători. Divizia 17 infanterie era compusă din regimintele de infanterie Ekaterinburg, Tobolsk, Tomsk, Kolivanovsk și regimintele nr. 33 și 34 vânătoare³². Situația a rămas neschimbată până la moartea țarului Alexandru I din 19 noiembrie 1825.

Unitățile erau dislocate uniform pe întreg teritoriul a regiunii în ordinea următoare:

Divizia 16 infanterie

Regimentul Selenghinsk infanterie – cetatea Hotin;

Regimentul Iakutsk infanterie – Hermăncăuți;

Regimentul nr. 31 vânători – Bălți;

Regimentul nr. 32 vânători – Telenești.

Divizia 17 infanterie

Regimentul Ekaterinburg infanterie – Orhei;

Regimentul Tobolsk infanterie – Trăușeni;

Regimentul nr. 33 vânători – cetatea Ismail;

Regimentul nr. 34 vânători – cetatea Akkerman (Cetatea Albă).

Brigada 16 artilerie

Compania de artilerie nr.1 – Soroca;

Compania de artilerie ușoară nr. 2 – Cotiujeni;

Compania de artilerie ușoară nr. 3 – Vadul Rașcov;

Compania de artilerie nr.4 – Otaci.

Regimintele cazacilor de pe Don

Regimentul cazacilor de pe Don al colonelului Carpov al 4-lea – Călcăuți;

Regimentul cazacilor de pe Don al colonelului Carpov al 2-lea – Lipcani;

Regimentul cazacilor de pe Don al colonelului Katanov – Dinuțani;

Regimentul cazacilor de pe Don al colonelului Ianov – Leova;

Regimentul cazacilor de pe Don al colonelului Pozdeev – Frumoasa (Cahul);

Regimentul cazacilor de pe Don al colonelului Carpov al 3-lea – Vâlcov;

Regimentul cazacilor de pe Don al colonelului Novakov – Bujor.

Batalioanele de geniu nr. 6,7 – Tighina.

Detășamentul de jandarmi – Chișinău³³.

Stabilitatea atinsă la nivelul de macrostructură nu se răsfrângea și la cel de microstructură. În cadrul diviziei, regimintele își schimbau din an în an locurile de dispunere. Așadar, în vara anului 1821, regimentul nr. 31 vânători avea sediul său în cetatea Ismail, iar în anul 1824 îl găsim deja la Bălți. Inițial, tot în sudul Basarabiei era amplasat și regimentul nr. 32 vânători, acesta fiind transferat către anul 1824 la Telenești. Hotinul, în 1821 gazda a 5 regimente (Selenghinsk, Tobolsk, Ekaterinburg, Iakutsk de infanterie și 34 vânători) până în anul 1825 le-a pierdut pe toate în afară unui singur – Se-

lenghinsk. Celelalte, după mai multe mutări dintr-un loc în altul, s-au stabilit definitiv în Trăușeni, Orhei, Hermăncăuți și Akkerman (Cetatea Albă).

Numărul total al militarilor aflați în regiune a crescut simțitor datorită întăririi corpului de cazaci suplimentar cu 2 regimente și mărirea efectivului trupelor locale (sedentare), menite să întărească prezența militară rusă la hotarul cu Turcia în ajunul și în timpul mișcării eteriste din Principalele Dunărene și Grecia și revoltei armate lui Tudor Vladimirescu din Țara Românească. În același context geopolitic se înscrie și acordarea fortărețelor Tighina și Ismail gradului 1 după clasamentul importanței strategice a cetăților din imperiu, gradului 2 cetăților Chilia și Hotin și gradului 3 cetății Akkerman (Cetatea Albă)³⁴.

Garnizoana Ismail, comandată de către generalul-maior Sanders, pe lângă trupe regulate includea unități neregulate întărite suplimentar cu efectiv, după cum urmează:

Unitatea	Generali	Ofițeri superiori	Ofițeri inferiori	Sergenți	Muzicanți	Ostași	Efectiv necombatant
Garnizoana de artilerie	-	2	7	22	3	265	26
Echipa de invalizi	-	1	2	5	1	45	-
Compania nr. 16 ingineri	-	-	2	8	1	103	-
TOTAL/467 (26)³⁵	-	3	11	35	5	413	26

Pe lângă armamentul personal al efectivului, cetatea dispunea de: tunuri de diferite calibre – 92, mortiere – 22, obuzier – 1, rinocer – 4 (specie de obuzier), în total 119 piese de artilerie.

Considerabil a fost întărită către vara anului 1821 și garnizoana cetății Tighina, atât cu trupe regulate, cât și cu unități locale. Garnizoana cetății era alcătuită din:

Unitatea	Generali	Ofițeri superiori	Ofițeri inferiori	Sergenți	Muzicanți	Ostași	Efectiv necombatant
Batalionul nr. 6 geniu	-	2	19	67	34	749	91
Batalionul nr. 7 geniu	-	2	18	63	34	885	96
Garnizoana de artilerie	-	1	5	13	2	135	41
Echipa de ingineri	-	3	7	8	-	-	24
Compania nr.15 ingineri	-	-	2	8	1	114	3
Echipa de invalizi	-	-	1	7	1	61	-
TOTAL/ 2242 (255)³⁶	-	8	52	166	72	1944	255

Cetatea avea la înarmare arsenalul impresionat de artilerie compus din: tunuri de calibru diferit pe afet – 21 bucăți, tunuri de calibru diferit fără afet – 14, tunuri de calibru diferit otomane – 50, rinocere – 12, alte tipuri de tunuri – 71, dar și 89 tunuri nefuncționale, în total 168 piese de artilerie în stare perfectă de luptă³⁷.

A fost mărit și numărul efectivului trupelor sedentare din Chilia, care, conform raportului comandantului cetății, locotenentului-colonel Ciceagov, în vara anului 1821, era alcătuit din:

Unitatea	Generali	Ofițeri superiori	Ofițeri inferiori	Sergenți	Muzicanți	Ostași	Efectiv necombatant
Garnizoana de artilerie	-	-	2	11	1	88	18
Echipa de invalizi	-	-	2	4	1	47	-
TOTAL/156 (18)³⁸	-	-	4	15	2	135	18

Artileria era alcătuită din 20 tunuri de fontă de calibru diferit, 34 tunuri turcești de cupru, 48 tunuri de alte tipuri și categorii, în total 102 de guri de foc³⁹.

Reorganizările au atins și garnizoana cetății Akkerman (Cetatea Albă). Trupele sedentare de aici au fost completate conform statelor:

Unitatea	Generali	Ofițeri superiori	Ofițeri inferiori	Sergenți	Muzicanți	Ostași	Efectiv necombatant
Garnizoana de artilerie	-	1	1	5	-	49	15
Echipa de invalizi	-	-	4	8	1	47	-
TOTAL/115 (15)⁴⁰	-	1	5	13	1	96	15

O situație similară era și în garnizoana Hotinului. Trupele sedentare erau alcătuite din compania serviciului de garnizoană, echipele de ingineri și invalizi, numărul lor total fiind compatibil cu cel din cetățile Chilia și Akkerman, nedepășind cifra de 150 de oameni⁴¹.

În concluzie, putem menționa că, în perioada anilor 1820-1825, în Basarabia erau dislocate unități militare de diferite tipuri cu un efectiv total de aproximativ 27 579 oameni, fără a ține cont de efectivul brigăzii 16 artilerie și echipele de invalizi din Chișinău și Bălți. Dacă luăm în calcul și unitățile menționate, atunci numărul efectivului ar ajunge la cifra de 28 000 oameni, situația rămânând neschimbată până la începerea războiului ruso-turc din 1828-1829.

Provincia nou încorporată – Basarabia – juca un rol esențial în planurile strategice de expansiune a dominației țariste în Balcani. Si-

tuția existentă impunea dislocarea în ținut a celor mai bune trupe de care dispunea Rusia la acel moment. Numai o privire scurtă asupra regimentelor cantonate în regiune ne demonstrează că ele făceau parte din elita armatei țariste, cu un bogat palmares istoric și combativ. Destinul Divin a hotărât în așa mod că, pe întreaga durată a autonomiei Basarabiei (1812-1828) în cadrul imperiului, provincia se bucura de oficiali militari de rang superior binevoitori față de populația băștinașă, cu viziuni social-politice iluministe și progresive pentru epoca respectivă. Autoritatea supremă militară în Basarabia, începând cu anul 1812 până în anul 1817, a fost exercitată de generalul-maior inginer Ivan Harting. Persoana controversată din istoriografia română, de origine olandeză, un ofițer curajos, decorat cu cea mai înaltă distincție militară – ordinul Sfântul Gheorghe

clasa a 3-a —, a participat la războiul ruso-turc din 1806-1812. Familiarizat în Principate cu tradițiile și obiceiurile pământului, a devenit un filoromân convins, căsătorit cu Elena Sturdza, sora zburdalnică al viitorului domnitor al Moldovei, Mihail Sturdza⁴². Caracter direct și cazon, nu a înțeles până la moarte subtilitățile comportamentului nobilimii locale pe care se baza la începutul carierei sale politice din ținut, coruptă și plină de intrigi. Conflictul iminent cu aceasta nobilime l-a costat foarte scump, el pierzându-și funcția ocupată și decedând în anonimat în anul 1831. Rămășițele sale pământești sunt înmormântate la cimitirul central din Chișinău de pe strada Armeană, aflându-se în prezent într-o stare deplorabilă.

Până în anul 1823, supravegherea militară asupra Basarabiei era exercitată de către guvernatorul general interimar, curatorul coloniștilor din sudul Rusiei, generalul de infanterie Ivan Inzov⁴³. După unele surse, fiul nelegitim al țarinei Ecaterina II, generalul I. Inzov, eroul războaielor napoleoniene, cavalerul înaltului ordin Sf. Gheorghe clasa a 3-a, era o persoană binevoitoare și înțeleaptă, în relații amicale cu mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni. În cărmuirea sa se baza întru totul pe guvernatorul civil Constantin Catacazi (1817-1825) și Sfatul Suprem. Decedat în 1845, este înmormântat în cimitirul din Bolgrad.

Din cele două armate de câmp existente în Rusia până la războiul ruso-turc din anii 1828-1829, armata a 2-a se deosebea indiscutabil prin potențialul său intelectual, reprezentat de către corpul de ofițeri, în cea mai mare parte persoane cu viziuni largi și progresiste. În primul rând, aceasta se referă la comandantul suprem al armatei a 2-a, carismaticul general de infanterie, iar din 1826 feldmareșalul Peter Wittgenstein. Eroul războaielor napoleoniene, decorat pentru curajul său ieșit din comun cu ordinele Sf. Gheorghe clasa 4,3,2, apreciat și foarte iubit de întregul efectiv de la ostaș la general pentru caracterul său deschis, vesel și comunicabil. Adept și susținător convins al conceptului elaborat de A. Suvorov, contele P. Wittgenstein a contribuit enorm la promovarea învățământului elementar în trupele din subordine. Căzut în dizgrație, se retrage în 1829 din serviciul militar activ, se stabilește cu

Feldmareșalul Peter Wittgenstein

traiul la moșia sa din Camenca din Transnistria, unde este și înmormântat în 1843.

Din conducerea superioară a armatei a 2-a făcea parte și șeful statului major generalul Pavel Kiseleff. Persoana marcantă nu numai în domeniul militar, ci și în cel politico-administrativ, promotor a unor reforme sociale în Rusia și în principatele Dunărene, el și-a lăsat numele său înscris în istoria României. Printre cei mai înzestrați cu talentul militar era și comandantul Corpului 6 infanterie dislocat în Basarabia, generalul de infanterie Ivan Sabaneev, cavalerul ordinului Sf. Gheorghe clasa a 3-a. Persoane marcante în istoria militară erau și comandanții diviziei 16 infanterie, generalul-locotenent Kiril Kozacikovskii și generalul-maior, contele Mihail Orlov.

Trei din cele opt regimente de infanterie aflate în Basarabia erau decorate de către Alexandru I pentru vitejie manifestată de către efectiv în campaniile purtate împotriva lui Napoleon. Regimentul Ekaterinburg de infanterie a fost decorat cu drapelul de luptă Sfântul Gheorghe pentru campania din anul 1814 din Europa, regimentul nr. 32 vânători cu două trompete de argint pentru campania din 1815 și regimentul nr. 33 vânători tot cu două trompete de argint pentru campania din anul 1814.

Contaminați de idei liberale pe timpul aflării sale în Europa, unii din ofițerii armatei țariste

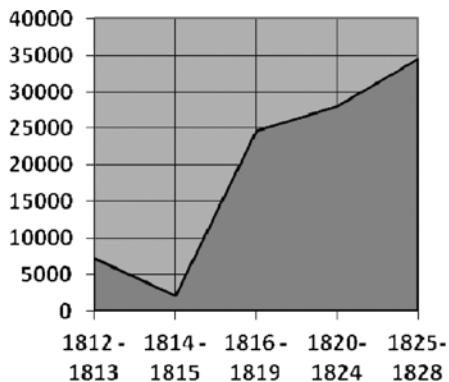

te au înființat o mișcare revoluționară, decembristă, având ca scop instaurarea republicii în Rusia. Unul dintre principalele centre ale mișcării decembriste era armata a 2-a, în special divizia 16 infanterie, comandată de către generalul-maior M. Orlov, membru al organizației secrete. Din organizație mai făcea parte generalul-maior Pavel Pușcin, comandantul brigăzii nr.2 din divizia 16 infanterie, colonelul Andrei Nepenin – comandantul regimentului nr. 32 vânători, ofițerii aceleiași regiment – maiorul vânători Vladimir Raevskii, maiorul Ivan Iulin, căpitanul Constantin Ohotnikov.

În concluzie, putem menționa că, odată cu anexarea Basarabiei la imperiul țarist, numărul trupelor dislocate în ținut creștea constant cu excepția anilor 1812-1815, când întregul sistem militar al Rusiei era implicat în războiul cu Napoleon și în campaniile militare din Europa. Prezența militară rusă în regiune poate fi demonstrată prin graficul următor:

1812-1813 – 7 100 oameni;
 1814-1815 – 2 000 oameni;
 1816-1819 – 24 619 oameni;
 1820-1824 – 28 000 oameni;
 1825-1828 – 34 501 oameni.

Totuși, densitatea dispunerii trupelor pe kilometru pătrat era încă foarte mică. Raportat la

suprafața totală a Basarabiei, care era de 44.399 km², putem constata faptul că densitatea medie era în anii 1812-1813 de 0,16 ostași pe km², în 1814-815 – 0,04; 1816-1819 – 0,55, 1820-1824 – 0,63 și 1825-1828 – 0,8, adică în anii 1812-1813 unui ostaș îi reveneau aproximativ 6 km² din teritoriul Basarabiei, în 1814-1815 – 22 km², 1816-1819 – aproximativ 2 km² și în

1820-1824 – 1.6 km², ca în anii 1825-1828 să se ajungă la situația în care unui militar îi revenea un kilometru pătrat din teritoriul Basarabiei.

Cu totul altă era situația dacă facem comparație între numărul efectivului și numărul populației locale, cu excepția coloniștilor care erau scutiți de întreținerea trupelor ruse. Având în vedere că populația Basarabiei în 1812 era de aproximativ 300 000 de oameni⁴⁴, atunci un militar revenea la 42 de persoane de toate genurile și vârstele, ceea ce era o cifră destul de ridicată. În anii 1814-1815, tensiunea poverii a scăzut până la 150 de persoane la un militar. Numărul trupelor crește în anii 1817-1819, când populația băștinașă era de aproximativ 419 240 oameni⁴⁵, când un militar revenea la 17 persoane sau la aproximativ 3 familii. Situația devine tensionată în anii 1825-1828, când populația Basarabiei era de aproximativ 409 110 de oameni⁴⁶, dintre care aproximativ 53 267 de persoane erau coloniști⁴⁷, moldovenilor revenind 355 843 de suflete. Numărului acestuia de oameni îi reveneau 34.501 militari, ceea ce însemna un militar la 10 persoane, adică un militar la două familii. În pofida faptului că militarii respectivi făceau parte din cele mai bune unități ai armatei ruse, situația creată nu putea să nu trezească unele tensiuni în societate, obligată să-i întrețină pe acești oameni din puținul pe care îl aveau.

NOTE

¹ Полное Собрание Законов Российской Империи, Legea nr. 25420 din 11 iulie 1813, vol. XXXII, S. – Peterburg, 1830, p. 596.

² В.А. Кузнецов, *Военная служба полков Оренбургского и Уральского казачьих войск после Отечественной войны 1812 года*, în „Вестник Челябинского государственного университета”, 2009, nr. 12 (150). История. Выпуск 31, p. 63.

³ Horunjii era primul grad de ofițer în unitățile de cazaci egal cu cel de podporucic (locotenent).

⁴ А.Ф. Кручинин, *Российский полк с финским именем. Очерки истории Оровайского полка. (1811-1910)*, Ekaterinburg, 2000, p. 6.

⁵ А.Н.Р.М. F.2 (1), 1, 52, foaia 58.

⁶ *Ibidem*, f. 127.

⁷ *Ibidem*, f. 23.

⁸ *Ibidem*, f. 10-revers.

- ⁹ A.N.R.M. F. 2 (1), 1, 53, foaia 27-revers.
- ¹⁰ Полное Собрание Законов Российской Империи, Legea nr. 25420 din 11 iulie 1813, vol. XXXII, S. – Peterburg, 1830, p. 596.
- ¹¹ *Историческое описание одежды и вооружения российских войск, с рисунками. Partea 10, S.* – Peterburg, 1901, p. 43.
- ¹² Полное Собрание Законов Российской Империи, Legea nr. 25513 din 10 ianuarie 1814, vol. XXXII, S. – Peterburg, 1830, p. 715.
- ¹³ *Историческое описание одежды..., p.* 153.
- ¹⁴ A.N.R.M. F.2 (1), 1, 100, f. 19.
- ¹⁵ Военно-статистическое обозрение Российской Империи. Бессарабская Область, vol. XI, partea 3, S. – Peterburg, 1849, p. 27.
- ¹⁶ A.N.R.M. F.2 (1), 1, 577, f. 13 – revers.
- ¹⁷ A.N.R.M. F.2 (1), 1, 574, f. 40.
- ¹⁸ A.N.R.M. F.2 (1), 1, 577, f. 5.
- ¹⁹ *Ibidem*, f. 3.
- ²⁰ *Ibidem*, f. 5.
- ²¹ *Ibidem*, f. 15.
- ²² A.N.R.M. F.2 (1), 1, 573, f. 15.
- ²³ *Ibidem*, f. 33.
- ²⁴ A.N.R.M. F.2 (1), 1, 574, f. 85-revers.
- ²⁵ *Ibidem*, f. 67.
- ²⁶ *Ibidem*, f. 23-25.
- ²⁷ A.N.R.M. F.2 (1), 1, 575, II, f. 162-revers.
- ²⁸ A.N.R.M. F.2 (1), 1, 573, f. 15.
- ²⁹ A.N.R.M. F.2 (1), 1, 574, f. 20.
- ³⁰ A.N.R.M. F.2 (1), 1, 573, f. 49.
- ³¹ *Историческое описание одежды..., p.* 59.
- ³² *Ibidem*, p. 61.
- ³³ A.N.R.M. F.2 (1), 1, 809, f. 85.
- ³⁴ Полное Собрание Законов Российской Империи, Legea nr. 26.617 din 1 ianuarie 1819, vol. XXXVI, S. – Peterburg, 1830, p. 5.
- ³⁵ A.N.R.M. F.2 (1), 1, 749, f. 4.
- ³⁶ *Ibidem*, f. 21.
- ³⁷ *Ibidem*, f. 7.
- ³⁸ A.N.R.M. F.2 (1), 1, 749, f. 4.
- ³⁹ *Ibidem*, f. 73.
- ⁴⁰ *Ibidem*, f. 69.
- ⁴¹ *Ibidem*, f. 27.
- ⁴² Gh. Beviconnâi, *Din vremea lui Alexandru Sturdza. (1791-1854)*, în „Din trecutul nostru”, nr. 36-39, Chișinău, 1936, p. 13.
- ⁴³ A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, editura Victor Frunze, București, 1992, p. 320.
- ⁴⁴ Dinu Poștarencu, *Populația Basarabiei în perioada țaristă*, în „Historia”, nr. 125 din mai 2012, p. 43.
- ⁴⁵ Anton Moraru, *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria. 1912-1993*, Chișinău, 1995, p. 19.
- ⁴⁶ Dinu Poștarencu, *op.cit.*, p. 43.
- ⁴⁷ Anton Moraru, *op. cit.*, p. 20.

NEGOCIERI ROMÂNNO-TURCE PENTRU SEMNAREA CONVENȚIILOR MILITARE ÎN CADRUL PACTULUI BALCANIC

ALEXANDRU OȘCA*

Abstract

The political-military equation in the 1920s became more complicated because of the revival of revisionism and the ever more frequent contestations of the peace treaties of 1919-1920. The punitive methods (by which the defeated states were forced to assume responsibility for the start of the war and to respect the provisions of the peace) were replaced with a policy of appeasement and acceptance of the accomplished facts. Turkey, dissatisfied by the legal status of the Straits, as provisioned by the Conference of Lausanne, chose "the legal path" and resorted to the mechanisms of the League of Nations in order to revise the peace treaty. The Montreux Convention of June 1936 took place with this aim and restored Turkey's sovereignty over the Straits, but also allowed their remilitarization. This unlocked the Romanian-Turkish negotiations for the adoption of the military conventions of the Balkan Pact and permitted the cooperation between military planners from Bucharest and Ankara.

Keywords: *military conventions, Balkan Pact, Montreux Convention, Romanian-Turkish negotiations, military cooperation*

Colaborarea militară româno-turcă în perioada interbelică a vizat obiective legitime de apărare pentru fiecare dintre cele două țări în parte, dar și descurajarea tendințelor revanșiste din spațiul balcanic sau din afara acesteia. Oameni politici români sau turci, personalități din diverse domenii au inițiat și susținut acțiuni care vizau o colaborare balcanică multilaterală, concretizate în conferințele balcanice (1930-1933). Alternativa a reprezentat-o alianța statelor semnatare ale Înțelegerii Balcanice, care avea și o importantă componentă militară. Colaborarea politico-militară a vizat scopuri

defensive și n-a ieșit din limitele Pactului Ligii Națiunilor (Turcia a devenit membru al acestei organizații la 18 iulie 1932).

România și Turcia – aliate în cadrul Înțelegerii – își aveau, fiecare, propriile nevoi de apărare, pe care căutau să și le rezolve, în principal, pe seama angajamentului partenerului. Tânăra Republică turcă își simțea expuse granițele europene, în condițiile în care Strâmtoarele se mențineau sub control internațional și nu și putea instala dispozitivul strategic în zona adiacentă demilitarizată. Securitatea la aceste granițe putea fi asigurată doar printr-o anga-

* Conf. univ. dr., Universitatea Hyperion.

jare masivă a forțelor aliate. Dimpotrivă, România se simțea mai amenințată la granița de răsărit (cu U.R.S.S.) sau de Vest (cu Ungaria). În ansamblu, securitatea Turciei era mai precară și expusă din cauza riscului unei posibile agresiuni a Italiei sau a statelor recent formate după implozia imensului Imperiu Otoman. Anul 1936, când Franța a decis să renunțe la protectoratul asupra Siriei, i-a creat tinerei Republici o problemă suplimentară (statutul provinciei Alexandretta și Anatolia, provincii gestionate de noul stat sirian independent, dar cu populație turcă).

După război Turcia republicană, cu o populație de 14 milioane de locuitori și un teritoriu imens, avea o armată limitată deși cu numeroase nevoi de securitate după războiul greco-turc (1919-1922). Totuși, planificatorii militari români aveau informații care le întăreau convingerea că, după un deceniu, Turcia își regăsise echilibrul așa încât sperau că statmajorității turci își vor asuma rolul principal în anihilarea unei ipotetice agresiuni bulgare împotriva unui aliat balcanic. În felul acesta, grosul forțelor române putea fi distribuit spre celelalte zone de pericol.

Percepția turcilor despre potențialul militar român era, la rândul ei, foarte optimistă. Analiza lor pornea de la realitatea că România a câștigat la Conferința de pace (ca populație și teritoriu), era privilegiată pentru că se găsea în tabăra învingătorilor, așa încât putea să dispună de o armată puternică. Pe acest considerent statmajorității de la Ankara se așteptau ca armata română să ia asupra sa efortul principal pentru anihilarea unei posibile agresiuni bulgare împotriva Turciei. În felul acesta armata turcă ar fi putut să dispună de libertate de acțiune pentru combaterea unor pericole la celelalte frontiere amenințate, din afara spațiului balcanic.

Iată de ce cooperarea militară româno-turcă urma să se desfășoare într-un context și un areal specifice. Analistii militari ai timpului asemănau spațiul balcanic cu o cetate uriașă care, deși vulnerabilă pe anumite direcții, în interiorul ei sistemul hidrografic, geografic, demografic, economic și cultural, oferea condiții aproape perfecte de apărare¹. Evident, în

situația în care toate statele balcanice ar hotărî să se apere în comun. În realitate, ori de câte ori un agresor se hotărâ să ocupe teritoriile din Balcani, el acționa în prealabil asupra relațiilor dintre statele acestui spațiu, și cultiva neîncrederea și suspiciunea, pentru a le împiedica să se alieze². O asemenea intenție nici nu era greu de concretizat: istoria a așezat în acest spațiu, destul de restrâns, populații foarte diferite ca etnie, credință și interese, iar viața a făcut ca între ele să existe diferențe în privința nivelului de dezvoltare economică, a civilizației și culturii. Mai mult, după fiecare conflict – la sfârșitul căruia se încheia o pace – în loc să se simplifice ecuația politică în zonă, dimpotrivă, apăreau litigii noi, care lasau nerezolvate atâtea probleme, încât, practic, toate statele din Balcani erau nemulțumite de soluțiile date de istorie și fiecare avea ceva de revendicat de la celălalt³.

În funcționarea Înțelegerii Balcanice deosebim trei etape, fără ca delimitarea lor în timp să fie categorică⁴: prima, de la semnarea Pactului Balcanic până în 1936, perioadă în care se pun bazele structurilor politice și economice ale alianței; a doua, din 1936 până în 1938, când s-au adoptat convențiile militare multilaterale și s-a convenit asupra colaborării în cadrul acestora; a treia, din 1939 până în 1940, când instrumentele alianței n-au mai corespuns realității europene și balcanice.

Relațiile militare româno-turce, asupra cărora mă opresc, se referă la etapa a doua. Ea își are începutul în 1935, când diplomații militari din țările aliate au intrat în contact direct unii cu ceilalți și au negociat textul convențiilor militare. Efortul de început al acestei etape s-a concentrat pe adoptarea celor două convenții militare: una semnată de România, Turcia și Iugoslavia (Convenția în trei) și alta semnată de România, Turcia, Iugoslavia și Grecia (Convenția în patru). După semnarea convențiilor, eforturile s-au concentrat pe colaborarea concretă multisectorială între aliați, care a fost densă, foarte scurtă și ambițioasă, deși timpul și situația nu a permis să se finalizeze.

Inițial, România și Iugoslavia au folosit și au încercat să impună modelul și experiența Micii Înțelegerii. Aceste încercări au fost doar parțial reușite, până la urmă negocierea convențiilor

Pactului balcanic s-a dezvoltat diferit, pe parcursul a mai bine de doi ani; de la început s-au pus condiții, s-au exprimat «rezerve» tehnice, pentru eliminarea cărora erau chemați în ajutor factorii politici. Cum am demonstrat mai sus, rezervele militarilor turci porneau de la situația precară care vulnerabiliza Strâmătorile; practic, culoarul Strâmătorilor era scos de sub suveranitatea Turciei (pus sub autoritatea Ligii Națiunilor), ceea ce împărțea teritoriul statului într-o parte a sa europeană și, respectiv, o parte asiatică. De ambele părți ale Strâmătorilor era stabilită o zonă demilitarizată.

Convenția de la Lausanne (24 iulie 1923) stabilea:

1. Libertate deplină de navigație pentru toate navele comerciale și de război, sub orice pavilion, cu orice încărcătură, în timp de pace; condițiile rămâneau aceleași în timp de război dacă Turcia rămânea neutră.

2. În timp de război, dacă Turcia era beligerantă, ea nu avea dreptul să oprească trecerea prin Strâmători a navelor statelor nu avea voie să trimită în Marea Neagră nave de război care să depășească, în ceea ce privește capacitatea, flota celei mai puternice țări riverane neutre.

3. Navele de război puteau trece liber prin Strâmători, atât ziua, cât și noaptea, indiferent de pavilion, dar nici o putere.

4. Submarinele traversau Strâmătorile plutind la suprafață.

5. Navele de război nu aveau dreptul de staționare în Strâmători.

6. S-a decis demilitarizarea Strâmătorilor și constituirea Comisiei internaționale a Strâmătorilor – formată din reprezentanți ai Franței, Marii Britanii, Italiei, Japoniei, Bulgariei, României, Greciei, Iugoslaviei și Rusiei sovietice – care supraveghea îndeplinirea prevederilor Convenției. Această comisie se afla sub controlul Societății Națiunilor⁵.

Analiza Pactului Balcanic conduce la câteva concluzii pentru România. Reținem doar: acceptând clauza rusă și, respectiv, rezerva greacă relativă la Italia, România, pentru care Pactul „... rezulta din nevoia de asigurare a securității frontului de est...”⁶, nu avea nici un câștig de securitate prin asumarea de obligații în cadrul noii alianțe, nici la frontiera estică (nici nu intra în discuție!), nici la frontiera sudică unde, tehnic, era în vigoare Convenția de alianță defensivă cu Iugoslavia (și Convenția militară din 1922). În schimb, ea n-a invocat nici o clauză, angajându-se fără rezerve să vină în sprijinul unui aliat agresat. Această **asimetrie în asumarea de angajamente în sprijinul aliatului supus agresiunii, în mod surprinzător nu a făcut niciodată obiectul unor discuții la nivelul conducerii politice a țării. S-a considerat că prietenia cu partenerul turc era mai importantă decât invocarea unor rațiuni de ordin tactic sau strategic.**

Delegația turcă
la Lausanne

Deși alianța era una multistatală, primele negocieri pentru semnarea convențiilor militare în cadrul alianței au avut loc prin discuții bilaterale. În context, Turcia și Grecia au parafat o convenție militară la Ankara, la 2 noiembrie 1934⁷. Guvernul turc a informat imediat România despre acest document, iar la 11 decembrie, ministrul turc de externe a făcut o prezentare amplă a prevederilor acestei „convenții de asistență militară”.

Guvernul român a încheiat și el o convenția româno-turcă semnată la 5 iunie 1934, ratificată la 30 octombrie 1934 (între România și Turcia se încheiase, în 17 octombrie 1933 și un Tratat de amicitie, conciliațiune, neagresiune și arbitraj). Într-un studiu asupra convenției, Secția 3 Operații din Marele Stat Major român preciza că acest document trebuie completat cât mai repede cu o convenție în cadrul Pactului⁸. Marele Stat Major român a trimis la Ankara⁹ o delegație formată din colonel Gheorghe Rozin și maiorul Lupescu pentru a negocia termenii convenției militare bilaterale. Negocierile au fost extrem de elaborate, ofițerii români au fost surprinși de încăpăținarea proverbială a colegilor turci. Total indiferenți la nevoile partenerului, ofițerii turci avansau soluții care, dacă s-a fi aplicat, ar fi făcut inoperabile planurile românești¹⁰. Deocamdată s-a luat la cunoștință de pretențiile părților în așteptarea concesiilor necesare. Temele acestor negocieri au fost reluate când s-a trecut la pregătirea convențiilor multilaterale.

Discuțiile româno-turce se concentrău în jurul a două probleme, pe care fiecare din părți le considera esențiale: România încerca să determine Turcia să concentreze forțe mai numeroase în Tracia, pentru a combate o agresiune bulgară împotriva României, în timp ce Turcia insista ca, în caz de agresiune a armatei bulgare împotriva sa, România să decidă concentrarea forțelor sale principale destinate acestui scop, la estul Dunării, în Dobrogea¹¹. Planificatorii români propuneau ca o eventuală agresiune bulgară, indiferent în ce mod urma să se producă, să fie combătută cu următoarele forțe: Turcia cu 15-16 divizii de infanterie și 1-2 divizii de cavalerie, România cu 3-4 divizii infanterie (să observăm că tot atâtea

forțe se destinău Frontului de Sud prin planurile de campanie anuale ale M.St.M. român). Iugoslavia ar fi urmat să participe și ea tot cu 3-4 divizii de infanterie.

Statmajoriștii români n-au înțeles de la început motivele strategice invocate de omologii lor turci privind zona de concentrare a efectivelor românești. Mi mult, această cerere, repetată obsesiv, a creat îngrijorare și suspiciune chiar la nivel politic. Generalul Gheorghe Angelescu, ministrul român al apărării, atrăgea atenția: „... trebuie să fim circumspecți și să căutăm, în special, a ne da seama dacă pretențiile nestrămutate ale Marelui Stat Major turc, în privința zonei de concentrare a trupelor noastre, nu sunt în legătură cu sugestiile ce le poate primi de la o altă putere prin concentrarea forțelor noastre acolo unde se cere cu insistență”¹². Ministrul român se referea la U.R.S.S., având în vedere relațiile strânse dintre Turcia și această putere.

Tergiversările s-au prelungit până în vara anului 1936, când, brusc, Marele Stat Major turc a renunțat să condiționeze semnarea convențiilor militare de asumarea de către români a obligației de concentra trupele, în principal, în Dobrogea. Evident, a intervenit un factor nou, un fapt care elimina un risc pe care Statul Major turc l-a considerat până atunci foarte important.

Ce se întâmplase? În mai 1936, la Ankara, poziția turcilor era încă neschimbată, dar în septembrie, același an, schimbarea de atitudine era totală. Singurul eveniment major înregistrat în această perioadă a fost Conferința de la Montreux¹³, prin care se recunoștea dreptul suveran al Turciei asupra Strâmtoarelor și se elimina zona de dezangajare militară. Aici s-a degajat o soluție de compromis care a permis, mai târziu, adoptarea Convenției militare în trei, la Conferința șefilor de stat major de la București, din noiembrie 1936. Factorul politico-diplomatic (aranjamentele Rustu-Aras, Titulescu) a interferat în negocierile militare, dar documentele turcești evidențiază că statmajoriștii turci n-au agreat această ingerință în discuțiile dintre militarii aliați. Militarii români, în schimb, acceptau primordialitatea politicului în gestionarea relațiilor la nivel interstatal.

În strategia negocierilor pentru o convenție militară cerută de Pact s-a semnalat o confuzie, pentru că, spre deosebire de Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică nu s-a format pe baza tratatelor bilaterale între părți, ci prin semnarea unui document unic, comun: Pactul de la Atena. În paralel, aranjamentele bilaterale în domeniul restrânse, recent convenite (greco-turc, româno-turc, turco-iugoslav, greco-iugoslav), continuau procedurile pentru finalizare. Pactul Balcanic, odată semnat, într-un fel a întârziat finalizarea înțelegerilor bilaterale, negocierile multilaterale devenind prioritare.

Colaborarea militară bilaterală turco-română s-a reactivat după defecțiunea iugoslavă (Iugoslavia a semnat un tratat de «amiciție veșnică» cu Bulgaria, fără aprobarea sau informarea aliaților din Pact), când s-au reluat contactele directe și între militari turci și români.

Convenția secretă¹⁴ încheiată între România și Turcia, la 5 iunie 1934, despre care am amintit, avea și importante prevederi în zona securității (fără a fi o convenție militară). În esență, aceasta prevedea ca în situația în care una din părți ar fi devenit victima agresiunii unui *stat balcanic, aliat sau nu cu o putere extrabalcanică*, cealaltă parte se obliga să intre în război împotriva agresorului din Balcani. La articolul 2 era prevăzută și posibilitatea de a reacționa coordonat împotriva unui *agresor nebalcanic* în sensul că partenerul aliat neatacat era obligat să declare război statului agresor¹⁵.

În contextul amintit, Marele Stat Major român a apreciat că se poate ajunge la o convenție militară bilaterală, în baza convenției secrete din 1934. Planificatorii români sperau că o asemenea convenție ar fi contribuit la „rezolvarea *problemului* militar românesc extern”¹⁶. De aceea echipa de negociatori s-a pregătit foarte bine pentru a face față discuțiilor. Prilejul pentru convenirea primelor contacte tehnice a fost oferit de decizia de la București a miniștrilor de externe român și turc, care s-au întâlnit cu ocazia sesiunii Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice, între 10-13 mai 1935.

Proiectul Convenției lua în calcul și stabilea aspecte generale și de detaliu foarte importante ale colaborării militare bilaterale: rapiditatea anihilării unei acțiuni agresive în Balcani (in-

clusiv în ipoteza declanșării operațiunilor de ripostă înainte de a se termina mobilizarea, cu forțele existente la pace), mai ales dacă situația prezenta pericol potențial la celelalte granițe. S-au abordat, în detaliu, între altele, măsurile de asigurare a traficului cu material francez și englez prin Bosfor și Dardanele, în situația în care acesta era destinat sprijinului logistic necesar României.

Între 4 și 9 iunie 1935, o delegație militară română, condusă de șeful Secției Operații, colonelul Gheorghe Rozin, s-a deplasat la Ankara pentru a discuta cu experți turci alte detalii ale proiectatei Convenții militare bilaterale. A existat o coincidență între punctele de vedere român și turc în aprecierea agresorilor potențiali în Balcani. S-a acceptat că Bulgaria era un inamic ipotetic. S-a analizat și varianta unui posibil atac din afara Balcanilor – deși o astfel de analiză depășea mandatul celor două delegații – și s-au analizat ipotezele de război, coordonarea acțiunilor comune în cazul unei agresiuni din partea unui stat balcanic.

Deși s-a avansat pe calea convenției militare bilaterale, responsabilii turci au optat pentru o convenție militară comună pentru toți aliații balcanici și, dacă nu era posibil, atunci documentul să fie semnat de Turcia, Iugoslavia și România. Pentru contracararea unui pericol din Balcani, fiecare parte ar fi trebuit să contribuie în mod egal cu efective militare, încât să se ajungă la circa 30 de divizii (în jur de 500.000 de oameni), astfel încât, printr-o acțiune rapidă, să determine scoaterea din luptă a agresorului balcanic în una – două săptămâni.

Atmosfera de lucru, care după aprecierea lui Eugen Filotty – ministrul român la Ankara – era de “cordialitate, încredere, sinceritate”, a permis și discutarea unor probleme dificile, în contradictoriu. În fapt, delegația română a argumentat că ipotezele în discuție, mai ales în privința forțelor angajate de țara noastră spre Sud, trebuia să ia în calcul celelalte nevoi de apărare ale României, în special cele de la Vest și de la Est. Pericolul numărul unu pentru România – subliniau delegații români – era la Vest, unde Ungaria putea profita în orice moment de o situație critică a României, angajată cu grosul forțelor la Sud, dislocate, în principal

– cum se cerea de către turci – în Dobrogea. Aproximativ la același nivel de risc era apreciată situația pe un posibil front din Estul țării, unde U.R.S.S. amenința permanent, mai ales că nu scăpa ocazia să declare că problema Basarabiei era încă nerezolvată. În raportul colonelului Gheorghe Rozin către șeful Marelui Stat Major¹⁷, în care acesta prezenta rezultatele întâlnirii militare româno-turce, se estima că un atac din Sud împotriva României, deși nu este exclus, este totuși de domeniul probabilității. În cazul unui război pe două fronturi, raportul sugera ca *grosul forțelor* să fie la Vest și nu la Sud¹⁸.

Situația se prezenta astfel încât scoaterea din cauză a Bulgariei apărea ca problemă secundară atât pentru România, cât și pentru Turcia. Pe acest considerent, experții români au insistat ca răspunderea principală în combaterea agresorului balcanic să revină Turciei. Întrucât acest argument „nu a putut fi suficient apreciat de delegații turci”¹⁹, se impunea o soluție de compromis. România considera ca principal frontul de Vest, apoi frontul de Est și, abia în al treilea rând, frontul de Sud; dimpotrivă, Turcia aprecia ca principal frontul mediteranean, unde amenințarea Italiei era reală, și secundar frontul de Nord – Vest, pe care dorea să-l rezolve pe seama Aliților. De altfel, anul 1935 a sporit motivele de îngrijorare pentru Turcia în contextul înțelegerilor Laval – Mussolini²⁰, din ianuarie 1935, care au obligat-o la vigilență sporită în Mediterana.

Pentru medierea disputei, militarii români au considerat utilă angajarea factorului politic, dar intervenția ministrului de externe, Rüstü Aras, nu a dus la nici un rezultat, militarii turci respingând cu succes asumarea de către ministrul de externe de responsabilități peste capul lor²¹. În apropierea Conferinței de la Montreux, experții militari turci erau convinși că și iugoslavii îi vor susține atunci când vor cere ca armata română să-și asume obligația principală în combaterea unei agresiuni bulgare, coroborate cu un sprijin italian, pentru că turcii și iugoslavii aveau un inamic extern comun: Italia²².

La curent, în sfârșit, cu îngrijorările mai vechi ale militarilor turci legate de situația din

Nicolae Titulescu

jurul Strâmtoarelor, negociatorii militari români făceau, la rândul lor, recomandări factorului politic de la București, care păstra rezerve față de inițiativa Turciei de a convoca o Conferință internațională. După discuții îndelungate la Ankara, colonelul Gheorghe Rozin aprecia: „alianța cu turcii este solidă, guvernul și Marele Stat Major par decizi la o colaborare sinceră”²³. În contextul reticențelor lui Titulescu (care se ferea să nu deschidă «cutia Pandorei» în favoarea revizionismului), delegația sugera să se acorde Turciei sprijinul politic necesar redobândirii complete a atributelor de suveranitate asupra Strâmtoarelor, pentru că reprezenta o problemă cu implicații militare aparte pentru România.

Recomandarea venea în contextul îngrijăririi față de înmulțirea actelor de revizuire prin forță de către Germania a clauzelor Tratatului de pace de la Versailles, după 1934.

Să vedem cum s-au dezvoltat evenimentele.

În context, Turcia era vital interesată în revizuirea Convenției Strâmtoarelor, dar nu intenționa să pună Europa în fața unui fapt îm-

plinit, ci, dimpotrivă, dorea să facă acest lucru apelând la mecanismele Pactului Ligii Națiunilor. De aceea cerea sprijin pentru organizarea unei Conferințe internaționale. Primul ajutor îl aștepta de la aliații balcanici, numai că România – prin Nicolae Titulescu – respingea, din principiu, orice inițiativă în această materie, considerând că nu era momentul oportun, s-ar deschide un drum periculos. Factorul militar a fost, însă, mai convingător, iar decidenții de la București au admis să sprijine efortul statului turc. Ca o compensație, Titulescu a întocmit o scrisoare (Notă) prin care Turcia se angaja să recunoască, încă o dată, *status-quo*-ul teritorial și să nu-l pună niciodată în discuție. Acest fapt a trezit reacția și protestul sovieticilor (care nu conteneau să amintească despre litigiul teritorial cu România pe seama Basarabiei).

Documentele diplomatice evidențiază tensiunea creată ca urmare a cererii Turciei. Pe 11 aprilie 1936, guvernul turc a adresat statelor participante la Conferința de la Lausanne și Secretariatului Societății Națiunilor, o *Notă* prin care solicita o nouă Convenție a Strămtorilor, invocând situația internațională și pericolul iminent care o implica. Statele care au primit aceasta înștiințare au încercat să se exprime fiecare, în funcție de interesul pe care îl aveau în această problemă. Reacțiile au fost diferite, dar diplomații turci au făcut eforturi de a explica demersul lor în toate centrele politice europene. La 15 mai, ministrul de externe german von Neurath s-a întâlnit cu Menemencioglu, secretar general la Ministerul de externe turc. Diplomatul turc l-a informat pe demnitarul german că, în privința Strămtorilor, în afară de România, statele informate în *Notă* au răspuns pozitiv; sunt semnale că România se va alătura celorlalte state²⁴.

Pentru Alianța Balcanică și pentru statele antirevizioniste, această *Notă* evidențiază carențele Tratatelor de Pace de la Paris. Pe de o parte, se înțelege dorința firească a Turciei de a fi suverană pe Strămtori, pe de altă parte se credea că, dacă se ajungea acolo, se crea un *precedent*.

Guvernul de la Ankara a demonstrat că prin cererea sa nu urmărea revizuirea teritorială, ci revizuirea clauzelor militare. Acestea erau cuprinse într-o anexa a Tratatului de pace

de la Lausanne, puneau în pericol securitatea unui stat membru al Societății Națiunilor. Mai mult, revizuirea oricărui tratat se putea face numai cu acordul tuturor părților interesate. Turcia, sprijinită și de statele mici și mijlocii, a reușit, în cele din urmă, să-și îndeplinească scopul. Titulescu s-a arătat nemulțumit și rezervat la primirea *Notei*. El dorea ca *Nota* să fie discutată mai întâi la un Consiliu Permanent al Înțelegerii Balcanice care era pregătit pentru luna mai, la Belgrad²⁵. Oficialii turci au motivat că „aliații balcanici au cunoscut de mult cererile Turciei, că procedura aleasă nu-i poate leza, că inițiativa ar fi în spiritul celor stabilite în reuniunea din 1935 de la București, astfel încât o nouă consultare nu ar fi necesară”²⁶. Diplomatul român făcea referiri la un articol apărut în presa ungara „De la Viena la Dardanele” în care ungarul declarau că era revizuirilor a venit. Ca urmare, România a anunțat că nu va participa la întrunirea de la Belgrad a Alianței Balcanice din 5 mai 1936. A fost nevoie de o vizită specială la București a secretarului general în ministerul de externe turc, Numan Menemencioglu. Ca rezultat, Titulescu a elaborat și el o *Notă* cu următorul cuprins²⁷:

– „Având în vedere că Turcia nu a pus și nu va pune niciodată în discuție clauzele teritoriale ale tratatelor care privesc România;

– „Având în vedere că între România și Turcia există Tratatul de la Londra din 3-4 iulie 1933, care interzic pentru totdeauna agresiunea și îi dau, în același timp, o definiție precisă prin reguli care stau la baza relațiilor internaționale dintre cele două state;

– „Având în vedere că între România și Turcia există un sentiment de încredere pe care nicio îndoială nu l-ar putea adumbri și o prietenie activă în vederea menținerii păcii, creată prin Pactul Balcanic, semnat la 9 februarie 1934;

– „Guvernul regal al României, luând în considerație împrejurările deosebite care caracterizează raporturile turco-române, are onoarea să comunice că, apreciind necesitățile securității balcanice el accepta să înceapă în spiritul cel mai amical negocierile de care se ocupă nota Dvs. din 10 aprilie 1936”.

Guvernul de la Ankara a răspuns, printr-o notă, ministrului român de externe:

„Luând act cu vie plăcere că guvernul țării amice și aliate se raliaza la teza guvernului meu relativă la chestiunea Strâmtoarelor și că nu va lipsi de a o susține la nevoie, mă grăbesc să aduc la cunoștința Excelenței Voastre că guvernul meu este întru-totul de acord cu cuprinsul notei sus numite a Excelenței Voastre”. În felul acesta, Titulescu a fost convins să participe la reuniunea Consiliului Permanent de la Belgrad, din mai 1936.

Previziunile militarilor s-au dovedit corecte, pentru că, așa cum am arătat mai sus, responsabilii militari turci s-au dovedit mult mai flexibili în negocieri după Conferința de la Montreux, când Strâmtoarele au intrat sub suveranitatea Ankarei. În felul acesta, Statul Major turc și-a instalat și întărit dispozitivul militar în zonă, care, astfel, a devenit mai puțin expusă sau vulnerabilă.

În esență, ce s-a stabilit la Montreux, 20 iulie 1936:

– dacă Turcia lua parte la război, navele comerciale ale statelor neutre puteau trece prin Strâmtoare, cu condiția de a nu colabora cu inamicul Turciei.

– Tonajul maxim al navelor de război al țărilor neriverane nu trebuia să depășească 30000 de tone.

– Perioada maximă de stat în Strâmtoare, a vaselor, nu trebuia să depășească 21 de zile.

– Dacă Turcia ar fi fost neutră, navele de război ale statelor nebeligerante aveau libertatea de a trece prin Strâmtoare; țările beligerante, în condițiile unei Turcii neutre, puteau traversa Strâmtoarele numai dacă respectau obligațiile care decurgeau din Pactul Societății Națiunilor și pactele speciale de asistență mutuală în care Turcia era parte.

În cazul în care Turcia ar fi fost beligerantă, trecerea prin Strâmtoare a navelor militare aparținând statelor neutre era lăsată la libera decizie a guvernului turc. Submarinele statelor riverane puteau intra în Marea Neagră plutind la suprafață. Aeronavele civile puteau survola zona Strâmtoarelor, cele militare neavând dreptul.

Acesta este momentul când se abandonează ideea unor convenții militare bilaterale și se accelerează demersurile pentru o convenție militară valabilă potrivit Pactului Balcanic. În-

tr-un referat întocmit de Secția 3 Operații (8 noiembrie 1935), în legătură cu stadiul pregătirii Convenției militare în trei, se arăta:

„1. Cu ocazia Conferinței Balcanice, ținută la București în mai anul curent, miniștrii de externe ai României și Turciei, domnii Titulescu și Rüstü Aras, au convenit:

– ca Statele Majore să procedeze la stabilirea bazelor unei Convenții militare și să asigure colaborarea celor două armate și

– lucrările să înceapă prin trimiterea unei delegații a M.St.M. român, care să ia contactul, la Ankara, cu M.St.M. turc și să înceapă studiile pregătitoare.

O înțelegere similară a existat între guvernul iugoslav și cel turc (...).

M.St.M. iugoslav a întocmit un proiect de Convenție militară între Turcia, România și Iugoslavia pe care l-a trimis atât M.St.M. turc cât și M.St.M. român /.../.

M.St.M. turc, conform angajamentului ce a luat la Ankara, în cursul conferințelor cu delegația română, a întocmit și el un proiect de Convenție militară pe care l-a trimis M.St.M. român”²⁸.

Turcii au renunțat și la negocierile bilaterale cu celălalt aliat, Iugoslavia, pe care, oricum, nu le considera vitale. Discuțiile începuseră cu mult timp în urmă, la Ankara, între 3 și 13 august 1935, când s-au abordat doar aspecte de ordin general; nici iugoslavii nu se arătau prea interesați. Generalul Jifcovic a propus ca o eventuală colaborare militară pentru anihilarea unui agresor balcanic să fie discutată și cu participarea României. Atașatul militar român la Ankara, locotenent colonelul Ion Gheorghe, informa Marele Stat Major că experții sârbi”... au aerul de a fi venit la Ankara doar pentru a le spune turcilor acest lucru”²⁹. Din acest motiv s-a convenit ca șefii de stat major din România, Turcia și Iugoslavia să se întrunească, în noiembrie 1935 la Belgrad, pentru a stabili cadrul general al cooperării militare³⁰.

Această suprapunere între intenția de a semna convenții militare bilaterale și decizia ulterioară de a adopta o convenție tripartită, a creat o anumită confuzie.

„Rezultă că în prezent există următoarele lucrări:

a) lucrarea întocmită de delegația M.St.M. român la Ankara;

b) două lucrări ale M.St.M. turc. Una întocmită la Ankara și a doua întocmită și trimisă nouă ulterior;

c) Proiectul M.St.M. iugoslav /.../.

Rezultă că la conferința de la Belgrad, cu șefii de Stat Major turc și iugoslav pentru încheierea unei Convenții militare între România – Turcia – Iugoslavia, se vor analiza aceste trei proiecte³¹.

În noiembrie 1935, la Belgrad s-a parafat însă o Convenție militară mai aproape de realitate și posibilități. Se avea în vedere, – lucru foarte important! – să se asigure eficiența acțiunii comune, atât *post factum* – împotriva unei agresiuni deja produse – cât și atunci când se profila o amenințare certă. Regăsim în câteva cazuri această stipulație în documentele militare, care par să fie în afara prevederilor Pactului Balcanic, unde se preciza că măsurile de reacție se pun în practică doar împotriva unui agresor real, nu potențial.

Se stabilea cuantumul forțelor militare care trebuiau mobilizate de fiecare stat în parte, astfel: 120 de batalioane, 150 de baterii, 24 de escadroane și 100 de avioane. Trecerea de la estimarea contribuției militare a statelor aliate având ca unitate de bază divizia, la estimarea care lua în calcul eșalonul batalion și baterie, rezultă din modul diferit în care diviziile erau compuse în cele trei țări și, respectiv, cantitatea de forțe pe care acest tip de mare unitate o avea într-o țară sau alta.

Efectivele, astfel stabilite, urmau a fi angajate în totalitate de statul care nu era atacat de agresorul balcanic și nu era în război cu un inamic pe alt front.

Statul atacat de alt stat balcanic, dacă era angajat și pe alt front, urma să participe la anihilarea agresorului balcanic, *cu maximum de forțe disponibile*. Proiectul de Convenție stabilea zonele de concentrare a forțelor mobilizate, obiectivele și direcțiile de acțiune în funcție de ipotezele de război analizate.

Proiectul menționa că „Ostilitățile, odată începute, nu mai puteau fi întrerupte decât în urma unui acord comun”³².

În document erau reținute rezervele pe care fiecare delegație le făcea față de conținu-

tul acestuia, urmând ca ele să fie eliminate prin negocieri ulterioare.

În această formă proiectul de Convenție a fost parafat la Conferința șefilor de Stat Major din noiembrie 1935³³, de la Belgrad, dar semnarea ei s-a amânat, timp în care s-a încercat aplanarea divergențelor româno-turce în plan conceptual.

Românii au făcut o rezervă la proiectul de Convenție militară în trei, în legătură cu valoarea forțelor pe care Turcia se angaja să le introducă în luptă împotriva unui agresor balcanic: în toate situațiile prevăzute – solicita partea română – Turcia să nu angajeze în luptă mai puțin de 120 de batalioane și 150 de baterii³⁴.

La rândul său, Marele Stat Major turc exprima rezerva după care: în cazul unei agresiuni din zona balcanică asupra Turciei, grosul forțelor române sau cel puțin jumătate din ele să se concentreze în Dobrogea. Cum am demonstrat mai sus, o astfel de pretenție era greu de acceptat de către experții români. Singura justificare pentru turci se sprijinea pe ideea că spațiul dobrogean era cel mai aproape de un posibil teatru de operațiuni orientat spre strâmători³⁵. Dar dezavantajele și riscurile unei asemenea acțiuni erau mult mai periculoase pentru România: cu forțele principale trecute peste Dunăre, în Dobrogea, ea putea deveni victima sigură a Ungariei, care aștepta pregătită în Vest, sau a U.R.S.S., care nu avea nevoie să se pregătească în mod special pentru intervenție împotriva României. Este ușor de constatat că, în acest fel, forțele concentrate într-un spațiu limitat și blocat de obstacole naturale (Dunărea și Delta) – de fapt grosul tuturor forțelor românești – nu aveau cum să vină în sprijinul frontului deschis la Est sau la Vest. Experții români erau prudenți, mai ales că învățămintele campaniei din 1916 erau încă proaspete. București, capitala României, ar fi rămas, de asemenea, fără forțe de apărare suficiente, iar concentrarea unor efective numeroase, folosind mijloace rudimentare de transport și de trecere peste fluviu, se putea face într-un timp dublu față de cel normal³⁶.

Este interesant că experții militari români au sesizat impasul și și-au dat seama că situația nu poate fi depășită decât prin intervenția

factorului politic. Se încearcă temperarea zelului profesional al militarilor turci, inflexibili în negocieri, care erau greu de combătut cu toate argumentele din teoria și experiența militară³⁷.

Atent la disputa dintre Marele Stat Major român și cel turc, în legătură cu problemele rămase în suspensie, atașatul militar român la Ankara expedia un raport în țară prin care semnală încercarea responsabililor militari turci de a implica și ei factorul politic în a determina acceptarea unei soluții în defavoarea punctului de vedere românesc: „Domnul ministru al României în Turcia a fost rugat să intervină pe lângă guvernul nostru, pentru ca autoritățile competente să pună la punct Convenția ... și să facă pregătirile pentru a invita în România ... pe șefii Statelor Majore interesate /.../ Dat fiind că subsemnatul am asistat la discuțiile care au avut loc la Belgrad și cunosc obiecțiunile ce s-au adus acolo privitor la rezervele ce s-au făcut de ambele părți, comunicarea făcută de domnul Aras m-a surprins oarecum, deoarece delegații turci n-au cerut la Belgrad decât ceea ce se fac că admit acum ca o concesie. În afară de faptul că soluția de jumătate și jumătate din forțe pe ambele maluri ale Dunării este contrară tuturor principiilor, deoarece se despart astfel forțele în două printr-un obstacol de importanța Dunării ... pentru care delegația noastră n-a acceptat acest punct de vedere al Turciei, - dar acum se încearcă a se prezenta această soluție ca o cedare din partea turcilor, ba chiar cerându-se pentru aceasta să se renunțe din partea noastră la rezerva formulată de noi în ceea ce privește forțele ce turcii trebuie să aducă în Tracia în orice situație”³⁸.

La curent cu evoluția disputei, atașatul român continua: „Din câte știu eu, punctul nostru de vedere a fost ca turcii să renunțe la cererea ca noi să concentrăm forțele noastre jumătate pe dreapta Dunării și jumătate pe stânga acesteia, în care caz am renunța și noi, poate, la cererea formulată, ca Turcii să aducă în Tracia minimum 120 de batalioane, oricare ar fi situația. Dar cum se vede din comunicarea domnului Aras, turcii caută să prezinte chestiunea tocmai pe dos, adică noi să renunțăm la cererea noastră și în schimb, să o acceptăm pe a lor”³⁹.

Proiectul de convenție militară în trei, astfel negociat, cuprindea:

a) Condițiile de intervenție contra Bulgariei în cazul unei *amenințări de război sau a unui atac* din partea acesteia, vizând o acțiune imediată, desfășurată în comun de aliați pentru a o scoate din luptă în cel mai scurt timp;

b) Forțele destinate intervenției, precizându-se numărul de mari unități alocate de fiecare stat care dispune liber de întregul său potențial militar. Dacă organismul militar al vreunei puteri se afla angajat pe alte fronturi la data acțiunii militare, ea avea obligația să intervină pe teatrul de război balcanic cu maximum de forțe disponibile;

c) În principiu s-au mai discutat: zonele de concentrare ale armatelor aliate, modalitățile de colaborare în timp de pace ale marilor state majore aliate, cooperarea materială, legături și transmisiuni etc.⁴⁰.

În ianuarie 1936, Consiliul Suprem de Apărare al Turciei aproba poziția experților militari turci și explica motivele pentru care condiția pusă armatei române de a se mobiliza în Dobrogea erau de necombătut: în situația că armata română ar concentra grosul forțelor la sud de București și la nord de fluviu, ar deveni imposibilă o acțiune viguroasă și prin surprindere a armatei române spre Sud, datorită faptului că mai întâi trebuia forțat cursul Dunării⁴¹.

Argumentele erau bine motivate profesional, dar disputa pe concepte militare avea accente mai degrabă politice. Turcia nu-și lua obligația să intervină, în orice ipoteză, cu forțe *maxim disponibile*, pentru că armata turcă se putea concentra lent în partea europeană, atât timp cât spațiul Strâmtoarelor nu era asigurat, dispozitivul strategic rămânea dezarticulat, iar riscul de a lăsa descoperită Anatolia era imens. Solicitarea de sprijin de la România pentru modificarea regimului Strâmtoarelor se evidenția ca o acțiune în folosul implicit al României. Dacă se obținea acordul din partea Adunării Ligii Națiunilor în această privință, Turcia sugera că ar putea spori efectivele, așa cum pretindea România⁴².

Experții militari români s-au menținut pe poziție și au insistat pentru a sprijini inițiativa Turciei de revizuire a Convenției: considerente de natură pur militară – explicau experții români – impuneau ca trupele să fie concentrate

într-o zonă centrală față de front. Din această zonă ele puteau fi ușor și rapid dirijate în funcție de diverse ipoteze de acțiune⁴³.

Marele Stat Major român a trimis în Turcia (după sesiunea Consiliului Permanent din mai 1936, de la Belgrad), o delegație militară condusă de colonelul Gheorghe Rozin, șeful Secției Operații, pentru continuarea discuțiilor. La întoarcere, ofițerul a raportat că statul major turc a amânat finalizarea discuțiilor până după Conferința de la Montreux din iunie-iulie 1936; s-a semnat un protocol care rezolva atât rezerva română cât și cea turcă făcute anterior⁴⁴.

Celălalt motiv de dispută – zonele de concentrare – s-a stins prin concesiile pe care stat-majoriștii români au admis-o la Montreux când au acceptat să concentreze un număr important de forțe în Dobrogea, dar numai în condițiile în care România nu era angajată pe alt front și numai în situația când *grosul forțelor bulgare ar fi fost angajat împotriva Turciei*.

Calea spre adoptarea unei convenții militare tripartite era deschisă, iar finalizarea se va produce la 6 noiembrie 1936 la București, când șefii statelor majore român, iugoslav și cel turc vor semna acest important și îndelung negociat document⁴⁵.

Mareșalul Fevzi Paşa

În concepția planificatorilor militari turci, cel mai periculos inamic pentru Turcia era Bulgaria: „O acțiune italiană asupra Dardanelor nu poate duce la succes decât numai în unire cu Bulgaria”. Bulgaria devenea pilonul cel mai important și în ipoteza următoare: „deci și în cazul când Turcia s-ar teme de Italia, tot Bulgaria este aceea care, prin vecinătatea ei imediată cu Strâmtoarele, va provoca deciziunea în Tracia și în regiunea Strâmtoarelor. Ca urmare apărarea Strâmtoarelor se realizează numai ținând pe bulgari cât mai departe de ele. Aproape niciun kilometru nu trebuie cedat lor spre Sud-Est⁴⁶.”

Conform M.St.M. turc, teatrul de operații cel mai important pentru turci este Tracia și Strâmtoarele, deoarece pierderea acestora înseamnă pentru turci „aruncarea” lor în pustiul Anatóliei și implicit scoaterea lor din sfera intereselor europene, la care Turcia ține atât de mult. În ipoteza colaborării Italiei cu Bulgaria împotriva Turciei ar crea serioase probleme Turciei deoarece o acțiune bulgară în forță în Tracia conjugată cu o acțiune italiană asupra Traciei de sud este foarte periculoasă pentru Turcia.

La Belgrad, MSM român a cerut celui turc o mărire a efectivelor militare în cazul în care Yugoslavia și România s-ar afla angajate în conflict împotriva Bulgariei. Turcii au motivat că nu pot mări efectivul forțelor cerute de români, deoarece sunt obligați să repartizeze o cantitate mai mare de forțe pentru apărarea imediată a Strâmtoarelor, care în prezent sunt demilitarizate, însă în cazul militarizării acestora, Turcia va putea să ia în considerare o mărire a efectivelor sale de intervenție contra Bulgariei⁴⁷.

Odată stabilite toate detaliile, a mai rămas ca documentele să fie semnate. S-a convenit ca locul Conferinței șefilor de stat major să fie la București. Un prim interval a fost propus între 25 septembrie și 1 octombrie 1936: „La cererea Marelui nostru Stat Major și în conformitate cu deciziile luate de Consiliul Permanent al Înțelegerii Balcanice, în mai trecut, la Belgrad, binevoiti a întreba Guvernul pe lângă care sunteți acreditat și a-mi răspunde de urgență dacă ar conveni mareșalului Fevzi, șefului Marelui Stat Major iugoslav, șefului Marelui Stat Major elen să vină la București de la 25 septembrie până la 1 octombrie viitor pentru primii doi, și

de la 27 septembrie până la 1 octombrie viitor, pentru cel din urmă, pentru a semna Convențiile militare ale Înțelegerii Balcanice. Arion”⁴⁸. Statul Major iugoslav au fost de acord, la fel, Statul Major grec. De la Ankara a venit o solicitare de amânare, fără ca aceasta să însemne o nouă tergiversare: „Tewfik Rüstü Aras mi-a comunicat că mareșalul Fevzi Paşa primește cu plăcere să vină la București pentru semnarea convenției militare. Un om de o rară onestitate. Cum însă întreprinde în prezent o călătorie mai lungă de inspecție în regiunile orientale ale Turciei amănată de șase ani, iar în octombrie va fi reținut de pregătirea revistelor militare pentru sărbătoarea națională turcă, mareșalul roagă ca reuniunea șefilor Statului Major să aibă loc în cursul lunii noiembrie la orice dată care ar conveni Statului nostru Major. Eventual, ar putea veni la București îndată după sărbătoarea națională de la 29 octombrie. Ministrul Afacerilor Străine mi-a spus că va fi prima dată când Mareșalul părăsește Turcia. Consideră înțeles ca la reuniune să participe nu numai șeful Statului Major iugoslav, ci și cel grec spre a se pune în aplicare rezoluțiile luate de Consiliul Permanent al Pactului balcanic de la Belgrad. Dacă Marele Stat Major va accepta cererea mareșalului, consider necesar să fiu autorizat a adresa Guvernului turc o scrisoare de invitație din partea Guvernului nostru spre a satisface formele protocolare. Sunt informat pe altă cale că președintele republicii și Ismet İnönü au aprobat deplasarea mareșalului. Filotti”⁴⁹.

Evident, partea română și-a dat acordul și a armonizat și legătura cu ceilalți parteneri. De la Ankara s-a anunțat, deja, că mareșalul va sosi la Constanța în ziua de marți, 3 noiembrie, pe un vas de război (crucișătorul „Hamidie”), însoțit de colonelul comandant de brigadă Ismail Hakkı Akoguz, colonelul de aviație Sefik Çakmak, locotenent colonelul de stat major Yusuf Adil Egelî, prim-secretarul de ambasadă Faik Zihni (șef de secție în Ministerul Afacerilor Străine), precum și de Mehmet Sabri, comisar de poliție. Bătrânul mareșal, care călătorea pentru prima dată în afara Turciei, s-a arătat impresionat de primirea făcută de autoritățile române la Constanța și București așa cum comunica ambasadorul român la Ankara. Diplomatul român de-

scria pașii făcuți de mareșal la întoarcerea din România (din descriere rezultă statutul special al șefului Statului Major turc, vizitat la el la birou de șeful statului și de primul ministru!): „După sosire, mareșalul a fost vizitat, la Marele Stat Major, de președintele Republicii turce și de Ismet İnönü. Ieri seară, mareșalul a făcut, în Consiliul de Miniștri, o expunere de două ore asupra călătoriei sale. După informațiile mele, el s-a arătat foarte mulțumit de rezultatele conferinței și de constatările ce a putut face asupra industriei noastre de armament. Ar fi fost îndeosebi impresionat de materialul de artilerie construit la Reșița și de capacitatea fabricii de avioane din Brașov. Mareșalul a menționat cu recunoștință atenția a cărei obiect a fost din partea generalului Condeescu, precum și din partea Guvernului și șefilor Armatei. După această expunere, Tewfik Rüstü-Aras a fost însărcinat să transmită la București mulțumi-rile Guvernului pentru primirea rezervată generalisimului. Deduc din aceste informații că scopul urmărit de Statul Major român, de a da șefului Armatei aliate o idee justă despre mijloacele noastre de apărare, a fost atins”⁵⁰.

NOTE

¹ O analiză dezvoltată a acestor studii se regăsește în lucrarea: Alexandru Oșca și Gheorghe Nicolescu: *Criză în Balcani ? Tratatate, Convenții și Protocoale secrete*, Editura Vlasie, Pitești, 1994, Aspecte colaterale acestei analize se regăsesc la: Alexandru Oșca, Dumitru Preda și Eftimie Ardeleanu, în *Proiecte și planuri de operații (până în 1916)*, Editura Militară, 1992.

² AMR, fond *M.St.M.*, Secția 3, dosar nr. 1471, *passim*.

³ Marusia Cîrstea, Gheorghe Buzatu, *Europa în balanța forțelor*, București, Editura Mica Valahie, 2009.

⁴ Mihai Retegan, *În balanța forțelor...*, p. 138. Autorul identifică două perioade cu referire la perioada ei activă de manifestare.

⁵ Ionuț Cojocaru, *De la războiul greco-turc la conferințele de la Lausanne și Montreux*, în *Analele Universității Spiru Haret*, Seria Relații Internaționale și Studii Europene, An II, nr. 2, 2008, Nota 17.

⁶ Mihai Retegan, *În balanța forțelor ...*, p. 137.

⁷ Eliza Campus, *Înțelegera Balcanică ...*, p. 151.

⁸ AMR, fond 948, *Secția 3*, dosar nr. 1449, f. 7-52, (Studiul asupra Convenției între Turcia și România, Geneva, 5 iunie 1934).

⁹ În baza Raportul nr. 141 din 13 mai 1935.

¹⁰ *Idem*, f. 88-115, Dare de seamă asupra misiunii în Turcia, semnată colonel Gheorghe Rozin, șeful Secției 3 Operații.

¹¹ *Idem*, dosar nr. 1488, f. 139-147, Dare de seamă a Secției 3 Operații cu referire la istoria disputei româno-turce pe tema convenției militare.

¹² Apud: Mihai Retegan, *op.cit.*, p. 144. Autorul citează din fondul 948/RSS 3, dosar nr. 1488, f. 30.

¹³ *Ibidem*

¹⁴ Concomitent s-a semnat o convenție secretă între Turcia și Iugoslavia.

¹⁵ AMAE, fond *Înțelegerea Balcanică*, vol. 36, f. 25-26.

¹⁶ AMR, fond *M.St.M.*, *Secția 3*, dosar nr. 443, f. 17.

¹⁷ *Ibidem*. A se vedea și dosarul nr. 1488, f. 139-147, (Dare de seamă a Secției 3 Operații și f. 156-180 cu toată „istoria” rezervelor turce din iunie 1935 (Ankara) noiembrie 1935 (Belgrad), mai 1935 la Belgrad și la Ankara).

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, f. 92.

²⁰ A.J.P. Taylor, *op.cit.*, p. 74-75.

²¹ Să reținem prestigiul militarilor turci în viața politică de la Ankara și credibilitatea cuvântului lor, într-o problemă specifică, în raport cu cel al oamenilor politici.

²² Ioan Talpeș, *Coordonate ale politicii militare românești (1935-1939)*, în „Probleme de politică externă a României 1918-1940”, p. 119-128.

²³ AMR, *M.St.M.*, *Secția 3*, dosar nr. 1488, f. 148.

²⁴ Ionuț Cojocaru, *De la războiul greco-turc la conferințele de la Lausanne și Montreux*, în *Analele Universității Spiru Haret*, Seria Relații Internaționale și Studii Europene, An II, nr. 2, 2008, Nota 18.

²⁵ Nicolae Titulescu a telegrafiat ministrului român la Ankara, Filotti, să-i comunice ministrului turc de externe nemulțumirea sa față de Nota turcă și rugămintea de a opri orice demers până la întâlnirea de la Belgrad din 4 mai 1936. Cu toate insistențele lui Titulescu, Turcia a trimis Nota, urmand ca apoi sa isi rezolve problema cu Romania, pe marginea acestui incident la intrunirea de la Belgrad. Titulescu s-a arătat dezamăgit de actul oficialităților de la Ankara, după care cu acordul guvernului Tătărescu la însărcinat pe ambasadorul român la Ankara să transmită că România nu va participa la întrunirea de la Belgrad. Intenția lui Titulescu era de a demon-

stra că România are principii și nimeni nu poate să trateze România decât de pe picior de egalitate.

²⁶ Ionuț Cojocaru, *De la războiul greco-turc la conferințele de la Lausanne și Montreux*, în *Analele Universității Spiru Haret*, Seria Relații Internaționale și Studii Europene, An II, nr. 2, 2008, Nota 28.

²⁷ *Idem*, Nota 35.

²⁸ *ibidem*, f. 53.

²⁹ AMR, *M.St.M.*, *Secția 3*, dosar nr. 1488, f. 148.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, f.52-53.

³² *Ibidem*, f. 53.

³³ Din partea Marelui Stat Major turc a participat primul subșef, generalul Gündüz, cu împuterniciri limitate.

³⁴ AMR, fond 948, *Secția 3*, dosar nr. 1608, f. 158.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Idem*, dosar nr. 43/36, f. 227.

³⁹ *Ibidem*, f. 227-228.

⁴⁰ Mihai Retegan, *op.cit.*, p. 143.

⁴¹ AMR, fond *M.St.M.*, *Secția 3*, dosar nr. 43/46, f. 227-228.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Idem*, dosar 41/1935-1937, f. 197. Generalul Samsonovici a prezentat suveranului un raport justificativ logic și complet, luând în calcul situațiile multiple în care România s-ar putea găsi într-un conflict generalizat.

⁴⁴ *Idem*, dosar nr. 1608, f. 159.

⁴⁵ Convenția în trei se găsește în original în A.M..R., fond *M.St.M.*, *Secția 3*, dosar nr. 1499, f. 1-12. Convenția a fost semnată de: generalul Nicolae Samsonovici, generalul Miljutin Nedić și mareșalul Fevzi Cakmac. În acest dosar găsim singura variantă (dintre foarte multe) în original, cu semnăturile indescifrabile ale șefilor de stat major aliați.

⁴⁶ Ionuț Cojocaru, *De la războiul greco-turc la conferințele de la Lausanne și Montreux*, în *Analele Universității Spiru Haret*, Seria Relații Internaționale și Studii Europene, An II, nr. 2, 2008, Nota 54.

⁴⁷ *Idem*, Nota 57.

⁴⁸ *Documente Diplomatice Române, II, 18, 1 Iulie – 31 Decembrie 1936*, p. 156.

⁴⁹ *Idem*, p.266-267. Telegrama nr. 1 993, din 26 noiembrie 1936, ora 21.35, Ankara, semnată Filotti.

⁵⁰ *Idem*, p. 272.

ARMATA CA FACTOR POLITIC ÎN URSS. SCURTĂ INCURSIUNE ÎN PERIOADA POST-STALINISTĂ (1953-1957)

ALIN SĂMUȘAN *

Abstract

In the months that followed the end of the Second World War, the ideological terror returned to the USSR, together with the complete subordination of the army to the Communist Party of the Soviet Union, something that eventually led to conceptual stagnation. By 1951, however, several signs indicated that the ideological pressure weakened, a process that accelerated after Stalin's death, in 1953. The study below presents the transformations that engulfed the Soviet army under Nikita Khrushchev and how the power struggle at the top of the Soviet hierarchy affected their course.

Keywords: Soviet Army, Joseph Stalin, Nikita Khrushchev, Georgy Zhukov, Nikolai Bulganin

După lunile ulterioare sfârșitului celui de al doilea război mondial, teroarea ideologică își făcea iarăși simțită prezența în URSS prin epurări și prin măsuri de înghețare a oricărei dinamici intelectuale sau sociale independente. Între instituțiile statului sovietic, forțele armate au resimțit cu precizie toate implicațiile acestor politici. Înlocuirea mareșalului Jukov cu mareșalul Konev la comanda generală a forțelor armate în noiembrie 1946¹, exilarea lui Jukov la comanda regiunii militare Odessa și venirea la portofoliul forțelor armate a mareșalului Bulganin (instrument direct al lui Stalin, provenit din partid, fără nici o competență militară) în locul generalissimului², tezele cu privire la organele politice din forțele armate ale URSS din martie și Legea secretului de stat din iunie 1947, toate acestea au contribuit la an-

chilozarea gândirii militare, la stagnarea conceptuală următoare firavei deschideri a anilor 1945-1946. Necesitatea supraviețuirii obligă însă la realism, iar conturarea strategiei nucleare-aeriene a SUA și începutul înarmării Europei occidentale a avut acest rol pentru URSS. Această turnură s-a manifestat prin decizia înarmării statelor satelite din Europa răsăriteană, proces început cu Conferința de la Moscova din ianuarie 1951 și printr-un alt amplu proces, acela de slăbire a presiunii ideologice asupra armatei și de creștere a rolului ei socio-politic. Astfel, campania pentru „unitatea de comandă” din toamna lui 1951, admiterea unui număr fără precedent de ofițeri profesioniști în Comitetul Central al PCUS la Congresul al XIX-lea din 1952 (Vasilievski, Sokolovski, Konev și Kuznețov, iar Jukov admis ca candidat)³

* Masterand, Facultatea de Istorie a Universității București.

Gheorghe Jukov

au pregătit terenul instituțional pentru luarea ștafetei de către cei competenți după moartea lui Stalin și pentru reformarea doctrinar-organizatorică a armatei sovietice.

Martie 1953 a dat tuturor instituțiilor statului sovietic multă responsabilitate și libertate de acțiune. Cei mai apți pentru a o recepta și folosi erau militarii. Lupta pentru putere, care izbucnește imediat și care va continua în această formă până în 1961, va da armatei un rol politic pe care nu l-a avut niciodată, rol care în anumite momente a frizat o independență periculoasă pentru aparatul PCUS. Când mareșalul Jukov îl arestează personal pe Beria⁴ la 26 iunie 1953, luându-i locul în Comitetul Central, începe perioada în care armata sovietică se va manifesta ca un jucător de sine stătător pe scena politică a țării. Din punct de vedere doctrinar, declarația amiralului Kuznețov din iulie 1953 cum că „Experiența Marelui Război Patriotic nu mai este suficientă” și cea a generalului maior Pukovschi din septembrie același an: „cultul personalității a afectat serios problemele științei militare iar repetarea sterilă a citatelor de autoritate, vrând-nevrând a stânenit dezvoltarea gândirii militare”⁵ au constituit semnalul începutului revizuirii atât de necesare a doctrinei militare și pe această

cale a afirmării poziției privilegiate, unice a forțelor armate sovietice în competiția pentru influență din interiorul partidului.

Politica prim-ministrului Malenkov de orientare a economiei înspre producția de bunuri de consum în detrimentul industriei grele, precum și scăderea bugetului apărării⁶ de către acesta au constituit un prim motiv pentru ralierea armatei în jurul prim-secretarului Hrușciiov, care miza în continuare pe industria grea⁷, pentru că, așa cum spunea ministrul Bulganin: „Industria grea este baza capacității de apărare a țării”⁸. Alte elemente care au dus la această poziționare politică a armatei țin de „gafa” făcută de Malenkov când a anunțat în martie 1954 că „un război nuclear ar putea distruge nu numai capitalismul ci și civilizația umană”⁹ afirmând prematur conceptul descurajării mutuale când încă armata nu avea capacitatea nucleară necesară, precum și preferința a priori pentru Hrușciiov a militarilor, date fiind relațiile personale ale acestuia cu mulți mareșali și generali în contextul participării la bătălia de la Stalingrad ca comisar politic de rang înalt¹⁰.

Destituirea lui Malenkov din funcția de prim-ministru în februarie 1955 și înlocuirea lui Bulganin cu Jukov la portofoliul apărării au dus la confirmarea poziției predominante a armatei în politica sovietică în tandem cu acumularea influenței în partid de către Hrușciiov. Revizuirea doctrinară a raportării la pregătirea pentru acțiuni militare în condiții de război nuclear generalizat, reducerea drastică a influenței organelor politice în armată au fost, printre altele, mărci capitale ale prodigioasei ere Jukov în istoria armatei sovietice. Chiar dacă poziția lui Hrușciiov se fortifică prin crearea funcției de comandant suprem al forțelor armate ale URSS special pentru el și prin constituirea Consiliului Apărării cu atribuții în pregătirea țării pentru apărare la cel mai înalt nivel de analiză și decizie¹¹, Jukov adoptă decizii față de care nimeni din sânul partidului nu era încă destul de puternic ca să riposteze. Astfel în continuarea deciziei din mai 1953 de a numi șeful mareului stat major al armatei sovietice și șefii categoriilor de forțe ca miniștrii adjuncți, în 1955 se restaurează misiunile și se lărgesc puterile Consiliilor Militare ale categoriilor de forțe¹² într-un amplu proces de crește-

re a capacității fluxurilor de decizie principale și secundare, cu accent pe fluxul decizional esențial, acela al structurilor de forțe. Mecanizarea și motorizarea completă a forțelor este un alt rezultat obținut în acești ani; sub presiunea creșterii numărului și forței distructive a loviturilor nucleare angajate în cazul unui război, în concordanță cu nivelul de interoperabilitate, de integrare și de cooperare între arme necesar pentru a asigura supraviețuirea și victoria pe câmpul de luptă, se elimină în 1955 ofițerul politic de companie¹³, pentru ca în același an un însemnat număr de generali, dintre apropiații lui Jukov, să primească gradul de mareșal¹⁴.

Congresul XX al PCUS din februarie 1956 aduce numirea lui Jukov printre membrii candidați ai Biroului Politic, odată cu sfârșitul concepției strategice a încercuirii capitaliste și a inevitabilității unui război între cele două sisteme. Condamnarea lui Stalin aduce renunțarea la formulele sancționării geniului lui militar, la abrogarea rolului său excepțional în făurirea „științei militare”, ceea ce deschide și mai mult calea pentru abordarea mai critică a experienței celui de al doilea război mondial. Realizarea primului bombardier strategic în 1954, stadiul dezvoltat al cercetărilor în domeniul rachetelor, creșterea generală a capacității de luptă a forțelor armate permit reiterarea posturii lui Malenkov cu privire la caracterul indezirabil al unei confruntări fără ca aceasta să dea sentimentul unei inferiorități. Tot acum, **pentru prima dată în istoria armatei sovietice, niciun ofițer politic nu mai este ales în Comitetul Central**¹⁵. Creșterea puterii lui Hrușciiov este simetrică. Acum el îl înlătură și pe Molotov odată cu sfârșitul conflictului sovieto-iugoslav. Ca și Malenkov, acesta își păstrează locul în Prezidiu.

Reforma economică preluată de Hrușciiov de la Malenkov relevă de asemenea puterea și influența armatei. Când, în februarie 1957, se desființează majoritatea ministerelor economice într-o încercare de descentralizare a producției¹⁶, Jukov realizează centralizarea extremă a industriei militare în două ministere plus cel al construcției de mașini medii, care reprezenta un paravan pentru industria nucleară¹⁷.

Evenimentele din iunie-iulie 1957, când ultima încercare a „grupului anti-partinic” din Prezidiu, format din Molotov, Malenkov și Kaganovici, de a-l depune pe Hrușciiov este înfrântă prin convocarea plenarei Comitetului Central, ticsit cu ofițeri superiori și cu generali promovați prin alianța dintre Hrușciiov și Jukov¹⁸, și când însuși mareșalul ia partea prim-secretarului spunând că „armata nu va admite lupte pentru putere în cadrul partidului”¹⁹, marchează începutul unei scurte perioade în care „**Jukov a vorbit cu autoritate nu numai despre doctrina și știința militară (unde nimeni nu îi discuta părerile) ci și despre implicațiile strategice ale altor politici**”, așa cum se exprima Raymond L. Garthoff²⁰. Perioada dintre iulie 1957, când mareșalul este făcut membru plin al Prezidiului, și octombrie 1957 este perioada în care armata sovietică a fost un factor de decizie independent în politica sovietică, când nimeni nu putea controla nici ce se întâmplă în interiorul ei și nici pozițiile acesteia referitoare la viața politică internă și internațională. Acum șeful Direcției Politice a Armatei răspunde nu în fața Comitetului Central ci în fața mareșalului Jukov în calitatea sa de ministru al apărării naționale²¹ și se ad-

Gheorghe Malenkov

optă noile „Instrucțiuni pentru organizațiile de partid din Armată” care le înlocuiau pe cele din 1947 și în care se spunea că „critica ordinelor și deciziilor comandanților nu va fi permisă la ședințele de partid”²². Tot acum se pune din ce în ce mai puțin accent pe pregătirea politică a efectivelor, ofițerilor superiori fiind-le permis sa o eludeze prin „studiu individual”²³. Aceasta a fost perioada în care armata sovietică a fost cea mai disciplinată din întreaga sa istorie și de asemenea perioada în care a beneficiat de cea mai bună pregătire de luptă și cea mai bună structură de comandament²⁴. Dar puterea acumulată amenința partidul.

Plenul Comitetului Central din octombrie 1957 convocat de Hrușciiov îl demite pe mareșal în timp ce acesta era plecat într-o vizită în Balcani. Motivul invocat este acela al pregătirii unei lovituri de stat. Un nou set de „Instrucțiuni” se adoptă, care întăresc controlul politic în forțele armate, renunțând la „ereziile” lui Jukov care „[...] a încercat să diminueze importanța muncii de partid în armată și flotă, să o reducă la un rol de iluminare abstractă, să o depărteze de cerințele instrucției militare”²⁵. După demiterea mareșalului, fără oponenți politici, Hrușciiov deține toată puterea. Descentraliza-

rea este abandonată, iar unele dintre reformele militare ale lui Jukov sunt revizuite. Controlul politic în armată este crescut și se accentuează caracterul teritorial al structurilor de comandă. În consiliile militare sunt introduși șefi ai direcțiilor politice, prim-secretarii partidelor unionale și secretarii organizațiilor de partid de district și de regiune, dinamitând suplețea fluxurilor de decizie stabilite de Jukov²⁶, poate și datorită creșterii preocupărilor pentru asigurarea defensivă a Spatelui, a teritoriului URSS contra pericolelor unui atac masat nuclear generalizat. Astfel se creează în 1958 Comandamentul Spatelui cu rang de adjutantură a ministerului apărării²⁷. Vechiul conflict de pe frontul celui de al Doilea Război Mondial între mareșalii și generalii „sudiști” (cei de la comanda militară și politică a fronturilor și armatelor), în frunte cu comisarul de divizie Hrușciiov, și cei din STAVKA și GKO, în frunte cu Jukov și Sokolovski, își dă acum cântecul de lebedă; nu imediat, dar într-un timp scurt, mareșali și generali din clica sudică acapareză posturile de decizie din armată. Malinovski e numit ministru după Jukov, Greciko devine comandant al forțelor terestre în locul lui Malinovski, iar în anul următor două treimi din numărul comandanților de districte militare au fost schimbați²⁸. Începând cu 1960, aceste vechi conflicte încep să nu mai influențeze realitățile politico-militare odată cu ridicarea unei noi generații de comandanți. Congreșele XXI (1959) și XXII (1961) ale PCUS întăresc acapararea puterii de către Hrușciiov prin excluderea lui Malenkov și Molotov din partid. Confruntarea dintre URSS și NATO îmbracă noi forme. Epoca racheto-nucleară începe în 1960 odată cu înființarea celei de-a cincea categorii de forțe a armatei sovietice: Forțele de Rachete Strategice (RVSN), eșecul politicilor reformiste în economie anunță neviabilitatea principială a sistemului sovietic, iar ultimele încercări de „bluf” ale URSS eșuează la Berlin și Havana.

Depunerea mareșalului Jukov, moment care coincide în mod simbolic cu începutul erei racheto-nucleare, gasește forțele armate ale URSS pregătite din punct de vedere conceptual și organizatoric pentru a da un răspuns noilor provocări ale parității nucleare. În „epoca reformelor lui Jukov”, „The Zhukov Era”, așa

Nikita Hrușciiov

cum este cunoscută această perioadă în literatura occidentală dedicată armatei sovietice, aceasta a devenit o forță disciplinată și, pentru sistemul sovietic, extraordinar de depolitizată, capabilă să recepteze și să aplice în mod constructiv reperatele de știință și artă militară care conturau noile etape ce se prefigurau. Când la 14 ianuarie 1960, Nikita Hrușciiov anunță de la tribuna Sovietului Suprem „revoluția continuă în afacerile militare”²⁹, urmat doi ani mai târziu de publicarea noii „Strategii Militare” sub redacția mareșalului V. D. Sokolovski (șef de stat major al lui Jukov în anii războiului), munca de 7 ani a mareșalului Jukov dă la iveală, independent de, și de multe ori în pofida, tuturor considerentelor ideologice, un exemplu de profesionalism care probabil că a facilitat rămânerea statului sovietic pe șinele supraviețuirii încă trei decenii.

Nikolai Bulganin

NOTE

¹ Glantz, David, *The Development of the Soviet and Russian Armies in Context, 1946-2008: A Chronological and Topical Outline*, in *The Journal of Slavic Military Studies*, 1/2010, p. 30.

² Garthoff, Raymond L., *Soviet Military Policy. A Historical Analysis*, Londra, 1966, p. 40.

³ Ibid. p. 45.

⁴ Garthoff, Raymond L., *Soviet Strategy in the Nuclear Age*, Londra-New York, 1958, p. 82.

⁵ Ibid. p. 55.

⁶ În sesiunea Sovietului Suprem care a dus la demiterea acestuia, bugetul militar a crescut cu 12%. Ibid. p. 30.

⁷ Ibid. p. 25

⁸ Ibid.

⁹ *The Cambridge History of Russia*, vol.III *The XXth Century*, 10. *The Khrushchev period (1953-1964)*, Taubman, W., p. 275.

¹⁰ Problemă discutată pe larg în: Gobarev, Victor, *Khrushchev and the military: Historical and psychological analyses*, in *The Journal of Slavic Military Studies* 3/1998.

¹¹ Glantz, David, *op.cit.*, p. 40.

¹² Ibid.

¹³ Garthoff, *Soviet Strategy...*, p. 50.

¹⁴ Garthoff, *Soviet Military Policy...*, p. 30.

¹⁵ Ibid., p. 33.

¹⁶ Cambridge, p. 277.

¹⁷ Garthoff, *Soviet Military Policy...*, p. 100.

¹⁸ Cambridge, p. 279.

¹⁹ Garthoff, *Soviet Strategy*, p. 78.

²⁰ Garthoff, *Soviet Military Policy...*, p. 53.

²¹ Garthoff, *Soviet Strategy*, p.35.

²² Garthoff, *Soviet Military Policy*, p. 46.

²³ Ibid.

²⁴ Gobarev, Victor, *Khrushchev and the military: Historical and psychological analyses*, in *The Journal of Slavic Military Studies* 3/1998, p. 141.

²⁵ Garthoff, *Soviet Strategy...* p. 43.

²⁶ Glantz, David, *op.cit.*, p. 41.

²⁷ Ibid.

²⁸ Garthoff, *Soviet Military Policy...*, p. 60.

²⁹ Otu, Petre, *Conceptii și doctrine strategice în perioada „Războiului Rece” [1945-1965] în Occasional Papers (ISPAIM)*, nr. 15/2008, p. 31, vezi și *Raportul lui N.S. Hrușciiov la sesiunea Sovietului Suprem al URSS în Apărarea Patriei*, nr. 4163 din 15 ianuarie 1960.

INTERVENȚIA MILITARĂ ÎN LIBIA. ALIANȚE DE MOMENT

ALEXANDRU VOICU *

Abstract

The paper below attempts to analyze the roots and the unfolding of the civil war in Libya, as well as the ad-hoc alliances/coalitions that played a major role in the collapse of the former regime. The unfolding of the civil war, which ended with the capture and killing of Muammar Gaddafi, of his son, Mutassim Gaddafi, and of dozens of members of the convoy intercepted by NATO near the city of Sirte in the morning of October 20, 2011, raises serious questions about the nature and the political intentions of the West's fresh allies. The bloody ending – openly praised by the leaders of the countries which participated to the military campaign and by others, as well – came after a long series of atrocities committed by NATO's "allies on the ground", many of which ignored – or wrongly attributed to – by the Western media or by the International Criminal Court.

Keywords: *Libya, NATO, Al-Qaeda, Sinjar Records, Abdelhakim Belhadj, Mustafa Abdul Jalil, Abdul-Hakim al-Hasadi, Benghazi, Muammar Gaddafi*

În seara zilei de 19 martie 2011, la exact treizeci de zile de la începutul rebeliunii armate în orașul libian Benghazi, o escadrilă formată din aproximativ 20 de avioane de vânătoare franceze a atacat mai multe ținte la sol aparținând guvernului de la Tripoli, distrugând „un număr de tancuri și de transportoare blindate”¹. Acesta era debutul a ceea ce secretarul general al NATO, Anders Fogh Rasmussen, urma să numească drept una dintre „cele mai de succes campanii”² din istoria alianței, derulată de-a lungul a șapte luni și totalizând 9700 de misiuni de atac³ menite să anihileze capacitățile militare ale regimului lui Muammar Gaddafi, înclinând astfel decisiv balanța în favoarea rebelilor.

Benghazi, capitala rebeliunii

Orașul Benghazi, al doilea ca mărime din Libia (după Tripoli) și capitala provinciei istorice Cirenaica, a jucat un rol hotărâtor în declanșarea și derularea războiului civil care a cuprins Libia în februarie 2011. Prezentat ca oraș-martir de presa occidentală, Benghazi a simbolizat pentru publicul larg rezistența eroică a poporului libian în fața agresiunii trupelor loiale colonelului Muammar Gaddafi. Presupusele atrocități comise de forțele guvernamentale în Benghazi au mobilizat rapid principalele puteri occidentale (Statele Unite, Franța, Anglia), care i-au înarmat pe rebeli și, ulterior, prin campania NATO, au bombardat

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

trupele comandate de la Tripoli. Ceea ce trebuie spus, însă, este că Benghazi mai făcuse obiectul știrilor internaționale cu mult înainte de momentul februarie 2011.

În octombrie 2007, forțe ale coaliției internaționale din Irak au descins la o casă operativă a Al-Qaeda din orașul irakian Sinjar, aflat în apropiere de granița cu Siria. Ceea ce urmau să descopere avea să reprezinte o incursiune în premieră în lumea „internațională” jihadului, o „adevărată comoară” de informații, mai precis o varietate de documente și fișe biografice, mai mult sau mai puțin complete, despre aproximativ 700 de luptători străini în Irak. Documentele în cauză au fost trimise pentru analiză la Centrul pentru Combaterea Terorismului din cadrul West Point, care, în decembrie 2007, va publica un raport intitulat „Luptătorii străini ai Al-Qaeda în Irak. O primă interpretare a documentelor din Sinjar”⁷⁴. Pe baza „eșantionului” de 700 de luptători străini, analiza reușește o primă cartografiere a insurgenței din Irak, oferind o imagine demografică a fenomenului. Astfel, din cei 595 luptători străini a căror naționalitate a fost stabilită, saudiții reprezentau 41% (244), urmați de libieni cu 18,8% (112) și de sirieni cu 8,2% (49). Clasamentul se modifică radical, însă, dacă raportăm numărul insurgenților la populația țărilor de proveniență. Astfel, Libia a „exportat” în Irak douăzeci de insurgenți la fiecare milion de locuitori, Arabia Saudită zece, iar Siria doi. Așadar, Libia s-a dovedit de departe cel mai prolific exportator de jihadiști în Irak. Nu toate centrele urbane din Libia au fost, însă, la fel de productive. Două orașe ies în evidență, acoperind 84% din totalul insurgenților libieni din „eșantionul” de la Sinjar: Darnah⁵ (60,2%) și Benghazi (23,9%), aceleași două orașe care au devenit nume de referință în timpul rebeliunii din primăvara lui 2011. Raportat la cele trei regiuni istorice ale Libiei (Cirenaica, Tripolitania și Fezzan), Cirenaica a exportat aproape 90% din totalul insurgenților libieni din Irak⁶.

Benghazi a mai fost subiect de știri și în 2006, de această dată în contextul scandalului caricaturilor la adresa profetului Mohamed publicate de revista daneză *Jyllands-Posten*. La începutul lui februarie 2006, Yousuf al-Qaradawi, binecunoscutul predicator islamist de origine egipteană și gazdă a unei emisiuni⁷

transmise de canalul qatariot de televiziune Al-Jazeera, a chemat la o „zi a mâniei” împotriva caricaturilor⁸, manifestațiile degenerând în atacuri violente împotriva ambasadelor și a altor interese occidentale din lumea musulmană. Benghazi nu a făcut excepție. Manifestanți violenți au atacat și incendiat consulatul italian ca protest împotriva ministrului italian Roberto Calderoli, care, în contextul scandalului caricaturilor, purtase un tricou cu un desen preluat din revista franceză *France Soir*, dar atribuit greșit de presa internațională publicației daneze. Forțele libiene de ordine au intervenit, cel puțin zece manifestații pierzându-și viața⁹. La nivel global, scandalul caricaturilor și violențele ce au urmat (inclusiv atentate cu bombă) s-au soldat cu 200 morți¹⁰, devenind o cauză favorită a mișcărilor islamiste, termenul de „zi a mâniei”, folosit ulterior și în alte ocazii, fiind indisolubil legat de vocabularul politic al acestora. Revenind la cazul Benghazi, ceea ce iese în evidență este chiar data la care a avut loc acest incident: 17 februarie, exact ziua în care, cinci ani mai târziu, sub aceeași titulatură de „zi a mâniei”¹¹, a izbucnit rebeliunea împotriva regimului lui Muammar Gaddafi pentru a marca reprimarea manifestațiilor din 2006.

Proteste planuite pentru ziua de vineri, 17 februarie 2011, au degenerat rapid în violențe. Tulburări au avut loc în mai multe centre urbane din Cirenaica¹²: Benghazi, Darnah, Ajdabyia și Bayda, nume deja familiare din documentele de la Sinjar, dar și în Zintan (Tripolitania). Protestatarii au devastat și incendiat mai multe clădiri guvernamentale, inclusiv o secție de poliție¹³, forțele de ordine fiind acuzate că au răspuns cu focuri de armă¹⁴. Conform unui raport publicat de International Crisis Group, „multe din articolele din presa occidentală au prezentat de la bun început o viziune foarte părtinitoasă a evenimentelor, portretizând mișcarea de protest ca fiind complet pașnică și sugerând în mod repetat că forțele guvernamentale de securitate au masacrat un număr necunoscut de demonstranți neînarmați, care nu prezentau niciun pericol”¹⁵. Violențele au continuat în următoarele zile, orașele mai sus menționate din Cirenaica ieșind de sub controlul autorităților de la Tripoli. La 24 februarie, la doar o săptămână de la începutul violențelor, Bayda era un oraș suficient de sigur pentru a găzdui o

**Steagul Al-Qaeda arborat
deasupra Tribunalului
din Benghazi**

întâlnire a mai multor comandanți rebeli, ofițeri dezertori și lideri de trib pentru a forma un guvern interimar în zonele „eliberate”. Întâlnirea, care a prefigurat apariția Consiliului Național de Tranziție (TNC) trei zile mai târziu, a fost prezidată de Mustafa Abdul Jalil, recentul demisionar din funcția de ministru al justiției din guvernul *jamahiriei*.

Liderii rebeliunii

Mustafa Abdul Jalil a fost primul înalt oficial al regimului condus de Muammar Gaddafi care a trecut de partea rebelilor. Defecțiunea a avut loc în Benghazi, pe 21 februarie 2011, la patru zile de la începutul violențelor¹⁶. Prezentat de presa occidentală în termenii cei mai laudativi și ca un disident în interiorul guvernului *jamahiriei*, activitatea juridică anterioară a lui Mustafa Jalil a fost, poate pripit, trecută cu vederea. Astfel, Mustafa Abdul Jalil fusese, cu doar câțiva ani în urmă, unul din actorii principali într-un episod intens mediatizat internațional. În calitate de președinte al Curții de Apel din Tripoli, Jalil a fost cel care a menținut nu o dată, ci de două ori pedeapsa cu moartea¹⁷ pentru cele șase cadre medicale (cinci asistente din Bulgaria și un medic palestinian) acuzate că ar fi infectat cu HIV patru sute de copii la spitalul de pediatrie El Fatih din Benghazi. Cu toate acestea, pe 24 fe-

bruarie 2011, într-un interviu acordat postului Al Jazeera, Mustafa Abdul Jalil prezenta o cu totul altă versiune a evenimentelor și identifica alți vinovați: nu cele șase cadre medicale ar fi fost responsabile de infectarea copiilor, ci chiar regimul lui Muammar Gaddafi, aceasta fiind doar una din numeroasele crime comise de Gaddafi împotriva propriului său popor¹⁸. Într-un alt interviu, de data aceasta acordat ziarului suedez *Expressen*, același fost ministru al justiției declara că are dovezi că atentatul de la Lockerbie a fost ordonat direct de Gaddafi¹⁹. Dovezile, însă, n-au fost prezentate nici până astăzi. Dincolo de aceste „inconsecvențe”, observatorilor occidentali le-a mai scăpat un indiciu important, de această dată legat de chiar înfățișarea fostului ministru: așa-numita *zabiba*²⁰ de pe fruntea lui Mustafa Abdul Jalil, trăsătură specifică fundamentalistilor islamici. Poate că merită menționat că un alt posesor de *zabiba* este chiar Ayman al-Zawahiri, considerat succesorul lui Osama Bin Laden la conducerea Al-Qaeda.

La 27 februarie 2011 lua ființă Consiliul Național de Tranziție (NTC), prezidat de Mustafa Abdul Jalil, care avea menirea să asigure „fața politică” a rebelilor. Componenta incertă – identitatea multor membri fiind „secretă” – nu a împiedicat, însă, Franța să recunoască noul organism, la 10 martie 2011, ca „reprezentant

legitim al poporului libian²¹ și ca „unic depozitar al autorității guvernamentale în relațiile Franței cu statul libian²², mutare ce va fi imitată în următoarele luni de aproape întreaga comunitate internațională. Și mai incertă, însă, era componența milițiilor aliate cu Consiliul Național de Tranziție, cele care purtau la propriu luptele pe teren.

Printre puținele nume de comandanți rebeli vehiculate de presa occidentală a fost cel al lui Abdul-Hakim al-Hasadi, liderul miliției din Darnah. Într-un interviu pentru ziarul italian *Il Sole 24 Ore*, al-Hasadi a recunoscut că a luptat împotriva forțelor americane în Afganistan²³. În propriile lui cuvinte: „Am fost arestat în 2002 în Peshawar, Pakistan, pe drumul de întoarcere din Afghanistan, unde luptasem împotriva invaziei străine. Am fost predat americanilor, care m-au închis timp de câteva luni în Islamabad, apoi am fost trimis în Libia, unde am fost eliberat în 2008²⁴. În același interviu, al-Hasadi a recunoscut că a participat personal la recrutarea multor luptători în Irak²⁵. Opțiunile politice ale lui al-Hasadi, în cazul în care mai exista vreun mister, au devenit și mai clare în alt interviu, de această dată pentru revista franceză *Le Nouvel Observateur*, unde al-Hasadi îl descrie pe Bin Laden ca „unul din marii eroi ai comunității islamice²⁶. Cazul lui al-Hasadi nu este singular, însă.

Un alt veteran al războiului din Afganistan și comandant al milițiilor rebele este Abdelhakim Belhadj, fost „emir” al Grupului Islamic de Luptă din Libia (LIFG), organizație care a „fuzionat” cu Al-Qaeda în 2007, anunțul fiind făcut chiar de Ayman Al-Zawahiri²⁷ pe când Belhadj se afla în închisoare. Istoria lui Abdelhakim Belhadj este izbitor de asemănătoare cu cea a lui al-Hasadi. Arestat în februarie 2004 în Malaiezia, după ce luptase în prealabil în Afganistan, Belhadj a fost extrădat în Libia o lună mai târziu, unde a fost închis până în martie 2010. Eliberarea lui a făcut parte dintr-un program de „reconciliere” cu foștii jihadiști inițiat de guvernul de la Tripoli și a fost anunțată într-o conferință de presă chiar de Saif Gaddafi, unul din fiii lui Muammar Gaddafi²⁸. La mai puțin de un an de la eliberarea sa, Grupul Islamic de Luptă avea să joace un rol important în operațiunile militare ale rebelilor, Abdelhakim Belhadj ajungând „șeful consiliului militar al Tripoli”

după ocuparea de către rebeli a orașului, funcție pe care a deținut-o până în mai 2012²⁹.

Un alt comandant militar al rebelilor care s-a bucurat de atenție a fost generalul Abdul Fatah Younis, care a trecut de partea rebelilor încă din 22 februarie 2011³⁰. Fost apropiat al colonelului Muammar Gaddafi, defecțiunea lui Younis a anunțat un lung șir de astfel de schimbări de tabără. Ceea ce este cu adevărat notabil este, însă, chiar sfârșitul generalului Younis. La 28 iulie 2011, acesta a fost pus sub arest în Benghazi, după ce fusese chemat înapoi de pe front, fiind suspectat că avusese contacte cu regimul lui Gaddafi³¹. În seara aceleiași zile, Younis și alți trei ofițeri din subordinea sa au fost împușcați de „atacanți necunoscuți”, iar cadavrelor lor arse și aruncate la marginea orașului Benghazi. La scurtă vreme, Mustafa Abdul Jalil anunța că șeful grupului de asasini a fost reținut, insinuând că acțiunea a fost executată de loialiști ai regimului lui Gaddafi³², deși, ulterior, avea să se dovedească că nu avusese loc nicio arestare. Moartea violentă a generalului Younis și a celor doi ofițeri n-ar mai fi trebuit să surprindă pe nimeni, ținând cont că nu era nici prima și nici ultima dintr-un lung șir de crime comise de rebeli.

Un lung șir de atrocități

Pe 23 februarie 2011, la doar șase zile de la debutul protestelor violente transformate în rebeliune, ziarul britanic *The Telegraph* își informa cititorii că locuitori din zonele „eliberate” au fost „forțați să participe la linșarea mercenarilor străini trimiși de colonelul Gaddafi pentru a-i teroriza pe protestatari³³, fără să precizeze, însă, cine anume i-a forțat sau prin ce mijloace. Dovedind mai multă empatie pentru participanții la aceste linșaje decât pentru „obiectul” lor, *The Telegraph* menționează în treacăt o parte din imaginile care circulau deja pe internet cu violențe extreme comise de rebeli și de simpatizanți ai acestora împotriva celor suspectați că ar sprijini regimul de la Tripoli. Astfel, aflăm că, într-una din înregistrările video văzute de reporterul de la *The Telegraph*, „un mercenar african este atârnat într-un cârlig de carne³⁴. Într-o înregistrare similară care poate fi găsită pe youtube, un alt presupus „mercenar african” este bătut cu bestialitate, înjunghiat și, în cele din urmă, spân-

zurat de picior de un gard din Benghazi³⁵. Ur-mând același tipar, o altă înregistrare prezintă omorârea cu macete a unui alt „mercenar african” chiar în interiorul spitalului Al Jalaa din Benghazi, linșaj la care participă chiar și unele cadre medicale³⁶. La doar câteva săptămâni de la începutul rebeliunii, zeci de astfel de înregistrări puteau fi găsite pe site-uri precum youtube, țințele predilecte fiind libienii de culoare și imigranții africani³⁷. Cu toate acestea, presa occidentală, cu foarte rare excepții, a preferat să le ignore, așa cum au făcut și principalii susținători ai rebelilor. Din acest punct de vedere, un episod este cât se poate de revelator. Astfel, unele din cele mai brutale imagini încărcate pe youtube în primăvara lui 2011 prezintă decapitarea unui „mercenar african” chiar la una din ferestrele Tribunalului din Benghazi³⁸, exact locul în care, câteva săptămâni mai târziu, senatorul american John McCain avea să-i numească pe rebeli „eroii mei”³⁹. Aceași piață din Benghazi, devenită simbol al „revoluției”, avea să mai fie vizitată, în scurt timp, de premierul britanic David Cameron și de președintele Franței, Nicolas Sarkozy⁴⁰.

Desfășurarea campaniei NATO

Pe 17 martie 2011, fără niciun vot împotriva și cu cinci abțineri, Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite adopta Rezoluția 1973⁴¹, care avea să fie folosită ca bază legală atât pentru impunerea unei zone de restricție aeriană deasupra teritoriului libian, cât și pentru intervenția militară a NATO. Deși primul punct al rezoluției cerea explicit „aplicarea imediată a unei încetări a focului” între cele două tabere, primele bombe occidentale au început să cadă asupra Libiei după doar două zile, pe 19 martie 2011. Printr-o stranie coincidență, exact în aceeași zi, rebelii din Benghazi anunțaseră doborârea unui avion militar care le-ar fi bombardat pozițiile, acuzând regimul de la Tripoli de încălcare a prevederilor Rezoluției 1973 privind încetarea focului⁴². Ulterior, când a devenit clar că avionul în cauză aparținea rebelilor, aceștia din urmă și-au schimbat poziția, acuzându-i pe susținătorii regimului de la Tripoli că l-ar fi doborât⁴³. În realitate, însă, avionul fusese doborât chiar de rebeli⁴⁴, acțiune care reușea, în mod ironic, să însumeze două încălcări grave ale rezoluției ONU: în primul rând,

încălcarea zonei de restricție aeriană și, în al doilea rând, încălcarea încetării focului. Guvernul de la Tripoli avea să le plătească pe ambele.

Similar, embargoul asupra armelor prevăzut de aceeași rezoluție avea să fie încălcat chiar de inițiatorii ei. Astfel, în luna iunie 2011, Franța a recunoscut că a trimis „aruncătoare de rachete și muniție” rebelilor din munții Nafusa⁴⁵. Cantități uriașe de arme au intrat în Libia sub ochii și cu aprobarea țărilor care se angajaseră să pună în aplicare embargoul asupra armelor, printre care și România. Franța, mai sus menționată, dar și Statele Unite⁴⁶, Qatar⁴⁷, Arabia Saudită⁴⁸ și Sudan⁴⁹ i-au antrenat și înarmat pe rebeli și, în unele cazuri, așa cum vom vedea, au trimis și trupe la sol, în ciuda prevederilor Rezoluției 1973.

Campania aeriană a NATO avea să distrugă complet infrastructura militară a Libiei. În cele șapte luni de bombardamente, avioanele NATO au lovit, conform propriilor statistici, 5900 de ținte, distrugând peste 600 de tancuri și transportoare blindate și peste 400 de tunuri și lansatoare de rachete⁵⁰. Despre pierderile de vieți omenești în rândul civililor, statisticile NATO sunt mai puțin generoase cu detaliile, alianța refuzând să-și asume vreun număr de victime, deși nicio altă intervenție militară anterioară (Serbia, Afganistan) nu a fost scutită de astfel de erori. Bineînțeles, erori au avut loc și în Libia. Astfel, la doar două săptămâni de la debutul bombardamentelor, mai precis pe 2 aprilie 2011, NATO avea să omoare 14 rebeli⁵¹ într-o lovitură aeriană. Din reflex, presa occidentală nu a ezitat să insinueze că ar putea fi vina „loialiștilor”, care s-ar fi infiltrat în rândurile rebelilor și ar fi tras asupra avioanelor NATO tocmai pentru a provoca un astfel de răspuns⁵². Deși orice comunicat din partea guvernului *jamahiriei* referitor la numărul victimelor în rândul civililor era automat respins ca „propagandă”, nu este greu de imaginat că astfel de erori au mai avut loc. Tot în acele zile, vicarul Giovanni Innocenzo Martinelli, emisar al Vaticanului în Tripoli, declara că „așa-numitele raiduri umanitare au ucis zeci de civili în mai multe cartiere din Tripoli”⁵³. De altfel, teama de astfel de „accidente” i-a făcut pe rebeli să-și vopsească acoperișul vehiculelor în roz pentru a nu fi confundați – de către piloții avioanelor NATO – cu armata regulată⁵⁴.

Manifestație a islamiștilor din Benghazi.
De observat multitudinea steagurilor Al-Qaeda

Au existat și alte victime. În timp ce avioanele NATO erau ocupate cu protejarea civililor din Libia, iar Mediterana era patrulată de vasele aceleiași alianțe pentru aplicarea blocadei navale, aproximativ o sută de imigranți africani mureau de deshidratare după ce motorul ambarcațiunii cu care părăsiseră coastele libiene s-a defectat și vasul a plutit în derivă zile în șir⁵⁵. În ciuda SOS-ului lansat de o mică ambarcațiune cipriotă, vasele NATO au refuzat să vină în ajutorul sinistraților⁵⁶. Grăitor este că, odată ajunși pe insula italiană Lampedusa, supraviețuitorii au declarat că au părăsit Libia de teama bombardamentelor NATO⁵⁷. Nu ar fi exagerat să credem că și de teama rebelilor aflați în plină ofensivă, ale căror fapte împotriva imigranților de culoare trebuie să fi fost deja bine cunoscute de cei vizați.

Începând din vara lui 2011, campania aeriană a NATO a avut „pe teren” niște aliați cel puțin surprinzători. Deși Rezoluția 1973 interzicea „o forță străină de ocupație, sub orice formă, pe teritoriul libian”⁵⁸, în octombrie 2011 Qatar a recunoscut că sute de militari ai săi au luptat alături de rebeli⁵⁹. O astfel de

prezență nu putea avea loc fără știința și consimțământul liderilor țărilor NATO. Similar, în iulie 2011, presa occidentală a relatat în treacăt că trupe sudaneze au ocupat orașul libian Kufra și zonele adiacente⁶⁰. În coordonare sau nu cu NATO, operațiunea trebuie să se fi bucurat măcar de acceptul tacit, chiar și *post factum*, al liderilor alianței, din moment ce nu a existat o luare de poziție și nici n-a fost luată vreo contramăsură de ordin militar. Așadar, NATO tolera – și chiar lupta – alături de trupele unei țări ai cărei președinte și vicepreședinte erau acuzați de Tribunalul Penal Internațional de crime împotriva umanității în Darfur⁶¹, același Tribunal Penal Internațional care tocmai emisese mandate de arestare, tot pentru crime împotriva umanității, împotriva colonelului Muammar Gaddafi⁶².

Tribunalul Penal Internațional

Pe 27 iunie 2011, într-o mișcare care avea să ofere legitimitate morală intervenției militare NATO, Tribunalul Penal Internațional (TPI) emitea mandate de arestare pentru crime împotriva umanității împotriva lui Muammar

Gaddafi, a unuia din fiii acestuia, Saif Gaddafi, și a lui Abdullah Senussi. Cel puțin interesant, însă, este procedeul prin care TPI își extindea jurisdicția asupra Libiei, din moment ce aceasta din urmă nu semnase Statutul de la Roma. Printr-o prevedere conținută în acest statut, Consiliul de Securitate al ONU putea extinde jurisdicția tribunalului asupra statelor nesemnate, ceea ce s-a și întâmplat în cazul Libiei prin intermediul Rezoluției 1970⁶³. Nu ar trebui să fie o surpriză că trei dintre membrii permanenți ai Consiliului de Securitate care au votat pentru extinderea jurisdicției, mai precis Statele Unite, China și Rusia, nu au ratificat Statutul de la Roma. Așadar, Libia era deferită Tribunalului Penal Internațional chiar de țări care nu recunosc jurisdicția acestuia.

O privire merită aruncată și asupra acuzațiilor aduse de procurorul șef al TPI, Luis Moreno Ocampo. Astfel, la începutul lui iunie 2011, Tribunalul Penal Internațional anunța lansarea unei investigații asupra „folosirii violului ca armă” de către forțele comandate de la Tripoli⁶⁴. Pe 9 iunie 2011, același Moreno Ocampo declara că autoritățile libiene cumpără „vagoa-

ne de viagra pentru a mări capacitatea de viol a trupelor”⁶⁵, adăugând că „primim informații ca Gaddafi în persoană s-a hotărât să ia parte la violuri”⁶⁶. Deloc surprinzător, nici una din aceste acuzații – care au ceva fantasmagoric în sine – nu a fost probată până în prezent, ceea ce e de natură să pună sub un serios semn de întrebare acuratețea informațiilor primite de la martorii invocați de Moreno Ocampo.

Deznodământul

După ocuparea de către rebeli a capitalei Tripoli, la sfârșitul lui august 2011, aparatul de stat al *jamahiriei* s-a prăbușit complet, colonelul Muammar Gaddafi devenind, practic, un fugar. Înconjurat de cel mult câteva mii de loialiști⁶⁷ și de câțiva membri ai fostului guvern libian, acesta a încercat să organizeze o defensivă în orașul Sirte, în timp ce fiul său, Saif Gaddafi, s-a retras în Bani Walid. Bătălia pentru Sirte avea să dureze mai bine de o lună, timp în care orașul a fost distrus aproape în întregime de artileria rebelilor și bombardamentele occidentale.

În dimineața zilei de 20 octombrie, NATO a atacat, cu mai multe aparate de zbor, un con-

Orașul Sirte, devastat de rebeli și de bombardamentele NATO

voi format din 75 de vehicule care se îndepărtau în viteză de Sirte⁶⁸, iar ce a urmat acestor lovituri a făcut înconjurul globului. Convoii în cauză cuprindea ultimii supraviețuitori ai bătăliei pentru Sirte, printre care și colonelul Muammar Gaddafi, fiul său Mutassim și fostul ministru al apărării, Abu-Bakr Yunis Jabr. Împărțiți în mai multe grupuri în urma loviturilor aeriene, supraviețuitorii bombardamentului NATO au fost capturați, fără a opune practic rezistență, de către forțele rebele. Momentul triumfului, însă, s-a transformat rapid într-un linșaj în masă. Muammar Gaddafi a fost bătut cu bestialitate, sodomizat cu un obiect ascuțit, înjunghiat și, în cele din urmă, împușcat în cap⁶⁹. Nici fiul său nu s-a bucurat de o soartă mai blândă. Dacă primele imagini cu Mutassim Gaddafi în captivitate îl arată tumefiat, dar capabil să răspundă gărzilor care îl păzeau, în înregistrarea ulterioară acesta era deja inconștient, cu o rană adâncă în zona gâtului⁷⁰, urmând să moară⁷¹ în scurt timp. Fostul ministru al justiției, Abu-Bakr Yunis Jabr, a fost, de asemenea, ucis, iar cadavrul lui stropit cu vopsea albastră⁷². De fapt, numeroasele înregistrări video de la fața locului sugerează că prizonierii au fost „triați” sumar, cei mai mulți fiind uciși pe loc. Peter Bouckaert, de la Human Rights Watch, care a vizitat chiar în aceeași zi locul în care a fost ucis colonelul Muammar Gaddafi, a declarat că a văzut personal 95 de cadavre⁷³. Cu toate acestea, sfidând nenumăratele înregistrări video care erau deja transmise de toate posturile de televiziune, Consiliul Național de Tranziție, prin vocea primului ministru, Mahmoud Jibril, a încercat inițial să acrediteze ideea că Muammar Gaddafi ar fi fost omorât chiar de propriile sale gărzi⁷⁴.

Execuții în masă nu au avut loc doar la capturarea convoiului lui Muammar Gaddafi. Sirte era presărat cu cadavre ale loialștilor, unele dintre ele aruncate chiar în rezerva de apă a orașului⁷⁵. Doar la hotelul Mahari, același Peter Bouckaert a descoperit 53 de cadavre, multe cu mâinile legate și împușcate în cap⁷⁶. În doar câteva zile, numărul victimelor a crescut la 267⁷⁷.

Cu toate acestea, noii guvernanți ai Libiei au fost felicitați de liderii lumii. „Lunga umbră a tiraniei a dispărut și, cu această uriașă speranță în suflet, poporul libian are responsabili-

tatea să clădească o Libie democratică și tolerantă care să întruchipeze respingerea dictaturii lui Gaddafi”, declara președintele american Barack Obama⁷⁸. După șapte luni de război și în încurajările comunității internaționale, Libia întorcea spatele trecutului. Să vedem cum.

În lunile ce au urmat, Benghazi, leagănul revoluției anti-Gaddafi, a continuat să fie subiect de știri. La începutul lui martie 2012, aproximativ 150 de morminte ale soldaților britanici căzuți în al Doilea Război Mondial au fost profanate de foștii rebeli⁷⁹. După patru luni, același cimitir a fost vandalizat pentru o a doua oară⁸⁰. Iar provocările la adresa strănsului aliat din timpul rebeliunii nu s-au oprit aici. Pe 11 iunie 2012, coloana de mașini în care se deplasa consulul britanic din Benghazi a fost atacată cu o grenadă autopropulsată (RPG), două gărzi fiind rănite⁸¹. Dar ceea ce avea să aducă orașul Benghazi pe prima pagină a tuturor ziarelor a fost, fără îndoială, atacul împotriva consulatului unui alt bun aliat, de această dată Statele Unite ale Americii. Pe 11 septembrie 2012, la unsprezece ani de la atentatele care au zguduit Statele Unite, ambasadorul Christopher Stevens, alături de alți trei americani, mureau în Benghazi după ce consulatul american a fost atacat cu armament greu de către „protestatari” violenți⁸². La nici 24 ore, noul guvern libian, dornic de a elucida cât mai rapid misteriosul atac, anunța că în spatele atentatului s-ar fi aflat nimeni altele decât „elemente ale fostului regim”⁸³. Cu toate acestea, FBI a avut nevoie de aproape trei săptămâni⁸⁴ până să primească, de la același guvern libian, permisiunea de-a face investigații la fața locului. Patru luni mai târziu, probabil aceleași „elemente ale fostului regim” au fost și în spatele atacului asupra mașinii blindate a consulului italian din Benghazi, pe 12 ianuarie 2013⁸⁵.

Concluzii

Ziua de 17 februarie 2011 marchează nu descătușarea aspirațiilor democratice ale poporului libian, ci – pentru a folosi chiar termenul folosit de inițiatori – „mânia” fundamentalistilor islamici față de un regim laic care, cu cinci ani înainte, nu făcuse decât să apere ambasada italiană și viețile diplomaților din aceasta în fața unei mulțimi dezlănțuite. În cu-

vintele lui John Rosenthal, unul dintre puținii comentatori occidentali care au atras atenția asupra naturii rebeliunii din Libia, „au existat de la bun început dovezi clare că oponenții cei mai fervenți ai lui Gaddafi nu respingeau regimul acestuia ca fiind nedemocratic, ci, mai presus de toate, ca fiind *ne-islamic*”⁸⁶. Apelând la vocabularul și imagistica fundamentalistilor islamici (arborând inclusiv „steagul” Al-Qaeda, așa cum a fost „consacrat” de Abu Musab al-Zarqawi în Irak), nu ar trebui să fie nicio surpriză că „metodele” rebelilor se înscriu în aceeași direcție. Atentate sinucigașe⁸⁷, linșaje, execuții sumare, decapitări publice, toate au intrat în arsenalul noilor aliați ai Occidentului. Există, însă, și multe atrocități „greșit atribuite”. Nenumărate înregistrări video încărcate de rebeli sau de simpatizanți ai acestora prezintă rânduri întregi de soldați guvernamentali cu mâinile legate la spate și împușcați în cap⁸⁸. Aflăm că atrocitățile au fost comise chiar de trupele loiale pentru a-i pedepsi pe cei care au refuzat să tragă în „protestatari”. Ciudată metodă de a-și mobiliza soldații pentru un regim aflat într-o continuă retragere, asediat fiind de la sol și din aer. Și la fel de ciudat că același regim nu a depus nici cel mai mic efort de a-și ascunde crimele, care erau cu regularitate „descoperite” de rebeli la fiecare nou avans al frontului.

Serioase semne de întrebare ridică și componența „prietenilor” rebelilor din Libia. Oare nu spune nimic că doi dintre cei mai vocali și cei mai generoși „exportatori” de democrație în Libia, mai precis Qatar și Arabia Saudită, sunt monarhii absolutiste, în care drepturile omului sunt departe de a fi respectate? Cum se explică oare că NATO avea aceleași obiective precum Sudan, ai cărui președinte și vicepreședinte sunt acuzați de crime împotriva umanității de același Tribunalul Penal Internațional care emisese mandat de arestare pe numele lui Muammar Gaddafi? Cum se explică oare că Franța, prima țară care a recunoscut Consiliul Național de Tranziție, în 2007 îl primea pe Muammar Gaddafi cu cele mai înalte onoruri, ocazie cu care Nicolas Sarkozy declara că „Gaddafi nu este perceput ca un dictator în lumea arabă”⁸⁹? Dar sprijinul acordat de Ita-

lia coaliției anti-Gaddafi, deși Italia semnase în 2008 cu Libia lui Gaddafi un „tratat de prietenie eternă”⁹⁰? Cum se explică oare că Statele Unite luptau acum alături de cei care uciseseră, direct sau indirect, soldați americani în Irak și Afganistan? Cum luptau rebelii din Libia împotriva in Justițiilor regimului lui Gaddafi avându-l în frunte chiar pe fostul ministru al justiției din guvernul *jamahiriei*?

Răspunsul la toate aceste întrebări nu este ușor de identificat și nici de formulat. Conform presei occidentale, zeci de mii de locuitori ai Benghazi au ieșit în stradă pentru a-și arăta dezacordul față de atacul împotriva consulatului american, informație invocată și de președintele american Barack Obama⁹¹ și devenită între timp un adevăr incontestabil. Cu toate acestea, nu exista nicio dovadă fotografică sau video în acest sens, singurele imagini disponibile prezentând, la o numărătoare cât se poate de binevoitoare, un grup de cel mult câteva sute de persoane⁹². Poate că explicațiile la întrebările din paragraful anterior pot fi găsite în această mică „discrepanță” de cifre. În cuvintele lui Lawrence Auster, un cunoscut *blogger* conservator american, „Gaddafi nu a încălcat niciodată înțelegerile cu noi și nu a devenit o amenințare la adresa noastră sau a aliaților noștri. El a vorbit în cei mai călduroși termeni despre Statelor Unite și despre Obama. Cu toate acestea, în momentul în care oamenii pe care noi am ales să-i numim democrați s-au răsculat împotriva lui, ideologia noastră și ceea ce am perceput ca propriul nostru interes politic ne-au cerut să ne poziționăm împotriva lui. I-am atacat țara, i-am bombardat armata și guvernul, i-am bombardat reședința, l-am răsturnat de la putere și, la final, l-am ucis (...) Prin trădarea și uciderea unui lider străin cu care încheiaserăm pace, am luat asupra noastră o karma teribilă. Tremur când mă gândesc la cum se va întoarce această karma împotriva noastră în anii ce vor veni”⁹³. Revelatoare rânduri, dacă ne gândim ca între data la care au fost scrise și atacul îndreptat împotriva consulatului american din Benghazi nu trecuseră ani, ci doar unsprezece luni. Sunt suficiente indicii că aliații foștilor rebeli vor avea parte și de alte surprize.

NOTE

¹ *Libya: French plane fires on military vehicle*, BBC News, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12795971>.

² *Nato ends 'most successful' Libya mission*, The Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8859207/Nato-ends-most-successful-Libya-mission.html>.

³ *Operation Unified Protector. Final Mission Stats*, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_11/20111108_111107-factsheet_up_figures_en.pdf.

⁴ Brian Fishman, Joseph Felter, *Al-Qa'ida's Foreign Fighters in Iraq. A First Look at the Sinjar Records*, Combating Terrorism Center, West Point, 2007, <http://www.ctc.usma.edu/wp-content/uploads/2010/06/aqs-foreign-fighters-in-iraq.pdf>. Preluare via John Rosenthal, *Saving the Libyan Islamists*, <http://pjmedia.com/blog/saving-the-libyan-islamists/>.

⁵ Adeseori ortografiată Derna în presa de limbă engleză.

⁶ *Ibidem*. Cifra a fost obținută însumând procentele orașelor Darnah, Benghazi și Ajdabiya, toate din Cirenaica.

⁷ Intitulată „Sharia și viața”, emisiunea are o audiență estimată la 60.000.000 de telespectatori, http://en.wikipedia.org/wiki/Yusuf_al-Qaradawi.

⁸ *Sheikh Al-Qaradhawi Responds to Cartoons of Prophet Muhammad: Whoever is Angered and Does Not Rage in Anger is a Jackass – We are Not a Nation of Jackasses*, The Middle East Media Research Institute (MEMRI), <http://www.memri.org/report/en/0/0/0/0/0/1604.htm>.

⁹ *Ten die in Libya cartoon clash*, BBC News, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/4726204.stm>. Alte surse vorbesc de unsprezece morți.

¹⁰ Jyllands-Posten Muhammad cartoons controversy, http://en.wikipedia.org/wiki/Jyllands-Posten_Muhammad_cartoons_controversy#International_Protests.

¹¹ Khaled Mahmoud, *Gaddafi ready for Libya's „Day of Rage”*, in *Asharq Al-Awsat*, 9 februarie 2011, <http://www.webcitation.org/5wP31PQo1>; James Debono, *Libyan opposition declares „Day of Rage” against Gaddafi*, in *Malta Today*, 9 februarie 2011, <http://www.webcitation.org/5wP2V8iey>.

¹² *Libyan civil war*, http://en.wikipedia.org/wiki/Libyan_civil_war#Uprising_and_civil_war.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Numărul victimelor este în continuare contestat. Unele surse vorbesc doar de răniți, inclusiv din rândul forțelor de ordine, altele de zeci de morți. Ambele variante rămân, pentru moment, neprobate.

¹⁵ *Popular Protest In North Africa And The Middle East (V): Making Sense Of Libya*, Inter-

national Crisis Group, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/North%20Africa/107%20-%20Popular%20Protest%20in%20North%20Africa%20and%20the%20Middle%20East%20V%20-%20Making%20Sense%20of%20Libya.pdf>, p. 4.

¹⁶ *Libyan minister quits over crackdown – report*, Reuters, <http://www.reuters.com/article/2011/02/21/libya-protests-resignation-idAFLDE71K1PJ20110221>.

¹⁷ John Rosenthal, *Al-Qaeda and the Libyan Rebellion*, <http://www.nationalreview.com/articles/270293/al-qaeda-and-libyan-rebellion-john-rosenthal>; Diana West, *Post-Qaddafi Libya: The Triumph of „Bulgarian Nurses Affair” Cabal*, <http://www.dianawest.net/Home/tabid/36/EntryId/1887/Post-Qaddafi-Libya-The-Triumph-of-Bulgarian-Nurses-Affair-Cabal.aspx>.

¹⁸ *Libyan Ex Minister: Gaddafi, Not Bulgarians, Guilty of HIV Spread*, Novinite, http://www.novinite.com/view_news.php?id=125620; *Qaddafi's Gone, But What About The Bulgarian Nurses?*, Radio Free Europe/Radio Liberty, http://www.rferl.org/content/qaddafis_gone_but_what_about_bulgarian_nurses/24326816.html.

¹⁹ *Muammar Gaddafi ordered Lockerbie bombing, says Libyan minister*, <http://www.news.com.au/breaking-news/muammar-gaddafi-ordered-lockerbie-bombing-says-libyan-minister/story-e6frku0-1226011070628>; *“Khadafi gav order om Lockerbie-attentatet”*, <http://www.expressen.se/nyheter/khadafi-gav-order-om-lockerbie-attentatet/>.

²⁰ Cicatrice cauzată de frecarea frunții de covorul de rugăciune.

²¹ *La France reconnaît le CNL comme représentant de la Libye*, L'Express, http://www.lexpress.fr/actualites/2/actualite/la-france-reconnait-le-cnl-comme-representant-de-la-libye_970758.html.

²² *Libya/National Transitional Council – Statement by Alain Juppé, Ministre d'Etat, Minister of Foreign and European Affairs*, <http://www.ambafrance-uk.org/National-Transitional-Council-now>.

²³ John Rosenthal, *Rebel Commander in Libya Fought Against U.S. in Afghanistan*, <http://pjmedia.com/blog/rebel-commander-in-libya-fought-against-u-s-in-afghanistan>; *Reportage. «Noi ribelli, islamici e tolleranti»*, Il Sole 24 Ore, <http://www.ilsole24ore.com/art/notizie/2011-03-21/reportage-ribelli-islamici-tolleranti-231527.shtml?uuid=Aa6nHTID>.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Sara Daniel, *Avec les djihadistes de Derna*, <http://sara-daniel.blogs.nouvelobs.com/archive/2011/04/14/avec-les-djihadistes-de-derna1>.

html, via John Rosenthal, *America's 'ally': Osama bin Laden a great man*, <http://www.wnd.com/2012/12/americas-ally-osama-bin-laden-a-great-man/>.

²⁷ M. Khayat, *The Salafi-Jihadi Challenge in Libya Part II: The Role of the LIFG and Its Former Commander 'Abd Al-Hakim Belhadj*, The Middle East Media Research Institute (MEMRI), <http://www.memri.org/report/en/0/0/0/0/0/5598.htm>, via John Rosenthal, *Al-Qaeda Takes Tripoli*, Gatestone Institute, <http://www.gatestoneinstitute.org/2409/al-qaeda-takes-tripoli>.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Libya's Belhadj quits military post for politics*, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-18078436>.

³⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Abdul_Fatah_Younis.

³¹ *Libya opposition arrests senior leader*, Al Jazeera, <http://www.aljazeera.com/news/africa/2011/07/2011728144624965299.html>.

³² *Libyan rebel commander Abdel Fattah Younes killed*, BBC News, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14336122>.

³³ *Libya: foreign mercenaries terrorising citizens*, The Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8343959/Libya-foreign-mercenaries-terrorising-citizens.html>.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Atenție, imaginile sunt de o violență extremă: <https://www.youtube.com/watch?v=W51P188jW1Y>.

³⁶ Atenție, imaginile sunt de o violență extremă: <https://www.youtube.com/watch?v=IPH2M7mIC2I>.

³⁷ De altfel, porecla dată de rebeli colonelului Muammar Gaddafi era Abu Shafshufa, care ar putea fi tradusă prin „Crețul”, insinuând astfel că ar avea trăsături de african.

³⁸ Atenție, imaginile sunt de o violență extremă: <https://www.youtube.com/watch?v=IKR6hDIF0yc&bpctr=1364241019>.

³⁹ John Rosenthal, *John McCain celebrated Libyan rebellion at site of rebels' public beheading, videos show*, <http://dailycaller.com/2011/09/15/john-mccain-celebrated-libyan-rebellion-at-site-of-rebels%E2%80%99-public-beheading-videos-show/>; *John McCain praises 'heroic' rebels on visit to Libya*, <http://dailycaller.com/2011/09/15/>

[john-mccain-celebrated-libyan-rebellion-at-site-of-rebels%E2%80%99-public-beheading-videos-shows](http://dailycaller.com/2011/09/15/john-mccain-celebrated-libyan-rebellion-at-site-of-rebels%E2%80%99-public-beheading-videos-shows).

⁴⁰ John Rosenthal, *McCain is Not Alone: Sarko, Cameron Celebrate Libya Rebellion at Beheading Site*, <http://www.trans-int.com/wordpress/index.php/2011/09/24/mccain-is-not-alone-sarko-cameron-celebrate-libya-rebellion-at-beheading-site/>.

⁴¹ Textul rezoluției se găsește la http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973%282011%29.

⁴² *Libya crisis: war plane shot down over Benghazi*, The Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8392375/Libya-crisis-war-plane-shot-down-over-Benghazi.html>.

⁴³ *Libya: moment a rebel jet crashed to earth in flames*, The Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8393237/Libya-moment-a-rebel-jet-crashed-to-earth-in-flames.html>.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Libya conflict: France air-dropped arms to rebels*, BBC News, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-13955751>.

⁴⁶ *Exclusive: Obama authorizes secret help for Libya rebels*, Reuters, <http://www.reuters.com/article/2011/03/30/us-libya-usa-order-idUSTRE72T6H220110330>.

⁴⁷ *US OK'd sending arms to Libya*, Boston Globe, <http://www.bostonglobe.com/news/world/2012/12/06/approved-sending-weapons-from-qatar-libyan-rebels-but-then-worried-they-were-ending-hands-islamic-militants/GVhhdjCqDALR0yS6HSnkKP/story.html>.

⁴⁸ *America's secret plan to arm Libya's rebels. Obama asks Saudis to airlift weapons into Benghazi*, The Independent, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/americas-secret-plan-to-arm-libyas-rebels-2234227.html>.

⁴⁹ *Sudan armed Libyan rebels, says President Bashir*, BBC News, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-15471734>.

⁵⁰ *Operation Unified Protector. Final Mission Stats*, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_11/20111108_111107-factsheet_up_factsfigures_en.pdf.

⁵¹ *Libya: Nato warplanes kill 14 rebels*, The Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8423675/Libya-Nato-warplanes-kill-14-rebels.html>.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Vatican: Airstrikes killed 40 civilians in Tripoli*, Jerusalem Post, <http://www.jpost.com/MiddleEast/Article.aspx?id=214560>.

⁵⁴ *How to avoid friendly fire? Libya rebels try pink*, NBC News, http://www.nbcnews.com/id/42496271/ns/world_news-mideastn_africa/#.UVHqrDccNCA.

⁵⁵ *Lampedusa: survivor claims around 100 died on Libya refugee boat*, The Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8682849/Lampedusa-survivor-claims-around-100-died-on-Libya-refugee-boat.html>.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ John Rosenthal, *Our Refugees. The media downplays the tragedy of the Libyan boat people fleeing NATO's bombardment*, National Review Online, <http://www.nationalreview.com/articles/273906/our-refugees-john-rosenthal>.

⁵⁸ http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973%282011%29.

⁵⁹ *Qatar admits sending hundreds of troops to support Libya rebels*, The Guardian, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/oct/26/qatar-troops-libya-rebels-support>.

⁶⁰ *Sudanese army seizes southern Libyan town*, The Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8611199/Sudanese-army-seizes-southern-Libyan-town.html>.

⁶¹ *International Criminal Court investigation in Darfur, Sudan*, http://en.wikipedia.org/wiki/International_Criminal_Court_investigation_in_Darfur,_Sudan.

⁶² *ICC issues arrest warrants for Gaddafi, his son and security chief*, The Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8601400/ICC-issues-arrest-warrants-for-Gaddafi-his-son-and-security-chief.html>.

⁶³ Textul rezoluției se găsește aici: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1970%282011%29.

⁶⁴ *Libya: Gaddafi investigated over use of rape as weapon*, BBC News, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-13705854>.

⁶⁵ *Gaddafi ordered mass rape as a weapon, International Criminal Court claims*, The Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8564999/Gaddafi-ordered-mass-rape-as-a-weapon-International-Criminal-Court-claims.html>.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ Estimările variază de la câteva sute la câteva mii, [http://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Sirte_\(2011\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Sirte_(2011)).

⁶⁸ Ceea ce ridică automat întrebarea în ce bază a decis NATO că vehiculele în cauză reprezintă vreun pericol la adresa civililor.

⁶⁹ Atenție, imaginile sunt de o violență extremă: <http://www.youtube.com/watch?v=Si1sbcjEVXY>.

⁷⁰ Atenție, imaginile sunt de o violență extremă: <http://www.youtube.com/watch?v=4Rye8PhZAc4>.

⁷¹ Muammar nu este singurul fiu al lui Muammar Gaddafi care a fost ucis în cele șapte luni de război. Pe 30 aprilie 2011, într-un alt bombardament NATO, Muammar Gaddafi mai pierduse un fiu, Saif al-Arab Gaddafi, și trei nepoți. Soarta unui al treilea fiu, Khamis Gaddafi, este și azi necunoscută. *The Gaddafi family tree*, BBC News, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12531442>.

⁷² Atenție, imaginile sunt de o violență extremă: <http://www.youtube.com/watch?v=BP0NLPwDUnc>.

⁷³ <http://www.youtube.com/watch?v=JzpKcYO Rt-k>.

⁷⁴ *U.S. backs probe into circumstances of Gaddafi death*, Reuters, <http://www.reuters.com/article/2011/10/23/us-libya-usa-clinton-idUSTRE79M1O520111023>.

⁷⁵ *Libya: Apparent Execution of 53 Gaddafi Supporters*, Human Rights Watch, <http://www.hrw.org/news/2011/10/24/libya-apparent-execution-53-gaddafi-supporters>.

⁷⁶ *Ibidem; 53 bodies found in Sirte; Loyalists executed?*, CBS News, http://www.cbsnews.com/8301-202_162-20124710/53-bodies-found-in-sirte-loyalists-executed/.

⁷⁷ *Report: Bodies of 267 Qaddafi Supporters Found in His Libyan Hometown*, Fox News, <http://www.foxnews.com/world/2011/10/26/report-bodies-267-qaddafi-supporters-found-in-his-libyan-hometown/>.

⁷⁸ *Col Gaddafi killed: Barack Obama leads world reaction as Gulf stays quiet*, The Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8840010/Col-Gaddafi-killed-Barack-Obama-leads-world-reaction-as-Gulf-stays-quiet.html>.

⁷⁹ *Amateur video shows Libya fighters destroying Allied war graves*, The Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/libya-pictures/9121707/Amateur->

video-shows-Libya-fighters-destroying-Allied-war-graves.html.

⁸⁰ *Commonwealth War Cemetery vandalised in Benghazi*, The Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/9337367/Commonwealth-War-Cemetery-vandalised-in-Benghazi.html>

⁸¹ *Libya unrest: UK envoy's convoy attacked in Benghazi*, BBC News, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-18401792>.

⁸² *US ambassador to Libya reportedly killed in attack on consulate*, The Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/9537683/US-ambassador-to-Libya-killed-in-attack-on-Benghazi-consulate.html>.

⁸³ *Libya official says Gaddafi loyalists killed U.S. diplomats*, Reuters, <http://www.reuters.com/article/2012/09/12/us-libya-usa-attack-loyalists-idUSBRE88B0K920120912>.

⁸⁴ *FBI finally visits Benghazi*, The Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/9588237/FBI-finally-visits-Benghazi.html>.

⁸⁵ *Italian consul in Benghazi escapes shooting unhurt*, BBC News, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-21002033>.

⁸⁶ John Rosenthal, *The Jihadist Plot: the Untold Story of Al-Qaeda and the Libyan Rebellion*, Encounter Digital, 2013.

⁸⁷ Un atentat sinucigaș cu o mașină încărcată cu explozibili a avut loc pe 19 februarie, la doar două zile de la debutul rebeliunii. Ținta a reprezentat-o

o unitate militară din Benghazi, care a fost ocupată și devalizată de arme în haosul care a urmat exploziei. Copia reportajului CNN se găsește aici: http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=HBq3CeCDmK4.

⁸⁸ Atenție, imaginile sunt de o violență extremă: <http://www.youtube.com/watch?v=idLH-8nfWxg&bpctr=1364664041>; <http://www.youtube.com/watch?v=YP6pLeVwRmk>. Youtube găzduiește multe alte înregistrări similare.

⁸⁹ *Libya: Sarkozy and Gaddafi before they fell out*, The Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8393320/Libya-Sarkozy-and-Gaddafi-before-they-fell-out.html>.

⁹⁰ *Libya: Italy repudiates friendship treaty, paving way for future military action*, The Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8352658/Libya-Italy-repudiates-friendship-treaty-paving-way-for-future-military-action.html>.

⁹¹ *In full: Barack Obama's speech to UN General Assembly*, The Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/barackobama/9565687/In-full-Barack-Obamas-speech-to-UN-General-Assembly.html>.

⁹² *15 Photos Of Libyans Apologizing To Americans*, <http://www.buzzfeed.com/jtes/12-photos-of-benghazi-citizens-apologizing-to-amer>.

⁹³ Lawrence Auster, *Kaddafi dead. Long live "democracy"*, <http://www.amnation.com/vfr/archives/020789.html>.

O MISIUNE, UN BATALION, UN SPIRIT (I)

NICOLAE-IONEL CIUCĂ *

Abstract

From Bosnia Herzegovina and Angola to Afghanistan and Iraq, the 26th Infantry Battalion "Neagoe Basarab" (also known as The Red Scorpions) took part in all the international missions Romania pledged to contribute to. Being a direct participant, the author's recollections shed light on the meticulous preparations and difficulties encountered during the unfolding of these missions, but also on the satisfactions that they had to offer.

Keywords: Romania, 26th Infantry Battalion "Neagoe Basarab", Bosnia Herzegovina, Angola, Afghanistan, Iraq, UNAVEM III, SFOR, UN

Nu pot să-mi dau seama de ce am pornit cu mare rețineră să scriu aceste rânduri?! ...

Nu cred că ar fi fost mai ușor să explic cu argumente foarte bine justificate această rețineră. Cu certitudine au trecut prea mulți ani și am primit prea multe îndemnuri ca să fi rămas indiferent la a pune pe hârtie gândurile și amintirile legate de tot ceea ce a însemnat prima misiune de luptă, după cel de-al Doilea Război Mondial, în care o unitate de manevră a executat misiuni cu caracter ofensiv, lăsând în urmă operațiile de menținere a păcii.

Aproape întotdeauna acest tip de lucrări, consacrate acțiunilor militare (și mai cu seamă cele care au și un caracter memorialistic) sunt așteptate cu un interes deosebit de către cititori și nu de fiecare dată acestea sfârșesc în măsura satisfacției cu care au fost dorite. Probabil din această temere, nu am dat curs solicitărilor de a scrie despre acțiunile structurilor noastre în misiunile executate în teatrele de operații din Afganistan și Iraq, dar și din participările la misiunile în Balcanii de Vest și

de ce nu, în primele misiuni de amploare executate de batalioanele noastre, în misiunile de menținerea păcii executate sub egida ONU, pe continentul african.

Consider că mai trebuie adăugat faptul că aceste lucrări niciodată, sau aproape niciodată, nu elucidează complet aspectele specifice și problematica misiunilor abordate. Sigur, ele aduc informații inedite, dezvăluie noi episoade și fațete ale acțiunii militare, dar și ale vieții ostașilor noștri, iar prin natura însăși a unui domeniu ermetic, zăvorât sub pecetea păstrării secretului profesional atât de specific domeniului militar, aproape toate materialele scrise, dar și autorii lor, rămân în cele mai multe cazuri în sfera unei anumite relativități. Am astfel convingerea că, deliberat sau nu, aceste lucrări nu răspund tuturor așteptărilor, și mai mult decât atât, generează noi semne de întrebare și noi curiozități.

În calitatea mea de militar activ, de fost comandant al unei structuri participante direct la misiune, dar și în calitate de actual comandant

* General de brigadă, Comandantul Diviziei 2 Infanterie „Getica”

al unei mari unități din Armata României, este evident faptul că nu pot depăși pragul unei cenzuri deliberate și cred că acest aspect se datorează în principal unei nevoi de filtrare a informației izvorâtă din acribia profesionistului, care dorește să relateze faptele astfel încât să nu lase naratorul să concluzioneze că s-a dorit o punere în valoare a hybrisului personal sau colectiv.

Cu toate acestea, iată că m-am lăsat pradă mai multor îndemnuri, dar și unei porniri întieroare care germina de mai mult timp în mintea mea și așa am început să-mi schițez un plan al lucrării și să adun o parte din datele la care s-au petrecut cele mai importante evenimente (acțiuni, misiuni, întâmplări etc).

Doresc să fac precizarea că nu intenționez să scriu o istorie a participării Batalionului 26 Infanterie „Neagoe Basarab” (B. 26 I.), care pe timpul misiunii din Afganistan va lua nickname-ul „Scorpionii Roșii”, și nici să povestesc întreaga mea activitate sau a unității participante. Intenționez însă, să prezint fapte și oameni, cu detalii, observații și comentarii, care alăturate altor evenimente și surse documentare din acea perioadă pot ajuta la realizarea unei imagini, cât mai completă și mai nuanțată, a unei perioade extrem de efervescentă și complexă, cum a fost cea care a precedat decizia marilor puteri de invitare și ulterior de apartenență cu drepturi și obligații depline la Alianța Atlanticului de Nord.

Acum, când scriu aceste rânduri, sunt încercat de sentimentul că acest demers vine să completeze documentele oficiale, care marchează acea etapă foarte importantă din istoria transformării armatei noastre și formării/reorganizării într-o armată modernă, compatibilă cu celelalte armate din compunerea Alianței, gata oricând să facă față provocărilor începutului de secol XXI. Documentele oficiale nu cuprind și nu explică totdeauna îndeajuns cauzele multiple care au generat acele evenimente, ele reprezintă doar materializarea sintetică a acelor cauze și, de aceea, nu-i va fi ușor cititorului să desprindă întreaga complexitate și să vadă toate nuanțele care au generat evenimentele și acțiunile respective.

Apreciez, de asemenea, că este important ca cititorul să cunoască frământările și provocările din interiorul organismului militar, care, deși mai puțin vizibil, a desfășurat și susținut un efort deosebit, care s-a înscris întru totul în demersurile societății românești de aderare la valorile europene și euro-atlantice și care, prin evenimentele de „culise”, cum vom vedea pe parcurs, au avut o importanță majoră în modelarea imaginii de ansamblu a uneia din cele mai tumultuoase perioade în istoria post-decembristă a Armatei Române. În acea perioadă s-au consumat evenimente care au marcat profund mersul înainte al actorilor principali

Prima schimbare a efectivelor românești din Misiunea UNAVEM III între Batalionul 2 Infanterie „Călugăreni” și Batalionul 26 Infanterie „Neagoe Basarab”

Generalul-maior Philip Valerio Sibanda participă la predarea misiunii de către comandantul Batalionului 2 Infanterie „Călugăreni”, colonelul Petre Botezatu, comandantului Batalionului 26 Infanterie „Neagoe Basarab”, locotenent-colonelul Ion Pâlșoiu

de pe scena internațională, în general, dar și evoluția țării noastre și a armatei ei, în special. Este foarte posibil ca, în acele momente, cei care au trăit și înfăptuit evenimentele respective să nu-și fi dat seama de importanța unor împrejurări și nici să fi fost deplin conștienți de semnificația efectelor de la acel moment.

Sunt convins că cititorul va sesiza o serie de imperfecțiuni, atât de ordin stilistic, cât și de natură structurală, dar doresc să îl rog să le accepte numai pentru simplul motiv că acestea nu trebuie să altereze valoarea relatării evenimentelor, așa cum s-au derulat ele, și mai ales pentru a evita să dăm naștere unor concluzii sau interpretări eronate a faptelor.

Am luat decizia de a scrie aceste rânduri cu intenția de a aduce o contribuție minoră la punerea în valoare a eforturilor întreprinse de către militarii noștri pentru îndeplinirea unui deziderat major al țării și anume, integrarea în structurile euro-atlantice. Am pornit de la convingerea că documentele oficiale care marchează etapele de pregătire parcurse și misiunile îndeplinite de către fiecare unitate în parte nu cuprind și nu exprimă întotdeauna contextul, cauzele și deciziile care au generat sau marcat fiecare etapă în adevărata ei dimensiune.

Desigur, a mai fost ceva care m-a determinat să purced la acest demers, și anume o serie de îndemnuri ale unor distinși comandanți și șefi, camarazi și subordonați, dar și alți inter-

locuitori cu care am purtat discuții pe acest subiect. Legat de acest aspect consider că sunt de nuanțat câteva dintre aceste îndemnuri. Primul îndemn a venit de la șeful CUBIC/SUA la București, când am participat la primul exercițiu de pregătire prin simulare virtuală la care participa B. 151 I., unitate din Iași, care se pregătea să intre în teatrul de operații (TO) Afganistan în cadrul celei de-a treia rotații a trupelor noastre. Atunci, într-o discuție avută cu colonelul (r) Bill Martinez, acesta mi-a recomandat ca odată ce am început pregătirea pentru dislocare în teatrul de operații și mai cu seamă după ajungerea acolo, să încep a scrie zilnic adnotări și impresii despre cele petrecute în timpul zilei și nu numai. Inițial am fost de acord și chiar eram convins că așa voi face, numai că nu s-a întâmplat să dau curs unui astfel de demers, iar acum chiar îmi pare rău că n-am făcut-o. Sigur, nu este o scuză, dar cred că această reținere pornește de la premisa că în cultura noastră nu a existat această deprindere, cel puțin nu în cultura generației mele, și îmi aduc aminte că, atât în liceul militar, cât și în școala militară de ofițeri, ne era, oarecum, recomandat să nu avem și să nu completăm un jurnal. Au fost colegi care au încercat să aibă un carnet cu adnotări și atunci când le-a fost găsit, a fost necesar să dea o serie întregă de explicații fiind cumva prelucrați să nu deținem astfel de jurnale. Motiv pentru care, iată că

atunci când ar fi fost cu adevărat justificat și nu mai aveam îngrădiri în acest sens, nu am fost suficient de conștiincios să fac un minim de adnotări zilnice. Totuși, pentru că astfel de misiuni rămân imprimate în memorie precum rămân informațiile pe orice disc, mai am încă proaspete cele mai importante repere și momente ale acțiunilor și misiunilor executate în TO Afganistan și Iraq, dar și misiunile executate în Balcanii de Vest.

Cea de-a doua recomandare, de a pune pe hârtie elementele de memorialistică, dacă nu este prea pretențios termenul, ale acțiunilor executate, a venit din partea distinsului domn profesor universitar doctor Ioan Mircea Pașcu, cu care am avut onoarea să particip la prima emisiune de inaugurare a emisiunii săptămânale „DIN TEATRELE DE OPERAȚII”, a postului de radio Radio România Actualități, împreună cu domnul colonel profesor universitar doctor Constantin Hlihor, pe care l-am avut profesor de istorie la cursurile Universității Naționale de Apărare. Cel care a făcut ca această întâlnire să aibă loc a fost domnul Radu Dobrițoiu, reporter și realizator de emisiuni de profil în cadrul Societății Naționale de Radio. Despre Radu Dobrițoiu vom mai avea relatări pentru că prin natura profesiei a fost martor la aproape toate evenimentele importante la care voi face referire.

Acea emisiune radio a fost una dintre cele mai agreabile dintre toate emisiunile la care am participat, nu numai că a fost una inaugurală, dar și pentru că modul de desfășurare a fost unul în care toți invitații am participat la prima emisiune de depănat amintiri. Începând cu realizatorul și încheind cu subsemnatul, nu am făcut nimic altceva decât am lăsat memoria să redea momente, fapte oficiale, dar și nuanțate, care au făcut deliciul ascultătorilor și care au generat ceea ce am menționat anterior, îndemnuri la a așterne pe hârtie tot ceea ce ne mai aducem aminte din parcursul acestor misiuni pentru că timpul trece și detaliile se uită.

Într-una dintre pauzele publicitare ale emisiunii, domnul ministru Ioan Mircea Pașcu mi-a adresat îndemnul: „...măi, ai scris ceva până acum? Nu încă, domnule ministru, i-am răspuns. Și nu crezi că este timpul să o faci?! Te îndemn să te așezi serios la treabă și să scrii tot ce îți aduci aminte pentru că altfel, dacă vei amâna pe mai încolo, într-un târziu nu vei mai scrie nimic pentru că nu-ți vei mai aduce

aminte prea multe lucruri! Am înțeles domnule ministru și voi încerca să mai găsec și alți camarazi cu care să scriem o lucrare cât mai completă!” Din păcate nu am reușit să întreprind nimic la momentul respectiv, dar iată că acum, aceste rânduri se vor constitui probabil în avangarda unei lucrări care va veni să redea istoria participării noastre în teatrele de operații din Afganistan și Iraq.

Cel de-al treilea îndemn serios pentru a scrie l-am primit de la domnul colonel (r) profesor universitar doctor Petre Otu. Domnia sa ne-a onorat cu prezența la toate activitățile organizate la sediul Diviziei 2 Infanterie „Getica” din Buzău, iar la ultimul simpozion la care a dat curs invitației noastre, în anul 2012, mi-a smuls o promisiune de a scrie despre faptele noastre. În acest context, iată că, în cele din urmă, m-am apucat să scriu aceste rânduri din respect pentru acei domni distinși profesori, dar și din respectul și cu recunoștința cuvenită tuturor militarilor participanți la misiuni în teatrele de operații, și mai ales pentru camarazii mei din Batalionul 26 Infanterie „Neogoe Basarab”/„Scorpionii Roșii”, la comanda căruia fiind am cunoscut împlinirea profesională și am aflat ce înseamnă încrederea în sine și în subordonați, curajul, pasiunea, devotamentul și respectul pentru individ și pentru echipă în deplinătatea sa. Scriu aceste rânduri pentru militarul român, cel care a demonstrat că țara se poate baza pe profesionalismul și dorința lui de a face totul astfel încât să demonstreze că nu suntem mai prejos decât militarii din cele mai evolute armate din lume, și că, dacă diferența dintre echipamentele și tehnica din dotare este evidentă, diferența dintre oameni este insesizabilă, că avem profesioniști care au demonstrat că pot performa în cele mai grele situații, umăr la umăr cu cei mai experimentați luptători din armatele țărilor membre ale Alianței Atlanticului de Nord. Aceste rânduri nu au fost scrise de generalul de brigadă, comandant de mare unitate, ci de un militar, de un militar în general.

Pentru că personajul principal al acestui demers este Batalionul 26 Infanterie „Neogoe Basarab”, doresc să încep prin a rememora succint momentul apariției acestuia în istoria artei militare românești. A luat ființă la 15 septembrie 1994, ca urmare a procesului de transformare și modernizare a armatei. Practic, s-a născut prin reorganizarea Regimentului 26 Meca-

nizat „Rovine”. Consider că este important să reamintim faptul că Batalionul 26 Infanterie „Neogoe Basarab” se constituie imediat după ce țara noastră a semnat aderarea la Parteneriatul pentru Pace (PfP), în iulie 1994. Eram ofițer student în Academia de Înalte Studii Militare, așa se numea atunci, astăzi Universitatea Națională de Apărare, și am primit știrea cu mare emoție pentru că așteptam să se întâmple ceva cu armata noastră. Noi am fost prima promoție care, la jumătatea primului semestru din anul întâi (imediat după vacanța de iarnă), când terminaserăm aplicația demonstrativă cu regimentul mecanizat în apărare, am fost anunțați de către lectorul coordonator al grupei, domnul locotenent-colonel Aurel Topârcean, că prima aplicație va fi cu structuri de tip brigadă organizată pe batalioane și că se pune astfel capăt studiului regimentelor și diviziilor. Simt nevoia să reamintesc un lucru care mi-a părut a fi colosal, pentru noi toți, profesori și studenți, și anume faptul că, neexistând „matrițe” ale aplicațiilor, domnii profesori, conferențieri și lectori, cu toții studiau și lucrau materialele de învățământ odată cu noi studenții. A fost un efort pe care noi studenții l-am apreciat foarte mult, iar modalitatea de rezolvare a problemelor care apăreau aveau să-mi determine o anumită logică a gândirii analitice și creative și este momentul în care doresc, pe această cale, să le mulțumesc tuturor cadrelor didactice din acea perioadă (1993-1995) pentru tot ce ne-au învățat.

A fost un moment de referință pentru învățământul militar superior și mai ales pentru toți cei ce studiau și aprofundau arta militară.

Revenind la momentul verii din 1994, când România a fost prima țară din blocul fost comunist care a semnat acest parteneriat, pentru noi militarii acest fapt a însemnat declanșarea unei noi abordări, ce a fost generată clar de schimbarea doctrinei. S-a trecut de la doctrina „luptei întregului popor”, moștenită de la vechiul regim, la introducerea doctrinei occidentale. Sigur, acesta a fost începutul, așteptările au fost multiple, numai că în interiorul organismului militar lucrurile nu se pot schimba atât de ușor, cât ai bate din palme. Armata este o instituție conservatoare, ca atare schimbările trebuie foarte bine gândite și încadrate în repere temporale, care să permită cu adevărat schimbarea.

Apreciez că una din cauzele pentru care noi nu am fost invitați să aderăm la NATO în primul val consacrat țărilor din fostul Tratat de la Varșovia, a fost că nu reușiserăm să proiectăm și să adoptăm în mod ferm doctrina occidentală.

Batalionul 26 Infanterie „Neogoe Basarab” apare în construcție în toamna anului 1994. Era momentul în care îmi efectuam perioada de stagiu ca ofițer student la Batalionul 121 Cercetare din Craiova. Era o adevărată efervescență în rândul personalului militar care își desfășura activitatea în unitățile dispuse pe strada Caracal din municipiul reședință de județ a Doljului. Nu am reamintit-o întâmplător, era și este cunoscută și consacrată pentru numărul mare de unități militare dispuse de-a dreapta și de-a stânga axului străzii. Aici și-au avut sediul comandamentul Diviziei 2 Infanterie Mecanizată „Mihai Viteazul”, dar și „unită-

Colonelul Nicolae Ivănel și căpitanul Nicolae Ciucă în fața unui câmp de mine

țile de divizie”, așa erau cunoscute în limbajul uzual al militarilor. De asemenea, își aveau locațiile Regimentul 26 Mecanizat „Rovine”, Batalionul 121 Cercetare, SCEC-ul și Spitalul Militar Craiova. Așadar, la momentul înființării Batalionului 26 Infanterie „Neogoe Basarab”, personalul din unitățile militare enumerate anterior au avut posibilitatea să opteze pentru a fi selecționat să facă parte din această structură, care, încă de la înființare, se profila a fi una de elită, dacă ar fi să luăm în considerare numai selecția personalului care s-a efectuat dintr-o bază foarte mare, iar nivelul pregătirii profesionale a militarilor a fost unul pe măsură.

În plus față de toate acestea îmi aduc aminte că majoritatea celor care au încadrat funcțiile de comandă și execuție au fost cadre tinere, pornind de la comandant, lt.col. Ion Pâlșoiu, și încheind cu cei ce încadrau structurile de la baza carierei și cele administrative. Îmi aduc aminte că, în jargonul local, atunci când se făcea referire la Batalionul 26 Infanterie „Neogoe Basarab”, se folosea sintagma „FORPRONU”, mai mult ca sigur se asimilase cu statutul de unitate destinată executării misiunilor sub egida ONU. Practic așa s-a și întâmplat, pentru că prima misiune executată de către batalion a fost în Angola, a doua rotație, după Batalionul 2 Infanterie „Călugăreni”, în cadrul Misiunii UNAVEM III, la mai puțin de doi ani de la înființare, în primăvara anului 1996. Consider că este relevant să adaug și faptul că această construcție, Batalionul 26 Infanterie „Neogoe Basarab”, a fost posibilă prin viziunea și decizia a cel puțin două personalități militare aflate la nivelurile superioare de conducere ale armatei noastre și care nu erau indiferenți față de ceea ce se întâmplă cu unitățile militare din garnizoana Craiova, mai ales că îndepliniseră funcții de comandă în fruntea comandamentelor de divizie și armată (Armata a III-a) nu cu mult timp în urmă. Doresc deci să-i amintesc, pe domni general de brigadă (r.) Dumitru Cioflină, general locotenent (r.) Marin Ilie și, nu în ultimul rând, pe comandantul brigăzii de la acea vreme, colonelul Constantin Neogoe. Parcursul ulterior al acestei unități le-a demonstrat tuturor că nu aveau să regreta decizia și că batalionul a dobândit respect și aprecieri maxime pentru modul exemplar în care și-a îndeplinit misiunile.

Pentru că a venit vorba despre misiuni, în cele ce urmează, cu riscul de a itera o serie de

aspecte care probabil au mai fost cuprinse și în alte lucrări, voi încerca să punctez cât se poate de relevant momentele și aspectele importante ale parcursului Batalionului 26 Infanterie „Neogoe Basarab”, de la înființare și până în momentul Afganistan 2002, iar dacă spațiul ne va permite vom continua și cu Iraq 2004.

Făceam referire în câteva pasaje mai sus la selecția personalului, la valoarea comandanților și a personalului din batalion și menționam că, atunci când se desfășura această selecție, eram în stagiul la Batalionul 121 Cercetare. Eram unitatea din rândul căreia plecasem să-mi continui studiile și la care țineam la fel de mult ca la cele mai de preț lucruri din viața mea. Făceam parte din familia cercetașilor. Era și sunt convins că este și acum o mare onoare și mândrie să spui cuiva: „sunt cercetaș”. Ei bine, atunci mi-a fost dat să văd cum „cercetașii mei” se lăsau atrași de provocarea lansată de încadrarea unei funcții la „FORPRONU”. Am avut tendința să-i provoc la reflecție și să le spun că nu-i înțeleg, că a renunța la valorile cercetașilor pentru un batalion de infanterie este aproape inacceptabil și că nu peste mult timp vor regreta. Chiar și primul meu comandant de companie, de la care am învățat tot ce ținea de specialitatea cercetare și cel care a început să mă formeze în spiritul cercetașilor, optase pentru o funcție în acel batalion. A fost selecționat, și ca și când nu fusese de ajuns că pleca din Batalionul 121 Cercetare, au mai optat alături de dumnealui și alți cercetași. Într-o discuție mai aprofundată am ajuns chiar să le promit că nu voi pleca niciodată din arma/specialitatea de cercetaș. Din păcate, nu aveam să știu ce-mi va rezerva viața și nu peste mult timp aveam să aleg de pe tabla locurilor la repartiție o funcție în comandamentul unei mari unități de infanterie. A fost primul meu pariu pierdut cu mine însumi. Ce bine ar fi fost să fie și ultimul, dar toate la rândul lor.

Am făcut această descriere pentru a scoate în evidență că „mirajul” înființării unei noi unități, menirea, rolul, destinația și misiunile cu totul noi față de rutina în care se intrase la jumătatea anilor '90 nu au făcut nimic altceva decât să trezească, în fiecare dintre militarii de pe strada Caracal din Craiova, acea ambiție profesională care dormita, precum demonul în lampa lui Aladin și care a ieșit la iveală, pen-

tru a face ca tot ceea ce se acumulase bun în fiecare individ, în fiecare subunitate și unitate în parte să se regăsească și să coexiste într-o coeziune, greu de explicat. Era o emulație greu de descris, dar ușor de identificat în tot ce a realizat acest batalion în primele programe de pregătire și în toate misiunile interne și externe pe care le-a avut de îndeplinit.

Așa a plecat la drum Batalionul 26 Infanterie „Neagoe Basarab”, cu oameni care exultau de mândria de a fi încadrat la „FORPRONU”, care exaltau odată cu trecerea timpului și înțelegerea sarcinilor, misiunilor și angajamentelor ce aveau să le pună în practică pe terenul de instrucție și mai apoi în teatrele de operații.

Nu aș vrea ca cineva să înțeleagă că totul a fost ca într-o poveste cu feți frumoși și zâne, că nu au fost greutăți, că în acea structură nu și-au găsit locul decât „greuceni și harapi albi”. Nu. Au fost și probleme, au fost sincope și poticneli, dar toate acestea nu au făcut decât ca toți cei ce am pus umărul la această construcție să trudească din greu, să se epuizeze prematur, dar să găsească soluțiile prin care zi de zi, lună de lună să înceapă să realizeze o anumită sinergie, iar, mai apoi, să se ajungă la coeziune deplină între toate capacitățile de luptă ale acelei unități și în final să poată recunoaște că în Batalionul 26 Infanterie „Neagoe Basarab” se regăsește spiritul Batalionului 2 Fălciu, spiritul Regimentului 26 Dorobanți, ulterior Regimentului 26 Dorobanți „Rovine” și nu în ultimul rând, spiritul Regimentului 26 Mecanizat „Rovine”. Toate acestea au dat naștere spiritului Scorpionilor Roșii.

Am scris atât de multe chestiuni despre anumite momente ale formării și înființării Batalionului 26 Infanterie „Neagoe Basarab”, încât îmi pun întrebarea dacă ceea ce am scris până la acest paragraf corespunde cerințelor articolului și mai ales dacă se încadrează în pretențiile publicării în Revista de Istorie Militară. Nu știu, nu pot să-mi dau seama, dar în același timp nu pot să nu-mi aștern gândurile așa cum îmi vin în minte, mai ales că ele sunt legate și s-au întâmplat cu adevărat în tot ceea ce s-a petrecut în evoluția acestei unități. Sunt convins că așa s-a întâmplat și cu înființarea celorlalte batalioane de același tip din țară, și aici mă refer la Batalionul 2 Infanterie „Călugăreni”, la Batalionul 812 Infanterie din Bistrița-

Năsăud și nu în ultimul rând la Batalionul 151 Mecanizat din Iași.

Toate aceste batalioane au reprezentat vârful de lance pe care armata noastră l-a întrebunțat în primele angajamente internaționale, care urmau să demonstreze disponibilitatea și compatibilitatea Armatei României pentru a agrega la efortul integrării depline în structurile euro-atlantice. Acestea au fost structurile care au demonstrat că factorul uman, militarul român, indiferent de grad și funcție, nu este numai un element de complementaritate și legitimitate în teatrul de operații, ci este foarte bine pregătit profesional, flexibil, cu o mare capacitate de adaptabilitate, și, mai mult decât orice, are o mare putere de înțelegere a realității dând întotdeauna dovadă de compasiune și umanitarism față de situația populației locale aflată în zona lor de responsabilitate și nu numai.

În anul 1995 am absolvit cursurile Academiei de Înalte Studii Militare și am ales să fiu repartizat pe o funcție de ofițer 2 în biroul operații și pregătire pentru luptă al Brigăzii 2 Infanterie Motorizată.

Visul meu era să revin la Batalionul 121 Cercetare sau în cadrul compartimentului cercetare al brigăzii, dar nu a fost să fie așa și, astfel, a trebuit să mă împac cu gândul că voi rămâne pe viață un cercetaș, dar va trebui să mă integrez și să trec serios la treabă pe noua funcție și în noua specialitate, mai ales că toți șefii și comandanții mei aveau așteptări foarte mari de la mine. Crescusem și mă formasem aproape de comandamentul Diviziei 2 Infanterie, iar acum iată-mă lucrând în nou înființata Brigadă 2 Infanterie Motorizată. În atare situație eram direcțional la Batalionul 29 Tancuri. Deci, cercetaș *de facto* nu mai eram, ajunseseam să revin la infanterie și aici mă ocupam de tancuri. Nu eram deloc în largul meu și perspectiva pe termen scurt și mediu nu aducea niciun fel de schimbare. A trebuit să-mi caut un reper sau mai bine zis un punct de unde să pot să o iau de la capăt și să-mi continui drumul. Acel reper a fost Batalionul 26 Infanterie „Neagoe Basarab”.

Nici măcar nu a trebuit să-l caut mult, era în aceeași curte cu comandamentul brigăzii, numai că era deja angajat într-un proiect la care eu nu mai puteam să mă alătur pentru că deja parcurseseră jumătate din traseu – în primăvara anului 1996 urma să înceapă afluirea către

Angola pentru misiunea UNAVEM III, pentru a schimba Batalionul 2 Infanterie „Călugăreni” în cea de-a doua rotație a trupelor noastre.

S-a scris mult despre aceasta și nu vreau să intru în detalii.

Nu m-am dat bătut și am căutat altceva. Cercetașul din mine nu-mi dădea voie să abandonez. Învătasem de la un prieten foarte drag mie că noi militarii, și mai ales cercetașii, niciodată nu ne retragem, deci atacăm pe altă direcție. Am ajuns astfel, împreună cu alți doi camarazi din garnizoana Craiova, nu știu dacă întâmplător sau nu, și ei tot cercetași, cu care lucraserăm împreună în același batalion, să parcurgem procesul de selecție și să intrăm în pregătire în compunerea grupului de ofițeri și subofițeri de stat major care urma să încadreze funcții în cadrul comandamentului central și al comandamentelor regionale ale misiunii UNAVEM III/ANGOLA. Vrând-nevrând, am interacționat din nou cu Batalionul 26 Infanterie „Neogoe Basarab” și am avut ocazia să-i cunosc adevărata lui valoare în teatrul de operații. Aici am început să respect colectivul. Individual îi cunoșteam pe cei mai mulți dintre ei, fuseserăm colegi și îi îndrăgeam oricum, dar aici mi-a plăcut colectivul. În acțiune, valoarea lui era colosală. Din acel moment am simțit că ei sunt cercetașii mei și eu sunt al lor. Așa începe parcursul meu profesional aparținând în corpore Batalionului 26 Infanterie „Neogoe Basarab”.

Cei doi cercetași cu care am completat grupul ofițerilor și subofițerilor de stat major încă mai făceau parte din Batalionul 121 Cercetare, dar nu pentru mult timp. La revenirea în țară după misiune (misiunea noastră a avut durata de un an, iar cea a batalioanelor a fost permanent de șase luni), în 1997, la o activitate complexă de instrucție, în care prezentam din partea brigăzii un exercițiu în baza de poligoane dealul Fetii, unei delegații din Slovacia, ne întâlnește generalul de brigadă Ionel Giorgi, comandantul Corpului 3 Armată „Mihai Viteazul” și zice: „... Ciucă și Hoară, (mr. Dumitru Hoară, pentru că el este unul din cei doi cercetași), pregătiți-vă să vă mutați la Batalionul 26 Infanterie! Aveți experiență, sunteți tineri, de acum trebuie să vă alăturați acestui batalion și să-l faceți să devină cea mai bună unitate din forțele terestre. Ați înțeles? Am înțeles!”. Și astfel, în anul următor, 1998, am fost numit șef de stat major al batalionului, iar maiorul Hoară, șeful S-4.

Între timp, s-au petrecut două evenimente foarte importante în activitatea unității. Primul a fost cel legat de participarea la misiunea ALBA (Albania) în compunerea batalionului condus de domnul colonel (la vremea aceea) Sorin Ioan. Pentru această misiune Batalionul 26 Infanterie a destinat o structură de valoare companie și personal de stat major, practic un detașament de 120 de militari, în perioada 30.04-27.07.1997. Misiunea a fost sub mandat OSCE și a fost comandată de căpitanul Eugen Predatu, pe care, ulterior, l-am regăsit în statul major al batalionului și am avut privilegiul să lucrăm împreună o perioadă scurtă de timp, dar suficientă pentru a învăța din experiența sa o seamă de aspecte și sfaturi care mi-au fost de mare folos.

De altfel, experiența sa l-a recomandat pentru a lucra mai apoi în Ministerul Afacerilor Externe ca militar activ în componenta NATO, iar ulterior a trecut în rezervă și actualmente servește țara la Ambasada României din Tirana.

Cel de-al doilea eveniment de referință din același an, 1997, a fost nominalizarea batalionului pentru a fi evaluat în vederea dobândirii statutului de unitate parte activă la Rezerva Strategică a SFOR în Bosnia Herțegovina. În acest sens, o comisie NATO condusă de o echipă americană a evaluat batalionul atât static (documente, înzestrare și dotare), cât și acțional, printr-un exercițiu complex cu trupe în teren, iar la final aprecierea a fost unanimă și a fost înscrisă în Registrul istoric al batalionului, astfel: „... este antrenat, pregătit și dotat fiind în măsură să îndeplinească misiuni în spectrul operațiilor în sprijinul păcii”. Am participat la această activitate ca ofițer de legătură al comandantului brigăzii, colonelul Gabriel Popescu.

Prin parcurgerea acestei evaluări și mai ales prin calificativul obținut, Batalionul 26 Infanterie a atins nivelul de pregătire profesională la care putea să spere o unitate de acest tip la vremea respectivă. A fost prima unitate din armata noastră evaluată operațional de către NATO și care era parte integrantă a rezervei strategice a SACEUR.

După cum se observă, nu descriu prea multe detalii din acea perioadă (1994-1998), pentru că nu am participat direct la cele petrecute atunci și nu am dreptul să o fac. Acestea detalii aparțin celor care le-au fost făptuitorii reali și

**Tribuna
oficialităților
militare ale
UNAVEM III
la festivitatea
de medaliere a
militarilor români
din batalionul 26
Infanterie „Neagoe
Basarab”**

sunt datori să le descrie. Totuși, cronologia celor petrecute și unele aprecieri, cu scuzele de rigoare dacă greșesc, am să le prezint pentru că indirect, începând cu momentul prezentării mele la comandamentul Brigăzii 2 Infanterie Motorizată, am fost implicat cel puțin în problemele de planificare, coordonare și monitorizare, iar uneori chiar am fost implicat direct la o serie întreagă de activități.

Câteva cuvinte despre echipa de comandă este musai să scriu. Pe parcursul materialului ne vom mai întâlni cu fiecare dintre componentele ei. Comandantul batalionului, încă de la înființare, a fost domnul lt.col. Ion Pălșoiu, un comandant desăvârșit, care parcursese toate treptele carierei până la acel moment și care s-a dovedit exact ceea ce trebuia pentru a conduce o unitate în plină formare. Un comandant plin de energie, riguros și cu o voință demnă de toată considerația. În anul 1998, este numit comandant la Brigada 81 Mecanizată din Bistrița-Năsăud, la vremea aceea marea unitate destinată ca forță de reacție rapidă și era un adevărat privilegiu să preiei comanda unei astfel de structuri.

Șeful de stat major al batalionului a fost domnul locotenent colonel Virgil Ionici, care a fost jumătatea perfectă, din punctul meu de vedere, a echipei de comandă. S-a completat perfect cu comandantul. Un ofițer cu o intuiție deosebită și cu un simț al detaliilor extraordinar. Venea de pe o funcție de ofițer de operații

din statul major al fostei Divizii 2 Infanterie Mecanizată, ceea ce-i conferea atuu perfect pentru funcția de șef de stat major al batalionului. În plus, fusese cercetaș și lucrase și în Regimentul 26 Mecanizat, ceea ce înseamnă că îi cunoștea foarte bine pe toți cei care fuseseră selecționați pentru această unitate și în felul acesta era liantul perfect pentru realizarea în timp scurt a coeziunii acționale pentru toate tipurile de misiuni, în care unitatea avea să fie implicată. Începând cu anul 1998 a fost numit comandantul batalionului, iar eu am fost numit șeful de stat major și astfel a venit rândul meu să completez echipa.

Pe amândoi i-am considerat, îi consider și îi voi considera totdeauna reperele profesionale de la care am învățat tot ceea ce aveam nevoie, ca dintr-un cercetaș să devin un ofițer de comandă și stat major. De la dumnealor am deslușit tainele batalionului și pentru asta le voi fi permanent recunoscător.

La fel de recunoscător voi fi tuturor celor care au făcut parte din statul major al batalionului (a se înțelege și comandamentul). Fără ei, echipa de comandă nu ar fi pus în operă nimic din ceea ce-și propusese și se angajase odată cu preluarea comenzii. Îi rog pe toți să nu se supere că nu-i nominalizez, nu acum pe hârtie, în schimb o fac în gând când scriu aceste rânduri, și ei știu bine acest lucru. Experiența și dăruirea ofițerilor, maiștrilor militari și subofițerilor au fost exponentul principal al succeselor ob-

ținute de batalion. Ceea ce scriu despre statul major sunt gândurile mele, dar am convingerea că oricare dintre cei doi comandanți (lt.col. Ion Pâlșoiu, lt.col. Virgil Ionici) ar fi scris aceleași aprecieri și poate chiar mai articulat decât o fac eu acum.

De la statul major am învățat să apreciem fiecare om în parte, fiecare modul și să-i apreciem pe fiecare după rolul și importanța lor. Ei ne-au făcut mai răbdători, ei ne-au determinat să-i ascultăm pe fiecare în parte și să ținem cont de părerile lor și de consilierea lor. Ei erau profesioniștii, ei aveau nevoie de încrederea noastră și noi aveam nevoie de încrederea lor, statul major era cel care ducea decizia la subunități și o făcea să se pună în practică. Statul major este, dacă îmi este permisă comparația, „procesorul” oricărei structuri, iar procesorul de la Batalionul 26 Infanterie a fost unul ultra performant, chiar futurist și greu de ținut pasul cu el la vremea respectivă.

Nu aș fi putut să continui povestirea fără să fi amintit de cei ce, practic, au înfăptuit și desăvârșit toate deciziile luate la nivelul echipeilor de comandă și al statului major. Chiar mai mult decât atât, acești anonimi ai istoriei militare contemporane, subunitățile, luptătorii, căci despre ei este vorba, nu s-au oprit numai la a pune în execuție decizia. Permanent, dar permanent au mers mult dincolo de aceasta. Au analizat, după un algoritm simplu și eficient, orice ordin primit și, din proprie inițiativă, au dat dovadă de ingeniozitate, putere de anticipație și au exces totdeauna efectelor ce se așteptau în urma transmiterii ordinelor/deciziilor de la nivelul comenzii unității. Au fost, sunt și vor rămâne pentru totdeauna extraordinari!

După ce am parcurs tot registrul „chinurilor facerii” acestui batalion, iată-ne în perioada în care începe, cu adevărat, drumul spre cele mai importante înfăptuiri, drumul spre integrare în structurile euro-atlantice. Să nu creadă cineva că prin aceasta dăm greutate și punem în valoare numai o singură structură, care să aibă merite deosebite pe acest parcurs. Nu, nici prin gând nu ne-a trecut o asemenea chestiune, noi relatăm doar elementele, secvențele, momentele și evoluția particularizate la nivelul unui batalion din armata noastră, care poate fi asimilat, cu orice alt batalion care a finalizat sau ar fi finalizat, mult mai bine o serie din acțiuni-

le ce i-au revenit acestei structuri. Nu dorim să ne arogăm niciun merit, poate că cel mai bine ar fi fost ca ei să nu poarte nume, iar unitățile să nu aibă număr de identificare, dar cred că mai important este să se înțeleagă că la nivelul fiecărui militar și al fiecărei structuri din armată s-au făcut eforturi deosebite, iar procesul de transformare și modernizare a fost unul nu tocmai confortabil, ci a fost foarte provocator și diferențiat pe indivizi, unități și garnizoane.

Începând cu toamna anului 1998 s-a schimbat echipa de comandă a batalionului și putem spune că se încheiase o etapă, se împlinise un deziderat și urma să înceapă un nou parcurs care era mult diferit de cel ce tocmai fusese analizat și se culeseră roadele unui parcurs de patru ani, grei, cu multe misiuni, cu un tumultuos parcurs dinspre misiunile sub egida ONU și OSCE către cele ce aveau să poarte sigla NATO.

Nu aveam prea mult timp de reflecție și meditație la ce am făcut, ce facem și ce aveam de făcut în continuare. Nu, totul trebuia să se execute din mers, într-o permanentă flexibilitate și cu o mare capacitate de adaptare. Trebuia să fim – și am fost deschiși la tot ce era nou, nu refuzam nimic. Nu era activitate internă sau internațională la care să nu ne oferim disponibilitatea. Învățam din orice, eram curioși la orice detaliu, chiar dacă la început părea minor și fără însemnătate. Nu era ofertă de curs la care să nu trimitem participanți – ofițeri, maiștri militari, subofițeri. Cred că această abordare a fost fabuloasă pentru batalion pentru că, în afară de ce se acumulase până la acel moment după participarea la toate aceste cursuri, exerciții, schimburi de experiență sau orice alte activități bi și multilaterale, am realizat niște acumulări care ne permiteau să ne mișcăm cu mare libertate de acțiune și lejeritate în orice misiune pe care o primeam. Nu ne era teamă că nu ne descurcăm, eram exact ca un elev foarte bine pregătit, care învățase tot ceea ce-și notase, în caietul de clasă, dar și în manual, în culegerea și gazeta de specialitate, și astfel, indiferent ce subiect i-ar fi fost repartizat, îl rezolva fără temere și nu oricum, la standard maxim pentru un calificativ maxim.

Îmi amintesc un mic amănunt și este cât se poate de real și savuros în același timp. În urma participării noastre la cursuri, exerciții și orice alte activități, așa cum menționam mai

sus, am adunat tot ceea ce ne pica în mână. Strânseserăm atâta bibliografie încât la un moment dat s-a pus problema centralizării și ordonării ei într-o anumită evidență. Evident că ideea a venit de la doi tineri ofițeri, care s-au angajat să o și gestioneze. În tumultul activităților primite și asumate vă pot relata că erau discuții și nu de puține ori dispute pe modul de rezolvare a diverselor aspecte ce necesitau un arbitraj. Și cum discuțiile erau aprinse și nu de puține ori se făceau trimiteri la o serie de reglementări, care din păcate începuseră să nu mai corespundă cerințelor de la acea vreme, cuiva i-a venit și în toiul unei astfel de dispute a strigat cu voce tare: „...să consultăm Biblioteca de la Alexandria”. Era vorba de documentele și reglementările pe care le adunaserăm într-unul din dulapurile de la S-4 și S-6. Și de atunci, ori de câte ori erau controverse, toată lumea făcea trimitere la Biblioteca de la Alexandria.

Trebuie specificat că, la începutul anilor 2000, legislația și regulamentele noastre militare nu corespundeau misiunilor care se executau în Balcanii de Vest. Reamintim că, începând cu toamna anului 1997, batalionul, în calitate de parte componentă a Rezervei Strategice a SACEUR, trebuia să se pregătească și să acționeze în compunerea unui pachet de forțe NATO care opera după un set de proceduri care nu fuseseră încă implementate la nivelul armatei noastre. În atare situație, putem spune că ne foloseam de legislația și reglementările naționale, în curs de standardizare, începuserăm punerea în aplicare a foilor de parcurs și angajamentelor specifice ciclurilor MAP (Membership Action Plan), dar pentru pregătirea și executarea instrucției foloseam ceea ce adunaserăm la „Biblioteca”. Am început astfel să ne creionăm proceduri specifice și în anumite specificații am exces prevederilor naționale, dar numai așa puteam fi în măsură să răspundem cerințelor din teatru și să facem față tuturor evaluărilor care s-au făcut pe timpul antrenării rezervei strategice pe misiuni reale în Bosnia Herțegovina și ulterior în Kosovo.

În anul 1999, problemele din Iugoslavia, și în mod deosebit cele din Kosovo, au fost abordate de către comunitatea internațională prin intervenția NATO și loviturile care au fost executate împotriva regimului de la Belgrad. Nu mi-am propus să analizez și să comentez acțiunea în sine, sunt sigur că s-au scris și se vor mai

scrie mii de pagini care să releve cât mai aproape de adevăr modul în care era situația reală și modalitatea în care s-a intervenit. Cert este că în urma acestei intervenții, decidentul politico-militar de la acea vreme a oferit disponibilitatea întrebuițării forțelor noastre pentru misiunile post-conflict, pentru îndeplinirea unor misiuni specifice operațiilor de stabilitate și sprijin. Și astfel în plus față de ofițerii de stat major care încadrau funcții în comandamentul KFOR de la Priștina, noi aveam angajat un pluton de poliție militară în trecătoarea care făcea legătura între FYROM (Macedonia) și Kosovo. Dacă nu mă înșel, locația exactă era în punctul de control (Check Point) General Jankovic. Își executau misiunea sub controlul operațional al unei structuri de poliție militară din armata greacă.

Batalionul a intrat pentru prima dată în Bosnia Herțegovina în martie-aprilie 1998. A participat la exercițiul „DYNAMIC RESPONSE-98” și a fost structura care a făcut parte din forțele de manevră și care a executat demonstrația de forță a coaliției internaționale. A transportat personalul și echipamentele individuale pe roți și a folosit tehnica (transportoarele amfibii blindate și alte mijloace) de la Batalionul 96 Geniu, care era dislocat în teatru și executa misiuni specifice de asigurare genetică în compunerea forței multinaționale, fiind dislocat la Zenica. Eu nu am participat la acea misiune, ca atare nu pot expune alte detalii, cert este că militarii noștri s-au comportat exemplar și au beneficiat de toată aprecierea partenerilor cu care au executat misiuni în comun.

În toamna anului 1999 am primit ordin să pregătim o echipă, și să fim în măsură să participăm la conferințele de planificare pentru exercițiul „DYNAMIC RESPONSE-00”, care urma să se execute pe teritoriul Kosovo și în care vor fi implicate toate forțele disponibile, inclusiv rezerva strategică. Astfel am aflat că batalionul nostru din statutul de rezervă strategică a SACEUR pentru SFOR căpăta valența duală de reprezentare în Balcanii de Vest pe spectrul operațiilor de stabilitate și sprijin. Deci, iată că discutăm despre o structură care își multiplică și diversifică paleta responsabilităților și angajamentelor, într-o perioadă în care aspectele specifice tranziției nu erau tocmai de bun augur. A trebuit permanent să căutăm și să găsim soluții. Pot aprecia că, în conformitate cu zicala „ce nu te omoară, te întărește”, ne-a determinat să depășim acele nea-

junsuri și să ieșim din acea perioadă mult mai coezivi și mult mai bine pregătiți.

Conferințele de planificare pentru acest exercițiu s-au desfășurat în FYROM, la Skopje, pentru că acolo era dispus KFOR Rear (punctul de comandă al forțelor din Kosovo, care se ocupa de logistica misiunii din teatru și planificarea operațiilor viitoare). La Skopje se discutau pachetele de forțe. Se stabileau elementele principale de planificare a etapelor și misiunilor executate pe timpul exercițiului, iar ulterior se executau recunoașteri, aeriene sau terestre, pe teritoriul Kosovo. De asemenea, am executat întâlniri și clarificări pentru aranjamentele de comandă și control, dar și administrative și logistice cu statul major, al punctului de comandă de bază al KFOR dislocat la Priștina. Într-una dintre recunoașterile de la Priștina am avut parte de o vreme exact cum îi este dat militarului, peste noapte au fost -28°C, iar noi am fost cazați în cort. Era un cort în care puteam fi cazați o sută de militari. Iar sistemul de încălzire nu cred că fusese tocmai foarte bine adaptat acelor temperaturi extreme. Cert este că nu am dormit toată noaptea, am folosit tot ce aveam la îndemână pentru a ne acoperi; saci de dormit, pături, scurte, pulovere și aici am epuizat recuzita. Nu pot spune ce am gândit în noaptea aceea, dar vă pot spune că îi invidiam pe militarii din alte armate, care aveau echipament individual ce corespundea acțiunilor în condiții extreme și pe care îi priveam spre dimineață cum dormeau și se odihneau în sacii lor de dormit, fără alte accesorii în plus, în timp ce noi tremuram și așteptam să vină dimineața, să mergem undeva să ne încălzim și să vedem ce putem face pentru ca și noi să fim dotați cu echipamente și accesorii logistice adecvate.

Revenind la acel exercițiu, doresc să mai adaug că pentru prima dată am asistat la negocierile de participare. Din partea română a răspuns de acest aspect maiorul Cătălin Tomescu, care lucra la Statul Major al Forțelor Terestre în Biroul Operații Speciale, așa se numea la vremea aceea. A fost foarte interesant pentru că din partea planificatorilor de la KFOR Rear ni se solicita să participăm nu numai cu statul major al batalionului, ci și cu cel puțin o companie de infanterie, dar, cum și atunci ca și acum nu treceam printr-o situație financiară prea bună, nu am putut oferi mai mult decât statul major. Mi-aduc aminte că din par-

tea armatei SUA participa șeful operațiilor de la una din unitățile „marines-ilor” (infanteriei marine), dacă nu mă înșel 22nd MEU (Marine Expeditionary Unit), și care, după o discuție telefonică cu comandantul său, care își executa ora de pregătire fizică pe puntea portavionului aflat în Marea Mediterană, ne-a oferit tehnică pe care ne-o puneau ei la dispoziție, noi nu trebuia să aducem decât oamenii. Intuiesc că înțelegeți că nu s-a putut da curs ofertei pentru că nu puteam să executăm misiuni pe o tehnică pe care nu ne antrenasem niciodată. Astfel, am participat cu un detașament de stat major și logistica aferentă.

Este important să fac mențiunea că exercițiile DYNAMIC RESPONSE-98, 00, 01, pentru că a fost și un 01 executat din nou în Bosnia Herțegovina, nu au fost simple exerciții. Se numeau așa pentru că aceasta era sintagma folosită în limbajul operațional și era un prilej ca în anumite perioade ale anului, când se considera că suplimentarea forțelor pe teatru poate avea efecte asupra beligeranților și populației locale, se introduceau forțele din compunerea rezervei strategice și se executau misiuni reale în teatru, conform planurilor de misiune ale forțelor dislocate în teren. Era o bună oportunitate să se inducă în mentalul populației locale că indiferent de poziția lor, forțele coaliției erau determinate, motivate și decise să-și îndeplinească misiunea, să-și ducă la bun sfârșit scopul și obiectivele asumate. Dacă este nevoie, iată, inclusiv prin suplimentarea forțelor și prin întrebuițarea rezervelor, care puteau ajunge în teatru în timpul cel mai scurt (noi aveam timp de angajare nu mai mult de paisprezece zile de la trimiterea ordinului de acțiune). Se trecea la restabilirea păcii și stabilizarea teatrului de operații.

După cum am notat mai sus, am executat acea misiune doar cu statul major, dar asta nu ne-a făcut cu nimic mai neimportanti față de celelalte forțe care au participat cu trupe și tehnică. Comandantul KFOR, generalul Klaus Reinhardt, a poposit de patru ori la punctul nostru de comandă și a apreciat nivelul de pregătire, seriozitatea și profesionalismul cu care am abordat fiecare dintre misiunile primite. Mai mult decât atât, ne-a felicitat pentru faptul că la recunoașterile reale în teren pe pantele de est ale munților ce delimitează Valea Poduevo, nu departe de satul Stari Trg, la aproximativ 8

km est de Kosovska Mitrovica, am solicitat restabilirea unui aliniament care fusese precizat prin ordin, dar stabilit în birou, pe hartă fără ca acesta să corespundă cu realitatea din teren, motiv pentru care ne-a recunoscut profesionalismul consemnând în scris în Cartea de Onoare a batalionului.

Pentru pregătirea acestei misiuni a fost nevoie să ne însușim și să exersăm foarte bine procedurile de stat major NATO. Aveam la dispoziție „biblioteca din Alexandria”, dar nu era suficient. Prevederile regulamentelor noastre militare nu asigurau interoperabilitatea deplină pe palierul lucrului de stat major. Este adevărat că se făcuseră câțiva pași pe linia implementării unor STANAG-uri pe care reprezentanții noștri de la comandamentul NATO de la Bruxelles le transmiseseră în țară ca fiind asumate și totodată, fuseseră transformate în SMO-uri (Standarde Militare Operaționale), dar nu era suficient. A trebuit să căutăm soluții, iar pentru aceasta îmi aduc aminte că am apelat la cel pe care îl aveam direcțional, pe locțiitorul comandantului Brigăzii 2 Infanterie Motorizată, colonelul Dan Predatu. Domnia sa a fost cel mai bun sfătuitor al nostru, l-am considerat „duhovnicul activităților internaționale”. Avea cea mai bogată experiență în domeniul misiunilor comune cu partenerii NATO, tocmai se întorsese de la post, lucrând în cadrul misiunii noastre la reprezentanța de la Bruxelles. Din păcate nici biblioteca și nici profesionalismul locțiitorului comandantului brigăzii nu au fost suficiente pentru a ajunge la un nivel de pregătire demn de mândria de reprezentare națională. Așa că într-o seară, comandantul, domnul colonel Predatu și subsemnatul, după ce zăboviserăm mai mult în cazarmă am căzut de comun acord că trebuie să încercăm să pregătim statul major participant la misiunea din Kosovo într-un cadru specializat și care face asta cu mult profesionalism. Soluția a venit prin a ne adresa Centrului PfP de pe lângă Universitatea Națională de Apărare. Nu era nimic de genul acesta prevăzut în planul de învățământ, așa că am insistat pe lângă comandantul brigăzii și printr-un demers ierarhic am reușit să obținem înțelegerea pentru soluționarea problemei și acceptul comandanților celor două instituții, U.N.Ap. și Centrul PfP. Au găsit o fereastră în programă, ne-au înscris peste rând și astfel am

ajuns să desfășurăm un curs PSO (Peace Support Operation – Operații în Sprijinul Păcii – aceasta era denumirea) pe care am putut să ne agregăm și astfel am învățat și exersat procedurile de stat major NATO. Practic acestea erau ale Armatei Britanice, pentru că ei înființaseră cursul la București, dar nu difereau de procedurile Alianței. Am scris toate acestea pentru a scoate în evidență că drumul spre performanță și spre NATO a presupus eforturi și implicarea tuturor structurilor, inclusiv a instituțiilor de învățământ, pe de-o parte, iar pe de alta pentru a mulțumi conducerii U.N.Ap. (dacă nu mă înșel era comandant domnul general Dumitru Cioflină) de la vremea aceea și comenzii Centrului PfP, al cărei comandant era domnul colonel Valeriu Nicuț, și în mod deosebit instructorului nostru lt.col. George Calopăreanu.

Scriind aceste rânduri, încep să regret tot mai mult că nu am ținut acel jurnal în care să fi păstrat memoria faptelor mai bine fixată pentru a putea descrie cu mai multe detalii și elemente de relevanță fiecare secvență în parte. Ceea ce scriu eu acum nu sunt decât amintiri. Mi-ar fi plăcut să fie mai mult decât atât și să fie memorialistică. Memorialistica nu poate fi separată de istorie; reprezintă un binom imposibil de abordat altfel decât împreună. Sigur, astăzi se spune tot mai des că o imagine face cât o mie de cuvinte și trebuie să acceptăm asta pentru că evoluția tehnologică și-a pus amprenta determinant asupra ceea ce înseamnă captarea și stocarea, cât se poate de lesne, a o serie întreagă de momente, secvențe sau acțiuni întregi care se pot petrece în viața unei structuri atât în țară la pregătire, cât și în teatrele de operații, pe timpul executării misiunilor.

Nu cu mult timp în urmă am citit o carte care descria, tot într-un fel de carte istorică, venirea la putere, decăderea și pierderea tronului Iranului de către Marele Șah Mahomed Reza Pahlavi. Cartea este scrisă de un polonez pe nume Ryszard Kapuscinski și se numește Sahinșahul. Toată cartea este scrisă pornind de la un anumit număr de fotografii. Fiecare fotografie este un fel de capitol, ea definește o anumită etapă din evoluția și existența dinastiei Pahlavi. De la un simplu eveniment immortalizat într-o fotografie, autorul reușește să descrie o etapă de istorie a Iranului, a populației iraniene sub domnia șahului Mohamed Reza, fiul lui Reza

Khan. Îmi pare rău că nu am citit-o mai devreme, pentru că așa fi împrumutat ideea și din noianul de fotografii și filme pe care le-a făcut fiecare militar, așa fi putut să scriu mai ușor și mai detaliat articulând amintirile mele cu expresia imaginilor din fiecare fotografie în parte.

Din păcate, cititorul din țara noastră nu cunoaște și nu i-au fost oferite prea multe detalii despre acțiunile trupelor noastre în astfel de misiuni precum cele descrise până la momentul Kosovo. La începutul anilor 2000, dechiderea față de societatea civilă, în general, și față de presă, în special, nu era foarte generoasă. Și totuși, trebuie să recunoaștem că nici din rândul nostru nu s-au găsit prea mulți camarazi dispuși să ia condeiul și să aștearnă măcar câteva pagini de amintiri care ar fi fost într-adevăr bazate pe mărturiile combatanților și ar fi avut altă relevanță și Savoare în același timp.

Indubitabil vă veți întreba de ce am întrerupt descrierea celor petrecute în Kosovo sau a ceea ce a urmat după Kosovo?!

Ei bine, vă mărturisesc că așa mi-au venit în minte gândurile, desigur legate de amintiri și de regretul că așa fi putut să am mai multe date și că în același timp, deși am întocmit un plan

al, hai să-i zicem, eseului, nu mă pot ține de el pentru că partea sentimentală uneori este mai puternică decât rigoarea respectării unui plan.

Îmi doresc ca toți cei ce vor citi să înțeleagă sensurile acestor rânduri ca aparținând unui timp care se întinde mult dincolo de evenimentele trăite și consemnate de subsemnatul.

Pe lângă valoarea lor descriptivă, aceste evenimente trebuie înțelese într-un context național și internațional deosebit de complex și diversificat, cu problematici nu foarte limpezi, imprecizabile și incerte. Țara noastră făcea tot ce-i era în putere pentru a depăși momentul de tranziție post-revoluționar și a se înscrie pe drumul accederii cu drepturi depline în instituțiile și structurile euro-atlantice.

Situația nu era simplă deloc, era evident un proces de reșezare a raporturilor internaționale ce accentuau o anumită stare de instabilitate și dezordine internațională, de aceea țara noastră căuta prin orice mijloace să confirme că nu este numai un consumator de securitate, ci și un generator de securitate și că, în acest context, puneam tot ce aveam mai bun la dispoziție pentru a garanta că drumul pe care ne înscrieserăm era fără întoarcere.

ANIVERSĂRI ÎN 2013

CERASELA MOLDOVEANU *

Două arme de covârșitoare importanță pentru câmpul de luptă al secolului al XX-lea și-au aniversat în acest an „zilele de naștere”. Este vorba de transmisiuni, care au sărbătorit 140 de ani de existență și de Forțele Aeriene Române care au ajuns la Centenar. La 14 iulie 1873, prin Înaltul Decret nr. 1303 s-a înființat prima subunitate de transmisiuni din Armata României – secția de telegrafie din cadrul companiei de minari a Batalionului de geniu. O nouă armă își făcea loc în structura militară a statului român, alături de infanterie, cavalerie, geniu și artilerie. Ea a devenit foarte curând indispensabilă atât pentru câmpul de luptă, cât și pentru aplicații și exerciții, întrucât în războiul modern, comandanții, mai ales cei de la eșaloanele superioare, nu mai au sub ochi întreaga armată pentru a lua deciziile funcție de propriile observații. S-a dezvoltat un sistem complicat de asigurare a legăturilor între subunități, unități și mari unități ceea ce a dus la dezvoltarea explozivă a armei, rebotezată nu de mult în „comunicații și informatică”.

Forțele Aeriene Române au împlinit un secol de existență, momentul zero fiind considerat votarea de către Parlamentul României, la 1 aprilie 1913, a Legii Aeronauticii Militare. Ca și transmisiunile, aeronautica a cunoscut un proces exploziv în perioada ulterioară, ceea ce a determinat apariția unor teorii care absolutizau rolul ei pe câmpul de luptă. Din panoplia acestora cităm, cu titlul de exemplu pe Giulio Douhet (1869-1930), considerat un profet al războiului aerian.

**140 de ani
de la înființarea
armei comunicații
și informatică**

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

140 de ani de la înființarea armei comunicații și informatică

Ceremonia militară de la Monumentul Eroilor Aerului din Piața Aviatorilor

**Ziua Porților Deschise la Flotila 90 Transport Aerian Otopeni
„Gheorghe Bănciulescu”**

Treptat, rolul și misiunile armelor care alcătuiesc în prezent Forțele Aeriene – aviația, radiolocația, artileria și rachetele antiaeriene – s-au întrepătruns și diversificat, această categorie de forțe devenind indispensabilă pentru realizarea misiunii de apărare a spațiului aerian. La toate acestea, trebuie să adăugăm aprecierea pentru contribuția de esență, operativitatea și profesionalismul pe care această categorie de forțe le-a dovedit în misiunile realizate în cadrul Alianței Nord-Atlantice, al Uniunii Europene și Organizației Națiunilor Unite, în cele îndeplinite în țară sau peste hotare, în teatrele de operații din Afganistan, Irak și alte zone ale lumii.

Momentele aniversare au fost marcate, pe lângă activitățile obișnuite în astfel de momente, de apariția unor lucrări, impresionante ca volum de informație și mod de prezentare.

Ion Cerăceanu, Gheorghe Dincă, **Din istoria telecomunicațiilor. Repere cronologice principale**, ediția a II-a, Editura Militară, București, 2013.

Așa cum precizează chiar titlul, lucrarea reprezintă o incursiune cronologică în istoria telecomunicațiilor, de la primele apariții până în actualitate. Sunt punctate, pe parcursul a șase capitole, principalele etape din evoluția și dezvoltarea acestei ramuri pe plan internațional și implicit, modul cum România s-a integrat, prin propriile eforturi, la acest demers.

Autorii fac o radiografie sintetică a tuturor descoperirilor importante din domeniul telecomunicațiilor, scoțând în evidență, în același timp, personalități ale acestui domeniu, principalele lor invenții și inovații care au influențat decisiv evoluția domeniului, a societății în general.

Autorii nu se mulțumesc cu o înșiruire de date, nume și invenții, ci apelează la suficiente explicații de ordin tehnic, dublate de fotografii edificatoare ale mijloacelor de transmitere a informațiilor (porumbei, scrisori, afișe, telefon, telegraful electric, imprimatorul, televiziunea, teleximprimatorul, telexul, aparatul fax etc.)

Nu lipsește nici evoluția transmisiunilor în armata română (de la apariția lor în 1873 și până în prezent), în contextul participării Armatei României la principalele conflagrații: Războiul de Independență, Primul și al Doilea Război Mondial.

Demersul autorilor vine până în actualitate, în condițiile integrării sistemelor informatice și de transmisiuni ale armatei române la standardele impuse de cerințele actuale ale integrării sale în Alianța Nord-Atlantice.

Prin volumul mare de informații, iconografia bogată și explicațiile tehnice, lucrarea depășește cadrul unei cronologii, constituindu-se într-o contribuție de referință.

Ion Cerăceanu, Vasile Popa, **Transmisiunile armatei române în campania din Est (1941-1944)**, Editura Militară, București, 2013.

De la 14 iulie 1873, data care marchează ziua de naștere a trupelor de transmisiuni, evoluția și modernizarea armatei, în special în perioada interbelică, a cunoscut acumulări și transformări deosebite pe toate planurile. Transmisiunile s-au înscris în aceeași paradigmă, ele devenind o armă cu un grad crescut de profesionalism și tehnicitate.

Lucrarea abordează o temă ocolită până acum de cercetările în domeniu-participarea transmisioniștilor la Campania din est (1941-1944)- moment de referință în istoria armeei.

Autorii au evidențiat faptul că unitățile de transmisiuni au fost prezente în întreg spațiul operativ de pe Frontul de Est și au participat, fără nicio excepție, la toate acțiunile, fie că a fost vorba de eliberarea Bucovinei de Nord și a Basarabiei, fie că ne referim la cele din Transnistria, Peninsula Crimeea, nordul Mării de Azov, Cotelul Donului, Stepa Calmuță sau Caucaz, situându-se mereu în prim planul evenimentelor.

Prin munca lor neobosită, de construire sau reparare a mii de kilometri de trasee telefonice și telegrafice, de instalare a centrelor de transmisiuni, de exploatare și întreținere ale acestora sau chiar de participarea la lupte, transmisioniștii români au fost apreciați atât de comandanții români cât și de cei germani.

Lucrarea este bogat ilustrată cu fotografii, schițe, scheme, hărți, situații și tabele conținând date sintetice referitoare la problematica abordată. De asemenea, lucrarea include mai multe anexe ce reproduc documente inedite importante, interesante și necesare pentru cunoașterea istoriei armeei.

General maior dr. Victor Strâmbeanu, Comandor dr. Marius-Adrian Nicoară, Maior Mircea Barac, Căpitan Daniel Stan, Sorin Turturică, Adrian Sultănoiu, **Aeronautica militară română**, Curtea Veche Publishing, București, 2013

„Această lucrare, scrie în cuvântul introductiv generalul locotenent dr. Cărnă Fănică, șeful Statutului major al Forțelor Aeriene, apare cu prilejul aniversării a 100 de ani de la momentul votării Legii Aeronauticii Militare, în data de 1 aprilie 1913, în Parlamentul României, având ca scop principal al cercetării reconstituirea modelului organizatoric și funcțional al Aeronauticii Militare Române și popularizarea acesteia în țară și străinătate. Este de fapt legea care a consacrat în timp o nouă categorie de forțe armate. Aeronautica Militară (precursoarea Forțelor Aeriene Române de astăzi), alături de Trupele de Uscat și Marina Militară – cele trei categorii de forțe ale Armatei României, destinate apărării independenței, suveranității și integrității teritoriale ale statului român.”

Albumul cu tentă monografică, realizat în formulă bilingvă (română și engleză) adună în paginile sale cele mai importante ale istoriei Aeronauticii Militare Române

Începuturile aeronauticii sunt marcate de personalități binecunoscute ca Traian Vuia, Aurel Vlaicu sau Henri Coandă, care au adus României un prestigiu deosebit prin invențiile lor geniale.

Sunt prezentate evoluția și contribuția Aeronauticii în timpul Primului Război Mondial, ea cunoscând o diversificare a misiunilor îndeplinite. Practic, în anii marii conflagrații Aeronautica s-a constituit ca armă de sine stătătoare, contribuția pe câmpul de luptă crescând etapă de etapă.

Perioada interbelică a adus cu sine progrese importante sub raportul materialului, perfecționării pregătirii personalului, conținutul doctrinei, definitivarea structurilor de comandament, dezvoltarea infrastructurii etc.

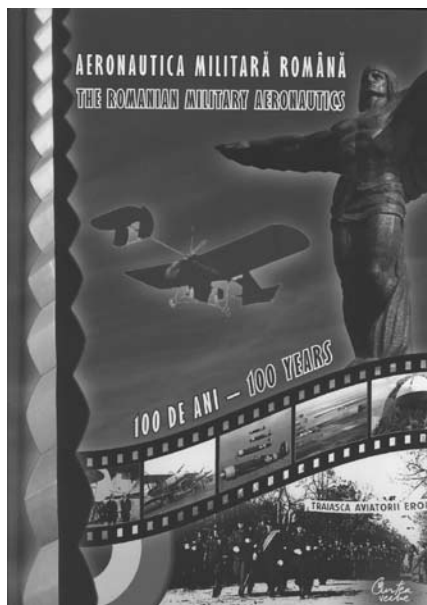
Un amplu capitol este dedicat războiului aerian purtat de Aeronautica Militară în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. În acest răstimp, aviatorii și artiștii antiaerieni români au cunoscut consacrarea, ei luptând cu abnegație atât în campania din Est, cât și în cea de Vest. Modul cum și-au îndeplinit misiunile a demonstrat calitatea comandanților și mobilitatea unităților, care au suplinat, adesea vicisitudinile situației: obiective prea multe, aparate de zbor insuficiente sau combustibil prea puțin etc.

Periplul istoric continuă și după 1989, autorii relevând contribuția de esență, operativitatea și profesionalismul pe care această categorie de forțe le-au dovedit în misiunile realizate în cadrul Alianței Nord Atlantice, Uniunii Europene și Organizației Națiunilor Unite, în țară sau pe teatrele de operații din Afganistan, Irak și în alte zone ale lumii.

Lucrarea impresionează atât prin bogăția și ineditul informației cât și prin acuratețea grafică și ilustrația deosebită, de un înalt nivel calitativ. Ea reprezintă un moment de referință pentru istoriografia militară românească, forțele aeriene dispunând de un instrument de lucru de o valoare științifică neatinsă până acum.

Mapa filatelică „**140 de ani de telecomunicații militare (1873-2013)**”, editată de Ministerul Apărării Naționale, Comandamentul Comunicațiilor și Informaticii

Mapa filatelică are în componența sa un șir de fotografii ce ilustrează evoluția acestei arme în decursul timpului, modul de transport al aparaturii destinate frontului și personalul aferent, codurile telegrafice și alfabetul „Morse” de la începutul secolului al XX-lea. Între cele două coperte ale mapei există un plic filatelic ce are în prim plan figura căpitanului Grigore Giosanu, primul ofițer telegrafist din armata română și o coliță filatelică, cu titlul Tehnologia informației.

Eliezer Palmor
**CONFESIUNILE
UNUI DIPLOMAT**

INSTITUTUL EUROPEAN

Eliezer Palmor, *Confesiunile unui diplomat*, Institutul European, Iași, 2012, 260 pp.

Eliezer Palmor este cunoscut cititorilor revistei noastre prin câteva contribuții care au fost publicate anii trecuți de către Domnia Sa, în care fie ne-a împărtășit din experiența sa diplomatică vastă – și nu este defel inutilă lectura acestor pagini mai ales pentru istorici și diplomați sau cei care vor să devină diplomați – ori au fost interpretări ale unor fenomene istorice vădind o originalitate marcată.

„**Confesiunile unui diplomat**”, apărută în colecția „Texte de frontieră” a Institutului European din Iași, reconstituie cariera diplomatică, prin secvențe revelatorii, a lui Eliezer Palmor, descendent al unei ilustre familii de rabini transilvăneni. Palmor a emigrat din România în Israel în august 1960 cu voința de a deveni diplomat, vis hrănit încă din copilăria petrecută la Beiuș și înflăcărată de lecturi stendhaliene. Hotărârea de a emigra a fost determinată tocmai de anunțul primit în 1958 din partea părintelui său, plecat din România câțiva ani înainte, că Ministerul de Externe israelian organizează un concurs pentru ocuparea unor noi posturi. Evident că formalitățile birocratice motivate

ideologic au împiedicat participarea sa la acel concurs, între anunțul tatălui său și plecarea sa fiind o distanță de doi ani, dar împlinirea vocației a fost urmărită cu cerbicie și, în final, împlinită prin accederea la Ministerul de Externe al Israelului în 1964.

Menționez acest traseu biografic al lui Eliezer Palmor din două motive. Mai întâi, pentru că dezvoltă un capitol distinct al Războiului Rece, anume drama evreilor din „lagărul comunist” dornici să emigreze în Israel, propria patrie renăscută după milenii de diaspora, supuși în consecința unui șir interminabil de discriminări și represalii, o dramă nu doar românească, ci general est-europeană și constituită din miriade de tragedii familiale despre care știm foarte puțin. Plecarea părintelui lui Eliezer în Israel la începutul anilor '50 a însemnat nu numai despărțirea spațială și politică a unei familii, dar și un șir de represalii binecunoscute celor numeroși care le-au suferit în acei ani. Cu rude în străinătate, descendent al unei familii de rabini, așadar cu „origine socială nesănătoasă”, Eliezer Palmor a fost izgonit de două ori din facultate, s-a calificat ca mecanic tractorist, apoi ca electrician pentru a supraviețui, în final ocupând un post modest de cercetare la Institutul de Istorie și Filozofie din Cluj. Ar fi extrem de interesantă o carte referitoare la asemenea numeroase drame familiale și comunitare care au brăzdat evoluția comunității evreilor români în anii „obsedantului deceniu”, dar și mai apoi, pe de o parte în imposibilitate de a emigra în țara proprie pe care o construiau pe pământul biblic, pe de altă parte supuși discriminării sociale și politice și represaliilor regimului comunist (în unele compartimente amintitoare de perioada Holocaustului din anii celui de al Doilea Război Mondial), tocmai din cauza acestei

doriște. În acest fel ar fi spulberate teze și teorii neîntemeiate pe date empirice și reflectând pro-pensiuni mentale moștenite (rolul evreului ca „țap ispășitor”) referitoare la așa zisul rol negativ al acestei comunități în instalarea regimului comunist sau în dezvoltarea acestuia. În al doilea rând, cartea domnului Plamor evidențiază și luminează un „teritoriu” încă nestrăbătut în adâncimea sa ca cercetare științifică, anume contribuția evreilor emigrați din România la nașterea și consolidarea statului Israel, în acest caz în domeniul diplomației. Iar acest aspect este deloc neglijabil, știut fiind că diplomați israelieni emigrați din România au avut posturi importante, iar politica externă a României în acei ani, mai ales începând cu anii '60, a fost alta decât paradigma „blocului comunist”, mai ales în ce privește evoluțiile contradictorii și extrem de importante în arena globală din Orientul Mijlociu. În acest domeniu sunt de așteptat chiar revelații prin intermediul literaturii memorialistice, așa cum lasă să se întrevadă și această carte de memorii, în care autorul nu a depășit limitele confidențialității auto-impuse.

Citind cartea de memorii a diplomatului israelian Eliezer Palmor, gândesc cât de necesară ar fi o altă carte. Anume, o carte având între copertile ei detalii ale activității prodigioase a galeriei de diplomați israelieni, originari din România, care și-au servit cu înalt profesionalism noua și legitimă patrie a Israelului în posturi dintre cele mai dificile și în circumstanțe dintre cele mai complicate. Mă gândesc, de pilda, la Meir Rosen, diplomat care vorbește o limbă românească extrem de curată și nuanțată, care ar face cinste și unui filolog român de primă clasă, fost ambasador al statului Israel, în anii '70 ai secolului trecut, în SUA. Cu siguranță sunt și alții, o carte precum cea despre care gândesc fiind ilustrarea unui capitol de istorie comun, româno-israelian, cu deosebire în anii Războiului Rece.

„**Revista de Istorie Militară**” are privilegiul de a fi găzduit în avanpremieră – de cele mai multe ori în forma mai restrânsă decât în actuala carte – multe din confesiunile ambasadorului Palmor (vezi: RIM nr.1-2/2007, pp.41-50; nr.5-6/2007, pp. 67-73; nr.1-2/2008, pp. 86-91; 1-2/2009, pp.94-99; 3-4/2011, pp.14-21). Așadar, cititorii noștri sunt deja familiarizați cu stilul direct și fermecător prin utilizarea savantă, de înalta calitate, a limbii române (Palmor este un veritabil poliglot), probând certe calități literare, care de altfel au și fost valorificate în alte scrieri. Într-un schimb de mail-uri, domnia sa îmi mărturisea acest lucru puțin cunoscut cititorilor din România. Dar, dincolo de plăcerea stilistică încercată la parcurgerea paginilor de amintiri ale ambasadorului Palmor, suntem dăruiți cu o serie de informații care sunt pentru împătimitii perioadei Războiului Rece foarte interesante. Cariera lui diplomatică îl califică și confirmă veridicitatea unor astfel de informații, pentru că aflăm din „confesiunile” sale că, încă din 1964, s-a ocupat de problematica Europei de Răsărit comunist în Ministerul de Externe, apoi a fost numit în posturi importante începând cu 1972 în Belgia, Luxemburg, Norvegia, Argentina (ministru plenipotențiar), Franța (ministru plenipotențiar în anii '80), Uruguay (ministru plenipotențiar) și UNESCO (reprezentant permanent al statului Israel în anii '90). Despre postul său în Norvegia, Palmor a publicat o carte în ebraică (în legătură cu „afacerea Lillehammer”), iar în confesiuni publicate în limbile română și ebraică a dat seama de numeroase episoade trăite în misiunile avute. Astfel, în cartea recenzată aici aflăm, între altele, atât despre întâlnirile sale scurte cu Henri Kissinger sau Abba Eban, personalități remarcabile ale anilor '70 pe scena Războiului Rece, întâlniri cu diplomați români pe diverse meridiane (între ei liderul comunist Gheorghe Apostol, aflat în „exil” într-un post diplomatic în America Latină), „încurcături” diplomatice (mai mult sau mai puțin de „protocol”) rezolvate cu inventivitate cu personalități iconice ca David Ben Gurion în 1972 la Bruxelles sau premierul Shimon Peres (actualul președinte al Israelului) în 1984 la Paris sau cu alt președinte israelian, Zalman Shazar, în 1967, când ambasadorul a avut rolul de translator la primirea de către acesta a profesorului român E. Nicolau. Rămân deopotrivă memorabile episoade ale amintirilor care grăiesc despre solidaritatea internațională a poporului evreu, așa cum a fost cazul în Gruzia și Rusia propriu-zisă în 1977 sau în Turkmenistanul sovietic, unde „a marcat sosirea Anului Nou Evreiesc 5738 la capătul lumii, la Asgabat, orașul unde nu exista o sinagoga, dar unde s-a ivit un evreu ieșit parcă de nicăieri să ne însoțească în ajunul acelei zile memorabile” (p. 59).

„Confesiunile” ambasadorului Palmor cuprind, pe lângă numeroase episoade de genul celor menționate mai sus, și veritabile incursiuni de înaltă calificare în științele politice – de pildă, în problematici ca relațiile dintre Israel și statele comuniste din Europa de Răsărit în timpul Războiului Rece, definite ca „un antimodel de relații normale între state suverane” – sau în care amintirile se împletesc cu meandrele politicii internaționale ale epocii, ca în textul memorabil **„Franța i-a salvat pe Yasser Arafat și OEP de la pierzanie”**. Nu trebuie uitată menționarea caldilor amintiri despre adolescența și tinerețea din România (vezi: **“Beius – o incursiune în orașul de odinioară”** sau **„Universitățile mele”**, un capitol din cartea menționată în limba ebraică **„Când păcătoșii se înmulțiră ca iarba după ploaie”**), chiar dacă relevă și un parcurs întunecat de aberațiile greu de înțeles azi ale epocii.

O lectură instructivă, pentru diplomați de profesie sau tineri cu asemenea năzuințe în carieră, captivantă pentru cititorul obișnuit dornic să-și lărgescă orizontul, relevantă pentru istoricul epocii care caută să înțeleagă dosarele secrete ale Războiului Rece, acestea sunt calitățile indiscutabile ale „confesiunilor” ambasadorului Palmor.

Dr. Mihail E. Ionescu*

---

* Directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

¹ În introducerea cărții sale, d. Palmor releva ca imboldul pentru redactarea acestor pagini memorialistice l-a primit din partea regretatului Alexandru Mirodan, întemeietorul revistei „Minimum” care a apărut în limba română în Israel. În această revistă au fost publicate inițial multe dintre textele cuprinse în cartea recenzată.

² Într-un schimb de mailuri la 26 august a.c., răspunzând unor întrebări ale mele, ambasadorul Palmor îmi scria: „am publicat în urmă cu aprox. doi ani un volum, intitulat „Când ticăloșii se înmulțiră ca iarba după ploaie”, având ca subtitlu „Tinerețe la umbra a două dictaturi”. Cartea povestește istoria unui tânăr evreu din România crescut în anii dictaturii legionaro-antonesciene și maturizându-se în anii dictaturii bolșevice. Povestirea (ideea mea a fost să scriu literatură) se desfășoară pe fundalul istoriei concrete a anilor respectivi relevând tragedia evreului atât sub domnia Mareșalului precum și, mai apoi, sub pumnii respectivi ai lui Gheorghe Dej și compania. În mod firesc, povestea este ilustrată cu fragmente din biografia autorului, nefiind însă o autobiografie. Colegii mei originari din România insistă să traduc cartea în românește, însă pentru aceasta se necesită puteri de care în acestea momente nu dispun. Poate, totuși, într-un timp viitor”.

Calendarul tradițiilor militare 2013, Editura Centrului tehnic-editorial al armatei. Valorosul și instructivul periodic de istorie și cultură militară editat de Seviциul Istoric al Armatei a ajuns, iată, la a IV-a aniversare de când a văzut pentru prima dată lumina tiparului.

Volumul este conceput cu gust, având coperti cartonate și o hârtie de cea mai bună calitate, toate acestea conferindu-i un aspect extrem de plăcut, chiar elegant.

Cititorul care-i va deschide paginile va fi impresionat plăcut de bogăția remarcabilă a materialului ilustrativ și a informațiilor legate de tradițiile militare românești.

Exemplificăm din sumarul acestui volum, care cuprinde nu mai puțin de 14 capitole, la care se adaugă fotoalbumul „Pregătirea militară a studentelor” și „Calendar 2013”.

Volumul este deschis de comandor dr. Marian Moșneagu cu articolul „Familia militară” în care cele trei ipostaze – ale instituției, tradiției ereditare și vieții de cuplu – constituie un titlu de noblețe pentru militari.

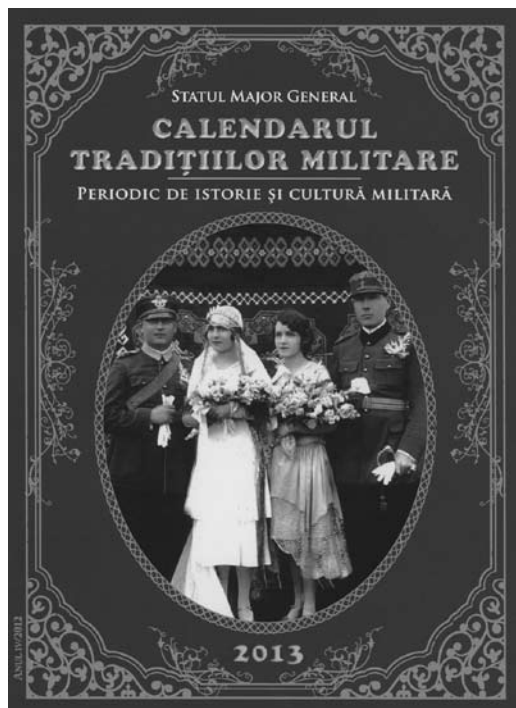
Același autor, comandor dr. Marian Moșneagu, abordează o problemă viu discutată încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea în mai multe state – mariajul militarilor –, uniforma rămânând în mod constant o atracție pentru sexul frumos.

După Primul Război Mondial, oficialitățile militare și conducătorii Bisericii Ortodoxe Române au organizat un serviciu preotesc permanent în Armata Română. Colonelul (r) prof. univ. dr. Gheorghe Nicolescu este cel care evoca amintirea eminentului episcop general de brigadă dr. Partenie Ciopron, sub deviza „Nihil Sine Deo”.

În capitolul „Eroica” putem citi articolele „1924 – Centenarul Avram Iancu”, autoare Teodora Giurgiu, „Amilcar Săndulescu «fiul eroului necunoscut»”, de Raluca Tudor, „Așezământul Național «Regina Maria» pentru Cultul Eroilor” de locotenent Irina-Alexandra Simion, și „In Memoriam”, omagiind militarii români căzuți la datorie în teatrele de operații din cadrul misiunilor desfășurate sub egida NATO, ONU, UE și a misiunilor tip coalitiție. Dumnezeu să-i odihnească în pace.

Capitolul „Cultura militară” prezintă, sub semnătura dr. Veronica Bondar, articolul „Scriitori în uniforma Armatei Române”, prezentați, în calitate de combatanți, pe fronturile conflagrațiilor „Camarazi de elită” au rămas în anele militare atât comandorul Alexandru Dumitru, evocat de dr. Alin Spănu, cât și plutonierul adjutant Petre Ene – prezentat de dr. Luminița Giurgiu ca un destoinic subofițer al Armatei Române.

Capitolul „Tradiții” cuprinde articolele „Simbolistica jurământului militar”, autori Simona Martin și locotenent-colonel Gabriel Pătrașcu; „Întâiul tun – sărbătoarea de suflet a artileriștilor

în perioada antebelică”, autori colonel dr. Adrian Stroea și colonel (r) Marin Ghinoiu; „Povestea unui cercetaș. Colonelul Ioan Dem.Dimăncescu (1898-1951)” a cărui biografie este prezentată chiar de nepotul său, ing. Alin Dimăncescu.

„Milităria” (capitolul 8) cuprinde articolul „Demnitatea de mareșal în Armata Română”, autor dr. Manuel Stănescu, „Velocipedia militară”, de Lucian Drăghici, și „Uniformele justiției militare”, autor general de brigadă magistrat dr. Gheorghe Cosneanu.

În capitolul „Efemeride”, generalul de brigadă magistrat dr. Gheorghe Cosneanu prezintă evenimente reprezentative pentru „Justiția militară în România”.

Capitolul „Sărbători militare” cuprinde date amănunțite privind „Zilele și categoriile de forțe, genurilor de armă și specialităților militare”, „Patronii spirituali ai Armatei Române” și „Denumiri onorifice”.

Următoarele capitole evocă „Ministrii Apărării Naționale”, „Șefii Statului Major General”, prezintă „Aniversări” – „Centenarul participării României la cel De-al Doilea Război Balcanic”.

„Fotoalbumul” prezintă „Pregătirea militară a studenților” din perioada 1974-1990, prezentând tinere grațioase în uniformă și comandanții lor.

MIRCEA SOREANU*

---

* Cercetător științific gr. II, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Generalul Henri Berthelot, *Memorii și corespondență. 1916-1919*, Glenn E. Torrey ed., Editura Militară, București, 2012

Există puține momente în istoria unui popor atât de încărcate de semnificații și implicații pentru devenirea sa ulterioară precum a fost perioada primei conflagrații mondiale pentru poporul român. În decursul unei jumătăți de deceniu, România a trecut de la statutul de putere minoră cu o vecinătate zdrobitoare pe care-l avea în configurația teritorial-politică europeană a începutului de secol XX la acela de putere medie și de pol de coagulare a unei Europe centrale și de sud-est cu totul reînnoită în frontiere și configurație etnico-statală în anii interbelici. Doi ani de neutralitate, doi ani de lung și chinuitor război, alți trei de luptă pentru obținerea recunoașterii diplomatice și apărarea României Mari încununau un proiect național ce acoperea mai bine de o jumătate de veac – înfăptuirea statului național unitar român. Cu bune și cu rele, cu înfrângeri precum cea de la Turtucaia și cu victorii asemeni celor de la Mărăști, Mărășești și Oituz, participarea României la primul război mondial a consfințit cu sânge aspirațiile naționale ale românilor atât din Vechiul Regat cât și acelea ale celor din provinciile istorice aflate sub dominație străină. În tot acest amalgam de suferință și străduință, de muncă și voință, istoria a consemnat și înscris spre neuitare multe personalități ce au deținut un rol cheie în determinarea cursului evenimentelor și îndrumarea acestuia spre finalul fericit pe care-l semnifică decizia Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia. Între aceștia se înscrie însă și una care nu aparține decât prin adopție acestor pământuri, dar care a ajuns, prin munca și rolul pe care l-a avut în susținerea efortului de război și a cauzei naționale în unele dintre cele mai negre perioade ale istoriei noastre, o figură de maximă importanță a istoriei participării noastre la „Marele Război” și a înfăptuirii unității noastre naționale. Generalul Henri Mathias Berthelot, șef al Misiunii Militare franceze în România anilor 1916-1918, este această personalitate.

Trimis în România în toamna anului 1916 în fruntea unei misiuni militare franceze destinată susținerii armatei române ce cumulase deja, de la debutul ostilităților (14/26 august), mai multe înfrângeri și se afla în defensivă pe toate fronturile, generalul Berthelot era, din toate punctele de vedere, un reprezentant tipic al ofițerului de carieră din armata franceză. Născut la 7 decembrie 1861, absolvent al Saint Cyr în 1881, viitorul șef al Misiunii Militare franceze avea să parcurgă treptele ierarhiei militare în colonii, mai întâi în Algeria și apoi în Indochina. În 1890 absolvă cursurile Școlii Superioare de Război fiind încadrat în cadrul Marelui Stat Major al Armatei

franceze, unde, de altfel, îl va și surprinde debutul ostilităților primei conflagrații mondiale. După stagii la Marele Cartier general și pe front la comanda unui corp de armată, în toamna anului 1916, generalul Berthelot era numit la comanda Misiunii Militare trimise de Franța în România. Activitatea sa pe frontul românesc în anii 1916-1918 precum și cea desfășurată în anii 1918-1919 în sudul Rusiei reprezintă obiectul volumului de documente, scrisori și însemnări zilnice întocmit de către istoricul american Glenn E. Torrey. Cu o primă ediție publicată la Boulder, Colorado, în 1987 și cu o a doua ce relua în întregime textul original, publicată de către Centrul de Studii Românești din Iași în 2001, lucrarea lui Torrey reprezintă o contribuție esențială la cunoașterea nu numai a personalității și activității generalului Berthelot, autorul documentelor ce compun volumul în discuție, dar și la înțelegerea și analiza pertinentă a efortului de război românesc, a condițiilor în care s-a produs acesta, a relațiilor de comandament româno-ruse și româno-aliat, a modului în care s-a produs și a impactului pe care l-au avut evenimentele revoluționare din Rusia anilor 1917-1918 asupra efortului de război aliat și asupra balanței de putere din această parte a continentului european. Completarea însemnărilor zilnice ale generalului cu părți ale corespondenței sale personale, dar și cu documente întocmite de acesta, completează și rotunjește expunerea, contribuind la conturarea unei imagini cuprinzătoare asupra evenimentelor tratate. Ediția de față, publicată în 2012 de către Editura Militară, pune la dispoziția publicului larg, dar și a specialiștilor în limba română, o resursă documentară puțin cunoscută și răspândită, dat fiind faptul că atât ediția apărută la Boulder, Colorado, cât și aceea apărută la centrul de Studii Românești de la Iași au fost publicate în limba engleză și franceză și au avut o răspândire destul de redusă. Mai mult decât atât, se cuvine să salutăm intervenția editorului prezentei variante a lucrării și contribuția pe care o aduce acesta la mai buna valorizare și înțelegere a documentelor cuprinse prin notele extinse atașate unui text cu multiple referiri – și nu din cele mai cunoscute – la nume de persoane, de locuri și evenimente. Modul în care a fost redactată prezenta ediție a lucrării este, credem noi, de natură să pună în valoare și să dea o nouă dimensiune muncii editorului original, alcătuitorului ediției de documente precum și textelor documentelor.

Într-un context în care se apropie aniversarea unui secol de la evenimentele evocate între copertile cărții de față, considerăm că inițiativa Editurii Militare de traducere și repunere în circulație a unui volum de importanță deosebită pentru istoria primului război mondial din perspectivă românească este una mai mult decât salutară. Cunoscut destul de puțin de către publicul actual, generalul Berthelot, cel etichetat cel puțin o dată de către egalii săi a fi „mai român decât românii înșiși”, se constituie într-un exemplu de respect și iubire pentru un neam pe care, deși nu era al său, l-a adoptat și la slujit cu cinste și onoare.

ȘERBAN PAVELESCU *

---

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Ion Giurcă, Maria Georgescu, *Statul Major General, (1859-1950). Organizare și atribuții funcționale*, Editura Militară, București, 2012

După demersurile anterioare din acest domeniu, inițiate de Serviciul Istoric al Armatei, materializate în culegeri de documente, precum *Istoria Statului Major General Român. Documente*, în 1994, *Șefii Marelui Stat Major Român. Destine la răscruce. 1941-1945*, în 1995, *Istoria Statului Major General, 1859-2004. Istorie și transformare*, 2004, își face apariția, în circuitul publicistic românesc, o nouă și importantă lucrare cu această generoasă tematică.

Rod al eforturilor a doi binecunoscuți și prolifici istorici militari, col. (r) dr. Ion Giurcă și prof. univ. dr. Maria Georgescu, studiul abordează istoria Statului Major General sub aspectul organizării sale la nivel de conducere, de comandă dar și de execuție, precum și atribuțiile și funcțiile sale atât pe timp de pace cât și de război.

Necesitatea cunoașterii în detaliu a acestei structuri omogene, cu un înalt nivel de capacitate, sinteză și comandă, indispensabil unei organizări și coordonări a organismului militar, pe timp de pace sau de război, a reprezentat cea mai importantă motivație a autorilor. Demersul istoriografic, deși nu este exhaustiv, are deosebitul merit de a fi realizat cu elemente de detaliu, ce surprind atât organizarea până la nivel de direcții, secții și birouri cât și al atribuțiilor generale și speciale ce revin acestei instituții.

Evoluția Statului Major General este analizată pe o perioadă de timp de 91 de ani, de la începutul înființării statului și armatei naționale moderne, până la instalarea regimului comunist în România și numirea în funcția de șef al Statului Major General pe criterii strict politice, fără nicio pregătire militară, a lui Leontin Sălăjan, în contextul general al unor perioade istorice determinate.

Dimensiunea creării cadrului juridic legal, aspectul încadrării cu personalul aferent dar și cel al finanțării au fost tratate, de asemenea, cu minuțiozitate și obiectivitate, ocupând un spațiu important în complexul și dinamica lucrării.

Structurată în șase capitole mari, acestea urmează firul cronologic al evenimentului istoric, analizând sub aspect organizatoric, structural, legislativ, al personalului și al competențelor sale, evoluția Statului Major General.

Pentru păstrarea rigorii științifice, autorii au dorit, se asemenea, să explice terminologia folosită în cazul schimbării denumirilor, în timp de pace sau de război – Statul Major General (1859-1882; 1994-prezent), Marele Stat Major (1882-1994); Marele Cartier General – în general în timp de război (1877-1878; 1913; 1916-1920; 1941, 1942).

Profesionalismul celor doi autori se remarcă prin rigurozitatea științifică cu care a fost tratată această temă, aparatul critic laborios și bine structurat, vastitatea informației. Demnă de remarcat este multitudinea schemelor și organigramelor care completează până la detaliu imaginea de ansamblu a întregii organizări și a modului de subordonare și ierarhizare a instituției.

Varietatea surselor editate și cele inedite, de arhivă, precum și bogăția lor conferă aspectul inedit și valoros al lucrării. Imaginile inserate la sfârșitul lucrării, deși puține sunt reprezentative și cu valoare istorică deosebită.

În concluzie, noul demers istoriografic al celor doi istorici reprezintă o completare firească, binevenită a lucrărilor de gen anterioare, deosebit de utilă ca instrument de lucru atât pentru istoricii militari și cercetători cât și pentru actualii ofițeri de stat major și din componerea eșaloanelor superioare ale armatei.

CERASELA MOLDOVEANU *

---

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Adrian Stroea, Marin Ghinoiu, *Din elita artileriei*, Editura Centrului Tehnico/Editorial al Armatei, București, 2012, 444 pagini

Istoriografia română, inclusiv componenta militară a acesteia, este, lipsită, în general, de instrumente de lucru (enciclopedii, dicționare, albume, volume de documente, atlase etc), absolut necesare unui investigații științifice a trecutului național, cu luminile și umbrele lui. Cauzele unei asemenea situații fac obiectul unor controverse istoriografice, dar, dincolo de opiniile divergente exprimate de-a lungul anilor, absența lor a reprezentat și mai reprezintă, încă, un handicap major în cercetarea științifică.

În ultimii ani, însă, se constată un fenomen îmbucurător, acela al unor apariții unor astfel de lucrări, de cert nivel științific, prin care aceste neajunsuri sunt treptat eliminate.

Una dintre aparițiile reconfortante în acest domeniu este și lucrarea: „Din elita artileriei”, elaborată de Adrian Stroea și Marin Ghinoiu, doi ofițeri îndrăgostiți de arma lor și apărută în bune condiții grafice la Centrul Tehnico-Editorial al Armatei în anul 2012.

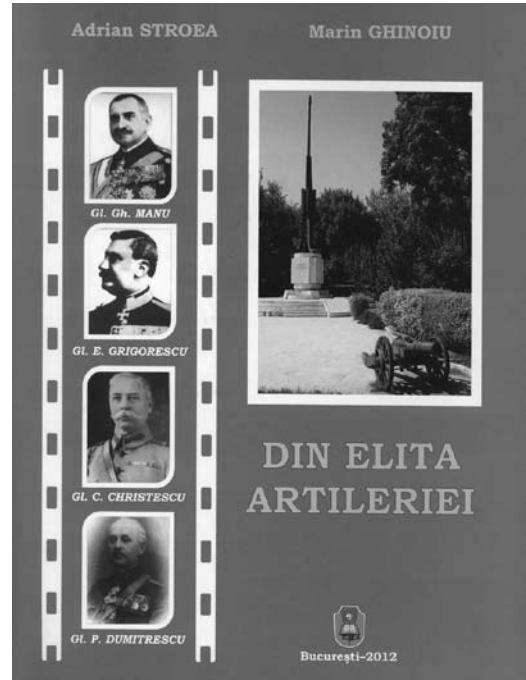
În *Introducere*, cei doi autori își argumentează demersul lor, care a pornit din dorința de a nu lăsa să se aștearnă colbul uitării „peste numele corifeilor artileriei, al eroilor patrioți, al celor care au manifestat excelență profesională și pentru care artileria a fost nu numai o meserie ci și o stare de spirit” (p. 5). În plus, se subliniază faptul că artileria a constituit un bazin de recrutare și pentru alte arme tehnice – tancuri, artileria antiaeriană, aviație – care au cunoscut o dezvoltare explozivă în secolul trecut. Totodată, arma artileriei a dat armatei și țării în general personalități de frunte – prim miniștri (generalii Gheorghe Manu și Constantin Coandă), miniștri de război (ai apărării) și ai altor departamente, șefi ai Marelui Stat Major (Statului Major General, Marele Cartier General), șefi ai Statului Major al Forțelor Terestre, comandanți de mari unități tactice și operative etc.

În primul capitol sunt prezentate biografiile personalităților reprezentative ale artileriei care nu mai sunt în viață, criteriu la care subscriem. De remarcat este efortul impresionant de documentare, în primul rând în arhive, astfel că fișele biografice sunt, pentru cei mai mulți generali și ofițeri, cvasicomplete. Autorii s-au străduit și au reușit în cea mai mare parte să insereze și fotografiile personalităților în cauză, ceea ce ridică valoarea demersului.

În al doilea capitol sunt trecute în revistă monumentele închinare artileriei și slujitorilor ei, edificate de-a lungul anilor ca semn al recunoștinței și prețuirii pentru munca și faptele lor.

De mare interes sunt și cele 17 anexe, care completează paleta de informații și așa foarte densă a cărții. În ansamblu, *Din elita artileriei* reprezintă o lucrare de referință, de neocolit în cercetările ulterioare, apariția ei fiind de natură, așa cum am spus, să umple un gol în istoriografia militară.

PETRE OTU *

* Director adjunct, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

REUNIUNEA ANUALĂ A GRUPULUI DE LUCRU PRIVIND STUDIAREA CONFLICTELOR DIN CADRUL CONSORȚIULUI PFP AL ACADEMIILOR DE APĂRARE ȘI INSTITUTELOR PENTRU STUDII DE SECURITATE SOFIA (BULGARIA), 27-31 MAI 2013

CARMEN RÎJNOVEANU *

Între 27 și 31 mai 2013 s-a desfășurat, la Sofia, a 13-a Conferință anuală a Grupului de Lucru privind Studiarea Conflictelor, având ca temă: „**Nations at war: why do nations participate in wars, and why not?**”

De la crearea în 2001 a acestui grup de lucru în cadrul Consorțiului PFP al Academii de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară a participat în mod constant la toate reuniunile desfășurate sub egida acestui forum științific și s-a remarcat prin contribuția științifică valoroasă și susținută. ISPAIM a fost implicat, în calitate de co-organizator, în pregătirea a două conferințe internaționale anuale ale grupului, în 2001 împreună cu Institutul de Istorie Militară al SUA (care a marcat și lansarea propriu-zisă a grupului) și în 2009 în parteneriat cu Institutul de Istorie Militară din Potsdam, ambele desfășurate la București.

De menționat că, în perioada 2009-2010, președinția grupului a fost deținută de gl.mr. (r) dr. Mihail E. Ionescu, directorul ISPAIM, și colonel dr. Hans Ehlert, directorul Institutului de Istorie Militară din Potsdam, Germania, în baza unui algoritm de funcționare care prevede că statele care organizează conferința anuală sunt responsabile de coordonarea activităților grupului.

Conferința din acest an a fost organizată de Academia de Apărare Națională „G.S. Rakovski” din Bulgaria în parteneriat cu Serviciul Istoric al Apărării din Franța. În afara delegațiilor țărilor organizatoare – Bulgaria și Franța –, la conferință au fost reprezentate încă 13 țări – Austria, Republica Cehă, Danemarca, Federația Rusă, Franța, Grecia, Polonia, România, Serbia, Slovacia, Slovenia, Statele Unite și Suedia.

Lucrările conferinței au fost deschise de ministrul apărării naționale al Bulgariei, Dr. Todor Tagarev, care a prezentat succint importanța activităților derulate în cadrul Consorțiului PFP, necesitatea implementării programelor educaționale și de pregătire în statele partenere dezvoltate sub egida Consorțiului, precum și necesitatea creșterii contribuției și participării statelor membre la eforturile întreprinse în cadrul acestui for internațional. Domnia sa a salutat lucrările conferinței, subliniind importanța studiilor de istorie militară pentru îndrumarea politicii actuale de apărare. De asemenea, în deschiderea reuniunii au mai luat cuvântul general Olivier Paulus, directorul Serviciului Istoric al Ministerului Apărării din Franța, colonel Petar Nikolov Mollov, locțiitorul comandantului Academiei de Apărare Națională „G.S. Rakovski” din Bulgaria și dr. Robert Rush, secretarul executiv al CSWG, reprezentând Statele Unite ale Americii.

În cadrul conferinței au fost prezentate 20 de comunicări științifice care au analizat problematica războiului și dinamica politico-militare de ansamblu, într-o succesiune de secvențe istorice și perspective naționale care au cuprins o perioadă de 300 de ani, din secolul 19 până în zilele noastre. O atenție specială a fost acordată evenimentelor militare recente, cu deosebire operațiunilor militare și lecțiilor învățate din Afganistan și Irak.

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Discuțiile plenare au fost organizate pe 6 paneluri urmând logica desfășurării cronologice a evenimentelor din perspectivă istorică. O secțiune specială a fost dedicată rolului arhivelor și contribuției muzeelor militare în promovarea studiilor de istorie militară și a tradițiilor militare naționale. În acest sens, au fost prezentate activitățile a trei prestigioase instituții în domeniu: Arhiva Militară gestionată de Serviciul Istoric al Apărării din Franța, Agenția Arhivei Statului din Bulgaria și Muzeul Marinei bulgare din Varna.

Ca și în anii precedenți, se constată focalizarea interesului asupra experiențelor militare cu relevanță pentru fundamentarea politicilor actuale de apărare și securitate. Este vorba de abordarea problematicii prezentului, a rolului studiilor de istorie militară într-o perspectivă cât mai largă, care țintește un schimb de expertiză și experiență istorică și oferă un element prețios pentru înțelegerea evenimentelor actuale, inclusiv din perspectiva elaborării politicilor militare specifice.

Conferința de la Sofia a reprezentat o importantă contribuție la dezvoltarea cercetărilor de istorie militară în cadrul NATO și al Parteneriatului pentru Pace, a relațiilor dintre academiile și institutele de apărare și istorie militară, muzeele de istorie militară din țările membre ale alianței și din cele asociate, o posibilitate de cunoaștere și de stabilire a direcțiilor de cooperare bi- sau multilaterală.

La finalul reuniunii, au fost discutate aspecte legate de organizarea celei de-a 14-a conferințe a CSWG. Institutul Militar din Slovacia s-a oferit și a primit mandatul organizării reuniunii anuale din anul 2014, tematica abordată urmând a fi stabilită ulterior.

În cadrul discuțiilor privind chestiunile administrative, membrii CSWG au propus ca România, alături de un alt stat membru NATO, să preia președinția grupului pentru anul 2015-2016, ceea ce reprezintă o recunoaștere a rolului extrem de activ jucat de țara noastră în cadrul activităților și proiectelor desfășurate sub egida Consorțiului Pfp al Academiiilor de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate.

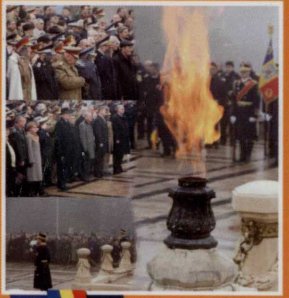
rim
REVISTA DE
ISTORIE MILITARA

DIN

- Anul 1917 sub semnul...
- Pensiunile Românilor...
- Atacurile, între două...
- „Judele militar” al...

nh

REVIEW OF MILITARY HISTORY
SPECIAL ISSUE 2008

rim
REVISTA DE
ISTORIE MILITARA

DIN SUMAR

- 190 de ani de la Trădarea Primului Război Mondial
- 190 de ani de la Marea Neagră a comunistilor
- Audatul și altele pare
- Statutul militarilor de la Trădarea Primului Război Mondial

DIN SUMAR

- Summit NATO la București
- 23 august 1944 și principalii săi actori
- România și Germania, de o parte și de alta a Cortinei de Fier
- Militarii de elită, diplomați de prestigiu

rim
REVISTA DE
ISTORIE MILITARA

MAREA NEAGRĂ, ROMANIA ȘI GRECIA

REVISTA DE ISTORIE MILITARA Nr. 3-4 (127-128) 2008

EDITIE SPECIALĂ ROMANO-ELENA